Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

СЕРІЯ «ПЕДАГОГІКА»

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Бойчук Петро Микитович, кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений працівник освіти України, ректор, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вовк Мирослава Петрівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна;

Цюняк Оксана Петрівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Беспарточна Олена Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії, керівник навчально-методичного центру нормативно-правового забезпечення навчального процесу, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського;

Бичук Олександр Іванович, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор, професор кафедри теорії спорту та фізичної культури, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Денисенко Наталія Григорівна, доктор педагогічних наук, декан факультету початкової освіти та фізичної культури, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Дишко Олеся Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної культури, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Друшляк Марина Григорівна, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри математики, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка;

Замелюк Марія Іванівна, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Калитка Світлана Володимирівна, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри фізичної культури і спорту, Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»;

Крутій Катерина Леонідівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Алла Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземної та української філології, Луцький національний технічний університет;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Марченко Оксана Юріївна, доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, професор, Національний університет фізичного виховання і спорту України;

Семеног Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри – професор кафедри української мови і літератури, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка;

Фаст Ольга Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Красонь Катаржина (Krasoń Katarzyna), prof. dr hab, заступник декана з наукової роботи, Сілезький університет у Катовіце, Польща.

Ілюстрація на обкладинці – картина із серії «Квіти – радість життя» луцької художниці Світлани Костукевич (використана за згодою автора).

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
24 квітня 2024 р., протокол № 6

Науковий журнал «Академічні студії. Серія «Педагогіка» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 24745-14685Р від 05.03.2021)

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 735 від 29 червня 2021 року (додаток 4) зі спеціальностей 011 – Освітні, педагогічні науки; 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 017 – Фізична культура і спорт.

Офіційний сайт видання: www.academstudies.volyn.ua/index.php/pedagogy

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4758 (Print)
ISSN 2786-4766 (Online)

© Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2024

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

УДК 378.02:372.881.1
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.1

Ю. А. БОНДАРЧУК
докторантка, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук;
кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри іноземних мов,
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Електронна пошта: bondarchuk_julia28@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-4851-8701

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ: АНАЛІЗ МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ТА ЕФЕКТИВНИХ ПІДХОДІВ

Дана стаття досліджує важливість іншомовної підготовки в умовах глобалізації та міжнародної інтеграції. Враховуючи зростаючу потребу у володінні англійською мовою, стаття аналізує мотиваційні чинники, що впливають на успішне вивчення іноземних мов. Основною метою дослідження є розробка інноваційних стратегій, які враховують мотиваційні потреби студентів різного рівня володіння мовою та сприяють підвищенню їхньої мотивації. Важливість адаптації навчальних програм під індивідуальні потреби студентів підкреслюється для підвищення їхньої ефективності та залученості до навчання. Попередні дослідження вказують на важливість як внутрішньої, так і зовнішньої мотивації, що впливає на навчальний процес. Внутрішня мотивація, пов'язана із задоволенням від процесу навчання, і зовнішня мотивація, яка стосується нагород або уникнення покарань, є суттєвими чинниками успіху. Аналіз рівнів володіння англійською мовою показує необхідність диференційованих підходів до навчання, що враховують індивідуальні потреби студентів. Важливим аспектом є також гендерні відмінності в мотивації, які вимагають розробки інклюзивних стратегій для ефективної іншомовної підготовки. Дослідження підкреслює важливість інтегративної та інструментальної мотивації, яка стимулює студентів до вивчення мови для особистого та професійного зростання. Результати дослідження вказують на необхідність постійного оцінювання мотиваційних потреб студентів і адаптації навчальних стратегій для досягнення високих академічних результатів. Крім того, важливо враховувати культурний контекст, в якому відбувається навчання, оскільки це може вплинути на мотивацію та успіх студентів. Використання сучасних технологій та інтерактивних методів навчання також відіграє важливу роль у підвищенні мотивації студентів до вивчення іноземних мов. Це дослідження надає нові перспективи для вдосконалення методик іншомовної підготовки, роблячи акцент на комплексний підхід, що включає як мотиваційні, так і педагогічні аспекти.

Ключові слова: інноваційні стратегії, мотиваційні чинники, іншомовна підготовка, диференційовані підходи, інтегративна мотивація, інструментальна мотивація, гендерні відмінності.

Постановка проблеми. Сучасна глобалізація та міжнародна інтеграція висувають нові вимоги до підготовки фахівців, зокрема до рівня володіння іноземними мовами. Враховуючи важливість англійської мови як міжнародної, іноземна мовна підготовка стає критичним елементом освітніх програм закладів вищої освіти. В умовах зростаючої конкуренції на глобальному ринку праці, знання англійської мови відкриває значні можливості для студентів, зокрема доступ до міжнародних освітніх програм, стажувань та кар'єрних перспектив. Однак, ефективне викладання іноземних мов вимагає врахування мотиваційних чинників, які суттєво впливають на навчальний процес і його результати. Мотивація студентів є ключовим фактором, що визначає їхній успіх у вивченні іноземної мови. Недостатня мотивація може призвести до низької залученості, пасивного ставлення до навчання та, врешті-решт, до невисоких результатів.

Основною проблемою є розробка та впровадження інноваційних стратегій іншомовної підготовки, які б враховували мотиваційні потреби студентів різного рівня володіння мовою та сприяли підвищенню їхньої навчальної мотивації. Це включає створення адаптованих програм

навчання, що враховують індивідуальні потреби та особливості кожного студента, використання сучасних педагогічних методів і технологій, а також забезпечення підтримки з боку викладачів та однолітків.

Необхідність інтеграції цих стратегій особливо актуальна в умовах різноманітності рівнів володіння англійською мовою серед студентів, що варіюються від початкового до просунутого. Крім того, важливо враховувати сприйняття студентами важливості володіння англійською мовою та її впливу на їхні академічні та професійні перспективи. Таким чином, розробка інноваційних стратегій, спрямованих на підвищення мотивації та ефективності іншомовної підготовки, є ключовим завданням для закладів вищої освіти в сучасному глобалізованому світі.

Аналіз попередніх досліджень. Попередні дослідження у сфері мотивації вивчення іноземних мов часто зосереджувалися на різних аспектах мотиваційних теорій і факторів, що впливають на навчання. Одним із важливих напрямків досліджень є вивчення ролі внутрішньої та зовнішньої мотивації. Наприклад, дослідження Райана та Декі [Ryan & Deci] демонструють важливість внутрішньої мотивації, яка пов'язана із задоволенням від процесу навчання, тоді як зовнішня мотивація часто асоціюється з нагородами або уникненням покарань. У контексті іншомовної підготовки важливо розуміти, як ці типи мотивації можуть впливати на навчання та які стратегічні підходи можуть їх підсилити. Зокрема, дослідження українських вчених [Козак], [Віннікова], [Бойко], [Рідель], [Соляненко], [Тимощук] роблять важливий внесок у розуміння цього питання, враховуючи специфічні умови національної освітньої системи. Дослідження [Malykhin et al] вказують на стратегічні підходи до покращення комунікативної компетентності у вивченні англійської мови, які підкреслюють важливість як внутрішньої, так і зовнішньої мотивації.

Одним із важливих напрямків досліджень є вивчення ролі внутрішньої та зовнішньої мотивації [Deci & Ryan] Внутрішня мотивація, яка виникає із задоволення від самого процесу навчання, є суттєвим чинником успішного оволодіння іноземною мовою. Зовнішня мотивація, навпаки, часто асоціюється з нагородами або уникненням покарань, що також може мати значний вплив на навчання. Дослідження, проведені в українських закладах вищої освіти [Лещенко], [Осередчк], [Москалюк] , підтверджують важливість цих видів мотивації та їхній вплив на ефективність навчального процесу. Дослідження мотивації до вивчення іноземних мов також акцентують увагу на інтегративній та інструментальній мотивації [Крайнік]. Інтегративна мотивація пов'язана з бажанням інтегруватися в культурну спільноту носіїв мови, що стимулює студентів до глибшого занурення у мовне середовище та культуру. Інструментальна мотивація зосереджена на практичних перевагах володіння мовою, таких як кар'єрні можливості та академічний успіх. Ці теоретичні рамки допомагають визначити, які аспекти мотивації є найбільш важливими для студентів та як їх можна ефективно використовувати у викладанні. Важливим аспектом є також дослідження [Бондарчук], яке зосереджується на інноваційних підходах у стратегічному вдосконаленні навчання іноземних мов у закладах вищої освіти. Автор підкреслює, що адаптація навчальних програм під індивідуальні потреби студентів підвищує їхню ефективність та залученість до навчання. Ще одним ключовим дослідженням є монографія Арістової [Арістова], яка вивчає мотивацію студентів до вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах. Професор Арістова наголошує на важливості інтегративної та інструментальної мотивації, яка стимулює студентів до вивчення мови для особистого та професійного зростання. Дослідження Гарднера [Gardner] також акцентують увагу на інтегративній мотивації, яка пов'язана з бажанням інтегруватися в культурну спільноту носіїв мови, та інструментальній мотивації, що зосереджена на практичних перевагах володіння мовою, таких як кар'єрні можливості. Ці теоретичні рамки допомагають визначити, які аспекти мотивації найбільше впливають на студентів та як їх можна використовувати у викладанні.

Рівень володіння мовою є ще одним ключовим фактором, що впливає на мотивацію. Відповідно до досліджень Крашена [Krashen] студенти з різними рівнями володіння мовою потребують різних підходів до навчання. Наприклад, студенти з початковим рівнем воло-

діння мовою потребують більше підтримки та структурованих завдань, тоді як студенти з просунутим рівнем можуть бути більш мотивовані складнішими завданнями та можливостями для самостійного вивчення. Дослідження українських освітян підкреслюють важливість диференційованого підходу до викладання [Боровенська], що враховує індивідуальні особливості та потреби кожного студента.

Контекст навчання та соціальні фактори також відіграють важливу роль у формуванні мотивації студентів [Dornyei]. Підтримка з боку викладачів та однолітків, групова динаміка та позитивний навчальний клімат можуть суттєво підвищити мотивацію до вивчення іноземних мов. У цьому контексті, дослідження гендерних відмінностей в мотивації виявляють, що чоловіки та жінки можуть мати різні мотиваційні чинники, які також варто враховувати при розробці стратегій викладання.

Таким чином, аналіз попередніх досліджень показує, що мотивація студентів до вивчення іноземних мов є багатофакторною і залежить від ряду внутрішніх та зовнішніх чинників. Для розробки ефективних інноваційних стратегій іншомовної підготовки необхідно враховувати різні рівні володіння мовою, індивідуальні мотиваційні потреби студентів, а також контекстуальні та соціальні аспекти навчання. Тільки таким чином можна забезпечити високу ефективність навчального процесу та сприяти досягненню високих академічних результатів студентами.

Метою статті є аналіз результатів онлайн-опитування серед студентів-першокурсників з питань гендерного розподілу та рівня володіння англійською мовою та рекомендованих інклюзивних стратегій, які б враховували різноманітність мотиваційних чинників і рівнів володіння англійською мовою, щоб підтримати всіх студентів у досягненні їхніх цілей.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні застосовано змішаний метод аналізу, що поєднує кількісні та якісні підходи, щоб забезпечити комплексне розуміння мотивації студентів-першокурсників до вивчення англійської мови, їхніх мотивів до навчання та викликів, з якими вони стикаються. Змішаний підхід дозволяє здійснити аналіз даних, що підвищує достовірність та надійність отриманих результатів. У дослідженні взяли участь студенти першого курсу з чотирьох українських університетів – Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського національного університету технологій та дизайну, Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ) та Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (Кропивницький). Загалом у дослідженні взяли участь 124 студенти, відібрані методом суцільної вибірки. Демографічні характеристики учасників, включаючи вік, стать та рівень освіти, були зафіксовані з метою забезпечення різноманітного представництва студентської молоді.

А. Інформація про гендерний розподіл

Дані, зібрані під час онлайн-опитування студентів-першокурсників, дали змогу суттєво проаналізувати гендерний розподіл серед учасників. Із 123 респондентів 86 були жіночої статі, а 37 – чоловічої. Така гендерна нерівність висвітлює кілька важливих міркувань щодо факторів мотивації та стратегічних підходів до їх посилення.

Опитування проводилося серед студентів першого курсу, щоб зрозуміти рівень їхньої мотивації та визначити ефективні стратегії для її підвищення. Суттєва різниця у кількості респондентів жіночої (70%) та чоловічої (30%) статі може відображати ширші тенденції щодо вступу до закладів вищої освіти або участі в опитуваннях, що може вплинути на інтерпретацію результатів. Статеві відмінності можуть відігравати значну роль у формуванні мотиваційних чинників. Попередні дослідження свідчать про те, що студентів і студенток можуть мотивувати різні аспекти їхнього академічного та соціального середовища. Наприклад,

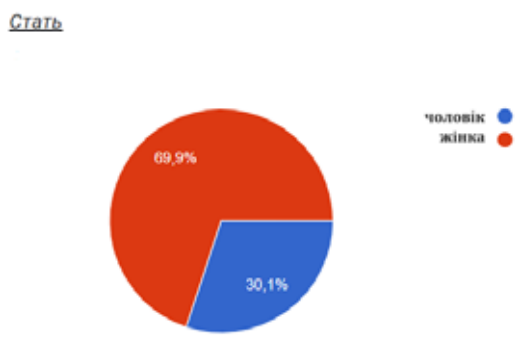

Рис. 1. Співвідношення гендерних відмінностей між учасниками онлайн-опитування

студентки часто надають більшого значення релятивним та соціальним аспектам навчання, таким як спільне навчання та мережа підтримки однолітків, тоді як на студентів-чоловіків можуть більше впливати фактори конкуренції та індивідуальних досягнень.

Зважаючи на переважання серед респондентів жіночої статі, вкрай важливо розглянути стратегії, які відповідають їхнім специфічним мотиваційним потребам. Це може включати створення більшої кількості можливостей для групової роботи та наставництва з боку однолітків, посилення систем соціальної підтримки, а також забезпечення актуальності академічного контенту та його зв'язку з практичним застосуванням. Для студентів-чоловіків стратегії можуть бути зосереджені на формуванні почуття досягнення через постановку цілей, пропонування конкурентних академічних можливостей і надання чітких шляхів для академічного та кар'єрного просування. Хоча важливо адаптувати стратегії до домінуючої демографічної групи, не менш важливо забезпечити задоволення мотиваційних потреб усіх студентів. Слід розробляти інклюзивні стратегії, які можуть враховувати різноманітні мотиваційні чинники обох статей. Це може передбачати створення збалансованого поєднання спільних і змагальних видів діяльності, надання індивідуальної підтримки та просування інклюзивної культури університетського містечка, яка однаково цінує і підтримує всіх студентів.

Наявність гендерної нерівності у відповідях на запитання опитування підкреслює необхідність подальших досліджень для вивчення основних причин і забезпечення більш збалансованого представництва в майбутніх дослідженнях. Розуміння специфічних мотиваційних чинників як для жінок, так і для чоловіків-першокурсників може призвести до більш цілеспрямованих та ефективних втручань. Таким чином, гендерні дані, отримані в результаті онлайн-опитування, є основою для розробки стратегічних підходів до посилення мотиваційних факторів серед першокурсників. Враховуючи гендерні потреби та сприяючи інклюзивності, заклади вищої освіти можуть створити сприятливе та мотивуюче середовище, яке принесе користь усім студентам.

Б. Рівень володіння англійською мовою

Опитування також зібрало дані про поточний рівень володіння англійською мовою першокурсників, що дало змогу глибше зрозуміти розмаїття студентської спільноти та підкреслити важливість індивідуальних мотиваційних стратегій. Рівні володіння мовою були класифіковані наступним чином:

Рис. 2. Поточний рівень володіння англійською мовою учасників онлайн-опитування

Розподіл рівнів володіння англійською мовою серед респондентів є різноманітним: більшість (51%) класифікується як середній, за ним слідують нижчій за середній (20%), просунутий (18%) та початковий (11%). Така різниця у рівні володіння мовою може суттєво вплинути на академічний досвід студентів та їхню загальну мотивацію.

Рівень володіння англійською мовою може впливати на кілька мотиваційних чинників, зокрема на впевненість, зацікавленість і сприйняття власної компетентності. Студенти середнього та просунутого рівнів можуть почуватися впевненіше, беручи участь у дискусіях в аудиторії, виконуючи завдання та взаємодіючи з навчальним матеріалом, що може посилити їхню внутрішню мотивацію. І навпаки, студенти початкового та нижче середнього рівнів можуть більше стикатися з мовним бар'єром, що потенційно може вплинути на їхню впевненість і загальну мотивацію. Щоб врахувати різні рівні володіння мовою, стратегічні підходи мають бути адаптовані до конкретних потреб кожної групи.

Для студентів середнього та старших рівнів стратегії можуть включати пропонування складніших робіт, можливості для поглибленого вивчення та участь в академічних дискусіях чи проєктах, які стимулюють навички мислення вищого порядку. Крім того, визнання їхнього рівня знань і заохочення до наставни-

цтва з боку однолітків може підвищити їхню впевненість і мотивацію. Для студентів з нижчим рівнем володіння мовою вкрай важливо надавати додаткову мовну підтримку. Це може включати мовні семінари, послуги репетиторів та інтеграцію ресурсів для вивчення мови в навчальну програму. Створення сприятливого і неупередженого середовища, де такі студенти почуватимуться комфортно, звертаючись по допомогу і практикуючи свої мовні навички, може значно підвищити їхню мотивацію.

Хоча важливо надавати цілеспрямовану підтримку відповідно до рівня володіння мовою, не менш важливо забезпечити достатній рівень викликів для всіх студентів, щоб сприяти їхньому зростанню та розвитку. Баланс між підтримкою та академічною суворістю може допомогти підтримувати високий рівень мотивації на всіх рівнях володіння мовою. Постійне оцінювання рівня володіння англійською мовою та його впливу на мотивацію необхідне для постійного вдосконалення та адаптації стратегій. Подальші дослідження можуть вивчити, як покращення рівня володіння мовою з часом корелює зі змінами в мотивації та академічній успішності, надаючи глибше розуміння для розробки ефективних освітніх втручань. Таким чином, дані про рівні володіння англійською мовою підкреслюють необхідність диференційованих мотиваційних стратегій, адаптованих до конкретних потреб студентів першого року навчання. Звертаючись до унікальних викликів і сильних сторін, пов'язаних з різними рівнями володіння мовою, заклади вищої освіти можуть сприяти створенню інклюзивного та мотивуючого навчального середовища, яке підтримує всіх студентів у досягненні їхніх академічних цілей.

Дослідження, що вивчають гендерні відмінності в мотивації, виявили нюанси: студентки часто демонструють вищий рівень внутрішньої мотивації та міжособистісної орієнтації, тоді як студенти-чоловіки можуть демонструвати сильніші тенденції до конкуренції та орієнтації на результат.

В. Сприйняття впливу володіння англійською мовою

Опитування також оцінювало сприйняття студентами впливу вдосконалення навичок англійської мови на різні аспекти життя. Відповіді розподілилися наступним чином:

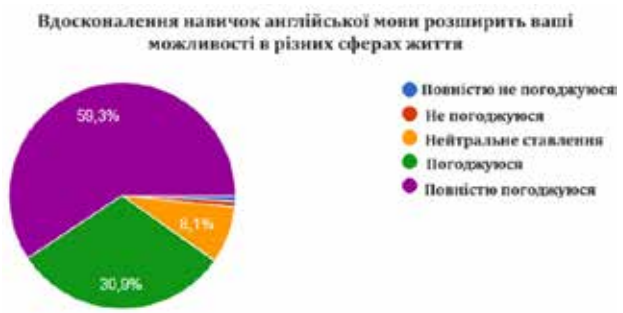

Рис. 3. Сприйняття впливу володіння англійською мовою серед учасників онлайн-опитування

Отримані дані свідчать про сильний консенсус серед першокурсників щодо позитивного впливу покращення рівня володіння англійською мовою на різні аспекти життя. Більшість студентів або погоджуються (38), або повністю погоджуються (73) з цим твердженням. Лише невелика кількість студентів висловлює нейтральну позицію (10), і ще менше не погоджуються (по 1 студенту, які не погоджуються і повністю не погоджуються).

Широка згода щодо важливості вдосконалення навичок володіння англійською мовою свідчить про те, що студенти визнають цінність та актуальність володіння англійською мовою в сучасному глобалізованому світі. Таке сприйняття відповідає ширшим суспільним тенденціям, коли англійська мова все частіше розглядається як життєвоважлива навичка для особистого, академічного та професійного успіху.

Підкреслення актуальності в реальному світі. Посилення застосування навичок англійської мови в реальному світі за допомогою прикладів, тематичних досліджень та історій успіху може допомогти зміцнити віру студентів у важливість володіння мовою. Запрошені спікери з різних галузей можуть поділитися власним досвідом того, як володіння англійською мовою розширило їхні можливості.

Кар'єрне консультування та профорієнтація. Надання послуг з кар'єрного консультування, які підкреслюють важливість володіння англійською мовою в різних професіях, може допомогти студентам прийняти обґрунтоване рішення щодо їхнього навчального та кар'єрного шляху. Висвітлення оголошень про вакансії та вимог, які ставлять у пріоритет

володіння англійською мовою, може ще більше підкреслити її важливість.

Культурна обізнаність і глобальне громадянство. Підвищення культурної обізнаності та розвиток почуття глобального громадянства може допомогти студентам усвідомити взаємопов'язаність світу та роль англійської мови як міжнародної. Ознайомлення студентів з різноманітними культурами, перспективами та глобальними проблемами може посилити важливість ефективної комунікації через кордони.

Можливості практичного навчання. Пропонуючи можливості практичного навчання, такі як програми навчання за кордоном, міжнародні стажування та міжкультурні обміни, можна з перших вуст дізнатися про переваги володіння англійською мовою в різноманітних контекстах. Цей досвід може бути трансформаційним і зміцнити віру студентів у цінність мовних навичок.

Постійне підкріплення. Регулярне повторення інформації про важливість володіння англійською мовою через обговорення в аудиторії, інформаційні бюлетені, семінари та онлайн-платформи може допомогти підтримувати мотивацію та переконання студентів протягом тривалого часу.

Для студентів, які висловлюють нейтралітет або незгоду, надання додаткової інформації, свідчень і можливостей для діалогу може допомогти подолати хибні уявлення або застереження щодо важливості володіння англійською мовою. Розуміння причин, що лежать в основі їхніх поглядів, може стати основою для цілеспрямованих втручань, скерованих на посилення впливу володіння мовою. Висвітлення історій успіху студентів, які використали свої знання англійської мови для реалізації академічних, професійних чи особистих можливостей, може надихнути і мотивувати інших. Визнання досягнень може зміцнити віру в те, що вдосконалення навичок англійської мови дійсно розширює можливості в різних аспектах життя. Насамкінець, широка згода серед першокурсників щодо позитивного впливу вдосконалення навичок англійської мови підкреслює важливість зміцнення цього сприйняття за допомогою цілеспрямованих стратегій та втручань. Постійно наголошуючи на актуальності та цінності володіння англійською мовою, заклади вищої освіти можуть допомогти студентам усвідомити та використати мовні навички для розширення своїх можливостей і досягнення цілей.

Висновки та перспективи подальших досліджень засвідчують важливість змішаного підходу до аналізу мотивації студентів-першокурсників у вивченні англійської мови. Перш за все, дослідження показало, що гендерна нерівність серед учасників опитування може суттєво впливати на мотиваційні чинники студентів. Друге важливе спостереження стосується рівнів володіння англійською мовою. Це підкреслює необхідність індивідуалізованих підходів до навчання, зокрема надання додаткової мовної підтримки для студентів із слабкими мовними навичками та стимулювання високих досягнень серед тих, хто вже володіє англійською мовою. Більшість студентів визнають, що покращення англійської мови має позитивний вплив на різні аспекти їхнього життя, включаючи навчання, кар'єру та міжнародну співпрацю. Це свідчить про значення володіння англійською мовою як ключової компетенції у глобалізованому світі та підкріплює потребу у подальших зусиллях для підвищення мотивації студентів у вивченні мови. Щоб розширити ці висновки, подальші дослідження можуть розглядати більш глибокі аспекти, такі як вплив культурних чинників на мотивацію, ефективність різних методів мовного навчання та взаємозв'язок мотивації з академічними досягненнями. Крім того, важливо проводити подальші дослідження з урахуванням розширення вибірки та включення інших географічних контекстів для отримання більш загальних узагальнень. Таким чином, комплексний підхід до вивчення мотивації студентів у вивченні англійської мови, заснований на змішаному методі аналізу, є ключем до розуміння та підтримки унікальних потреб різних груп студентів. Основані на цих дослідженнях стратегії можуть сприяти створенню більш інклюзивного, мотивуючого та успішного навчального середовища у вищій освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Deci E., Ryan R. Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*. 2000. № 25. P. 54–67.

2. Dornyei, Z. Motivational Strategies in the Language Classroom. Cambridge: Cambridge University Press. 2001. http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511667343

3. Gardner R.C. Attitudes and Motivation in Second Language Learning / R.C.Gardner, W.E.Lambert. Rowley: Newbury House, 2012. 451 p.

4. Krashen, S. D. Principles and practice in second language acquisition. Oxford: Pergamon Press. 1982.

5. Malykhin, O., Bondarchuk, J., Tersina, I., & Voitanik, I. Unlocking success: strategic approaches to enhancing communicative competence in English learning. Amazonia Investiga, 2024. 13(76), 90-102. https://doi.org/10.34069/AI/2024.76.04.8

6. Ryan, R. M., & Deci, E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist,* 2000. 55(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

7. Арістова Н. О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих навчальних закладів: монографія. Київ : ТОВ ГЛІФМЕДІЯ, 2015. 240 с.

8. Бойко, Л. М. Підвищення мотивації студентів до вивчення іноземної мови при навчанні онлайн. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки.* 2022. Вип. 207. С. 104–108. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-104-108

9. Бондарчук Ю. А. Стратегічне удосконалення навчання іноземних мов у закладах вищої освіти: інноваційні підходи в умовах динамічних змін. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. (6). https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.05.29.09

10. Боровенська, Т. Диференційований підхід до організації аудиторної та самостійної роботи студентів під час вивчення іноземних мов. *Grail of Science*. 2022. 12–13. С. 481–488. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.084

11. Віннікова, Л. Фактори мотивації студентів та учнів при дистанційному навчанні англійської мови. *Молодий вчений*. 2021. Вип. 12(100). С. 40–43. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-12-100-9

12. Козак М. В. Роль мотивації та шляхи її підвищення при вивченні іноземних мов. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2015. Вип. 35. С. 84–87. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2015_35_27

13. Крайник Л. Мотивація як ключовий фактор успіху студентів у вивченніанглійської мови професійного спрямування . *Молодь і ринок.* 2019. № 4(171). С. 158–162. https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.168663

14. Лещенко Т. О., Шевченко О. М. Дослідження мотивації до навчально-професійної діяльності студентів медичного університету. *Інноваційна педагогіка.* 2023. Вип. 56, т. 1. С. 74–78. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/20368

15. Москалюк М., Москалюк Н. Підвищення мотивації студентів в умовах дистанційного навчання під час військових дій. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2022. (60). С. 118–127. http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/663

16. Осередчук О. А. Формування позитивної мотивації студентів до самомоніторингу навчальних досягнень з метою самовдосконалення. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки.* 2022. (203). С. 107–114. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-203-107-114

17. Рідель Т. М. Шляхи підвищення мотивації при вивченні англійської мови студентами СНАУ. *Молодий вчений*. 2017. № 12. С. 448–453.

18. Соляненко О. Л., Дземешкевич Д. М. До питання мотивації студентів закладів вищої освіти МОЗ України під час вивчення дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2019. Т. 2. № 63. С. 172–175. https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.63-2.33

19. Тимощук Н. М. Підвищення мотивації до вивчення іноземної мови студентами немовних (аграрних) закладів вищої освіти. *Педагогічні науки*. 2019. Вип. LXXXVII. С. 158–162 https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-87-29

REFERENCES

1. Deci, E., & Ryan, R. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54–67.

2. Dornyei, Z. (2001). Motivational Strategies in the Language Classroom. Cambridge: Cambridge University Press. http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511667343

3. Gardner, R.C., & Lambert, W.E. (2012). Attitudes and Motivation in Second Language Learning. Rowley: Newbury House. 451 p.

4. Krashen, S. D. (1982). Principles and Practice in Second Language Acquisition. Oxford : Pergamon Press.

5. Malykhin, O., Bondarchuk, J., Tersina, I., & Voitanik, I. (2024). Unlocking success: strategic approaches to enhancing communicative competence in English learning. *Amazonia Investiga*, 13(76), 90-102. https://doi.org/10.34069/AI/2024.76.04.8

6. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

7. Aristova, N. O. (2015). Formuvannia motyvatsii vyvchennia inozemnoi movy u studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv: monohrafiia. [Formation of motivation for learning a foreign language among students of higher educational institutions] Kyiv : TOV GLIFMEDIA.

8. Boiko, L. M. (2022). Pidvyshchennia motyvatsii studentiv do vyvchennia inozemnoi movy pry navchanni onlain. [Increasing students' motivation to learn a foreign language in online learning] *Naukovi zapysky. Seriia : Pedahohichni nauky,* 207, 104-108. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-104-108

9. Bondarchuk, Yu. A. (2024). Stratehichne udoskonalennia navchannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi osvity: innovatsiini pidkhody v umovakh dynamichnykh zmin. [Strategic improvement of foreign language teaching in higher education institutions: innovative approaches in the context of dynamic changes] *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky*, (6). https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.05.29.09

10. Borovenska, T. (2022). Dyferentsiiovanyi pidkhid do orhanizatsii auditornoi ta samostiinoi roboty studentiv pid chas vyvchennia inozemnykh mov. [Differentiated approach to the organisation of classroom and independent work of students in learning foreign languages] *Grail of Science*, 12–13, 481–488. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.29.04.2022.084

11. Vinnikova, L. (2021). Faktory motyvatsii studentiv ta uchniv pry dystantsiinomu navchanni anhliiskoi movy. [Factors of students' and learners' motivation in distance learning of English] *Molodyi vchenyi,* 12(100), 40–43. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-12-100-9

12. Kozak, M. V. (2015). Rol motyvatsii ta shliakhy yii pidvyshchennia pry vyvchenni inozemnykh mov. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu.* [The role of motivation and ways to improve it in learning foreign languages] *Seriia : Pedahohika. Sotsialna robota*, 35, 84–87. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2015_35_27

13. Krainyk, L. (2019). Motyvatsiia yak kliuchovyi faktor uspikhu studentiv u vyvchenni anhliiskoi movy profesiinoho spriamuvannia. [Motivation as a key factor in students' success in learning ESP] *Molod i rynok*, 4(171), 158–162. https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.168663

14. Leshchenko, T. O., & Shevchenko, O. M. (2023). Doslidzhennia motyvatsii do navchalno-profesiinoi diialnosti studentiv medychnoho universytetu. [Study of motivation for educational and professional activities of medical university students] *Innovatsiina pedahohika*, 56(1), 74–78. Retrieved from http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/20368

15. Moskaliuk, M., & Moskaliuk, N. (2022). Pidvyshchennia motyvatsii studentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia pid chas viiskovykh dii. [Increasing student motivation in distance learning during military operations] *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*, (60), 118–127. Retrieved from http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/663

16. Oseredchuk, O. A. (2022). Formuvannia pozytyvnoi motyvatsii studentiv do samomonitorinhu navchalnykh dosiahnen z metoiu samovdoskonalennia. *Naukovi zapysky.* [Formation of positive motivation of students to self-monitoring of academic achievements for self-improvement] *Seriia : Pedahohichni nauky*, (203), 107–114. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-203-107-114

17. Riedel, T. M. (2017). Shliakhy pidvyshchennia motyvatsii pry vyvchenni anhliiskoi movy studentamy SNAU. [Ways to increase motivation in learning English by students of SNAU] *Molodyi vchenyi*, 12, 448–453.

18. Solianenko, O. L., & Dzemeshkevych, D. M. (2019). Do pytannia motyvatsii studentiv zakladiv vyshchoi osvity MOZ Ukrainy pid chas vyvchennia dytsyplyny „Inozemna mova za profesiinym spriamuvanniam". [On the issue of motivation of students of higher education institutions of the Ministry of Health of Ukraine in the study of the discipline "Foreign language for professional purposes"] *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 2(63), 172–175. https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.63-2.33

19. Tymoshchuk, N. M. (2019). Pidvyshchennia motyvatsii do vyvchennia inozemnoi movy studentamy nemovnykh (ahrarnykh) zakladiv vyshchoi osvity. [Increasing motivation to learn a foreign language by students of non-language (agricultural) higher education institutions] *Pedahohichni nauky*, 87, 158–162. https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-87-29

JU. A. BONDARCHUK
Doctoral Student, Institute of Pedagogy of National Academy of Educational Sciences;
PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
E-mail: bondarchuk_julia28@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-4851-8701

INNOVATIVE STRATEGIES FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS ANALYSING MOTIVATIONAL FACTORS AND EFFECTIVE APPROACHES

This article examines the importance of language learning in the context of globalisation and international integration. Given the increasing demand for English language skills, the article analyses the motivational factors that influence successful language learning. The main aim of the study is to develop innovative strategies that consider the motivational needs of students at different levels of language proficiency and help to increase their motivation. It emphasises the importance of adapting curricula to the individual needs of students in order to increase their efficiency and engagement in learning. Previous studies have shown the importance of both intrinsic and extrinsic motivation in influencing the learning process. Intrinsic motivation, related to enjoyment of the learning process, and extrinsic motivation, related to rewards or avoidance of punishment, are important factors in success. The analysis of English language proficiency levels shows the need for differentiated approaches to learning, considering the individual needs of learners. Gender differences in motivation are also important and require the development of inclusive strategies for effective language teaching. The study highlights the importance of integrative and instrumental motivation, which encourages students to learn a language for personal and professional development. The results of the study indicate the need to continuously assess students' motivational needs and to adapt teaching strategies in order to achieve high academic results. It is also important to consider the cultural context in which learning takes place, as this can affect students' motivation and success. The use of modern technology and interactive teaching methods also plays an important role in increasing students' motivation to learn foreign languages. This study offers new perspectives for improving foreign language teaching methods, focusing on an integrated approach that includes both motivational and pedagogical aspects.

Key words: innovative strategies, motivational factors, foreign language teaching, differentiated approaches, integrative motivation, instrumental motivation, gender differences.

УДК 378.02
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.2

Г. А. ГЕРАСИМЧУК
кандидат технічних наук, доцент,
декан факультету цифрових, освітніх та соціальних технологій,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: exmeya@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-1348-4927

О. М. КОВАЛЬЧУК
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: oksana.kovalchuk@lntu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-5371-9543

О. В. МЕЛЬНИЧУК
доктор філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, доцент,
викладач кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: o.melnychuk@lntu.edu.ua
http://orcid.org/0000-0002-6492-5980

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗВО

Мета статті полягає в дослідженні особливостей викладання іноземної мови професійного спрямування для студентів немовних спеціальностей закладів вищої освіти. Визначено, що для покращення якості вітчизняної освіти одним з провідних завдань професійної підготовки студентів є формування конкурентоспроможного фахівця, зокрема, формування його іноземної комунікативної компетентності. Розглянуто питання вивчення навчальної дисципліни «Іноземна мова професійного спрямування». Описано компетенції, які складають основу необхідних компетентностей студентів немовних спеціальностей ЗВО. Визначено завдання для реалізації мети. Зазначено, що ця дисципліна має специфічні риси та характеристики, а саме: лексичну базу, професійну термінологію, ділове листування, комунікативні завдання, тексти для читання та завдань з аудіювання. Доведено, що ефективність навчання іноземної мови професійного спрямування може бути досягнута при умові включення студентів в процес активної самостійної та творчої навчальної діяльності. Відзначено, що суть професійно орієнтованого вивчення іноземних мов полягає у його інтеграції зі спеціальними дисциплінами. Проаналізовано такі сучасні прийоми та підходи до навчання, як комунікативно-інтерактивний, особистісно орієнтований підходи, популярними складниками яких є метод проєктів та принцип ситуативності. Автори наголошують, що професійна іншомовна спрямованість зумовлена необхідністю використання майбутніми фахівцями здобутих під час навчання наукових знань у професійній діяльності за допомогою іноземної мови. Наприкінці статті сформульовано та обґрунтовано висновки й перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: іноземна мова професійного спрямування, іншомовна підготовка, іншомовна професійна компетентність, студенти немовних спеціальностей, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси, зміцнення культурних зв'язків з іншими країнами зумовлюють потребу у фахівцях, кваліфікація яких відповідає сучасним вимогам до професіоналів. Іншомовна підготовка фахівців має професійно орієнтовану прикладну спрямованість на основі професійно-рольової поведінки фахівця в різних ситуаціях особистісно-ділової взаємодії з використанням новітніх інтерактивних технологій. Іншомовна підготовка фахівців із вищою освітою передбачає поєднання професійної мобільності і вузькоспеціальної підготовки в конкретній галузі знання або практичної діяльності та вивчення іноземної мови. Професійна іншомовна спрямованість зумовлена необхідністю викорис-

тання майбутніми фахівцями здобутих під час навчання наукових знань у професійній діяльності за допомогою іноземної мови.

Ефективність мовної та професійної освіти майбутнього фахівця визначається прийнятою в суспільстві освітньою концепцією та побудованою на її основі моделлю підготовки фахівця. В якості такої провідної концепції розглядається компетентнісний підхід. Мета викладання іноземної мови професійного спрямування в немовних закладах вищої освіти полягає у формуванні та подальшому розвитку у майбутнього фахівця комунікативної компетенції з врахуванням всіх її складових субкомпетенцій. Іншими словами, студент повинен володіти певною низкою знань, навичок та вмінь, достатніх для здійснення іноземної усної та письмової комунікації як соціальної, так і професійної сфери спілкування [Lobanova 2023:1–49].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти навчання іноземної мови професійного спрямування здобувачів вищої освіти розглядали у своїх наукових працях Ю. Авсюкевич, А. Бичок, Б. Бігич, Ю. Дегтярьова, О. Капустіна, Т. Караєва, Карпова, Т. Корж, З. Корнєвої, В. Лівенцова, Л. Манякіна, Є. Мірошніченко, О. Пенькова, Т. Перович, В. Титова, Н. Сініцина, Б. Тернова, Л. Ушакова, Л. Чеботарьова, О. Шевченко та інші.

Метою статті є дослідження та розгляд проблем і особливостей викладання іноземної мови професійного спрямування для студентів немовних спеціальностей.

Реалізація окресленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) визначення поняття «іноземна мова професійного спрямування»;

2) класифікаційна характеристика іноземної мови професійного спрямування;

3) зміст викладання іноземної мови професійного спрямування.

Для початку розглянемо трактування особливостей поняття «іноземна мова професійного спрямування».

Лоренцо Фіоріто [L. Fiorito 2019] наголошує на тому, що головна відмінність загальної англійської від професійної полягає безпосередньо в меті навчання: студенти навчальної дисципліни «іноземна мова професійного спрямування» – це, як правило, дорослі, котрі вже знайомі з англійською мовою та вивчають її для того, щоб сформувати певний набір професійних навичок, пов'язаних із роботою. Іноземна мова професійного спрямування зосереджується більше на розумінні мови в контексті, ніж на викладанні граматики та мовних структур; також цей розділ англійської охоплює широкий спектр тем – від структури компанії до лідерства. Англійська мова не викладається як предмет, навпаки, вона інтегрована у важливу для студентів тему. Якщо викладання та вивчення загальної англійської базується на комплексному підході – навички аудіювання, читання, письма та говоріння, то іноземна мова професійного спрямування – це аналіз потреб, що визначає, які мовні навички найбільше потрібні студентам. Отже, на думку автора, викладання англійської мови професійного спрямування характеризується гнучкістю мислення, вмінням встановлювати довго- та короткострокові цілі та терміни навчання, створювати цікаву навчальну атмосферу, а також підтримувати студентів і забезпечувати їм зворотний зв'язок.

Брендон Харвіл [B. Harville 2020] також зауважує, що викладання іноземної мови професійного спрямування насамперед зосереджене на конкретній меті – чи то вивчення англійської мови для професійних, академічних або туристичних цілей. Автор переконаний, що для ефективного викладання іноземної мови використання загальних підручників, словників та виконання вправ для покращання навичок мовлення й розмовної англійської недостатньо. Так, особливості викладання авіаційної англійської акцентують увагу на формуванні навичок говоріння та аудіювання; ділової англійської – збагачення словникового запасу та розвиток навичок говоріння/ аудіювання; медичної англійської – застосування комплексного підходу (формування та збагачення словникового запасу в площині медичної термінології; вдосконалення навичок читання для розуміння учнями складних медичних статей та досліджень; надання аудіо та відеоматеріалів). Отже, найголовнішим завданням викладача англійської для студентів немовних спеціальностей є розуміння цілей та очікувань учнів, знання яких допоможе в розробленні найефективнішого навчального плану для подолання труднощів та досягнення бажаного результату.

Інші науковці вважають, що іноземна мова професійного спрямування – це підхід до вивчення іноземної мови, в центрі якого стоїть студент із

його індивідуальними навчальними потребами. Серед головних особливостей вивчення іноземна мова за професійним спрямуванням – орієнтація на процес навчання, а не на продукт навчання, тобто вивчення в процесі виконання дій.

Враховуючи специфіку іноземна мова професійного спрямування виокремлюють риси, притаманні курсу іноземна мова професійного спрямування:

1) автентичні матеріали;
2) цілепокладання;
3) самостійне навчання.

Використання «автентичних матеріалів» можливе, якщо курс іноземна мова професійного спрямування пропонується студентам середнього та просунутого рівнів (Intermediate, Upper-Intermediate), особливо для самостійної чи пошукової роботи, коли дослідження проводяться з використання різноманітних ресурсів, зокрема Інтернету. Використання автентичних текстів фахового спрямування сприяє засвоєнню майбутніми фахівцями відповідної фахової лексики, використання певних граматичних конструкцій у побудові речень. Іноземна мова професійного спрямування у ЗВО не передбачає вивчення граматичних категорій у межах окремої теми навчальної програми, а лише опосередковано через тексти та завдання фахового спрямування. Опрацьовуючи текст та виконуючи відповідні завдання, студенти мають можливість тренувати свою зорову пам'ять і навички письма, що є також надзвичайно важливим у професійній підготовці [Баб'як 2019:12–16.].

До «цілепокладання» курсу іноземна мова професійного спрямування відноситься моделювання комунікативних завдань, необхідних для цільової ситуації. Наприклад, залежно від цільових потреб, студентам Луцького національного технічного університету пропонуються завдання різного типу: змоделювати конференцію, включаючи підготовку і написання документів; представити власне підприємство; створити логотип компанії; провести переговори із клієнтами (постачальниками чи покупцями) тощо.

Ще одним важливим завданням курсу іноземна мова професійного спрямування є перетворення студента у користувача. Для того, щоб це сталось, студент повинен мати певний ступінь свободи, щоб самостійно вирішити коли, що і як вивчати. Викладачам треба навчити студентів «навчатися самостійно», подаючи їм стратегії навчання. Для здібних студентів надзвичайно важливо дізнатися, як отримати доступ до інформації у новій культурі. Оскільки існують різні типи курсів іноземної мови професійного спрямування залежно від конкретної наукової сфери чи професії, викладачі, повинні виконувати різноманітні ролі і функції, пристосовуючись до будь-яких умов.

Навчання іноземної мови професійного спрямування спрямоване на формування низки практичних навичок, компетенцій, які надалі складають основу необхідних компетентностей студентів немовних спеціальностей ЗВО.

Серед них виокремлюються такі:

1) *професійна компетенція*, в яку входять мовний компонент (знання специфічних ознак та основних функцій наукового стилю, структурних елементів наукового тексту); мовленнєвий компонент (здатність до адекватної рецепції та продукції іншомовного мовлення); дискурсивний компонент (здатність будувати цілісні, зв'язні й логічні доповіді з урахуванням особливостей наукового стилю); прагматичний компонент (володіння стратегією іншомовної комунікації з урахуванням основ культури наукового спілкування); соціолінгвістичний компонент (здатність до автентичного використання іноземної мови в різних соціальних контекстах); соціокультурний компонент (знання ознак наукового стилю мовлення сучасної іноземної мови); та методичний компонент (володіння методами і прийомами навчання);

2) *когнітивна компетенція* (здатність аргументовано доводити власну думку іноземною мовою під час дискусії, використовуючи відповідні мовні засоби та формулювати критичну оцінку й доводити правильність певного факту);

3) *комунікативна компетенція* (здатність до ефективної комунікативної взаємодії, що передбачає коректне з погляду мовних, мовленнєвих і стилістичних засобів спілкування у різних ситуаціях наукового та професійного спрямування);

4) *соціально-психологічна компетенція*, що складається зі стратегічного компонента (здатності поповнювати недостатність мовленнєвого й соціального досвіду); соціального компонента (здатності вступати в комунікативні відносити в різних ситуаціях професійного та наукового спрямування).

Як навчальний предмет, іноземна мова професійного спрямування має специфічний характер: вона виступає як об'єктом навчання, так і засобом навчання одночасно. Цінним пріоритетом іноземної мови професійного спрямування є її повна відкритість для численних міжпредметних зв'язків, для використання інформації, тобто предметних знань з інших галузей знань і професійної діяльності.

Отже, важливо приділяти велику увагу ролі предметних знань під час розроблення навчальних програм і планів, а також безпосереднього в процесі навчання іноземної мови професійного спрямування студентів ЗВО. Навчання професійному мовленнєвому спілкуванню з основою на міжпредметних зв'язках дає змогу не лише розкрити потенційні можливості студентів, але й навчити їх підкріпляти власне професійно-орієнтоване спілкування фактами з профілю майбутньої спеціальності, зарадити поглибленню знань, розширенню світосприйняття, розвитку ерудиції та професійної культури (Орлова, 2016a:83). Крім того, існує певна потреба враховувати необхідність підготовки студентів бакалаврату, які планують вступ до магістратури, до складання вступного тестування, що вимагає від студентів не лише знань, але й умінь і навичок іншого плану – виконання тестових завдань, що потребує опанованих стратегій і тактик. Тому такі види діяльності мають також включатися у навчальні плани і програми (Куліш, 2018a; Куліш, 2018b).

Зміст навчання англійської мови за професійним спрямуванням узгоджується з причинами вивчення цієї іноземної мови, а за основу навчання беруться три головних принципи [Коваль 2010: 318–321].

1) мотивація;

2) комплексний підхід до навчання;

3) професійна спрямованість.

Підвищують мотивацію навчання та інтерес до предмету нетрадиційні форми проведення занять [Канюк 2020: 117–122]. Такі заняття краще проводити після вивчення теми або декількох тем, які будуть виконувати функцію контролю. Серед таких нетрадиційних занять можна виділити наступні [Шевченко 2020: 481–483].

1. Заняття-диспут, коли, наприклад, обговорюються спірні питання. Така форма роботи допомагає в усній практиці, вчить студентів логічно правильно висловлювати свої думки, триматися на публіці.

2. Заняття-екскурсія. Створюються мікрогрупи по 3–4 людини, та кожна група отримує своє завдання, йде своїм маршрутом, збираючи при цьому потрібні відомості. Такого виду заняття можна проводити при вивченні країнознавчого матеріалу.

3. Заняття-проблема, коли обирається актуальна ситуація, яка обговорюється зі студентами. Такі заняття включають студентів в пошукову діяльність, що сприяє розвитку самостійності та їх творчої активності.

4. Круглий стіл, коли відбувається обмін думками з будь-якого питання або проблеми. Така форма потребує попередньої підготовки та наявності певних знань, оскільки студент повинен правильно висловлювати свої думки та відстоювати свою точку зору з даної проблеми.

5. Рольова гра, при якій студенти беруть на себе певні ролі, що імітують ділові або соціальні відносини. Правильно підібрані та розподілені серед студентів ролі мотивують їх до комунікативної взаємодії, програмують їх мовну поведінку, створюють необхідну комунікативну базу для розвитку соціальних та мовленнєвих умінь і навичок. Головним принципом є принцип активної комунікації, де за основу беруться професійно-проблемні ситуації. Такі ситуації реалізуються через колективну роботу, де кожен опиняється в ситуації активної взаємодії. Правильна організація процесу навчання іноземній мові сприяє розширенню наявного та набутого досвіду. В ході спілкування студенти реалізують сформований попередній життєвою практикою образ поведінки, характерний для носія певної ролі. Доцільно пропонувати соціально гострі, навчально-мовленнєві ситуації, в яких студенти можуть самостійно програмувати мовні дії, ставити цілі, реалізовувати завдання, впливати на співрозмовника та самостійно оцінювати ступінь успішності мовленнєвої взаємодії.

6. Відеоуроки також мають велике значення. Відеофільм чинить емоційний вплив на студентів, допомагає розвитку уваги та пам'яті. Використання в навчальному процесі відеофільмів сприяє успішному формуванню комунікативної компетенції студентів закладу вищої освіти.

7. Метод кейсів – методи активного проблемно-ситуаційного аналізу, що ґрунтуються

на навчанні шляхом вирішення конкретних задач-ситуацій. Мета даного методу – спільними зусиллями групи студентів проаналізувати ситуацію та відпрацювати практичне найбільш оптимальне рішення. В процесі вирішення конкретної проблеми студенти використовують весь необхідний комплекс засвоєних знань та вмінь. Кейс-метод сприяє розвитку в студентів вміння вислуховувати та враховувати альтернативну точку зору, аргументовано доводити свою, переконувати навколишніх, представляти перед групою свій варіант вирішення проблеми, обговорювати способи вирішення проблеми в групі, брати участь в дискусії, а також розробити свій стиль мислення та поведінки.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, можна дійти висновків, що іноземна мова професійного спрямування є важливою складовою системи підготовки майбутніх фахівців закладу вищої освіти. Основним завданням курсу є розвиток у студентів компетенції з іноземної мови, що має свою специфіку з точки зору їхньої спеціалізації; надання знань основ сучасного наукового дискурсу; формування практичних мовленнєвих вмінь й навичок спілкування іноземною мовою на професійні теми та роботи студентів зі спеціалізованими літературними джерелами науково-технічної інформації, аудіо та відео записами, електронними ресурсами; орієнтування їх на важливість практичного застосування здобутих теоретичних знань.

Подальшими перспективами наукового пошуку вважаємо дослідження компонентів іншомовної професійної комунікативної компетенції здобувачів вищої освіти магістратури немовних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баб'як Ж. Використання матеріалів на заняттях ESP: Автентичні завдання чи традиційні підручники / Ж. Баб'як, Л. Джиджора, О. Перенчук. *Освітні обрії*. 2019. № 1(48). С. 12–16.

2. Канюк, О. (2020). Особливості викладання англійської мови для студентів немовних спеціальностей. *Український Педагогічний журнал*, (2), 117–122. https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-2-117-122

3. Коваль Л. М. Формування у студентів немовних вищих навчальних закладів англомовної професійно орієнтованої мовної компетенції. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2010. Вип. 20. 4. С. 318–321.

4. Костик Є. В., Сілютіна І. О. Особливості викладання іноземної мови професійного спрямування для студентів немовних спеціальностей. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства.* 2022. № 23. С. 38–43.

5. Куліш І. М. (a) До проблеми розробки програм з іноземної мови професійного спрямування у світлі новацій в освітньому процесі України. *Лінгвістична підготовка студентів нефілологічних спеціальностей закладів вищої освіти у контексті Болонського процесу та Загальноєвропейських Рекомендацій з вивчення, викладання та оцінювання мов* : матер. IX Міжнар. наук.-метод. конф. (4–5 жовтня 2018 р.). Одеса : Бондаренко М. О., 2018. С. 171–173.

6. Куліш І. М. (b) До проблеми оцінювання навчальної діяльності здобувачів вищої освіти з іноземної мови професійного спрямування. *Проблеми мовної особистості: лінгвістика та лінгводидактика* : матер. IV Міжнар. наук.- практ. конф. (18–20 жовтня 2018 р.). Черкаси, 2018. С. 171–176.

7. Орлова Н. Навчання іноземної мови професійного спрямування студентів немовних спеціальностей закладів вищої освіти: багатогранність і комплексність наповнення концепту. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич, 2019. Вип. 23. Том 3. С. 93–99.

8. Шевченко С. П. Застосування інтерактивних методів у процесі викладання курсу професійної англійської мови. *Молодий вчений*. 2020. № 4. С. 481–483.

9. B. Harville. "How to Successfully Teach 5 Common Types of English for Specific Purposes Classes". Accessed on: Feb 25, 2020. [Online]. Available: https://www.fluentu.com/blog/educator-english/ teaching-english-for-specific-purposes/

10. Fiorito, L. (2019). Teaching English for Specific Purposes (ESP). Accessed on: Feb 25, 2020. [Online]. Available: https://www.usingenglish.com/articles/teaching-english-for-specific-purposes-esp.html

11. Lobanova, S., Kovalchuk O., Melnychuk O., Zabiiaka I., Alyieva A., Kanonik N. (2023). Formation of Lexical Competence in Applicants for Education at Distance Learning (Experience of Foreign Scientists). *World Journal of English Language*, Sciedu Press, vol. 13(4), pages 1–49.

REFERENCES

1. Babyak, Zh. (2019). The use of materials in ESP classes: Authentic tasks or traditional textbooks / Zh. Babyak, L. Dzhijora, O. Perenchuk. *Educational horizons.* No. 1(48). Pp. 12–16.

2. Kanyuk, O. (2020). Peculiarities of teaching English for students of non-linguistic majors. *Ukrainian Pedagogical Journal,* (2), 117–122. https://doi.org/10.32405/2411-1317-2020-2-117-122

3. Koval, L. M. (2010). Formation of English-speaking professionally oriented language competence in students of non-language higher educational institutions. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine.* Issue 20. 4. P. 318–321.

4. Kostyk, E.V., Silyutina, I.O. (2022). Peculiarities of teaching a professional foreign language for students of non-linguistic majors. *Actual problems of philology and translation studies,* (23). P. 38–43.

5. Kulish, I. M. (2018)(a). To the problem of developing professional foreign language programs in the light of innovations in the educational process of Ukraine. *Linguistic training of students of non-philology majors in higher education institutions in the context of the Bologna process and the All-European Recommendations on language learning, teaching and assessment*: mater. IX International conf. (October 4–5, 2018). Odesa : M. O. Bondarenko, P. 171–173.

6. Kulish, I. M. (2018)(b). To the problem of evaluating the educational activity of students of higher education in a foreign language of professional direction. *Problems of linguistic identity: linguistics and linguistic didactics* : Mater. IV International conf. (October 18–20, 2018). Cherkasy, 2018. P. 171–176.

7. Orlova, N. (2019). Foreign language training of professional students of non-language majors of higher education institutions: multifaceted and complex content of the concept. *Current issues of humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University.* Drohobych. Issue 23. Volume 3. P. 93–99.

8. Shevchenko, S. P. (2020), The use of interactive methods in the process of teaching a professional English language course. *A young scientist.* No. 4. P. 481–483.

9. B. Harville. "How to Successfully Teach 5 Common Types of English for Specific Purposes Classes". Accessed on: Feb 25, 2020. [Online]. Available: https://www.fluentu.com/blog/educator-english/ teaching-english-for-specific-purposes/

10. Fiorito, L. (2019). Teaching English for Specific Purposes (ESP). Accessed on: Feb 25, 2020. [Online]. Available: https://www.usingenglish.com/articles/teaching-english-for-specific-purposes-esp.html

11. Lobanova, S., Kovalchuk O., Melnychuk O., Zabiiaka I., Alyieva A., Kanonik N. (2023). Formation of Lexical Competence in Applicants for Education at Distance Learning (Experience of Foreign Scientists). *World Journal of English Language*, Sciedu Press, vol. 13(4). P. 1–49.

H. A. HERASYMCHUK
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Digital, Educational and Social Technologies,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: exmeya@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-1348-4927

O. M. KOVALCHUK
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: oksana.kovalchuk@lntu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-5371-9543

O. V. MELNYCHUK
Doctor of Philosophy in Specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences, Associate Professor, Lecturer at the Department of Foreign and Ukrainian Philology, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: o.melnychuk@lntu.edu.ua
http://orcid.org/0000-0002-6492-5980

PECULIARITIES OF TEACHING STUDENTS OF NON-LINGUISTIC MAJORS A FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES COURSE

The purpose of the article is to study the peculiarities of teaching a foreign language for professional purposes to students of non-linguistic specialities of higher education institutions. It has been determined that in order to improve the quality of national education, one of the leading tasks of professional training of students is the formation of a competitive

specialist, in particular, the formation of his/her foreign communicative competence. The issues of studying the discipline "Foreign language for professional purposes" are considered. The competences that form the basis of the necessary competences of students of non-linguistic specialities of higher education institutions are described. The tasks for the realisation of the goal are defined. It is noted that this discipline has specific features and characteristics, namely: lexical base, professional terminology, business correspondence, communication tasks, reading texts and listening tasks. It has been proved that the effectiveness of teaching a foreign language for professional purposes can be achieved if students are involved in the process of active independent and creative learning activities. It is noted that the essence of professionally oriented foreign language learning is its integration with special disciplines. Such modern methods and approaches to teaching as communicative-interactive, personality-oriented approaches are analysed, with the project method and the principle of situationality being popular components. The authors emphasise that the professional foreign language orientation is due to the need for future specialists to use the scientific knowledge acquired during their studies in their professional activities with the help of a foreign language. The article concludes with conclusions and prospects for further research.

Key words: foreign language for professional purposes, foreign language training, foreign language professional competence, students of non-linguistic specialities, higher education institution.

УДК 5-043.83:378.147-047.22(477.82)
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.3

Г. М. ДАВИДЮК
викладач природничо-математичних дисциплін,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: hdavydyuk@lpc.ukr.education
http://orcid.org/0000-0001-9910-7673

М. А. ОСИП
викладач природничо-математичних дисциплін,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: mosyp@lpc.ukr.education
http://orcid.org/0000-0002-3832-4276

М. Ф. БОЙЧУК
викладач математики циклової комісії
викладачів природничо-математичних дисциплін,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: mbojchuk@lpc.ukr.education
https://orcid.org/0000-0001-8823-8934

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКО-ПОШУКОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

У статті розглянуто теоретичні та прикладні аспекти залучення здобувачів фахової передвищої освіти до дослідницько-пошукової діяльності у процесі вивчення природничих дисциплін. Зазначається, що дослідницько-пошукові уміння є необхідною умовою та невід'ємною складовою формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи. У статті акцентовано увагу на умовах, які необхідні для розвитку дослідницьких умінь студентів педагогічного коледжу.

Пошуково-дослідницька діяльність студентів спрямована на оволодіння студентами методами наукових досліджень, розвиток їх творчого мислення та індивідуальних здібностей у розв'язанні теоретичних і практичних завдань; прищеплення студентам навичок самостійності у пошуково-дослідницькій діяльності. Це спонукає викладача орієнтуватись на використання новітніх педагогічних технологій, застосування дослідницьких прийомів і пошукових методів у викладанні освітніх компонентів, зокрема природничо-математичного циклу.

З'ясовано, що дослідницькі уміння майбутніх учителів визначаються як комплекс професійних якостей, що забезпечують готовність студентів вищих педагогічних закладів освіти виконувати цілеспрямовані пошуково-дослідницькі дії на основі практичних застосувань знань у навчанні майбутніх школярів. Здобувачам педагогічного фаху для ґрунтовного опанування навчальними дисциплінами, набуття навичок практичного застосування знань у майбутній роботі необхідно оволодіти методами наукового пізнання та дослідницько-пошуковими компетентностями. Значний дидактичний потенціал для формування основ цих компетентностей важливо реалізовувати на заняттях з дисциплін природничо-математичного циклу.

Ключові слова: пошуково-дослідницька діяльність, дослідницькі вміння, пізнавальна діяльність, проектна діяльність, лабораторно-практичні заняття, професійна компетентність, майбутні учителі початкової школи.

Постановка проблеми. Пошуково-дослідницька діяльність студентів педагогічних коледжів є важливим компонентом підготовки висококваліфікованих педагогів і спрямована на оволодіння студентами методами наукових досліджень, розвиток їх творчого мислення та індивідуальних здібностей у розв'язанні теоретичних і практичних завдань; прищеплення

студентам навичок самостійності у пошуково-дослідницькій діяльності. Це спонукає викладача орієнтуватись на використання новітніх педагогічних технологій, застосування дослідницьких прийомів і пошукових методів у викладанні освітніх компонентів, зокрема природничо-математичного циклу.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідницькі уміння майбутніх учителів, на думку багатьох науковців, визначаються як комплекс професійних якостей, що забезпечують готовність студентів вищих педагогічних закладів освіти виконувати цілеспрямовані пошуково-дослідницькі дії на основі практичних застосувань знань у навчанні майбутніх школярів.

Розвиток дослідницьких умінь студентів як складової професійної підготовки майбутніх учителів розглядали Л. Барна, М. Москалюк, Г. Гладун, С. Балашова, О. Верховська, Р. Вернидуб та інші.

С. Балашова та Є. Спаська досліджували процес формування дослідницьких умінь студентів педколеджу. О. Верховська висвітлює теоретичні основи і зміст науково-дослідницької діяльності студентів у їх професійній підготовці. Р. Вернидуб розкриває завдання науково-дослідницької діяльності та форми проведення дослідницької діяльності.

А. Степанюк та М. Москалюк у своїх дослідженнях доводять, що: «цілеспрямоване формування дослідницьких вмінь майбутніх вчителів забезпечує підготовку до творчого саморозвитку особистості. При цьому формування у студентів умінь дослідницького характеру розглядається не як самоціль, а як шлях до підвищення якості навчання майбутніх фахівців» [Степанюк, Москалюк].

Розкриваючи розвиток дослідницьких умінь студентів А. Степанюк і Л. Барна підкреслюють, що: « існують різні шляхи формування дослідницьких умінь у майбутніх педагогів. Найбільш вагомим серед них є формування у студентів методів наукового пізнання та створення освітнього середовища, яке реалізує принцип «навчання через дослідництво» [Степанюк, Барна].

Основні способи організації дослідницької діяльності розглядали А. Альбрехт, К. Задорожний, О. Пометун, А. Сиротенко. Згадані науковці також розробили творчо-розвивальні технології і проблемно-пошукові методи у процесі викладання природничих дисциплін.

Результати та дискусії. Сучасній освіті потрібен педагог, який вносив би в освітній процес оригінальність і творчість. Новій українській школі потрібен учитель, який володіє науково-дослідницькою компетентністю, вміє аналізувати фактичну інформацію, створювати самостійно інноваційні моделі та обирати найбільш ефективні технології навчання. Недаремно однією з найважливіших функцій професійної діяльності вчителя є дослідницька, яка передбачає володіння методами наукового дослідження, участь в експериментальній роботі щодо підвищення ефективності освітнього процесу.

Підготовку фахівців, наділених здатністю мислити творчо, нелінійно, можливо забезпечити завдяки активному залученню студентів до пошуково-дослідницької роботи вже під час навчання. Адже фахівець, який на належному рівні володіє пошуково-дослідницькою компетентністю, вміє не лише знаходити необхідну інформацію, але й детально її аналізувати, вибирати для своєї діяльності ефективні технології.

Сучасному студенту для ґрунтовного опанування навчальними дисциплінами, набуття навичок практичного застосування знань у майбутній роботі необхідно оволодіти методами наукового пізнання та дослідницько-пошуковими компетентностями. Значний дидактичний потенціал для формування основ цих компетентностей важливо реалізовувати на заняттях з дисциплін природничо-математичного циклу.

Студенти, які вступають на навчання у педагогічні коледжі, уже мають початкові знання особливостей пізнавальної діяльності, навички і уміння проведення пошукової роботи, сформовані на основі шкільних природничих знань. Проте така дослідницька діяльність має лише пізнавальний характер. Її ще не можна характеризувати як науково-дослідницьку діяльність.

Розвиток дослідницької діяльності студента педагогічного коледжу пов’язаний із «пошуком» відповідей на творчі дослідницькі завдання і передбачає формування таких природничо-наукових компетентностей:

– засвоєння природничих знань і їх використання у майбутній педагогічній діяльності;

– уміння користуватися методами наукового пізнання з метою вивчення об'єктів, процесів та явищ природи;

– здатність бачити, розуміти і пізнавати;

– спостерігати і досліджувати явища та об'єкти природи.

Сучасні автори, які займаються вивченням становлення і розвитку професійних умінь студентів відзначають, що «при правильно організованому процесі навчання і педагогічної практики науково-дослідницька діяльність студентів виходить на якісно новий рівень науково-педагогічного дослідження [Степанюк, Москалюк].

Методологічна основа для залучення студентів до проведення досліджень закладена на 1 і 2 курсах при вивченні біології, хімії, природознавства, математики.

Основна особливість дослідження в освітньому процесі полягає в тому, що вона має дидактичне спрямування. Це означає, що головна мета цієї діяльності – отримання нових знань, розвиток здатності до дослідницького типу мислення, формування практичних навичок проведення досліджень у початковій школі, а не отримання об'єктивного нового результату як у «великій науці».

Отже, на 1 курсі навчання складаються умови адаптації майбутніх вчителів до нової програми навчання в системі педагогічної освіти.

Викладачі приділяють важливу роль навчанню студентів способом пошуку і обробки інформації, знайомлять з вимогами до викладання наукового тексту. Студенти оволодівають уміннями аналізувати факти і явища, робити висновки.

Форми проведення науково-дослідницької діяльності різноманітні. Р. Вернидуб згрупував їх таким чином:

– науково-дослідницька діяльність, яка включена у навчальний процес: виконання лабораторно-практичних робіт, курсових робіт, елементи пошуково-дослідницької роботи під час виробничої практики;

– науково-дослідницька діяльність, яка доповнює навчальний процес: робота у гуртках, проектна діяльність; прес-конференції [Вернидуб, Завалевський, Петрова].

Основною сферою роботи в умовах педагогічного коледжу, де ми формуємо ці засади, постають заняття з хімії, біології, природознавства, математики.

Дослідницьке заняття – це така навчальна форма, в якій домінує дослідницький метод вивчення матеріалу. Мета такого заняття – розвивати уміння і навички самостійного пошуку інформації. В ході навчання студенти повинні чітко зрозуміти значущість дослідно-експериментальної роботи і необхідність її проведення.

Дослідницько-експериментальна діяльність студентів найкраще розвивається на лабораторно-практичних заняттях. Вони складають частину теоретичної і професійної практичної підготовки. Використання студентами лабораторно-практичних робіт спрямоване на:

– узагальнення, систематизацію, поглиблення, закріплення отриманих теоретичних знань;

– формування вмінь застосувати отримані знання на практиці;

– розвиток інтелектуальних практик навчання дослідницько-пошукових молодших школярів.

Лабораторно-практичні заняття можуть мати репродуктивний чи частково пошуковий характер.

Репродуктивний характер передбачає використання студентами докладних інструкцій, у яких зазначені тема, мета, обладнання, порядок виконання роботи, висновки.

Частково-пошуковий характер. При проведенні такої роботи від студентів вимагається самостійний вибір способів виконання роботи в інструктивній літературі.

На жаль, матеріальна база не завжди дозволяє в повному обсязі проводити всі лабораторні роботи. Це пов'язано з відсутністю реактивів, які небезпечні для здоров'я або дороговартісних хімікатів, а також введення змін у законодавстві щодо створення жорстких вимог до умов зберігання реактивів. Тому цю проблему педагоги розв'язують за допомогою віртуальних лабораторій.

За визначення О. Трухіна «віртуальна лабораторія являє собою програмно-апаратний комплекс, який дає змогу проводити досліди без наявності реальної обстановки» [Вернидуб, Завалевський, Петрова].

Віртуальний означає «можливий, що не має фізичного втілення». Віртуальна реальність – це імітація реальної обстановки з допомогою комп'ютерних пристроїв.

Перша віртуальна лабораторія була створена у 1994 році. При створенні V. Lab. Розробники створили інтерактивні навчальні середовища,

які були б гнучкими і надавали змогу учням і студентам стати ближче до хімії, приміряючи на себе роль хіміків-практиків. Таких навчальних середовищ є кілька. Всі вони мають відкритий безкоштовний доступ. Для роботи з ними досить володіти комп'ютером на рівні користувача. Це такі проекти: VirtuIab, Wolfam, Demonstration Project, Chemicai Education Research. Найдосконаліша – програма «Chemlab".

Щоб розвивати життєві та пошуково-дослідницькі компетентності у студентів, важливо при викладанні природничих дисциплін застосовувати на заняттях методи проектних технологій. Проектне заняття вибудовує тематику дослідження, визначає проблему, мету, напрямки і зміст діяльності студентів на наповнення матеріалами.

Метод проектів як педагогічна технологія являє собою сукупність дослідницьких методів. Досвід впровадження цього методу описаний у праці В. Макаренка [Макаренко, Сілкова].

Проектна діяльність сприяє залучення студентів до пізнавальної і творчої діяльності, оволодіння природничо-науковою компетентністю і здатністю до самоосвіти і самореалізації [Задорожний].

Роль викладача в проектній технології має перерости в роль організатора та керівника проектної діяльності. Він повинен організувати освітній процес таким чином, щоб не тільки подати знання студентам про досліджувані процеси, але й сформувати у них навички проектної діяльності так, щоб пріоритетною стала діяльність дослідницького, пошукового та творчого характеру.

Існує низка освітніх платформ, які допоможуть викладачам природничих дисциплін вибрати правильний алгоритм при проведенні організаційної роботи керівника проекту.

Це освітня платформа «На урок», сайт Ph ET, освітня система AR Book.

Педагогічна можливість таких занять це:

– здобування знань самостійно, а не отримання їх у готовому вигляді;

– удосконалення мислення, уміння зіставляти і порівнювати, аналізувати і синтезувати, узагальнювати;

– скерування студентів до динамічного пошуку.

Зміст природничих дисциплін має особливості, які потрібно враховувати викладачу в процесі розвитку дослідницької діяльності студентів, а саме: наявність теоретичної бази, необхідної для подальшого успішного вивчення спеціальних дисциплін; методологію наук, які покладені в основу природничих дисциплін, що дозволяє успішно розвивати уміння і навички студентів; користуватися методологією дослідження, яка передбачає методи, етапи і зміст дослідницької діяльності. Науково-дослідницька діяльність в педагогічному коледжі в конкретному навчальному закладі реалізується на заняттях творчого об'єднання «Левенгук». На цих заняттях проводиться організована пізнавальна творча діяльність зі студентами. Головна мета такої роботи – це поступове здійснення досліджень, на яких студенти оволодівають методикою дослідження, осмислюють експеремент, роблять самостійно висновки. Результатом такої науково-дослідницької діяльності є участь студентки II курсу спеціальності «013 Початкова освіта» Людмили Панасевич у Всеукраїнському біологічному форумі учнівської та студентської молоді «Дотик природи» у секції «Біохімія» з роботою «Характеристика жирнокислотного складу олій цитрусових» і зайняте III місце (науковий керівник – викладач біології Марія Осип).

Науково-дослідницькі компетенції здобувачі освіти послідовно формуються і під час проходження педагогічної практики. Педагогічна практика – це основний вид діяльності у підготовці вчителя до професійної діяльності. До того ж це й провідна ланка в системі набуття ним професійних умінь і навичок.

Під час проходження педагогічної практики при проведенні уроків з дисципліни «Я досліджую світ» студенти не лише виконують завдання з навчально-виховної роботи, а й проводять певну науково-дослідну роботу, здійснюють педагогічні експерименти, психолого-педагогічні спостереження, а на основі матеріалів проведеного дослідження виконують курсові роботи.

Формування навчально-пізнавальних та пошуково-інформаційних умінь студенти повинні проводити цілеспрямовано, послідовно.

Для становлення особистості вчителя має значення не тільки безпосередній досвід пошуково-дослідницької роботи, яким володіє студент при підготовці та проведенні уроків, але і опосередкований, який поступово нагромаджується в результаті спостережень за роботою вчителів-практиків.

Важливо, щоб практика ґрунтувалась на закріпленні і розвитку вмінь здійснювати самостійні пошуки рішень педагогічних завдань на основі знань і умінь, одержаних в коледжі.

Висновки. Досвід викладацької роботи у педагогічному коледжі дає підстави стверджувати, що студенти, які цілеспрямовано займаються дослідницькою діяльністю, помітно вирізняються сформованими навичками та вміннями, які складають основу науково-дослідницької компетентності. Для них характерна пізнавальна активність, бажання здобувати знання і вміння, досліджувати освітній процес у школі.

Науково-дослідницька компетентність формується в умовах інноваційного освітнього простору сучасного навчального закладу перед вищої освіти в результаті успішної реалізації колективної дослідницької діяльності і самостійного пошуку (лабораторно-практичні роботи, проекти) та індивідуального дослідницького пошуку (повідомлення на конференціях, написання рефератів, педагогічна практика, курсові роботи).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вержиховська О., Гурський В., Плахтій П. Науково-дослідницька діяльність в галузі освіти : навчально-методичний посібник. Вид. 2-е, доповнене і перероблене /за ред. П. Д. Плахтія. Кам'янець-Подільський : Медобори ПП, 2015. 136 с.

2. Вернидуб Р. Завалевський Ю., Петрова К. Організація науково-дослідницької роботи учнів : методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 369 с.

3. Задорожний К.М. Дослідницька та проектна діяльність під час вивчення біології. Харків : Видавнича група «Основа», 2008. 148 с.

4. Макаренко В., Сілкова О. Метод пошуково-дослідницьких проектів як засіб формування науково-дослідницьких умінь студентів. *Вища освіта України: Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології».* 2014. Т. 3, № 3. С. 82–93.

5. Падун Н. Навчально-дослідницька діяльність як засіб формування дослідницьких умінь учнів. *Наукові записки НДУ імені М. Гоголя.* Психолого-педагогічні науки. 2012. С.90–93.

6. Степанюк А., Барна А. Розвиток дослідницьких умінь студентів як складова професійної підготовки майбутніх учителів. *Матеріали регіонального науково-практичного семінару «Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції»* / за заг. ред. Г. Терещука. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2010. С. 60–62.

7. Степанюк А., Москалюк Н. Розвиток дослідницьких умінь студентів як складова професійної підготовки майбутніх учителів природничого профілю. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2010. С. 35–40.

8. Трухін О. В. Про використання віртуальних лабораторій в освіті. *Відкриття і дистанційне навчання.* 2022. № 4(80). С. 67–69.

REFERENCES

1. Verzhikhovska O., Gurskyi V., Plakhtiy P. (2015). Scientific research activity in the field of education. Educational and methodological manual. Vol. 2nd, supplemented and revised / by the editor. P. D. Plakhtia Kamianets-Podilskyi : Medobory PP, 2015. 136 p.

2. Vernydub R. Zavalevskyi Yu., Petrova K. (2010). Organization of students' research work: methodical guide. Ternopil : Mandrivets, 2010. 369 p.

3. Zadorozhny K. M. Research and project activities during the study of biology. Kharkiv: Osnova Publishing Group, 2008. 148 p.

4. Makarenko V., Silkova O. (2014). The method of search and research projects as a means of forming scientific and research skills of students. *Higher education of Ukraine: Thematic issue «Pedagogy of the higher school: methodology, theory, technologies».* No. 3. P. 82–93.

5. Padun N. (2012). Educational and research activity as a means of forming students' research skills. *Scientific notes of M. Gogol NSU. Psychological and pedagogical sciences.* P. 90–93.

6. Stepaniuk A., Barna A. Development of research skills of students as a component of professional training of future teachers. Materials of the regional scientific and practical seminar «Ways of modernization of higher education in the context of European integration» / by General ed. G. Tereshchuk. Ternopil : TNPU named after V. Hnatyuk. 2010. P. 60–62.

7. Stepaniuk A., Moskalyuk N. Development of research skills of students as a component of professional training of future science teachers. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series : Pedagogy.* 2010. Pp. 35–40.

8. Trukhin O.V. About the use of virtual laboratories in education. Discovery and distance learning. 2022. No. 4(80). P. 67–69.

H. M. DAVIDYUK
Senior Lecturer of Natural and Mathematical Disciplines,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine
E-mail: hdavdyuk@lpc.ukr.education
http://orcid.org/0000-0001-9910-7673

M. A. OSYP
Senior Lecturer of Natural and Mathematical Disciplines,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine
E-mail: mosyp@lpc.ukr.education
http://orcid.org/0000-0002-3832-4276

M. F. BOYCHUK
Lecturer of Mathematics of the Cycle Commission
Lecturers of Natural and Mathematical Disciplines,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine
E-mail: mbojchuk@lpc.ukr.education
https://orcid.org/0000-0001-8823-8934

JUNIOR PROFESSIONAL BACHELORS' RESEARCH COMPETENCE DEVELOPING WHILE STUDYING THE FUNDAMENTALS OF NATURAL SCIENCES

The article examines the theoretical and applied aspects of the involvement of professional preliminary higher education students in research activities in the process of studying natural sciences. It is noted that research skills are a necessary condition and integral component of the formation of professional competence of future primary school teachers. The article focuses on the conditions necessary for the development of research skills of students of the pedagogical college.

The search activity of students is aimed at mastering the methods of scientific research, developing their creative thinking and individual abilities in solving theoretical and practical tasks; instilling in students the skills of independence in search and research activities. This prompts the teacher to focus on the use of the latest pedagogical technologies, the use of research techniques, and search methods in teaching educational components, in particular, the science and mathematics cycle.

It was found that the research skills of future teachers are defined as a set of professional qualities that ensure the readiness of students of higher pedagogical educational institutions to perform purposeful research activities based on practical applications of knowledge in the education of future schoolchildren. Pedagogical students need to master the methods of scientific knowledge and research competencies in order to thoroughly master academic disciplines and acquire the skills of practical application of knowledge in future work. It is important to realize the significant didactic potential for the formation of the foundations of these competencies in classes in the disciplines of the natural-mathematical cycle.

Key words: search activity, research skills, cognitive activity, project activity, laboratory-practical classes, professional competence, future primary school teachers.

УДК 378.091-022.215(4)
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.4

І. М. ЗАБІЯКА
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: irina.zabiiaka@ukr.net
http://orcid.org/0000-0002-9535-5490

РОЗВИТОК ДУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЕВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття присвячена трансформаційним освітнім процесам, що стосуються системи професійної освіти у європейському співтоваристві, які, відповідно, розглядаються як чинник розвитку конкурентоспроможності Европи і як фактор подальшого розвитку наукових і виробничих інновацій.

Автором проаналізовано історію становлення та розвитку в окремих европейських країнах дуальної системи професійної освіти.

На основі аналізу документів Европейського центру розвитку професійної освіти, найважливіших нормативних документів, які регулюють систему професійної освіти та навчання в Німеччині, а також наукових праць зарубіжних авторів, присвячених системам професійної освіти в Европі, розкрито особливості дуальної освіти в Европі, показано особливості «класичних» моделей професійної освіти та навчання в Європі: дуальної корпоративної моделі в Німеччині, державно-регульованої моделі у Франції та моделі ліберального ринку у Великій Британії.

У представленому науковому доробку здійснено аналіз процесу становлення та розвитку дуальної освіти в Европі, охарактеризовано особливості організації взаємодії з роботодавцями та організації професійного навчання, розкрито засадничі принципи та особливості впровадження дуальної освіти в контексті національних характеристик.

У статті дуальну освіту розкрито в контексті злагодженої взаємодії теорії та практики. Наголошено, що саме «дуальна освіта» уможливлює безпосередній взаємозв'язок освітньої та виробничої складової, спроможна гарантувати поєднання педагогічних умов професійного навчання в освітньому та виробничому просторах. Охарактеризовано переваги та недоліки дуальної освіти щодо традиційних навчальних систем.

Особливу увагу в статті зосереджено історії становлення та розвитку дуальної системи професійної освіти в Німеччині.

Вивчення досвіду реалізації дуальної системи професійної освіти в країнах Европейського союзу дало змогу глибше зрозуміти основні чинники успіху німецької моделі дуального навчання.

Ключові слова: дуальна освіта, система дуальної освіти, професійна освіта і навчання, дуальне навчання в системі вищої освіти, Европейський Союз, Німеччина, Велика Британія, Франція.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство переживає складний час, період трансформації політичних, економічних, філософських, ціннісних, філософських пріоритетів. Відбуваються зміни цивілізаційного значення, найвищий динамізм і глобальність яких зачіпає траєкторію розвитку всіх країн. Це зумовлено впливом таких потужних чинників, як науково-промислова та інформаційна революції на рубежі XX–XXI ст., високий темп розвитку інформаційних технологій, зближення суспільства за рахунок створення світового інформаційного простору. Це тягне за собою зміну споживчої психології людини, призводить до інтенсифікації глобальних змагальних процесів, які загострюються у зв'язку з новою проблемою, що стоїть перед Европою, – старінням населення [Амеліна 2010 : 107–112].

Аналіз останніх досліджень. Дослідження результатів наукового пошуку українських та зарубіжних вчених, безпосередніх педагогів-практиків засвідчують, що проблема дуальної освіти має глибоке історичне підґрунтя. Проблема дуальної освіти в контексті історико-педагогічного розвитку в Европі була висвітлення в наукових працях Абашкіної Н., Амеліної С., Андрущенка В., Григор'єва М., Швець М. Окремі питання взаємодії освітнього, наукового та виробничого середовищ в аспекті дуального навчання було розкрито вченими: Тешева В., Сушенцевою Л., Штегман А., Унайбаєва Б. У наукових пошуках Бегма О., Грін Л., Панфілова Ю., Карлюк С., Кримчак Л., Кулалаєва Н., Яковенко К. розкрита змістова сутність розвитку та становлення дуальної освіти у Німеччині.

Мета статті. На ґрунті вивчення історії розвитку та функціонування дуальної освіти в окремих країнах Европи, окреслити її можливості, особливості та перспективи Висвітлити дуальну освіту як невід'ємну складову зростання конкурентоспроможності як закладів освіти так і країни в цілому.

Результати та дискусії. Европейська професійна освіта своїм корінням сягає середньовічного минулого. Аж до XVIII століття професійна освіта і навчання в европейських країнах практично не відрізнялися. Вона регулювалася правилами професійних об'єднань – гільдій, у які об'єднувалися ремісники.

Пройшовши усі сходинки ієрархічної системи, що існувала в рамках гільдії, учень ставав підмайстром і далі, набувши необхідного досвіду, міг стати майстром.

Під впливом низки причин – скасування системи гільдій, темпів індустріалізації, впливу політичних, філософських, культурних і релігійних течій – у першій половині XX століття в країнах Европи сформувалися різні системи професійного навчання. Визначальний вплив на їхнє формування мала індустріалізація, яка спричинила економічні та технологічні зміни, глибоко змінила структуру суспільства, соціальну взаємодію, спосіб життя, політичні системи тощо. Однак, процес індустріалізації в Европі не тільки не створив єдиної системи/моделі професійного навчання, а, навпаки, зруйнував існуючі однорідні методи професійної ремісничої підготовки, які встановлювалися протягом століть. Безумовно, суттєвий вплив на формування моделей професійної освіти та навчання в европейських країнах здійснювали культурні цінності, традиції та національний менталітет [Леу С. 2016 : 16–26].

У результаті цих трансформацій сформувалися три основні, так звані «класичні» моделі, які стали підґрунтям сучасної системи професійної освіти та навчання в Европі: дуальна корпоративна модель у Німеччині, державно-регульована модель у Франції та модель ліберального ринку у Великій Британії [Greinert W.-D. 2004 : 17–27].

У зазначених моделях простежуються важливі відмінності у ролі держави, взаємозв'язку між професійною освітою і навчанням, а також між підходами до управління. Ці три «класичні» моделі професійної підготовки, які сформувалися до першої половини XX століття, є прототипами, на основі яких европейські країни прагнуть вести пошук шляхів конвергенції у сфері професійної освіти та навчання [Кравченко О. 2019 : 27–31].

Усі спроби замінити традиційні «класичні» европейські моделі професійного навчання альтернативними, можливо, привабливішими та ефективнішими, не принесли бажаного успіху. Відтак, реформування системи професійної освіти у Великій Британії та Франції відбувалося в контексті традиційних моделей, розроблених в XIX столітті.

Нині система дуальної освіти у Франції відкриває здобувачам освіти шлях до усіх професійних сертифікатів, зареєстрованих у національному каталозі професійних кваліфікацій, який включає всі сертифікати середньої або вищої освіти, а також сертифікати професійної кваліфікації, створені професійними галузями.

Навчання відбувається як на робочому місці, так і в навчальному центрі для здобувачів освіти. Система регулюється державним законодавством, регіональними радами і соціальними партнерами, які здійснюють керівництво центрами підготовки. Фінансування цієї системи навчання також надходить із трьох сторін: від держави, яка звільняє підприємства від внесків роботодавців на суму зарплати усіх, хто навчається, регіональних рад (бонуси за наймом, субсидії на навчання) і компаній (податок на навчання) [Cedefop 2015 : 26–27].

У Великій Британії професійна освіта та навчання реалізується на рівні середньої та вищої освіти. До 18 років можна здобути професійну освіту за рахунок державних коштів, а дорослі – мають право на отримання грантів і позик. Учнівство включає укладення контракту на роботу (від 1 до 4 років) і в переважній більшості отримання технічної та професійної кваліфікації, а також набуття загальноосвітніх навичок (математика, грамотність та ІКТ). Дедалі більше поширення у Великій Британії набуває професійна освіта та навчання на рівні вищої освіти [Cedefop 2015 : 26–27].

Особливий інтерес викликає історія становлення та розвитку дуальної корпоративної системи професійної освіти та навчання в Німеччині, яка є зразком для багатьох країн світу. Своїм

корінням вона сягає у середньовічне минуле країни, коли гільдії майстрів організовували освітній процес становлення підмайстра та отримання додаткової кваліфікації майстра. Професійна освітня підготовка залишалася в рамках ремесла аж до XIX століття, коли почала формуватися система ремісничих професій.

Поступово базова модель професійної освіти та навчання набувала нових форм у рамках дуальної системи, яка відповідала запитам нового історичного періоду в розвитку Німеччини. Німецькі промисловці, чиї підприємства активно розвивалися наприкінці XIX століття, змушені визнати, що для стабільного розвитку і забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку необхідно поповнення виробництва кваліфікованими робітничими кадрами, працю яких неможливо повністю замінити машинною.

Засадничий вплив на формування дуальної системи професійної освіти та навчання спричинила діяльність німецького педагога Ґеорґа Кершенштайнера, який у своїх наукових працях актуалізував проблему розвитку системи професійної освіти та ролі освіти у вихованні громадянськості. Своєю діяльністю він сприяв розбудові вже існуючої школи додаткової освіти у повноцінну професійну школу.

Підвалини законодавства, які закладено наприкінці XIX ст., були доповнені положеннями про участь держави. З того часу постійно оновлюється законодавство в цій сфері. Отже, дуальна система професійної освіти та навчання, що має давню традицію в Німеччині, постійно модернізується.

На сучасному етапі дуальну вищу освіту поділяють на три види [Deissinger T. 2010 : 448–454]:

Інтегрована в навчання поєднує в собі класичну вищу університетську освіту з практичною професійною освітою за певної спеціальності (перелік освітніх спеціальностей стандартизовано). По закінченні випускник отримає диплом як про вищу, так і професійну, спеціальну освіту. Умовою прийому на цей напрям є, як правило, наявність атестата про повну загальну середню або середню спеціальну освіту, а також наявність договору-згоди з будь-яким підприємством на навчання.

Інтегрована в професійну діяльність: цей тип розрахований передусім на тих, хто має закінчену професійну освіту або багаторічний досвід роботи за будь-якою спеціальністю. Ця форма навчання служить насамперед підвищенню кваліфікації. Навчання передбачає продовження професійної діяльності, якщо вона змістовно пов'язана із напрямом навчання. Перед початком навчання укладається тристоронній договір між закладом вищої освіти, здобувачем освіти, і підприємством, у якому сторони домовляються про дні, які будуть виокремлено для відвідування вищої школи, а які – для роботи на підприємстві.

Інтегрована в практику – це тип комбінованого навчання, у рамках якого передбачено проходження тривалої практики на якомусь підприємстві. Цей напрям не передбачає після закінчення отримання двох дипломів на відміну від описаної вище дуальної освіти, інтегрованої в навчання. Умовою вступу на цей напрям є наявність атестата про середню або середню спеціальну освіту.

В результаті у Німеччині дуальна система професійної освіти і навчання набула статусу невід'ємної частини системи загальної освіти і навчання. У здобувачів освіти є декілька можливостей отримати професійну кваліфікацію після закінчення школи: у професійній школі повного циклу; у межах дуальної системи професійної освіти та навчання / середньому професійному училищі; в університеті прикладних наук, який також дає можливість навчання за дуальною системою або у звичайному університеті. І чимало молодих людей обирає навчання саме за дуальною системою, що зазвичай триває 3 роки (36 місяців) [Nigel Cassidy]. Адже окрім актуальних умінь і навичок, здобувач освіти отримує винагороду, яка виплачується компанією і становить близько однієї третини від зарплати кваліфікованого робітника. Дуальна система професійної освіти і навчання має високу популярність в Німеччині також і серед роботодавців, оскільки усі здобувачі освіти беруть активну участь у численних щоденних виробничих процесах.

Але, незважаючи на успішність та ефективність, класична німецька дуальна корпоративна модель професійної освіти та навчання виявилася значно менш успішною і вдалою при її впровадженні в інших країнах Европи.

На думку представників промислового сектору, у Німеччині ефективність дуальної про-

фесійної освіти забезпечує низка чинників. Насамперед, це шкільна система, яка підтримує дуальну модель освіти. Також велике значення має німецька традиція лояльності держави до компаній, що реалізують на своїй базі дуальну систему професійної освіти та навчання. Це ціла система, яка підтримується політиками і суспільством та необхідна самим компаніям [Nigel Cassidy].

Не менш цікавим є погляд викладача закладу освіти, який впроваджує дуальну модель підготовки майбутніх фахівців. На думку професора Х. Крамера, економіка Німеччини орієнтована на експорт, і однією з її сильних сторін є високоякісна високотехнологічна продукція. Проте, для її отримання необхідний багатий резерв середньо- і висококваліфікованих робітників, підготовка яких здійснюється в рамках дуальної системи. Відтак, її функціонування гарантує, що Німеччина постійно буде забезпечена кваліфікованими кадрами для виконання необхідних процесів [Nigel Cassidy].

Тобто дуальна система освіти і навчання, забезпечуючи наявність резерву кваліфікованих фахівців, відповідно створює передумови для успішного економічного розвитку та зростання конкурентоспроможності економіки Німеччини.

Висновки. Таким чином, з трьох «класичних» моделей системи професійної освіти і навчання, що сформувалися в Европі найбільший інтерес з боку багатьох держав европейського співтовариства викликає дуальна корпоративна модель. У своїй класичній формі вона активно розвивалася в Німеччині, де і набула найбільш широкого поширення на усіх рівнях навчання. Законодавство Німеччини, що регулює дуальну систему, передбачає тісну інтеграцію соціальних партнерів з усіх питань професійної підготовки: принцип, який виправдав себе й успішно продовжує діяти.

Як зазначають експерти [Gewerbeordnung], що своїм стабільним економічним розвитком і конкурентоспроможністю на світовому ринку Німеччина завдячує і дуальній системі підготовки кадрів. Успіх системи дуальної професійної освіти пояснюється обопільною вигодою для всіх її учасників, у тому числі й для держави. Саме тому, на сьогодні дуальна система професійної освіти відіграє важливу роль в успішному економічному розвитку Німеччини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амеліна С. М. (2010) Особливості дуальної системи вищої професійної освіти у навчальних закладах Німеччини. *Зб. наук. праць «Проблеми трудової і професійної підготовки».* Вип. 15. С. 107–112.
2. Дражниця С.А.(2016) Дуальне навчання як інтерактивна форма організації навчального процесу. *Зб. наук. пр. Хмельниц. ін-ту соц. технологій Ун-ту «Україна»*. № 12. С. 17–20.
3. Кравченко, О. (2019)Деякі аспекти історичного розвитку дуальної освіти в Европі *Молодий вчений*. № 8(84). С. 27–31.
4. Леу С. (2016) Учнівство в професійній освіті й навчанні країн Європейського Союзу. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка.* № 12. С. 116–126.
5. Greinert W.-D. (2004) European vocational training «systems» – some thoughts on the theoretical context of their historical development. *Vocational Training. May-August*. № 32. P. 18–20.
6. Greinert W.-D. (2004) European vocational training systems: the theoretical context of historical development. Luxembourg. *Office for Official Publications of the European Communities.* 2004. P. 17–27.
7. Cedefop. (2015) Spotlight on VET – Anniversary edition. Vocational education and training systems in Europe. Luxembourg: Publications office of the European Union. P. 26–27.
8. Deissinger T. (2010) Dual System. International Encyclopedia of Education. *Oxford: Elsevier.* Vol. 8. P. 448–454. URL: https://kops.uni-konstanz.de/bitstream/handle/123456789/11960/Dual_System.pdf?sequence=1
9. Nigel Cassidy German apprenticeships: A model for Europe? URL: http://www.bbc.com/news/business-16159943
10. Gewerbeordnung. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/gewo/

REFERENCES

1. Amelina S. M. (2010) Osoblyvosti dualnoi systemy vyshchoi profesiinoi osvity u navchalnykh zakladakh Nimechchyny. *Zb. nauk. prats «Problemy trudovoi i profesiinoi pidhotovky».* Vyp. 15. S. 107–112.
2. Drazhnytsia S. A. (2016) Dualne navchannia yak interaktyvna forma orhanizatsii navchalnoho protsesu. *Zb. nauk. pr. Khmelnyts. in-tu sots. tekhnolohii Un-tu «Ukraina»*. № 12. S. 17–20.
3. Kravchenko, O. (2019) Deiaki aspekty istorychnoho rozvytku dualnoi osvity v Evropi. *Molodyi vchenyi.* № 8(84). S. 27–31.

4. Leu S. (2016) Uchnivstvo v profesiinii osviti y navchanni krain Yevropeiskoho Soiuzu. Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. *Profesiina pedahohika*. № 12. S. 116–126.
5. Greinert W.-D. (2004) European vocational training «systems» – some thoughts on the theoretical context of their historical development. *Vocational Training.* May-August, № 32. P. 18–20.
6. Greinert W.-D.(2004) European vocational training systems: the theoretical context of historical development. Luxembourg. Office for Official Publications of the European Communities, 2004. P. 17–27.
7. Cedefop. (2015) Spotlight on VET – Anniversary edition. Vocational education and training systems in Europe. Luxembourg: Publications office of the European Union. P. 26–27.
8. Deissinger T.(2010) Dual System. International Encyclopedia of Education. Oxford: Elsevier. Vol. 8. P. 448–454. URL: https://kops.uni-konstanz.de/bitstream/handle/123456789/11960/Dual_ System.pdf?sequence=1
9. Nigel Cassidy German apprenticeships: A model for Europe? URL: http://www.bbc.com/news/business-16159943
10. Gewerbeordnung. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/gewo/

I. M. ZABIIAKA
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: irina.zabiiaka@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-9535-5490

DEVELOPMENT OF THE DUAL SYSTEM OF VOCATIONAL EDUCATION IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

The article is devoted to the transformational educational processes related to the system of vocational education in the European community, which, accordingly, are considered as a factor in the development of European competitiveness and as a factor in the further development of scientific and industrial innovations.

The author analyzes the history of formation and development of the dual system of vocational education in some European countries.

Based on the analysis of the documents of the European Center for Vocational Education and Training Development, the most important regulatory documents governing the system of vocational education and training in Germany, as well as scientific works of foreign authors on vocational education systems in Europe, the author reveals the features of dual education in Europe, shows the features of the «classical» models of vocational education and training in Europe: the dual corporate model in Germany, the state-regulated model in France and the liberal market model in the UK.

The presented research analyzes the process of formation and development of dual education in Europe, characterizes the peculiarities of organizing interaction with employers and organizing vocational training, reveals the fundamental principles and features of dual education implementation in the context of national characteristics.

The article describes dual education in the context of the coordinated interaction of theory and practice. It is emphasized that it is «dual education» that makes it possible to directly interconnect the educational and industrial components, and is able to guarantee a combination of pedagogical conditions for professional training in educational and industrial spaces. The advantages and disadvantages of dual education in relation to traditional educational systems are characterized.

Particular attention is paid to the history of the formation and development of the dual system of vocational education in Germany.

The study of the experience of implementing the dual system of vocational education in the European Union countries has provided a deeper understanding of the main success factors of the German model of dual education.

Key words: dual education, dual education system, vocational education and training, dual education in higher education, European Union, Germany, Great Britain, France.

УДК 796:001
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.5

Т. В. МАКСИМЧУК
викладач іноземної мови,
Відокремлений структурний підрозділ «Технічний фаховий коледж Луцького національного технічного університету», м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: maksymchuktv@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-6086-4236

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ

У статті досліджено розвиток іншомовної лексичної компетенції студентів у рамках соціокультурного підходу. Він розглядає принципи та переваги використання соціокультурного підходу в мовній освіті та його наслідки для вдосконалення мовних навичок студентів. Стаття досліджує значення вивчення іноземної мови в контексті соціокультурних особливостей, роль взаємодії з культурою в процесі засвоєння лексичного матеріалу, а також методи та стратегії, спрямовані на активне використання мови в різних ситуаціях. Аналізуючи різні аспекти вивчення мови, включаючи засвоєння словникового запасу в культурному контексті, активне використання мови в різноманітних соціокультурних умовах і розуміння культурних нюансів і етикету, стаття пропонує стратегії для покращення якості викладання мови та сприяння володінню мовою студентів у міжнародне середовище.

Формування іншомовної лексичної компетентності студентів у контексті соціокультурного підходу – це процес, що враховує не лише мовні аспекти, але й соціокультурний контекст, в якому використовується мова. Соціокультурний підхід до навчання мови передбачає вивчення мови в контексті її використання в конкретній соціокультурній ситуації, враховуючи культурні особливості, традиції, норми поведінки та взаємодії людей. Це підходить особливо добре для формування іншомовної лексичної компетентності студентів, оскільки дозволяє їм не лише опановувати словниковий запас, але і розуміти відтінки значень слів, їхнє вживання та адекватно реагувати в конкретних мовних ситуаціях.

Висновки, представлені в цій статті, пропонують ідеї, корисні для викладачів іноземної мови та дослідників, які цікавляться мовною педагогікою та міжкультурною комунікацією.

Ключові слова: лексична компетенція, соціокультурний підхід, контекст, міжкультурне спілкування, навчальний процес.

Постановка проблеми. Вивчення іноземних мов у сучасному світі набуває все більшої важливості в контексті глобалізації та міжнародного спілкування. Однак, для досягнення успішного володіння іноземною мовою необхідно не лише знати слова та граматику, але і розуміти їх використання в конкретних соціокультурних контекстах. У цьому контексті, соціокультурний підхід до навчання мови набуває особливого значення.

Соціокультурний підхід передбачає вивчення мови в контексті її використання в конкретній соціокультурній ситуації, враховуючи культурні особливості, традиції та норми взаємодії людей. Це підходить особливо добре для формування іншомовної лексичної компетентності студентів, оскільки дозволяє їм не лише опановувати словниковий запас, але і розуміти відтінки значень слів, їхнє вживання та адекватно реагувати в конкретних мовних ситуаціях.

Результати та дискусії. Перш за все, формування іншомовної лексичної компетентності у контексті соціокультурного підходу передбачає вивчення слів та виразів у зв'язку з конкретними соціокультурними ситуаціями. Наприклад, для студентів, які вивчають англійську мову, важливо не лише знати слова для опису різних предметів, але і вміти використовувати їх у зв'язку з певними аспектами англомовної культури, такими як традиції, свята, щоденний спосіб життя.

Далі, активне використання мови в різних соціокультурних контекстах є ключовим для успішного формування лексичної компетентності. Студентам слід мати можливість використовувати вивчену лексику у різних ситуаціях, таких як ділові зустрічі, побутове спілкування або культурні заходи. Це дозволяє їм набути практичного досвіду використання мови та розуміти її важливість у взаємодії з представниками інших культур.

Крім того, вивчення культурних нюансів та етикету є невід'ємною частиною формування іншомовної лексичної компетентності. Студентам необхідно розуміти культурні особливості, які впливають на вживання мови, такі як правила ввічливості, національні традиції та нюанси міжособистісних відносин.

Саме формування іншомовної лексичної компетентності студентів у контексті соціокультурного підходу відкриває перед ними широкі можливості для розвитку мовних навичок та взаєморозуміння в міжнародному середовищі. Цей підхід допомагає студентам не лише вивчати мову, але й розуміти її важливість у культурному контексті, що є важливим аспектом їхньої освіти та професійного розвитку.

Формування іншомовної лексичної компетентності студентів у контексті соціокультурного підходу – це процес, що враховує не лише мовні аспекти, але й соціокультурний контекст, в якому використовується мова.

Н. Мельник стверджує, що іншомовна компетентність – це інтегративний феномен, який об'єднує в собі цілу низку спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок, котрі забезпечують успішність здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних ситуаціях спілкування. Для того, щоб оволодіти цією компетентністю людина повинна усвідомити й засвоїти мовні норми, що склалися історично в фонетиці, лексиці, граматиці, орфоепії, семантиці, стилістиці, а також вміти адекватно застосовувати вивчені правила в усіх видах людської діяльності, які вимагають використання певної іноземної мови. Авторка також уточняє, що зазначена компетентність проявляється насамперед в уміннях людини адекватно, доречно та практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях, виражаючи свої думки, наміри, прохання за допомогою різноманітних мовних, позамовних (міміка, жести, рухи) та інтонаційних засобів виразності мовлення [Мельник].

У контексті соціокультурного підходу до вивчення іноземних мов, формування іншомовної лексичної компетентності студентів може включати наступні етапи:

Свідоме ознайомлення з культурним контекстом: Студенти знайомляться з культурними особливостями країни мови, яку вони вивчають. Це може включати вивчення традицій, звичаїв, історії, літератури та інших аспектів культури.

Вивчення лексичних одиниць у реальних контекстах: Студенти вивчають нові слова та вирази, спираючись на конкретні ситуації з життя країни мови. Це допомагає їм зрозуміти не лише значення слів, але й їх вживання та конотації.

Активне використання мови в різних контекстах: Студенти залучаються до активного спілкування в іноземній мові, яке моделює реальні ситуації. Це допомагає їм закріпити та розвинути лексичні навички, а також навчитися використовувати мову в різних комунікативних ситуаціях.

Вивчення культурних нюансів та міжкультурне розуміння: Студенти досліджують різноманітні культурні аспекти та вивчають, як вони впливають на вживання мови. Це включає розуміння культурних конвенцій, етикету та норм спілкування.

Постійне вдосконалення: Формування іншомовної лексичної компетентності – це процес, який вимагає постійного вдосконалення та практики. Студенти повинні продовжувати розширювати свій словниковий запас та вдосконалювати свої навички використання мови протягом всього навчання.

Спираючись на все вищеописане, можна виділити наступні практики та методи формування іншомовної лексичної компетентності студентів у контексті соціокультурного підходу:

Стимулювання культурної іммерсії: Імерсивність – це унікальна властивість середовища культурної практики, що є системним самоорганізовуваним конструктом, наділена властивостями глибинного занурення, присутності в ньому суб'єкта, інтерактивності, внутрішньосуб'єктної просторової локалізації, когнітивного доступу, насиченості, пластичності та цілісності [Губернатор]. Тобто, організація мовних і культурних імерсивних програм, наприклад, стажування в країнах, де говорять мовою, що вивчається, або участь у міжнародних проектах та обмінах. Це дозволяє студентам зануритися в мовне та культурне середовище, де вони мають можливість вживати свої знання на практиці.

Використання аутентичних матеріалів: Включення до навчального процесу аутентичних матеріалів, таких як тексти, аудіо- та відеоматеріали, які відображають реальні ситуації

використання мови в різних культурних контекстах. На думку В. Теляшенко текст виступає «як основна комунікативна одиниця, яку використовує людина в мовленнєвій діяльності» [Теляшенко]. Якщо, наприклад, на початковому етапі вивчення англійської мови більш продуктивно й зацікавлено опрацьовують термінологію текстів науково-популярного стилю. То студенти старшокурсники, у яких уже сформована предметно-понятійна база і які знають ці терміни на рідній мові, самостійно опрацьовують термінологію з автентичних наукових текстів. Такий вид «ознайомлювального» або «пошукового» читання необхідний студентам для підготовки до написання рефератів, доповідей, статей, а також і для майбутнього професійного зростання та поглиблення знань з фаху [Чередніченко, Шапран, Куниця].

Підтримка інтеркультурного спілкування: Організація міжкультурних заходів, обмінів досвідом, спільних проектів з представниками інших культур для сприяння взаєморозумінню та вивченню культурних особливостей. Інтеркультурне навчання та міжкультурна комунікація мають бути суттєвою складовою частиною занять з іноземної мови в закладах освіти усіх рівнів [Тарасенко].

Інтеграція культурологічних знань: Поєднання вивчення мови з культурологічними аспектами, такими як історія, література, мистецтво, що допомагає студентам отримати більше уявлення про культурний контекст мови. Навчання іноземної мови як засобу спілкування – дуже складний процес, адже, крім знання мови, варто засвоїти особливості культури спілкування, правила етикету, невербальні форми вираження представників країни, що вивчається. Крім того, до основних компонентів будь-якої іноземної культури належать традиції, обряди, побутова культура, повсякденне поведінка, національні картини світу, які відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, художня культура як елементи етнографії та етнології [Lypchanko-Kovachyk, Varha, Morhun].

Розвиток міжкультурної чутливості: Зосередження на розвитку в студентів вміння розуміти та поважати різноманітність культур та перспектив, що сприяє сприйняттю іншомовної лексики в більш широкому контексті. Тож, відбувається діалог національних культур, який сприяє розвитку науковотехнічного прогресу, активізації міжнародних контактів та обміну у різних сферах[1]. Забезпечення такого міжкультурного діалогу може бути реалізованим через підготовку професійно мобільних фахівців, спроможних, завдяки володінню іноземною мовою, зорієнтуватися як у своїй, так і у суміжних галузях на світовому рівні.

Формування вміння аналізувати культурні стереотипи та уявлення: Стимулювання критичного мислення стосовно культурних уявлень та стереотипів, що допомагає уникати неправильного розуміння та використання мови. Тобто, критично мисляча людина розуміє критерії у зв'язку із контекстом їх використання і допускає інші альтернативи, що відповідають ситуації [Кроуфорд та ін.].

Такі методи спільно сприяють формуванню іншомовної лексичної компетентності студентів, роблячи навчання мови більш цікавим, ефективним та контекстуалізованим.

Висновки. У цій статті було досліджено процес формування іншомовної лексичної компетентності студентів у контексті соціокультурного підходу. На основі аналізу сучасних підходів до викладання іноземних мов та врахування соціокультурних аспектів мовної освіти, ми зробили такі висновки:

Значення соціокультурного підходу. Використання соціокультурного підходу є важливим у формуванні іншомовної лексичної компетентності студентів. Цей підхід дозволяє студентам отримати не лише знання словникового запасу та граматики, а й розуміння мовних виразів у різних культурних контекстах.

Вивчення мови в культурному контексті. Важливим аспектом формування лексичної компетентності є вивчення мови в контексті культури та суспільства, де вона використовується. Це дозволяє студентам краще розуміти значення та вживання мовних одиниць.

Активне використання мови в різних соціокультурних ситуаціях. Сприяння активному використанню мови в різних соціокультурних ситуаціях є важливим для розвитку лексичної компетентності. Це дозволяє студентам навчатися адаптувати своє мовлення до різних комунікативних ситуацій.

[1] What Is Intercultural Communication: Learning New Styles [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.uopeople.edu/blog/what-is-interculturalcommunication/

Розуміння культурних нюансів та етикету. Окрім знання мови, студентам важливо розуміти культурні нюанси та етикет, пов'язані з вживанням мови. Це сприяє побудові успішних міжкультурних комунікацій та розвитку лексичної компетентності.

В цілому, соціокультурний підхід до формування іншомовної лексичної компетентності студентів виявляється дієвим та значущим у сучасній мовній освіті. Його впровадження сприяє не лише розвитку мовних навичок, а й формуванню культурної компетентності та міжкультурного розуміння. Отже, соціокультурний підхід до формування іншомовної лексичної компетентності студентів є не лише ефективним методом навчання мови, але й важливим елементом розвитку їхньої культурної компетентності та міжкультурного розуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алан Кроуфорд, Е. Венди Саул, Самуел Метьюз, Джеймс Макінстер. Технології розвитку критичного мислення учнів. Адаптований переклад з анг. / Алан Кроуфорд, Е. Венди Саул, Самуел Метьюз, Джеймс Макінстер ; за заг. ред. Олени Пометун, 2006 р.
2. Губернатор, О. Прояви імерсивності в сучасних культурних практиках. *Питання культурології.*, 2003. Вип. 41. С. 89–99. doi: https://doi.org/10.31866/2410-1311.41.2023.276696
3. Мельник Н. І. Іншомовна компетентність як пріоритетний напрям у змісті професійної підготовки педагогів у країнах Європи. *Іншомовна освіта педагога: виклики, проблеми, перспективи :* матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2015. С. 201–207.
4. Тарасенко М.Р. Підготовка школярів до міжкультурної взаємодії в контексті нової освітньої парадигми. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські практики міжкультурного діалогу в освіті»*, Київ, 15 – 16 грудня 2021 року. С. 266–269.
5. Теляшенко, В. Професійно орієнтоване навчання студентів іноземної мови в немовному вузі. *Актуальні питання навчання іншомовної комунікації у вищих навчальних закладах.* Харків : Магістр, 2003. С. 78–81.
6. Чередніченко, Г., Шапран, Л. та Куниця, Л. Методика навчання іншомовного професійно-орієнтованого читання студентів немовних вищих навчальних закладів. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2010. Вип. 17. С. 150–157.
7. Lypchanko-Kovachyk O., Varha L., Morhun I. Country studies as a basis for intercultural communication. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2020. № 68, Т. 1. С. 86–89.
8. What Is Intercultural Communication: Learning New Styles [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.uopeople.edu/blog/what-is-interculturalcommunication/

REFERENCES

1. Alan Crawford, E. Wendy Saul, Samuel Matthews, James McInster. Technologies for the development of students' critical thinking. Adapted translation from English. / Alan Crawford, E. Wendy Saul, Samuel Matthews, James McInster; in general ed. Olena Pometun, 2006.
2. Governor, O. (2003). Manifestations of immersiveness in modern cultural practices. *Issues of culture.* Vol. 41. P. 89–99. doi: https://doi.org/10.31866/2410-1311.41.2023.276696
3. Melnyk, N. I. (2015). Foreign language competence as a priority direction in the content of professional training of teachers in European countries. *Foreign language teacher education: challenges, problems, prospects :* Mater. International conf. Kyiv, 2015. P. 201–207.
4. Tarasenko, M. R. (2015). Preparation of schoolchildren for intercultural interaction in the context of the new educational paradigm. Materials of the International Conference *«European Practices of Intercultural Dialogue in Education»,* Kyiv, December 15–16, 2021. P. 266–269.
5. Telyashenko, V. (2003). Professionally oriented training of foreign language students in a non-speaking university. Current issues of teaching foreign language communication in higher educational institutions. Kharkiv : Magister, P. 78–81.
6. Cherednichenko, G., Shapran, L. and Kunytsia, L. (2010). Methodology of teaching foreign-language professionally oriented reading to students of non-native higher educational institutions. *Teaching languages in higher education institutions.* Issue 17. P. 150–157.
7. Lypchanko-Kovachyk, O., Varha, L., Morhun, I. (2020). Country studies as a basis for intercultural communication. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools.* No. 68, T. 1. P. 86–89.
8. What Is Intercultural Communication: Learning New Styles [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.uopeople.edu/blog/what-is-interculturalcommunication/

T. V. MAKSYMCHUK
Foreign Language Lecturer,
Separate Structural Unit "Technical Vocational College
Lutsk National Technical University", Lutsk, Ukraine
E-mail: maksymchuktv@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-6086-4236

FORMATION OF STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE LEXICAL COMPETENCE IN THE CONTEXT OF THE SOCIO-CULTURAL APPROACH

The article examines the development of students' foreign language lexical competence within the framework of a sociocultural approach. It examines the principles and benefits of using a sociocultural approach in language education and its implications for improving students' language skills. The article examines the importance of learning a foreign language in the context of socio-cultural features, the role of interaction with culture in the process of assimilating lexical material, as well as methods and strategies aimed at active use of the language in various situations. Analyzing various aspects of language learning, including the acquisition of vocabulary in a cultural context, the active use of language in a variety of sociocultural settings, and the understanding of cultural nuances and etiquette, the article suggests strategies for improving the quality of language teaching and promoting students' language proficiency in an international environment.

The formation of students' foreign language lexical competence in the context of a sociocultural approach is a process that takes into account not only linguistic aspects, but also the sociocultural context in which the language is used. The sociocultural approach to language learning involves learning the language in the context of its use in a specific sociocultural situation, taking into account cultural features, traditions, norms of behavior and human interaction. This is particularly suitable for the formation of students' foreign language lexical competence, as it allows them not only to master vocabulary, but also to understand the nuances of word meanings, their use, and to respond adequately in specific language situations.

The findings presented in this article offer insights useful to foreign language teachers and researchers interested in language pedagogy and intercultural communication.

Key words: lexical competence, sociocultural approach, context, intercultural communication, educational process.

УДК 378:147-057.87:331.55
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.6

А. П. МАРТИНЮК
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземної філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: alla-mart@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-5979-3936

А. М. ГУБІНА
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземної філології,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: hubinaalla@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-8966-9581

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК ВАГОМА СКЛАДОВА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано академічну мобільність студентів; визначені особливості інтернаціоналізації освіти у сучасному науковому дискурсі. Використовуючи методи аналізу, узагальнення та систематизації інформації стосовно академічної мобільності студентів, розглянуто активність ЗВО щодо студентської та викладацької міжнародної мобільності. Охарактеризовано дефінітивні характеристики поняття «академічна мобільність». Описуються пріоритетні аспекти студентської мобільності в процесі інтернаціоналізації освіти. Така мобільність може бути реалізована через участь студентів у програмах студентського обміну, програмах подвійних і спільних дипломів, міжнародних літніх і зимових шкіл, конференціях, тренінгах і програмах індивідуальних грантів. Інші форми міжнародного співробітництва в рамках інтернаціоналізації освіти включають: індивідуальну міжнародну академічну мобільність студентів, аспірантів і викладачів; мобільність закладів освіти – створення спільних навчальних програм; інтеграційну мобільність – упровадження міжнародних вимірів та освітніх стандартів у навчальні програми (з метою інтеграції освіти та створення єдиного освітнього простору), з акцентом на інституційну співпрацю. Стаття обґрунтовує важливість розбудови міжнародного потенціалу за такими напрямками, як грантова та проектна діяльність, підготовка та подання на конкурси пакетів проектних документів, розбудова партнерських відносин. Обґрунтовані результати дослідження академічної мобільності здобувачів ЛНТУ у 2023 році; міжнародної академічної мобільності НПП ЛНТУ у 2023 році; місце ЛНТУ у міжнародних рейтингах. Наголошено, що інтернаціоналізація вищої освіти безпосередньо пов'язана з глобальними міграційними процесами та насамперед міжнародною академічною мобільністю. Мета академічної мобільності полягає в тому, щоб усі викладачі та співробітники брали участь у навчанні за кордоном та стажуваннях у рамках свого професійного розвитку. Обмін досвідом; знайомство з новим освітнім середовищем; вивчення нової та інноваційної педагогіки, навичок розроблення освітніх програм і цифрових технологій; співпраця зі співробітниками за кордоном для спільного розроблення заходів, спрямованих на досягнення цілей програми; обмін передовим досвідом та зміцнення співробітництва між ЗВО й покращення підготовки студентів до трудової діяльності.

Ключові слова: інтернаціоналізація освіти, міжнародна академічна мобільність, перспективні напрями освітньої мобільності, експорт та імпорт освітніх послуг.

Постановка проблеми. Міжнародна студентська академічна мобільність є основною формою наднаціональної вищої освіти. Мета академічної мобільності – здобуття знань та підвищення професійної кваліфікації. Завдання ЗВО – забезпечення доступу до визнаних світовим співтовариством систем освіти. Для цього необхідно надати студенту всі можливості здобути різнобічну освіту за вибраним напрямом підготовки. Академічна мобільність часто здійснюється у формі семестру за обміном в одному з університетів-партнерів. У цьому випадку студенти повинні розробити разом зі своїм ЗВО навчальну програму, яка включає курси загальною кількістю щонайменше 30 кредитів ECTS, які мають бути підтверджені, аби їхній семестр міг бути визнаний.

Студентська мобільність є важливим елементом інтернаціоналізації ЗВО і реалізується

через програми обміну студентами, програми подвійних і спільних дипломів, міжнародні літні та зимові школи, конференції, тренінги та програми індивідуальних грантів. Розвиток програм подвійних і спільних дипломів (dual degree) забезпечує порівняння з аналогічними вишами за кордоном, впроваджує передовий зарубіжний досвід і підвищує якість національної вищої освіти. Це, з одного боку, спростить зовнішнє оцінювання та сприятиме розвитку програм подвійних дипломів ЗВО, а з іншого – захистить студентів і суспільство від низькоякісних імітацій програм подвійних дипломів.

Міжнародна академічна мобільність не є самоціллю, вона повинна сприяти підготовці студентів, інтелектуалів, майбутніх дослідників, викладачів, керівників, громадян світу завтрашнього дня.

Спираючись на результати аналізу стратегічних напрямів реформування освіти, які представлено у фундаментальних дослідженнях: О. Василенко, А. Вербицької, Ю. Грищук, Ю. Коняхіна, Р. Кононенко, Ю. Семенець, Altbach P., De Wit H., Knight J., Sikorskaya I., Wihlborg M., Robson S. та багатьох інших учених, пріоритетною, відповідно до сучасних вимог суспільства, є підготовка до повноцінної професійної діяльності здобувача освіти у виші.

У процесі інтеграції ЗВО у міжнародний освітній простір надважливе місце належить академічній мобільності і студентів, і викладачів, що дозволяє не лише підвищити якість надання освітньої послуги, а й впливає на розвиток конкурентних відносин як на рівні окремих викладачів, так і на рівні ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Результат модернізації сектору вищої освіти за останній десяток років полягає в посиленні інтернаціоналізації системи вищої освіти, яка є вимірним ефектом і найбільшим потенціалом. Хоча поїздки за кордон – це чітко помітні особливості процесу інтернаціоналізації, вони не єдині його показники. Пам'ятаючи про потужний та дієвий потенціал проектів мобільності, університети концентрують свої зусилля посилити міжнародну співпрацю, спрямовану на європейську консолідацію галузі вищої освіти.

Процес змін, який почався в 1999 році, призвів до модернізації та уніфікації системи вищої освіти європейських країн (Болонська Декларація, 1999). Діяльність продовжилася розробкою рамкових керівних принципів Радою Європейського Союзу (ЄС) та Європейським Парламентом (ЄП) наприкінці 2006 року.

У прийнятому документі здійснена спроба визначити ключові компетентності, котрі необхідні громадянам для успішного функціонування в Європейській Спільноті, а саме: спілкування рідною мовою; спілкування іноземними мовами; математична компетентність та базові компетентності з науки і технологій; цифрова компетентність; уміння вчитися; соціальна і громадянська компетентності; ініціативність та підприємливість; культурна обізнаність та самовираження.

Через десятиліття перевірка ключових компетенцій знову стала популярним предметом роботи Європейської комісії. У 2016 році була прийнята нова програма New Skills Agenda for Europe, основною метою якої було серед інших створення інструментів моніторингу та профілювання ринку праці кваліфікації випускників з метою підвищення можливостей працевлаштування молодих європейців і, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності Європи (Євр. Комісія, 2016). Постало питання в забезпеченні європейців необхідними навичками, оскільки існував розрив та невідповідності кваліфікації в Європейському Союзі та всередині окремих країн, неузгодженість ринку навичок та виникла необхідність подолати дефіцит базових, цифрових, трансверсальних і підприємницьких навичок.

Основною метою впровадження останньої стратегії ЄС для молоді у 2019–2027 роках стало підвищення рівня мобільності, сприяння активної участі в суспільному житті, оздоровлення міжкультурного діалогу та використання потенціалу культури для досягнення соціально-економічного прогресу у Європі (Резолюція, 2019).

З моменту набуття чинності Болонської декларації мобільність та інтернаціоналізація стали ключовим пріоритетом для досягнення спільних цілей країн ЄС.

На даний час важливим і дискусійним явищем є інтернаціоналізація саме вищої освіти, яка включає низку заходів та реалізується на центральному рівні й на рівні окремих університетів, що й відображено в їхніх стратегіях розвитку. Звісно, мотиви інтернаціоналізації університетів надто різні, помічено, що, крім політичного та соціокультурного вимірів, важливими є також економічні фактори.

Згідно з «Стратегією Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 року» однією із ключових цілей стало сприяння інтеграції системи вищої освіти України у світовий освітній і науковий простір (Стратегія Нац. агенства, 2022), досягнення якої забезпечується, у тому числі, й через Підкритерій 4.5, що має назву «Навчання, викладання та наукові дослідження пов'язані з інтернаціоналізацією діяльності закладу вищої освіти» та стосується оцінювання якості освітніх програм.

Інтернаціоналізація діяльності ЗВО реалізується зокрема через академічну мобільність здобувачів та викладачів. Наразі існує чимало дефінітивних характеристик поняття «академічна мобільність».

Згідно з Законом України «Про вищу освіту» (п. 2 ч. 1 ст. 1), академічна мобільність – це можливість для учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися, проводити дослідження тощо в інших закладах вищої освіти (науково-дослідних установах) в Україні або за кордоном.

У Положенні про порядок реалізації права на академічну мобільність (2015) під академічною мобільністю розуміється можливість для учасників освітнього процесу навчатися, викладати, проходити стажування, дослідження тощо в інших ЗВО в Україні або за її межами.

Науковиця Грищук Ю. [Грищук, 2014] трактує академічну мобільність як найбільш просунуту форму інтернаціоналізації освіти, що сприяє інтеграції особистості в міжнародну академічну спільноту в глобальному освітньому просторі. Вона забезпечує доступ до результатів освіти у провідних країнах світу, сприяє розвитку міжкультурної компетенції та розширює можливості для професійної самореалізації.

Свириденко Д. [Свириденко, 2014] зосередився на академічній мобільності, розрізняючи «мобільність від», «мобільність для», «справжню» і «несправжню» академічну мобільність.

Карапетян А. [Карапетян, 2015] зупинилася на видах та цілях академічної мобільності, проаналізувала стан розвитку академічної мобільності в Україні та нормативно-правову базу, що забезпечує цей процес.

Коняхін Ю. [Коняхін, 2023] розглядає міжнародну академічну мобільність як один із чинників інтеграції України у світовий науково-освітній простір.

Слід зазначити, що академічна мобільність відбувається у двох формах: ефективна мобільність, за якої студент подорожує та здійснює освітню діяльність в іншому університеті на національному ґрунті; гібридна мобільність, за якої студент зможе подорожувати, користуючись перевагами онлайн-навчання. Це дає можливість студенту отримати нові знання, які містяться в програмі приймаючого закладу, щоб розвинути свої людські та поведінкові навички на додаток до збагачення своєї культури, працюючи разом з іншими.

Тема академічної мобільності традиційно стосується студентів, дослідників і викладачів ЗВО, але останнім часом вона також інтегрується у освітню програму з погляду якості освіти та відповідності європейським і міжнародним нормам і стандартам.

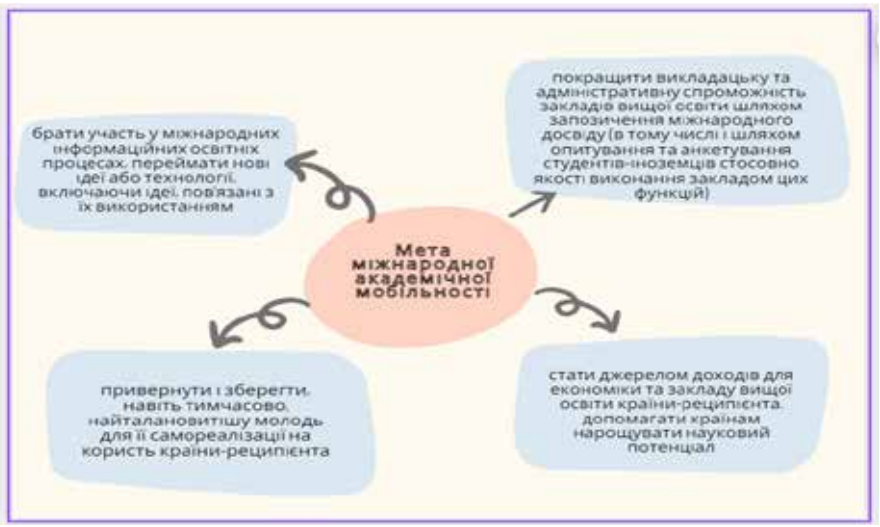

Рис. 1. Мета міжнародної академічної мобільності ([Knight J., De Wit H., 2018:4])

Розглядаючи рисунок 1, можна сказати, що ці багатогранні виклики потребують постійного реагування з боку відповідальних адміністративних органів, оновлення нормативної підтримки залежно від сектору, швидкої адаптації до внутрішніх і зовнішніх змін, а також викликів і реформ, здійснюваних відповідно до вимог епохи глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти.

Немає сумнівів у тому, що інтернаціоналізація розвинулася і уже не сприймається лише як частина вищої освіти. Стратегії та політика, міжнародні декларації та академічні ініціативи – все це свідчить про те, що інтернаціоналізація посідає центральне місце у світі вищої освіти.

Однак інтернаціоналізація – це не лише відповідь на потреби розвитку вищої освіти, а й на міжнародні економічні, соціальні, політичні та культурні потреби. Це також відповідь на глобальні проблеми сучасності. Розв'язати їх можна лише спільними зусиллями світової спільноти на основі продуктивного міжнародного співробітництва, що вимагає формування у молодого покоління сучасного глобального мислення, глобальної відповідальності, компетенцій і навичок [Семенець, 2017: 108].

Міжнародне співробітництво сьогодні розглядається як один з основних показників якості освіти і науки і водночас як один з головних інструментів її забезпечення і підвищення. З цієї причини в міжнародному співробітництві беруть участь практично всі ЗВО залучені в міжнародну діяльність і розширюють її, однак існують відмінності в їхньому розумінні цінностей, цілей, завдань та інструментів [Василенко, 2018 : 107].

Працівники та студенти Луцького національного технічного університету мають можливість реалізувати академічну мобільність в партнерських зарубіжних ЗВО в рамках проектів Еразмус+КА107 з міжнародної кредитної мобільності.

У 2023 році в університеті було продовжено реалізацію 3-х проектів ERASMUS+ КА2 з Розвитку потенціалу вищої освіти, 1 проекту ERASMUS+КА2 з Співпраці молодіжного партнерства, 1 проекту програми Academic collaboration in the Baltic Sea region та отримали дофінансування 2 нових проектів за участю ЛНТУ.

Також підписано нові міжінституційні угоди в рамках програми Еразмус+ КА 171 та Ка 131 на період 2021-2027 з закордонними закла-

Рис. 2. Форми міжнародного співробітництва в рамках інтернаціоналізації освіти ([Altbach P., De Wit H., 2018: 3])

дами: Університет Марії Кюрі-Склодовської (Республіка Польща); Університет Вітовта Великого, (м. Каунас, Литва); Університет Акденіз (м. Анталія, Туреччина); Європейська вища школа бізнесу (м. Познань, Республіка Польща); Політехніка Гданська (м. Гданськ, Республіка Польща).

Збільшилась кількість здобувачів вищої освіти, які брали участь в програмах міжнародної академічної мобільності (тривалістю не менше 1 місяця). До прикладу, 56 здобувачів вищої освіти ЛНТУ у 2023 році пройшли фахову практику в рамках студентської програми на основі договору про співпрацю з готельно-ресторанним комплексом Панорама Морська, м. Ярославець, Республіка Польща.

У 2023 році 31 особа з числа працівників та здобувачів ЛНТУ отримали гранти на академічну мобільність в рамках проекту «Зелений перехід в українських університетах»: 14 грантів «Європейський консорціум інноваційних університетів для України», 17 грантів від національної агенції академічних обмінів NAWA (Університет Лодзька Політехніка (Республіка Польща); Університет Вроцлавська Політехніка (Республіка Польща); Університет Твенте, (Нідерланди); Автономний університет Барселони, (Іспанія); Технічний університет Дармштад (ФРН); Технічний університет Грац (Австрія)).

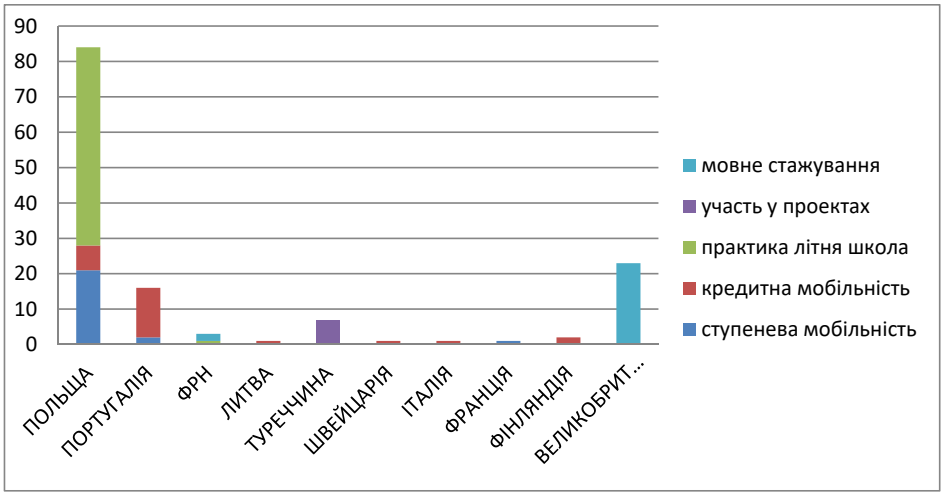

Рис. 3. Академічна мобільність здобувачів ЛНТУ у 2023 році

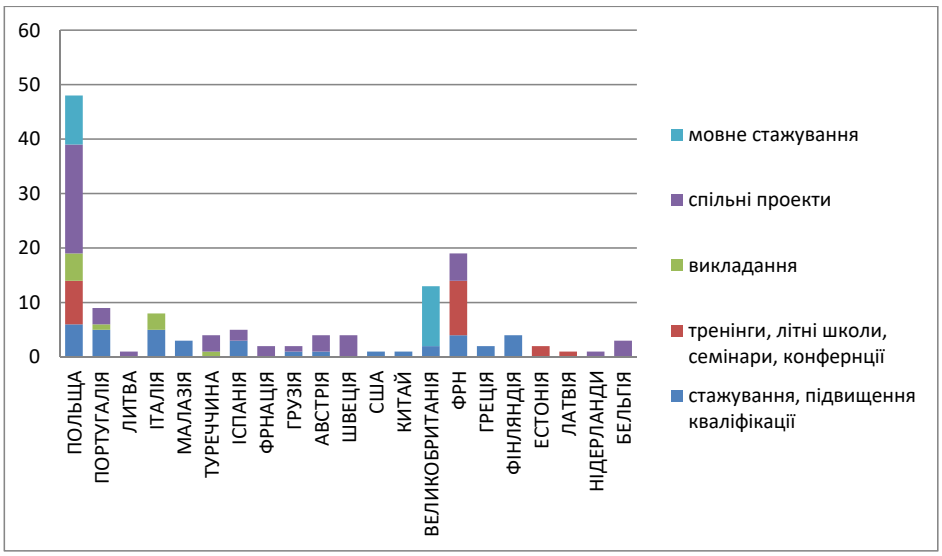

Рис. 4. Міжнародна академічна мобільність НПП ЛНТУ у 2023 році

Зокрема, у 2023 році було продовжено розбудову міжнародного потенціалу за такими напрямами, як грантова та проектна діяльність, підготовка та подання на конкурси пакетів проектних документів, розбудова партнерських відносин.

Досвід мобільності, створюючи нове поле можливостей («мобільний» життєвий шлях), приймає форму «зриву» в початкових проектах – що також є однією з мотивацій для від'їзду, тому що це є необхідністю змінити щось. Ця зміна завжди вважається позитивною, навіть якщо вона також приносить значну частину нестабільності, оскільки той факт, що існує криза, за якою слідує зрушення, передбачає момент невизначеності, тимчасового розриву та відкриття «світу можливостей» [Sikorskaya, 2017: 10].

Різноманітні поїздки в межах міжнародної академічної мобільності мотивовані участю викладачів та здобувачів освіти в національних та міжнародних семінарах, конференціях, а також курсах підвищення кваліфікації з метою завершення магістерських робіт, PhD дисертацій. Усього 137 працівників взяли участь у програмах академічної мобільності.

На користь міжнародної академічної мобільності свідчить кілька мотивів: підвищити імідж ЛНТУ та розмістити його на міжнародній науковій арені серед багатьох інших університетів світу; стимулювати та посилювати обміни між молодими дослідниками ЛНТУ з іншими дослідниками в кількох галузях науки; запропонувати викладачам, через курси професійного розвитку, нові інструменти для збагачення потенціалу викладання в університеті; дати можливість викладачам завжди бути присутніми на великих зустрічах, що дозволить ознайомитися з реаліями освіти у іншій країні та ЗВО; отримати знання, які будуть передані студентам через відповідні курси; вдосконалювати вміння написання наукових статей та робіт; надати можливість відвідувати бібліотеки, музеї, мистецькі центри та великі книжкові магазини задля оновлення своїх концепцій; будувати сприятливі зв'язки з численними закордонними дослідниками та великими лабораторіями; скористатися отриманим під час міжнародної академічної мобільності досвідом для впливу на стратегії викладання/навчання та на просування дослідницької роботи в ЛНТУ.

Разом з тим, академічна мобільність спрямована на підтримку можливостей працевлаштування, соціальної інтеграції, активної громадянської позиції, інновацій та екологічної стійкості в Європі та за її межами, надаючи студентам усіх галузей змогу навчатися або стажуватися за кордоном у рамках різноманітних програм.

Зокрема, надання можливості студентам дізнатися про різні погляди, методи навчання й дослідження та практику роботи за галузями знань у європейському та міжнародному контексті; розвивати свої наскрізні навички, такі, як комунікативні, мовні, критичне мислення, навички вирішення проблем, міжкультурні та дослідницькі компетенції. Важливим є надання можливості розвитку у студентів навичок, спрямованих на майбутнє, таких як

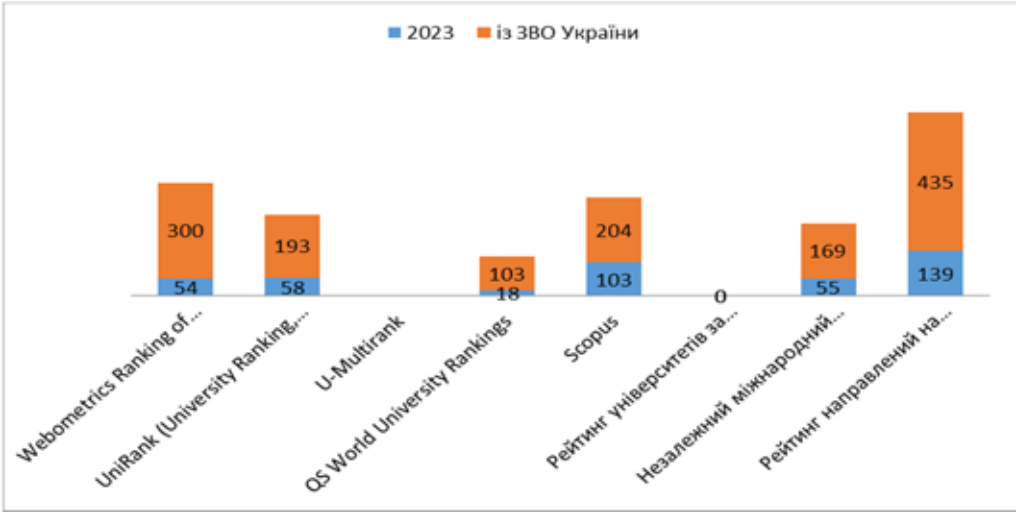

Рис. 5.Місце ЛНТУ у міжнародних рейтингах

цифрові та екологічні навички, які дозволять їм вирішувати поточні та майбутні виклики; сприяти розвитку особистості, включаючи здатність адаптуватися до нових ситуацій і впевненість у собі.

Мета академічної мобільності полягає в тому, щоб усі науково-педагогічні працівники могли навчатися або стажуватися за кордоном у рамках свого професійного розвитку; поділитися своїм досвідом, випробувати нове середовище навчання, здобути нові інноваційні навички розробки освітніх програм; налагодити зв'язки з працівниками за кордоном для спільного розвитку заходів щодо досягнення програмних цілей; обмінятися передовими практиками та зміцнити співпрацю між закладами вищої освіти. Крім того, метою є підтримка розробки транснаціональних і трансдисциплінарних освітніх програм, а також інноваційних способів навчання та викладання, включаючи онлайн-співпрацю, навчання на основі досліджень і підходи, засновані на викликах, для вирішення суспільних проблем.

Результати й висновки. Процес інтернаціоналізації вищої освіти здебільшого зумовлений політичними, економічними, соціокультурними та академічними факторами, що динамічно розвиваються, поєднання яких може набувати різноманітних форм і змісту залежно від регіону або країни, а також ЗВО чи конкретної програми навчання. Таким чином, інтернаціоналізація є одним із чинників, що формують глобальний освітній простір. Безсумнівно, вона також стимулює розвиток національної вищої освіти, особливо з міжнародною академічною мобільністю. На наш погляд, міжнародна академічна мобільність може бути визначена як переміщення інтелектуального потенціалу між різними академічними системами. Відповідно до критерію суб'єктивності ми умовно *поділяємо її на базову суто студентську мобільність з метою здобуття вищої освіти та професійну і наукову мобільність*.

Міжнародна мобільність в умовах глобалізації сприяє інтернаціоналізації вищої освіти та є, на наш погляд, однією з найпоширеніших форм і, водночас, одним із чинників мобільності населення у світі. *Вона набуває різних форм, включно з вищою освітою, науковим обміном і професійним розвитком*. Водночас міжнародна академічна мобільність може бути як причиною, так і наслідком міграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грищук Ю. Міжнародна академічна мобільність в Україні: проблеми та перспективи. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 2(6). С. 33–40.

2. Василенко О. Глобалізація, академічна мобільність та інтернаціоналізація вищої освіти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 24. С. 106–109.

3. Вербицька А. Інтернаціоналізація як основний напрям розвитку вищої освіти. *Молодий вчений*. 2017. № 11(51). С. 160–164.

4. Карапетян А. Підвищення академічної мобільності як стратегічне завдання державної політики в сфері освіти. *Аспекти публічного управління.* 2015. № 2. С. 48–55.

5. Коняхін Ю. Міжнародна академічна мобільність в закладах фахової передвищої освіти. *Інноватика у вихованні*. 2023. Випуск 17. С. 349–356.

6. Семенець Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти: у пошуку перспектив вдосконалення стратегії провідних українських ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 14, частина 2. 2017. С. 108–113.

7. Свириденко Д. Академічна мобільність: відповідь на виклики глобалізації: монографія. Київ : В-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 279 с.

8. Altbach P., De Wit H. Are We Facing a Fundamental Challenge to Higher Education Internationalization? *International Higher Education*. 2018. № 93. С. 2–4.

9. Knight J., De Wit H. Internationalization of Higher Education: Past and Future. *International Higher Education*. 2018. № 95. С. 2–4.

10. Sikorskaya I. Higher Education Internationalization in Ukraine: Concerns and Hope. *International Higher Education*. 2017. № 91. С. 10–12.

REFERENCES

1. Hryshchuk Yu. (2014). Mizhnarodna akademichna mobilnist v Ukraini: problemy ta perspektyvy [International academic mobility in Ukraine: problems and prospects]. *Osvitolohichnyi dyskurs*. 2(6). 33–40 [in Ukrainian].

2. Vasylenko O. (2018). Hlobalizatsiia, akademichna mobilnist ta internatsionalizatsiia vyshchoi osvity [Globalization, academic mobility and internationalization of higher education]. *Investytsii: praktyka ta dosvid.* 24. 106–109 [in Ukrainian].
3. Verbytska A. (2017). Internatsionalizatsiia yak osnovnyi napriam rozvytku vyshchoi osvity [Internationalization as the main direction of higher education development]. *Molodyi vchenyi.* 11(51). 160–164 [in Ukrainian].
4. Karapetian A. (2015). Pidvyshchennia akademichnoi mobilnosti yak stratehichne zavdannia derzhavnoi polityky v sferi osvity [Increasing academic mobility as a strategic task of state policy in the field of education]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. 2. 48–55 [in Ukrainian].
5. Koniakhin Yu. (2023). Mizhnarodna akademichna mobilnist v zakladakh fakhovoi peredvyshchoi osvity [International academic mobility in institutions of professional advanced education]. *Innovatyka u vykhovanni*. 17. 349–356 [in Ukrainian].
6. Semenets Yu. (2017). Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity: u poshuku perspektyv vdoskonalennia stratehii providnykh ukrainskykh VNZ [Internationalization of higher education: in search of prospects for improving the strategy of leading Ukrainian universities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 14. 2. 108–113 [in Ukrainian].
7. Svyrydenko D. (2014). Akademichna mobilnist: vidpovid na vyklyky hlobalizatsii: monohrafiia [Academic mobility: responding to the challenges of globalization: a monograph]. Kyiv : V-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
8. Altbach P., De Wit H. Are We Facing a Fundamental Challenge to Higher Education Internationalization? *International Higher Education*. 2018. 93. 2–4.
9. Knight J., De Wit H. Internationalization of Higher Education: Past and Future. *International Higher Education*. 2018. 95. 2–4.
10. Sikorskaya I. Higher Education Internationalization in Ukraine: Concerns and Hope. *International Higher Education*. 2017. 91. 10–12.

A. P. MARTYNIUK
Candidate of Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: alla-mart@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-5979-3936

A. M. HUBINA
Candidate of Psychology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Philology,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: hubinaalla@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-8966-9581

ACADEMIC MOBILITY OF STUDENTS AS A SIGNIFICANT COMPONENT OF INTERNATIONALIZATION OF EDUCATION

The article analyzes the academic mobility of students; identifies the peculiarities of internationalization of education in the modern scientific discourse. Using the methods of analysis, generalization and systematization of information on student mobility, the activity of higher education institutions in terms of student and faculty international mobility, foreign publications, and lectures is analyzed. The definitional characteristics of the concept of «academic mobility» are characterized. This article describes the priority aspects of student mobility in the process of internationalization of education. This mobility can be realized through the participation of students in student exchange programs, double and joint degree programs, international summer and winter schools, conferences, trainings and individual grant programs. Other forms of international cooperation within the framework of internationalization of education include individual international academic mobility of students, postgraduates and teachers; mobility of educational institutions – creation of joint curricula; integration mobility – introduction of international dimensions and educational standards into curricula (with the aim of integrating education and creating a single educational space), with an emphasis on institutional cooperation. The article substantiates the importance of building international capacity in such areas as grant and project activities,

preparation and submission of project packages for competitions, and building partnerships. The results of the study of academic mobility of LNTU applicants in 2023; international academic mobility of LNTU research and teaching staff in 2023; and LNTU's place in international rankings are substantiated. It is emphasized that the internationalization of higher education is directly related to global migration processes and, above all, international academic mobility. The purpose of academic mobility is to ensure that all faculty and staff participate in study abroad and internships as part of their professional development. Exchange of experience; acquaintance with a new educational environment; study of new and innovative pedagogy, skills in developing curriculum and digital technologies; cooperation with colleagues abroad to jointly develop activities aimed at achieving the program goals; exchange of best practices and strengthening cooperation between HEIs and improving students' preparation for employment.

Key words: internationalization of education, international academic mobility, promising areas of educational mobility, export and import of educational services.

УДК 373.016.091.33:811.111
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.7

С. Б. ШЕЛУДЧЕНКО
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри практики англійської мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: sheludchenko@vnu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-5998-1531

А. М. КОРЕНЬ
студентка факультету іноземної філології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: Koren.Anna2021@vnu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0007-5520-4165

ІНСТРУМЕНТИ ГЕЙМІФІКАЦІЇ ЯК МОТИВАТОР ПРИ НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Існує безліч шляхів, які допомагають підвищити мотивацію на уроках. Серед них можна виокремити бесіду, використання роздаткового матеріалу та створення творчих завдань. Одним із ефективних інструментів, що також сприяє підвищенню мотивації учнів, є гейміфікація. Гра як активна діяльність з визначеними правилами та цілями, де перемога й поразка спонукають учасників до активності та поліпшення навичок, стає все більш поширеною, особливо на ранніх етапах навчання. Саме тому, з розвитком ігор та пошуком ефективних методів і прийомів, народилася концепція гейміфікації. Гейміфікація – це застосування ігрових механік, елементів та динамік у неігрових контекстах, наприклад, у навчальному процесі [DSpace].

Ігрові елементи, такі як рівні, бали, нагороди, лідерські дошки, завдання та зворотний зв'язок, успішно використовуються в навчанні іноземних мов для підвищення мотивації, залучення та заохочення студентів до активної навчальної діяльності. Гейміфікація сприяє створенню захопливого та динамічного освітнього середовища, де учні отримують задоволення від процесу навчання.

Окрім того, гейміфікація дозволяє викладачам збирати дані про прогрес учнів, надавати індивідуальні поради, пояснення та рекомендації та обирати рівень складності навчальних матеріалів згідно з індивідуальними потребами, що підвищує ефективність навчання. Це підвищує ефективність навчання та сприяє формуванню стійкої мотивації до вивчення англійської мови.

Інструменти гейміфікації є потужним мотиватором при навчанні англійської мови, оскільки вони забезпечують залучення та заохочення студентів, створюють захопливе та динамічне освітнє середовище, дозволяють викладачам краще відстежувати прогрес та адаптувати навчальні матеріали. Подальші дослідження в цій сфері можуть сприяти ще ефективнішому впровадженню гейміфікації в процес вивчення іноземних мов.

Ключові слова: гейміфікація, навчання англійської мови, мотивація, ігрові елементи, ІКТ.

Поставлення проблеми. У сучасному світі, де технології стрімко розвиваються, викладання іноземних мов, зокрема англійської, зазнає істотних змін. Використання новітніх технологій на уроках іноземної мови позитивно впливає на мотивацію у її різновидах, і гнучких, і мовних навичок, стимулювання розуміння, плавності та швидкості перекладу. Застосування ігрових підходів у навчанні англійської мови сприяє кращому запам'ятовуванню та засвоєнню граматичних структур у контексті комунікативних умінь тощо.

Аналіз попередніх досліджень. Серед іноземних вчених, які досліджували тему гейміфікації у навчанні іноземних мов, є Karwan Al-Dosakee та Fezile Ozdamli. Цю проблему також досліджували українські вчені, зокрема Олеся Ярошенко, Людмила Кокоріна, Ірина Шиманович, Наталія Наумовська, Наталія Щаслива та Наталія Сердюк досліджували сучасні принципи гейміфікації в навчанні англійської мови як іноземної.

Мета статті – дослідити та розкрити сутність та потенціал гейміфікації в навчанні англійської мови як іноземної. Також, обґрунтувати важливість гейміфікації як інноваційного підходу, що сприяє досягненню кращих результатів у процесі вивчення англійської мови та забезпеченню стійкої мотивації учнів.

Виклад основного матеріалу. У 2000-х роках винахід планшетних комп'ютерів і смартфонів, швидкий розвиток програм для них, засобів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) зробили традиційним використання новітніх технологій на уроках іноземної мови [Ярошенко, Кокоріна, Шиманович, Наумовська, Щаслива, Сердюк 2020].

Наприклад, гейміфікація була впроваджена в онлайн-навчанні. Hursen and Bas (2019) зазначають, що «гейміфікація в освіті підвищує мотивацію, участь та лояльність студентів» [Al-Dosakee & Ozdamli].

Гра – це зазвичай активна діяльність з визначеними правилами та цілями. Перемога й поразка – неодмінна частина гри, що стимулює учасників до активності та поліпшення навичок. Хоча головна увага при іграх зазвичай зосереджена на самій грі, нагороди чи визнання також можуть бути важливими. Створення складних та високоякісних ігор може бути часомістким і витратним процесом через необхідність розробки історії, геймплею, графіки тощо. Ігри включають різноманітні сценарії та історії, що додають глибину та інтригу до геймплею, стимулюючи учасників до поглибленого захоплення процесом гри.

Гра – це специфічна взаємодія «людина-людина» або «людина-середовище». Із поширенням ігор, особливо на ранніх етапах навчання, та з пошуком стимулюючих навчальних методів і прийомів народилося поняття та явище гейміфікації. З цього приводу С. Капсаргіна та Ю. Оленцова стверджують, що раціональне використання методів гейміфікації в навчальному процесі може мати значний вплив на стимулювання навчальної успішності, мотивацію студентів та учнів та забезпечення зворотного зв'язку в навчальному процесі [Ярошенко, Кокоріна, Шиманович, Наумовська, Щаслива, Сердюк].

Гейміфікація полягає у використанні елементів гри, таких як бали, нагороди, чи визначені завдання, щоб стимулювати учасників до активності та досягнення певних цілей. Програш чи успіх у гейміфікованому контексті може бути запланованим для стимулювання учасників до певних дій або навчання. Суть гейміфікації – це використання граничних елементів для мотивації та виклику активності, навіть якщо власна гра сама по собі не приносить винагороди. Це може включати бали, рівні, лідерські дошки та інші методи стимулювання. У порівнянні з реальною грою, гейміфікація, як правило, є більш простою та більш доступною для впровадження. Часто гейміфікація забезпечує мотивацію через ігрові механіки без необхідності створення власної гри. Гейміфікаційні елементи часто додаються до систем управління навчанням або інших платформ для зручності та покращення мотивації користувачів. Вони можуть посилити участь та зацікавленість учасників у процесі навчання чи виконанні завдань [Upside Learning].

Термін гейміфікація з'явився давно. Гейміфікація як діяльність допомогла досягти успіху компанії "Крекер" в 1912 році, коли вона почала додавати іграшки-сюрпризи у свої продукти. Сьогодні термін гейміфікація набув великої популярності і має кілька трактувань, які часто зводяться до одного: використання ігрової діяльності в неігровому контексті. Якщо ми дещо заглибимося в розуміння змісту терміну, то зрозуміємо, що завдяки гейміфікації покращується спільна діяльність дітей і дорослих [Myryivska].

Гейміфікація при вивченні англійської мови використовує ігрові елементи та принципи, щоб залучити учнів до активного вивчення мови. Цей підхід використовує такі механізми гри, як значки, рівні, бали та інші нагороди, щоб мотивувати учнів досягати певних цілей. При вивченні англійської мови також використовують ігрові завдання, онлайн-ігри, інтерактивні вправи або спеціальні мобільні додатки.

Основною метою гейміфікації у вивченні англійської мови є створення стимулюючого середовища, яке активно залучає учнів і позитивно впливає на процес навчання. Використання елементів гри сприяє створенню більш динамічного та цікавого процесу вивчення мови, що сприяє підвищенню уваги та інтересу учнів [What is gamification?].

Інструменти гейміфікації включають структуровані системи винагород, можливості змагання та співпраці, а також функції відстеження особистих досягнень. Це допомагає створити стимулююче середовище, яке підвищує мотивацію та бажання вивчати мову.

Наприклад, використання лексичної гри, де учні заробляють бали за кожне правильне слово

чи речення, може заохочувати їх активно використовувати англійську мову для досягнення цілей гри та отримання винагороди [What is gamification?].

Усе це сприяє покращенню результатів вивчення англійської мови, підвищенню мотивації учнів та формуванню позитивного ставлення до вивчення мови, що призводить своєю чергою до більш ефективного процесу навчання та більш стійких результатів у оволодінні мовою.

Ринок ігрового навчання набуває все більшого визнання у всьому світі школами, установами, організаціями та підприємствами. А отже, вчителі окреслюють низку важливих аспектів цього навчання.

Збільшення залученості учнів. Деякі учні мають природну мотивацію, іншим потрібен поштовх. Навчання, засноване на іграх, може мати величезний вплив на мотивацію, «винагороджуючи» зусилля. А оскільки ці досягнення пов'язані з позитивним досвідом, діти можуть запам'ятати їх надовго. Гейміфікація на уроках англійської мови може дати учням завдання і водночас зацікавити їх тим, що відбувається навколо них. Чим більше у учнів можливостей для взаємодії, тим більша ймовірність, що вони будуть брати участь в уроці чи діяльності. Це підвищує відвідуваність та мотивацію учнів і скорочує час, потрібний для того, щоб повернути всіх на "правильний шлях" після перерв.

Гейміфікація це весело. Гейміфікація робить навчання інформативним, веселим і захоплюючим. Це дає учням більше контролю над своїм навчанням. Учні вирішують, скільки часу їм знадобиться для виконання роботи. Крім того, додавання інтерактивних елементів до уроків створює занурення у навчання та змушує учнів відчувати себе причетними до всього процесу навчання, що збільшує мотивацію.

Покращує засвоєння та збереження знань Гейміфікація особливо ефективна, допомагаючи студентам довше зберігати інформацію після завершення курсу. Дослідження засвідчили, що коли люди грають в ігри чи інші дії, які вимагають від них вивчення нової інформації, їхній мозок засвоює ці знання швидше, ніж коли вони читають інформацію чи дивляться відео. Звісно, що це призводить до підвищення рівня мотивації, адже діти бачитимуть свій прогрес [Medium].

Ігрове навчання має потенціал для розвитку широкого спектру навичок і вмінь. У контексті вивчення англійської мови, це сприяє розвитку комунікації, збагачуючи лексичний запас та варіативність граматики. Ігрові сценарії можуть допомогти учням розвивати свою здатність до спілкування, адаптувати вивчений матеріал до реальних ситуацій та вдосконалювати граматичні конструкції в природному контексті.

Крім того, ігрові методи можуть збагатити лексичний запас шляхом створення ситуацій, де учні використовують нові слова та вирази в комфортному та мотивуючому середовищі. Ігри також сприяють розвитку навичок співпраці, планування та стратегічного мислення, що є корисними у навчанні будь-якої мови, зокрема англійської.

Ці вміння є важливими і для вивчення мови, і для розвитку загальних когнітивних та соціальних навичок, які стають важливими у різних аспектах навчання та життя взагалі. Гра має поставити мету, яку потрібно реалізувати, зважаючи на конкуренцію чи співпраю, що заохочуватиме потенційних гравців до участі. Це створює взаємодію через елементи, які сприяють мотивації. Залучаються гравці різними способами, дозволяючи вчителю та учням досягати цілей уроку.

Оцінювання:

Бейджі Цей механізм, який може стати основою залучення користувачів, заснований на видачі значків, щоб показати прогрес і відзначити зусилля гравців. Значки стали чудовим способом винагороди за креативність та активну участь.

Нагорода Очки, зароблені на певних етапах, можна обміняти на реальні або віртуальні товари. Таким чином, гравці можуть продовжувати повертатися за новими винагородами.

Рівні Зароблені учнями бали дають не лише винагороду, але й статус. Цей статус відображає досвід гравця та відповідає рівню гравця в грі. Чим більше у вас досвіду, тим вищим буде рівень, що дасть вам більше доступу до нових переваг і нагород. Таким чином, система рівнів покращує досвід гравця, краще показує прогрес і показує, що ще потрібно зробити.

Рейтинг Рейтингова система відповідає змагальним бажанням гравців. Оскільки деякі гравці отримують навички та винагороди, інші

гравці захочуть досягти або навіть перевершити їх здобутки. Якщо дозволити системі рейтингу порівнювати прогрес з іншими гравцями, це може зробити деяких гравців більш конкурентоспроможними.

Показники успішності. Відображення прогресу в контексті може мотивувати гравців, роблячи індикатори прогресу ключовим механізмом гейміфікації. Він служить візуальним представленням завдань, які вже виконано, і залучає гравців, показуючи, як прогресує гра. Індикатори прогресу допомагають гравцям досягти наступного рівня, цілі або винагороди.

Гейміфікація може базуватися на популярних іграх, до прикладу тематичні ігри, зокрема грі **Втеча з кімнати** (escape room), де учасники повинні розв'язати конкретні проблеми, щоб «вийти з кімнати», в якій вони потрапили в пастку. Учасники повинні працювати разом і об'єднуватися, щоб виграти, але завжди повинні брати участь як команда. Це може бути ідеальним середовищем для вивчення мови. Учням може бути веселіше пограти в гру, ніж просто читати тексти. Вони можуть робити завдання класу, а потім спостерігати, як їхні однолітки виконують їх.

Таким чином можна одночасно розвивати продуктивні (говоріння та письмо) і рецептивні (аудіювання та читання) мовні вміння. З одного боку, це надає учням можливість вивчати поняття англійської мови глибоко (лінгвістичний вимір) і самостійно (самоосвіта); а з іншого боку, вони також створюють матеріал та ресурси для навчання англійської мови через виклики (мотивація) [Adaya Press].

Інший приклад – це **Mystery Skype**, захоплива ініціатива, яка дає можливість учням вивчати англійську мову через інтерактивні віртуальні зустрічі з іншими класами по всьому світу. Під час цих сесій учні взаємодіють один з одним, ставлячи запитання, щоб вгадати місцезнаходження партнерського класу. Це відмінний спосіб розвивати мовні навички, розуміння культурних відмінностей та спілкуватися англійською в реальному часі.

Під час Mystery Skype учні створюють та задають запитання, які можуть бути відповідані лише «так» або «ні», щоб визначити, де знаходиться партнерський клас. Це сприяє розвитку вмінь у формулюванні питань, уваги до деталей та комунікації англійською мовою в умовах реального спілкування. Mystery Skype не лише стимулює вивчення мови, але й відкриває можливість дізнатися про культуру, традиції та поглибити розуміння світу через комунікацію з ровесниками з інших країн. Це цікавий та важливий метод, що допомагає зрозуміти, як англійська мова використовується в реальному житті та сприяє поглибленню міжкультурного розуміння [5 Creative Ways To Use Skype In The Classroom].

Classcraft – це безкоштовна освітня рольова онлайн-гра, яка сприяє активізації навчального процесу. Учитель та учні беруть участь у грі, під час якої вони опановують освітній матеріал. Гра дозволяє залучити учнів до навчання шляхом використання елементів рольової гри, таких як завдання, бонуси та покарання.

На початку уроку або теми вчитель призначає завдання для класу, наприклад, пройти квест. Це можуть бути ті ж самі завдання, що в підручнику, але в інтерактивному вигляді. Також на сайті є база готових завдань. Переможцем є той, хто досягне цілі найшвидше або зробить найменше помилок.

Онлайн-платформа заохочує командну взаємодію, передбачаючи, що учасники працюватимуть щонайменше утрьох. Для цього створено різноманітних персонажів, як Лікар, Воїн і Маг, які володіють унікальними можливостями, що дозволяють ефективно співпрацювати в групі. Успішність студентів оцінюється за спеціальними одиницями: XP – очки досвіду, які отримуються за виконання певних завдань; HP – очки здоров'я, які втрачаються через порушення правил гри; GP – золоті очки, що є ігровою валютою, нарахованою за виконання творчих завдань або автоматичне підвищення рівня персонажа; AR – очки дії, які дозволяють гравцям застосовувати свої особливі навички для покращення результату чи підтримки команди [Nalyvaiko, Zhukova, Ivanenko, Shvedova & Nekrashevych].

Серед переваг можна виділити те, що гейміфікація ефективно стимулює учасників бути активними завдяки кільком ключовим аспектам:

Цілі: Постановка чітких і досяжних цілей у гейміфікованому процесі дає учасникам конкретні завдання для досягнення.

Нагороди: обіцянка винагороди або отримання певних бонусів/балів за виконання

завдань заохочує до більш активної участі та спонукає до дій.

Почуття виконаного обов'язку: перевага відчуття успіху після успішного виконання завдань також має велике значення. Це може бути внутрішнє відчуття задоволення від прогресу або зовнішня винагорода, яка підвищує мотивацію.

Гейміфікація покращує навчання через:

Залучення: Гейміфікація може залучати учасників до навчального процесу за допомогою підходу до співпраці. Це може викликати більший інтерес до теми та спонукати до більш активної участі.

Активне навчання: Завдяки ігровій механіці гейміфікація може спонукати учасників брати активну участь у навчальному процесі. Це може бути вирішення проблем, виконання вправ або участь у гіпотетичних сценаріях.

Підвищення мотивації до навчання: Завдяки нагородам і можливостям досягнення різних рівнів або досягнень гейміфікація сприяє успіху учасників і їх бажанню вчитися більше.

Запам'ятовування інформації: використання гейміфікації може допомогти створити незабутні враження, оскільки сценарії активної гри покращують запам'ятовування навчального матеріалу.

Однак, існує ризик перенасичення і це є одним з можливих недоліків гейміфікації. Це може статися, коли гра або система винагород використовується надто часто чи безперервно, що може призвести до зниження ефективності таких методів стимулювання. Постійні винагороди можуть призвести до того, що учасники будуть чекати нагороди за кожну дію, втративши мотивацію до самостійного виконання завдань. Постійне використання гри чи винагород може призвести до того, що учасники втомляться від них та втратять цікавість до навчання або виконання завдань. Зниження ефективності: Якщо винагороди стають очікуваними та надто звичними, вони можуть втратити свою стимулюючу силу, знижуючи ефективність гейміфікації.

Для уникнення цього ризику важливо ретельно планувати та розробляти систему гейміфікації, використовуючи винагороди чи елементи гри з урахуванням рівноваги та регулярного оновлення, щоб уникнути монотонності та надмірної передбачуваності.

Існують практичні поради та стратегії щодо впровадження гейміфікації у класі англійської, що допоможуть покращити процес вивчення мови та зробити його цікавішим для учнів. По-перше, важливо поставити чіткі цілі навчання та узгодити елементи гри чи діяльності з цими цілями. Також важливо вибрати правильну гру чи заняття, які відповідають рівню мови ваших учнів. Заохочення співпраці та конкуренції шляхом створення групових завдань або змагальних ігор сприяє активному вивченню мови. Нагородження та заохочення учнів, створення системи винагород та надання матеріальної винагороди також мотивують навчання. Важливо стежити за прогресом учнів і коригувати стратегії гри на основі зворотного зв'язку. Також важливо створити позитивне та інклюзивне середовище, де учні почуватимуться комфортно та зможуть активно брати участь у гейміфікованих заходах.

Висновки. Гейміфікація є ефективним інструментом підвищення мотивації, залученості та активності учнів у процесі вивчення іноземних мов. Використання ігрових елементів, таких як бали, нагороди, рівні, лідерські дошки тощо, створює захопливе та динамічне освітнє середовище, де учні отримують задоволення від навчання. Гейміфікація дозволяє викладачам збирати дані про прогрес учнів, надавати індивідуальні поради, пояснення та рекомендації та обирати рівень складності навчальних матеріалів згідно з індивідуальними потребами, що підвищує ефективність навчання. Подальші дослідження в цій сфері можуть допомогти ще ефективніше впровадити гейміфікацію в процес вивчення іноземних мов, зокрема англійської, та отримати максимальні освітні результати.

ЛІТЕРАТУРА

1. 5 Creative Ways To Use Skype In The Classroom. eLearning Industry. Режим доступу: https://www.google.com/amp/s/elearningindustry.com/5-creative-ways-use-skype-in-the-classroom/amp

2. Adaya Press – Open Access Publishing. Режим доступу: https://www.adayapress.com/wp-content/uploads/2019/07/RTB9.pdf

3. Al-Dosakee, K., & Ozdamli, F.(2021). Gamification in Teaching and Learning Languages: A Systematic Literature Review. Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala, 13(2), 559-577. https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/436

4. DSpace Home. Режим доступу: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/19147/Ураткіна%20кваліфікаційна%20робота.pdf?sequence=1&isAllowed=y

5. Games vs Game-based Learning vs Gamification – Upside Learning. Upside Learning. Режим доступу: https://www.upsidelearning.com/infographic/games-vs-game-based-learning-vs-gamification/

6. India S. P. The Importance of Gamification in Education. Medium. Режим доступу: https://squarepandaindia.medium.com/the-importance-of-gamification-in-education-cfa5f9a0c75e

7. Myryivska Y. Гейміфікація уроку англійської мови як засіб підвищення ефективності навчання в умовах он-лайн навчання. ResearchGate.net. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/351358480_Gejmifikacia_uroku_anglijskoi_movi_ak_zasib_pidvisenna_efektivnosti_navcanna_v_umovah_on-lajn_navcanna

8. Nalyvaiko, O., Zhukova, O., Ivanenko, L., Shvedova, Y., & Nekrashevych, T.(2021). Gamification as a New Format of Projects Method in Blended Learning Conditions Studying Disciplines of the Pedagogical Cycle. Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala, 13(4), 17-30. https://doi.org/10.18662/rrem/13.4/468

9. What is gamification? | BI WORLDWIDE. BI WORLDWIDE. Режим доступу: https://www.biworldwide.com/gamification/what-is-gamification/

10. Yaroshenko, O., Kokorina, L., Shymanovych, I., Naumovska, N., Shchaslyva, N. & Serdiuk, N. (2022). The Modern Principles of Gamification in the Teaching of English as a Foreign Language. *Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională,* 14 (1Sup1), 437–452. https://doi.org/10.18662/rrem/14.1Sup1/560

REFERENCES

1. 5 Creative Ways To Use Skype In The Classroom. eLearning Industry. Access mode: https://www.google.com/amp/s/elearningindustry.com/5-creative-ways-use-skype-in-the-classroom/amp

2. Adaya Press – Open Access Publishing. Access mode: https://www.adayapress.com/wp-content/uploads/2019/07/RTB9.pdf

3. Al-Dosakee, K., & Ozdamli, F. (2021). Gamification in Teaching and Learning Languages: A Systematic Literature Review. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala,* 13(2), 559–577. https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/436

4. DSpace Home. Access mode: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/19147/Uratkina%20qualification%20robota.pdf?sequence=1&isAllowed=y

5. Games vs. Game-based Learning vs. Gamification – Upside Learning. Upside Learning. Access mode: https://www.upsidelearning.com/infographic/games-vs-game-based-learning-vs-gamification/

6. India S. P. The Importance of Gamification in Education. Medium. Access mode: https://squarepandaindia.medium.com/the-importance-of-gamification-in-education-cfa5f9a0c75e

7. Myryivska Y. Gamification of the English language lesson as a means of increasing the effectiveness of learning in the conditions of online learning. ResearchGate.net. Access mode: https://www.researchgate.net/publication/351358480_Gejmifikacia_uroku_anglijskoi_movi_ak_zasib_pidvisenna_efektivnosti_navcanna_v_umovah_on-lajn_navcanna

8. Nalyvaiko, O., Zhukova, O., Ivanenko, L., Shvedova, Y., & Nekrashevych, T. (2021). Gamification as a New Format of Projects Method in Blended Learning Conditions Studying Disciplines of the Pedagogical Cycle. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala,* 13(4), 17–30. https://doi.org/10.18662/rrem/13.4/468

9. What is gamification? | BI WORLDWIDE. BI WORLDWIDE. Access mode: https://www.biworldwide.com/gamification/what-is-gamification/

10. Yaroshenko, O., Kokorina, L., Shymanovych, I., Naumovska, N., Shchaslyva, N. & Serdiuk, N. (2022). The Modern Principles of Gamification in the Teaching of English as a Foreign Language. *Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională,* 14 (1Sup1), 437–452. https://doi.org/10.18662/rrem/14.1Sup1/560

S. B. SHELUDCHENKO
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Conversational English Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: sheludchenko@vnu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-5998-1531

A. M. KOREN
Student of the Faculty of Foreign Philology,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: Koren.Anna2021@vnu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0007-5520-4165

GAMIFICATION TOOLS AS A MOTIVATOR IN TEACHING ENGLISH

The article deals with the gamification strategy to increase the motivation in as a class. Gamification is treated as an activity that follows definite rules and teaches students to win and lose alike. It has been acknowledged that gamification can positively affect the educational environment of the ELT classroom. Gamification is associated with the application of gaming elements, methods and techniques.

Gamification has been proved to be a tool that assists in recording the progress and feedback. The studies, conducted in the sphere under discussion, have been introduced and the necessity to investigate gamification the context of ELT classroom has been emphasized. The issue of combining gamification and ICT has been accentuated. The role of gamification to improve soft skills has been highlighted. The integration of gaming elements also allows learning experiences to be more effectively tailored to individual student needs by educators.

The notion of a game in the context of gamification is presented. The influence of gaming techniques has been admitted, especially to realise the goals and motivate students efficiently. By integrating gaming elements with ICT tools, diverse learning styles can be effectively catered to, and learning outcomes can be optimized, emphasizing the active engagement of students throughout the educational process.

The necessity to implement gaming elements has been argued in its relevance to teaching and learning English.

The notion of the motivating environment has been established. Some key advantages of gaming techniques have been enumerated and the issues of scores and points have been illustrated.

A study shows some practical ways to apply gamification in the ELT classroom when using ICT. The article mentions thematic games and online platforms. It shows importance to use gamification as a system in order to avoid risks and improve learning English.

Key words: gamification, English language learning, motivation, game elements, ICT.

ТЕОРІЯ ОСВІТИ Й НАВЧАННЯ

УДК 378.092.40 (431)
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.8

А. О. БУБІН
кандидат педагогічних наук,
завідувачка кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: abubin@lpc.ukr.education
http://orcid.org/0000-0002-7670-1263

Є. А. ДУРМАНЕНКО
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: ariewg60@gmail.com
http://orcid.org/0000-0003-1993-5028

А. М. ЦИПЛЮК
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: atsyplyuk@lpc.ukr.education
https://orcid.org/0000-0002-1307-8005

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ

Формування організаційної компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти як здатності організовувати ігрову (провідну) й інші види дитячої діяльності та підтримувати види діяльності, ініційовані дитиною, є актуальною педагогічною проблемою.

У статті професійну підготовку майбутніх вихователів визначено як цілеспрямований системний процес, орієнтований на формування педагогічної компетентності та готовності здобувачів освіти до організації ігрової діяльності дітей у середовищі закладу дошкільної освіти.

Метою статті є визначення та аналіз особливостей професійної підготовки здобувачів освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта до організації ігрової діяльності дітей раннього та дошкільного віку в комунальному закладі вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради. Для досягнення поставленої мети розв'язано наступні завдання: 1) уточнено поняття професійної підготовки здобувачів освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта; 2) визначено роль і місце організаційної компетентності в системі професійних компетентностей сучасного вихователя; 3) досліджено специфіку формування готовності майбутніх вихователів до організації ігрової діяльності в КЗВО «Луцький педагогічний коледж» ВОР. У досліджені використані методи: аналізу, синтезу, узагальнення, систематизація.

Організацію дозвіллєвої діяльності дітей дошкільного віку визначено як двобічний процес, який передбачає активну самодіяльність дитини під опосередкованим педагогічним впливом на неї вихователя, що власне й забезпечує активність дитини і проявляється у виборі нею видів і форм гри, виконання ролі, дотримання правил гри та ін.

Особливостями професійної підготовки здобувачів освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта до організації ігрової діяльності є: системність, цілеспрямованість, взаємодоповнюваність у вивченні освітніх компонентів, єдність теорії та практики.

Подальшого наукового дослідження потребує обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх вихователів до реалізації дозвіллєвої діяльності дітей дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: гра, ігрова діяльність, організація ігрової діяльності, дитина дошкільного віку, професійна підготовка, майбутній вихователь.

Постановка проблеми. Ігрова діяльність є провідною у дошкільному дитинстві. Від її організації залежить сформованість особистості дитини дошкільного віку, її мислення, мовлення, психічний, фізичний та соціальний розвиток. Ігрова діяльність забезпечує формування ігрової компетентності дитини дошкільного віку, яка відображає її здатність до активної, конструктивної, добровільної взаємодії з іншими дітьми, старшими людьми; уможливлює участь дитини в різних цікавих справах, отримання нею нової пізнавальної інформації, набуття досвіду виконання різних ролей й формування відповідної соціально-рольової поведінки. З огляду на це, важливою складовою у професійній підготовці майбутніх вихователів є формування їх готовності до організації ігрової діяльності дітей раннього та дошкільного віку. Мова йде не лише про знаннєву складову професійної підготовки здобувачів освіти, а й про організаційно-методичну та особистісну.

Зауважимо, що проблема професійної підготовки майбутніх вихователів є достатньо дослідженою українськими вченими.

Аналіз попередніх досліджень. Організаційно-педагогічні та інноваційно методичні вимоги до професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти розкриває у своїх наукових доробках О. Соколовська. У свою чергу, Л. Любчак і Т. Кривошея досліджують психолого-педагогічні аспекти використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх вихователів сучасних ЗДО.

Педагогічний потенціал ігрової діяльності в розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку аналізує І. Коновальчук, наголошуючи на тому, що саме пізнавальна активність дитини є одним з провідних чинників розвитку особистості, її емоційно-вольової сфери, набуття соціального досвіду, розвитку мови та комунікативних здібностей, оволодіння новими способами освоєння навколишнього світу й діяльності. Н. Ковалевська досліджує ігрові технології в освітньому просторі сучасного закладу дошкільної освіти, акцентуючи увагу, що саме «гра активізує мислительну діяльність людини, робить її гнучкішою, готовою до змін, допомагає адаптуватися до взаємодії з різними зовнішніми та внутрішніми явищами та подіями, що відбуваються у суспільстві» [Ковалевська]. Специфіку застосування ігрових технологій у процесі вивчення фахових освітніх компонентів майбутніми педагогами дошкільної освіти досліджує С. Кондратюк.

Цікавими у контексті нашого дослідження є науково-методичні доробки С. Довбні з підготовка майбутніх вихователів до організації ігрової діяльності з дітьми дошкільного віку (на матеріалі спецкурсу «теорія і методика ігрової діяльності дітей дошкільного віку».

Отже, очевидним є факт, що проблема професійної підготовки майбутніх вихователів у цілому й зокрема в контексті організації ігрової діяльності дітей залишається в полі зору вітчизняних педагогів.

Метою статті є визначення та аналіз особливостей професійної підготовки здобувачів освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта до організації ігрової діяльності дітей раннього та дошкільного віку в комунальному закладі вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради. Для досягнення поставленої мети розв'язано наступні завдання: 1) уточнено поняття професійної підготовки здобувачів освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта; 2) визначено роль і місце організаційної компетентності в системі професійних компетентностей сучасного вихователя; 3) досліджено механізм формування готовності майбутніх вихователів до організації ігрової діяльності в КЗВО «Луцький педагогічний коледж» ВОР. У дослідженні використані методи: аналізу, синтезу, узагальнення, систематизація.

Виклад основного матеріалу. Проблема пошуку нових форм і методів професійної підготовки майбутніх вихователів, як свідчить аналіз наукових джерел та вимог сьогодення, є однією з найбільш актуальних і складних. Українське суспільство потребує висококвалі-

фікованого педагогічного працівника, який не лише на високому рівні володіє ґрунтовними психолого-педагогічними та методичними знаннями, але й є яскравою, творчою особистістю, здатною працювати в команді, мати лідерські якості, бути комунікативним і прагнути до постійного професійно особистісного самовдосконалення [Бєлєнька]. Сьогодні, як ніколи, від педагога вимагається вміння продукувати нові знання, ідеї, технології; бути здатним приймати нестандартні рішення у різних складних ситуаціях, бути стресостійким і головне – бути творчою особистістю й розвивати творчість у дітей.

Практика переконливо доводить, що в закладі дошкільної освіти провідна роль в організації освітньої діяльності та забезпечення безпечного освітньо-розвивального середовища належить саме особистості вихователя: його інтелекту, мудрості, комунікативності, здатності до діалогічної інтерактивної взаємодії як з дітьми, так і з батьками.

Отже, результатом професійної підготовки здобувачів освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта є сформованість професійної компетентності й готовності до роботи вихователем у закладі дошкільної освіти (рис. 1).

У Професійному стандарті „Вихователь закладу дошкільної освіти” провідною трудовою функцією вихователя закладу дошкільної освіти визначено організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу, орієнтованого на формування компетентностей дитини раннього та дошкільного віку. Успішну реалізацію цієї функції забезпечує низка професійних компетентностей особистості вихователя, як-от: прогностична, оцінювально-аналітична,

Рис. 1. Професійна компетентність майбутнього вихователя ЗДО як результат професійної підготовки

Рис. 2. Компетентнісне забезпечення успішної реалізації провідної трудової функції вихователя ЗДО

предметно-методична та організаційна. Саме організаційна компетентність визначена як здатність організовувати ігрову (провідну) й інші види дитячої діяльності та підтримувати види діяльності, ініційовані дитиною, що власне й забезпечує реалізацію вихователем однієї із найважливіших трудових функцій – організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу [Професійний стандарт].

Сутність провідної трудової функції сучасного вихователя закладу дошкільної освіти та систему компетентностей, які забезпечують успішність її реалізації нами подано на рис. 2.

Аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури, досвіду практичної освітньої діяльності закладів дошкільної освіти свідчить про те, що беззаперечним є факт необхідності *формування готовності майбутніх вихователів до організації ігрової діяльності дітей у середовищі закладу дошкільної освіти.*

Аналізуючи роль і місце ігрової діяльності дитини дошкільного віку в її особистісному становленні, конструктивними, на нашу думку є міркування вчених І. Коновальчука та А. Наумович, які, розкриваючи педагогічний потенціал ігрової діяльності в розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку, наголошують, що «гра є важливим засобом не лише розваги, а й творчого пізнання дітьми навколишньої дійсності та їх успішної соціалізації. Ігрова діяльність стимулює інтелектуальний розвиток дітей, оскільки викликає позитивні емоції, бадьорий настрій, життєрадісність.

Сприятлива емоційна атмосфера ігрової діяльності підтримує й активізує інтерес дітей до предметів і явищ, які їх оточують…» [Коновальчук, Наумович].

Вчені визначають наступні види діяльності дитини дошкільного віку: пізнавальну, образотворчу (малювання, ліплення, аплікація, конструювання), музичну та ігрову діяльності [Ковалевська, Пасічніченко]. Хоча, як зауважує Т. Піроженко, мабуть «найважливішого значення в розвитку дитини набуває саме ігрова діяльність, яку, в силу її важливого вкладу в емоційний, соціальний, фізичний, інтелектуальний та вольовий розвиток дитини, заслужено називають провідною діяльністю» [Піроженко].

Організація ігрової діяльності дитини є складним процесом, оскільки має бути чітко спланованою, орієнтованою на розвиток дитини, формування її особистісних якостей та рис, передбачає її активну участь, самодіяльність, вільний рольовий вибір, емоційне задоволення і результат [Antoniuk, Alendar,Bartkiv, Honcharuk, Durmanenko]. Саме в ігровій діяльності розвиваються відповідальність, уміння працювати в команді, підпорядковуватись правилам гри, лідерські якості.

У процесі ігрової діяльності дітей дошкільного віку провідну роль відіграє вихователь як організатор ігрової діяльності і водночас її активний учасник. В ігровій діяльності рівно партнерською є взаємодія дитини, інших дітей і вихователя.

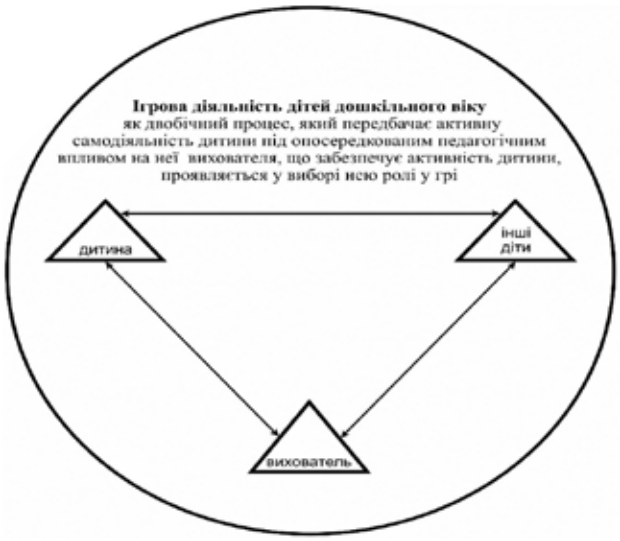

Рис. 3. Сутність ігрової діяльності дітей дошкільного віку

Нами організацію ігрової діяльності дітей дошкільного віку визначено як двобічний процес, який передбачає активну самодіяльність дитини під опосередкованим педагогічним впливом на неї вихователя, що власне й забезпечує активність дитини і проявляється у виборі нею виду та форми гри, активністю/пасивністю виконання тієї чи іншої ролі ролі у грі, дотримання правил гри тощо.

У контексті здатності вихователя до такої організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку нами й тлумачиться організаційна компетентність фахівця дошкільної освіти, на формування якої орієнтована професійна підготовка здобувачів освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта в Комунальному закладі вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради [ОПП Дошкільна освіта]. Насамперед, зауважимо, що готовність майбутніх вихователів до організації ігрової діяльності дітей у середовищі закладу дошкільної освіти є результатом системної професійної педагогічної підготовки, яка передбачає єдність та взаємо доповнення аудиторної й поза аудиторної навчальної, науково-дослідницької, виховної роботи здобувачів освіти та їх практичної підготовки.

Для прикладу наведемо фрагмент формування готовності майбутніх вихователів до організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти під час вивчення нормативних освітніх компонентів «Педагогіка дошкільна», «Теорія та методика фізичного виховання та валеологічної освіти дітей дошкільного віку», «Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень, комп'ютерні технології в роботі з дітьми дошкільного віку» та вибіркового освітнього компоненту «Організація дозвіллєвої діяльності дітей». Всі освітні компоненти вивчаються на другому курсі, 3–4 семестри (рис. 4).

Аналіз робочих навчальних програм і силабусів зазначених освітніх компонентів свідчить про те, що їх зміст орієнтований на формування здатності майбутніх фахівців дошкільної освіти організовувати ігрову діяльність дітей й підтримувати інші види діяльності, ініційовані дитиною; а форми та методи організації навчальної діяльності сприяють формуванню організаційної компетентності вихователя. Так, під час вивчення в третьому семестрі вибір-

Рис. 4. Сформованість організаційної компетентності вихователя ЗДО як результат системного вивчення освітніх компонентів

кового освітнього компоненту «Організація дозвіллєвої діяльності дітей» (тема «Ігрова діяльність дітей») студенти поглиблюють теоретичні знання, одержані під час засвоєння нормативного освітнього компоненту «Педагогіки дошкільної»: поняття ігрової діяльності, гри, види гри, вимоги до гри, правила гри тощо. Здобувачі освіти вчаться на належному теоретичному рівні робити узагальнення, порівняння, систематизацію різних підходів учених до тлумачення гри та сутності ігрової діяльності; пропонують авторські визначення гри та ігрової діяльності дитини, визначають специфіку ігрової діяльності дітей різного віку (від раннього до переддошкільного).

На практичних заняттях вибіркового освітнього компоненту майбутні вихователі проводять різного виду ігри, розробляють правила гри, вчаться класифікувати ігри у відповідності з вимогами освітньої програми «Дитина» тощо. Визначають індивідуальну готовність до організації ігрової діяльності в середовищі ЗДО, розробляють програму професійного самовдосконалення [Дурманенко].

У четвертому семестрі під час вивчення нормативних освітніх компонентів «Теорія та методика фізичного виховання та валеологічної освіти дітей дошкільного віку» та «Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень, комп'ютерні технології в роботі з дітьми дошкільного віку» здобувачі освіти на практичних заняттях в академічній групі імітують проведення різних ігор (насамперед, дидактичних та рухливих) з повним дидактично-методичним їх аналізом.

Підготовлені та апробовані здобувачами освіти ігри, відповідні наочні й роздаткові ігрові матеріали використовуються під час проходження практики.

Висновки. У період реформування вищої освіти в Україні провідним підходом в організації системи професійної підготовки є компетентнісний підхід, який передбачає формування в майбутнього фахівця професійної компетентності як здатності успішно та креативно виконувати професійні функції. Професійна компетентність майбутнього вихователя є *педагогічною компетентністю*, яку можна визначити як набуту (тобто сформовану) інтегральну професійно-особистісну властивість, яка визначає готовність і здатність успішно виконувати професійні педагогічні функції у відповідності з прийнятими в соціумі нормами, стандартами, вимогами; а також особливі особистісні якості, які свідчать про належний рівень педагогічної культури.

У системі педагогічних компетентностей вихователів ЗДО провідною є *організаційна компетентність* як здатність організовувати ігрову (провідну) й інші види дитячої діяльності та підтримувати види діяльності, ініційовані

дитиною, що власне й забезпечує реалізацію вихователем однієї із найважливіших трудових функцій – організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу.

Організація ігрової діяльності дитини є складним процесом, оскільки має бути чітко спланованою, орієнтованою на розвиток дитини, формування її особистісних якостей та рис, передбачає її активну участь, самодіяльність, вільний рольовий вибір, емоційне задоволення і результат. Саме в ігровій діяльності розвиваються відповідальність, уміння працювати в команді, підпорядковуватись правилам гри, лідерські якості.

Формування готовності майбутніх вихователів до організації ігрової діяльності дітей у середовищі закладу дошкільної освіти є складним системним процесом професійної підготовки здобувачів освіти до педагогічної діяльності. Готовність студентів до організації ігрової діяльності дітей є результатом процесу педагогічної підготовки, яка передбачає єдність та взаємо доповнення аудиторної й поза аудиторної навчальної, науково-дослідницької, виховної роботи здобувачів освіти та їх практичної підготовки.

Подальшого наукового дослідження потребує обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування готовності здобувачів освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта до реалізації дозвіллєвої діяльності дітей дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлєнька Г. В. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.08. Київ, 2012. 493 с.
2. Дурманенко Є. А. Діагностика готовності майбутнього вихователя (гувернера, тьютора) до професійної діяльності: особистісний вимір : навч.-метод. рекоменд. Луцьк, 2023. 72 с.
3. Ковалевська Н. В., Пасічніченко А. В. Ігрові технології у просторі ЗДО. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі* : зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська. Полтава : ФОП Цьома С.П., 2021. Вип. 5. С. 110–114.
4. Коновальчук І. І., Наумович А. Л. Педагогічний потенціал ігрової діяльності в розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку. *Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти* : збірник наукових праць / за заг. ред. Л. В. Зданевич, Л. С. Пісоцької, Н. М. Миськової, Л. О. Онофрійчук. Хмельницький : ХГПА, 2021. С. 91–95.
5. Піроженко Т. О. Ігрова діяльність дошкільника : молодший дошкільний вік. Київ : Генеза. 2016. С. 7–11.
6. Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти» : Наказ Міністерства економіки України від 19 жовтня 2021 року № 755-21 / Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profesijni-standarti-kerivnika-ta-vihovatelya-zakladu-doshkilnoyi-osviti (дата звернення: 27.03.2023).
7. Axiological Aspect of Professional Training of Future Pedagogues / V. Z. Antoniuk, N. I. Alendar, O. S. Bartkiv, O. V. Honcharuk, O. L. Durmanenko. Revista geintec-gestao inovacao e tecnologias. Scopus. Vol. 11. No. 4 (2021). P. 2481–2492. DOI: https://doi.org/10.47059/revistageintec.v11i4.2296 ISSN: 2237-0722

REFERENCES

1. Byelyenka, H. V. (2012) Teoretyko-metodychni zasady formuvannya profesiynoyi kompetentnosti vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv v umovakh stupenevoyi pidhotovky [Theoretical and methodological foundations for shaping the professional competence of pre-school teachers in a stepped training environment] (*Phd Thesis)*. Kyiv : Institute of Educational Problems.
2. Durmanenko Y. A. (2023) Diahnostyka hotovnosti maybutn'oho vykhovatelya (huvernera, t'yutora) do profesiynoyi diyal'nosti: osobystisnyy vymir: navch.-metod. rekomend. [Diagnostics of the future educator's (governor's, tutor's) readiness for professional activity: personal dimension: educational method. recommendation] Luts'k.
3. Kovalevs'ka N. V., Pasichnichenko A. V.(2021) Ihrovi tekhnolohiyi u prostori ZDO. [Game technologies in the space of ZDO]. Doshkil'na osvita u suchasnomu sotsiokul'turnomu prostori : zb. nauk. prats / za zah. red. O. A. Hnizdilovoyi, vidpov. red. N. V. Kovalevs'ka. Vyp. 5. Pp. 110–114.
4. Konoval'chuk I. I., Naumovych A. L. (2021) Pedahohichnyy potentsial ihrovoyi diyal'nosti v rozvytku piznaval'noyi aktyvnosti ditey doshkil'noho viku. [Pedagogical potential of game activity in the development of cognitive activity of preschool children]. Vprovadzhennya suchasnykh tekhnolohiy v protsesi zabezpechennya yakisnoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv doshkil'noyi osvity : zbirnyk naukovykh prats/ za zah. red. L.V. Zdanevych, L.S. Pisots'koyi, N.M. Mys'kovoyi, L.O. Onofriychuk. Khmel'nyts'kyy. pp. 91–95.
5. Pirozhenko T.O. (2016) Ihrova diyal'nist' doshkil'nyka: molodshyy doshkil'nyy vik. [Play activities of preschoolers: younger preschool age]. Kyiv. Pp. 7–11.

6. Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrayiny (2020) Standart vyshchoyi osvity "Vykhovatel zakladu doshkilnoyi osvity" vid 19 zhovtnya 2021 roku № 755-21. Retrieved from: https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profesijni-standarti-kerivnika-ta-vihovatelya-zakladu-doshkilnoyi-osviti.

7. Antoniuk, V., Alendar, N., Bartkiv, O., Honcharuk, O., Durmanenko, O. (2021) Axiological Aspect of Professional Training of Future Pedagogues. *Revista geintec-gestao inovacao e tecnologias,* vol. 11, no. 4, pp. 2481–2492. (Scopus). DOI: 10.47059/revistageintec.v11i4.2296.

A. O. BUBIN
Candidate of Pedagogical Sciences,
Head of the Department of Theory and Methodology of Preschool Education,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine
E-mail: abubin@lpc.ukr.education
http://orcid.org/0000-0002-7670-1263

E. A. DURMANENKO
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Preschool Education,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine
E-mail: ariewg60@gmail.com..
http://orcid.org/0000-0003-1993-5028

A. M. TSYPLIUK
Candidate of Pedagogical Science,
Senior Lecturer at the Faculty of Prescool Education,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine
E-mail: atsyplyuk@lpc.ukr.education
https://orcid.org/0000-0002-1307-8005

FEATURES OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS FOR THE ORGANIZATION OF CHILDREN'S PLAY ACTIVITIES

The formation of the organizational competence of the future teacher of a preschool education institution as the ability to organize play (leading) and other types of children's activities and to support the types of activities initiated by the child is an urgent pedagogical problem.

In the article, the professional training of future educators is defined as a purposeful systemic process focused on the formation of pedagogical competence and the readiness of education seekers to organize children's play activities in the environment of a preschool education institution.

The purpose of the article is to identify and analyze the specifics of professional training of students of specialty 012 Preschool education to the organization of play activities of children of early and preschool age in the communal institution of higher education «Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council. In order to achieve the set goal, the following tasks were solved: 1) the concept of professional training of students of specialty 012 Preschool education was specified; 2) the role and place of organizational competence in the system of professional competences of a modern educator is determined; 3) the specifics of forming the readiness of future educators to organize game activities in the «Lutsk Pedagogical College» KZVO of the VOR were investigated. The research used methods: analysis, synthesis, generalization, systematization.

The organization of leisure activities of preschool children is defined as a two-way process, which involves the active self-activity of the child under the mediated pedagogical influence of the teacher, which actually ensures the activity of the child and is manifested in his choice of types and forms of play, role performance, compliance with the rules of the game, etc.

Features of professional training of students of specialty 012 Preschool education to the organization of play activities are: systematicity, purposefulness, complementarity in the study of educational components, unity of theory and practice.

Further scientific research is needed to substantiate the organizational and pedagogical conditions for the formation of the readiness of future educators to implement the leisure activities of preschool children in the conditions of a modern preschool education institution.

Key words: game, game activity, organization of game activity, preschool child, professional training, future teacher.

УДК 378.014
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.9

С. А. ВІРОТЧЕНКО
кандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету іноземних мов,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна
Електронна пошта: s.a.virotchenko@karazin.ua
https://orcid.org/0000-0001-7927-5696

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ УКРАЇНСЬКИХ ТА БАЛТІЙСЬКИХ НАУКОВЦІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ РОЛІ В РОЗБУДОВІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Стаття розглядає поняття «заклад вищої освіти» в контексті освітнього простору України та країн Балтії шляхом аналізу нормативно-правових документів, довідкової літератури та науково-педагогічних джерел. Українські заклади вищої освіти розглядаються як інституції, що мають правовий статус приватної або державної установи та функціонують на підставі виданої ліцензії на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти. Вони здійснюють наукову, науково-технічну, інноваційну та методичну діяльність, забезпечують організацію освітнього процесу та здобуття особами вищої освіти та післядипломної освіти. Автором статті проаналізовано погляди різних науковців і дослідників на організаційно-економічні засади інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти в Україні. Визначено заклад вищої освіти як установу, що надає освітні послуги через безпосереднє спілкування зі здобувачами освіти. Також вказано на роль закладів вищої освіти у розвитку національної економіки, їхню важливість як суб'єктів господарської діяльності та центрів інновацій і наукових досліджень. У Литві, Латвії й Естонії заклади вищої освіти також розглядаються як навчально-наукові заклади, що готують фахівців і проводять наукові дослідження. Подібне уявлення про заклади вищої освіти підтримують як наукові дослідники, так і нормативні документи в цих країнах. Стаття порівнює розуміння та функціонування закладів вищої освіти в Україні та країнах Балтії, вказуючи на спільні риси та відмінності. Вона детально розглядає різні підходи до визначення закладів вищої освіти в цих країнах та їхню роль у суспільстві, економіці та науковій сфері. Виявлено, що всі чотири країни, Україна, Литва, Латвія й Естонія, визначають заклади вищої освіти як важливі елементи національної системи освіти й інновацій. Однак, вони можуть відрізнятися у способах реалізації цієї місії та ступенях участі в економічному та науковому розвитку країни.

Ключові слова: вища освіта, заклад вищої освіти, країни Балтії, освітній простір, Україна.

Вступ. Поняття «заклад вищої освіти» є ключовим у формуванні та розвитку освітнього простору кожної країни, визначаючи напрями його розвитку, роль у наукових та інноваційних процесах, а також вплив на економічний розвиток. У кожній країні тлумачення цього поняття може мати свої особливості, що відображають специфіку освітньої системи та суспільних потреб. Україна, Литва, Латвія й Естонія – країни, в яких активно розвиваються національні системи вищої освіти, що спираються на її високі стандарти. Проте, у кожній з цих країн підходи до розуміння та визначення поняття «заклад вищої освіти» можуть відрізнятися. У світлі цього основну увагу було зосереджено на аналізі та порівнянні трактувань зазначеного поняття в нормативних документах, довідкових матеріалах і науковій літературі кожної з цих країн, а також на виявленні спільних і відмінних рис у розумінні ролі закладів вищої освіти у формуванні сучасного освітнього простору.

Розкриттю суті поняття закладу вищої освіти та його ролі в суспільстві присвячено праці таких вітчизняних учених, як І. Карзун, І. Прокопенко, О. Мельникова, А. Музиченко, С. Совгіра, а також науковців з країн Балтії З. Мартінаітіс, Е. Аррегі-Паболле, Л. Станіоніте, І. Рампане, С. Ранка. Зокрема, дослідники з'ясували організаційно-економічні аспекти інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти, розглядаючи їх значення в національній економіці, проаналізували завдання цих закладів та їх зв'язок з практикою, економікою й задовольнянням суспільних інтересів, а також виділили роль ЗВО як ключових учасників інноваційних процесів на регіональному та національному рівнях. Водночас ці питання вимагають більш детального вивчення, а також

здійснення порівняння підходів українських і балтийських науковців щодо ролі закладів вищої освіти у широкому контексті освітньої системи.

Мета статті полягає в проведенні порівняльного аналізу підходів дослідників з України та країн Балтії до визначення поняття закладів вищої освіти та їх ролі в розбудові сучасного освітнього простору. На основі здійснення систематизації й узагальнення точок зору вчених з обох регіонів розкрито різноманітність тлумачень цього поняття та розумінь функцій ЗВО у сучасній освітній системі. Аналіз відмінностей у розумінні поняття «заклад вищої освіти» українськими та балтійськими дослідниками, а також виокремлення спільних підходів сприяє глибшому розумінню ролі цих закладів у сучасній освітній парадигмі.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу нормативно-правових документів України встановлено, що «заклад вищої освіти» визначається як інституція, яка має правовий статус приватної або державної установи та функціонує на підставі виданої ліцензії на провадження освітньої діяльності. Цей заклад проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та методичну роботу, організовує освітній процес і забезпечує здобуття освіти на різних рівнях, ураховуючи індивідуальні потреби, інтереси та здібності здобувачів освіти [Про освіту]. У Великій українській енциклопедії подібне визначення закладу вищої освіти вказує на його статус як освітньо-наукового закладу, що діє відповідно до законодавства та реалізує освітньо-професійні програми на різних рівнях кваліфікації згідно з наданими ліцензіями [Велика українська енциклопедія].

Згідно з Законом України «Про вищу освіту», основні завдання закладів вищої освіти базуються на ряді важливих аспектів. Перш за все, це забезпечення високої якості освіти в обраних галузях з метою виховання наукових кадрів через навчання та проведення досліджень. Також важливим є внесок у суспільний і економічний прогрес, формування та розвиток людського потенціалу, зокрема через підтримку патріотизму, правової культури, екології та моральних цінностей. Окрім цього, заклади вищої освіти сприяють інтеграції освітньої, наукової й інноваційної діяльності, розвитку талантів, збереженню та розширенню культурних, наукових і моральних цінностей, підвищенню рівня освіти населення, а також вибудовуванню міжнародних зв'язків і співпраці в різних галузях. Крім того, важливим аспектом діяльності закладів вищої освіти є аналіз попиту на ринку праці та надання допомоги випускникам у працевлаштуванні [Про вищу освіту].

У контексті інноваційного розвитку освітньої системи в Україні І. Карзун розглядає заклади вищої освіти як установи, що здійснюють освітню діяльність через пряме спілкування зі студентами, надаючи їм системні знання та практичні навички в конкретній сфері [Карзун]. І. Прокопенко та О. Мельникова відзначають важливу роль цих закладів у розвитку економіки країни, оскільки вони є суб'єктами господарської діяльності, отримують фінансові ресурси та можуть використовувати їх на користь національної економіки. Заклади вищої освіти є центрами інновацій та наукових досліджень, що сприяє створенню наукових проєктів і забезпечує працевлаштування випускників через співпрацю науковців і студентів у вирішенні наукових проблем [Прокопенко]. А. Музиченко зауважує, що заклади вищої освіти є суб'єктами ринкової економіки, які відповідають на потреби суспільства та виконують державне замовлення щодо підготовки кваліфікованих фахівців. Розташування цих закладів у конкретному регіоні впливає на його розвиток і формування базових спеціальностей з урахуванням потреб і можливостей регіону [Музиченко].

Як зазначають автори монографії «Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні», успішність університету в сучасному світі визначається кількома ключовими факторами. Серед них – проведення інноваційних наукових досліджень, залучення висококваліфікованих науково-педагогічних працівників, належне забезпечення освітніми ресурсами та створення комфортних умов для професійної діяльності академічного персоналу, забезпечення академічної свободи та створення стимулюючого інтелектуального середовища. Важливою складовою є ефективна система управління, доступ до сучасного обладнання й інфраструктури [Дослідницькі

університети]. Крім того, на думку С. Совгіри, вирішальне значення для закладу вищої освіти має освітнє середовище, оскільки воно сприяє розвитку кожного здобувача освіти, допомагає реалізувати його можливості та досягти особистісного зростання. Таке середовище не просто створює місце для навчання, але й формує культурну та соціальну спільноту, відбувається процес створення й утвердження цінностей, формування поглядів і життєвих підходів. Кожен учасник освітнього процесу активно впливає на освітнє середовище та водночас відчуває його вплив на собі, що призводить до його унікальності та мінливості [Совгіра].

Отже, заклади вищої освіти, як це визначається у нормативно-правових, довідкових і науково-педагогічних джерелах України, не лише відіграють важливу роль у забезпеченні якісної освіти, але й є центрами наукового розвитку. Вони залучають талановитих учених і дослідників, що допомагає вирішувати актуальні наукові проблеми й інтегрувати інноваційні підходи в різні сфери діяльності. Це сприяє формуванню конкурентоспроможних наукових кадрів, які забезпечують стійкий економічний розвиток країни та сприяють інтеграції в глобальну наукову спільноту.

За результатами аналізу литовських джерел, які включають нормативні, довідкові та науково-педагогічні, встановлено, що в Литві під закладом вищої освіти (aukštojo mokslo įstaiga / aukštojo mokslo institucija) розуміють освітньо-науковий заклад, який здійснює підготовку кваліфікованих фахівців із вищою освітою та займається проведенням наукових досліджень. Відзначається, що заклади вищої освіти можуть мати як державний, так і приватний статус, а також можуть бути підпорядковані органам державного управління [Laisvoji Enciklopedija], [Vikiteka].

«Закон Литовської Республіки про вищу освіту» визначає заклади вищої освіти як установи, що відповідають за навчання, наукову діяльність і підготовку висококваліфікованих фахівців відповідно до встановлених ним стандартів. Основні завдання цих закладів полягають у розвитку освіченої особистості та суспільства, що відкриті для науки, інновацій та культурних цінностей; у створенні, примноженні та поширенні наукових знань; а також у збереженні та підтримці унікальності національної культури [Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas]. Литовські дослідники у своїх працях погоджуються з тим, що заклади вищої освіти відіграють значну роль у створенні та розвитку регіональних і національних систем інновацій. Вони концентруються на трьох основних аспектах: забезпеченні високоякісної освіти, проведенні наукових досліджень і активній взаємодії з громадськістю для обміну знаннями та технологіями [Martinaitis].

Отже, згідно з нормативно-правовими документами Литви та іншими джерелами, заклади вищої освіти в країні вважаються основними установами, що забезпечують підготовку кваліфікованих фахівців і проведення наукових досліджень. Дослідники стверджують, що ці установи відіграють ключову роль у створенні системи інновацій, активно займаються освітньо-науковою діяльністю, розповсюдженням наукових знань і культурних цінностей, а також взаємодією з громадськістю.

Як з'ясовано, у латвійському освітньому контексті заклад вищої освіти (augstākās izglītības iestāde) тлумачиться як установа, що пропонує різноманітні програми навчання на рівнях бакалаврату, магістратури та докторантури. Ці установи також публікують наукові журнали у сферах, пов'язаних з освітою та дослідженнями, які вони здійснюють, а також мають кафедри та науково-дослідні інститути, що проводять інноваційні дослідження [Augstākās izglītības sistēma latvijā].

І. Рампане та С. Ранка, розглядаючи роль закладів вищої освіти, наголошують на їхній важливості для суспільства, що виражається у підтримці практичних потреб, економічного розвитку та соціальних інтересів. Вони визначають ключові аспекти цієї ролі як взаємозв'язок з практикою та бізнесом, а також здатність до глобальної конкурентоспроможності [Rampāne]. Крім того, дослідники підтримують концепцію «трикутника знань», яка передбачає інтеграцію освіти, досліджень та інновацій [Berlins : 14], що відображає взаємозв'язок між наукою, промисловістю, суспільством та освітою.

Як визначено в дослідженні, в естонських нормативних і довідкових джерелах поняття «заклад вищої освіти» (kõrgkool / kõrgharidusasutus)

представлене лаконічно, висвітлюючи основну сутність цієї установи, яка стосується її функцій та місії. Заклади вищої освіти в Естонії визначаються як освітні установи, що пропонують програми навчання на рівні вищої освіти, затверджені відповідно до визначених навчальних планів. Метою їхньої діяльності є підготовка кваліфікованих спеціалістів для виконання професійних завдань у різних галузях, а також забезпечення можливості для подальшого наукового дослідження та професійного розвитку [Vikipeedia].

Висновки. У дослідженні встановлено, що вчені країн Балтії, порівняно з Україною, у своїх працях приділяють набагато менше уваги визначенню терміну «заклад вищої освіти». Зазвичай цей термін застосовується в нормативно-правових документах і довідковій літературі. Така ситуація може пояснюватися тим, що в країнах Балтії більший акцент робиться на практичних аспектах освіти, ніж на теоретичних. Педагогічні дослідження в цих країнах частіше спрямовані на вирішення практичних питань удосконалення системи освіти та вивчення її впливу на соціально-економічний розвиток держави, ніж на розбудову абстрактних теоретичних концепцій. Перспективи дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні ролі та функцій закладів вищої освіти в контексті реалізації освітніх стратегій країн Балтії. Це включає аналіз їх внеску у формування та розвиток суспільства, вивчення впливу освітніх політик на динаміку розвитку вищої освіти в регіоні, а також дослідження практичних аспектів функціонування й управління закладами вищої освіти в контексті сучасних викликів і можливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2018. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18
2. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4_%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8
3. Карзун І. Г. Організаційно-економічні засади інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Кіровогр. нац. техн. ун-т. Кропивницький, 2016. 20 с.
4. Музиченко А. С. Проблеми та перспективи державного регулювання ринку фахівців з вищою освітою. *Вісник Чернівецького торговельного економічного інституту.* Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. Вип. 4(40). *Економічні науки.* С. 171–177.
5. Прокопенко І. Ф., Мельникова О. В. Вища освіта як чинник економічного зростання України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка.* Харків, 2017. Вип. 17. С. 5–14.
6. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні: монографія / А. Ф. Павленко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова, Д. О. Ільницький та ін.; за заг. ред. д. е. н., проф. А. Ф. Павленка та д. е. н., проф. Л. Л. Антонюк. К.: КНЕУ, 2014. 350 с.
7. Совгіра С. Характеристика освітнього середовища закладів вищої освіти в контексті середовищного підходу. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи*: матеріали третьої Міжнародної науково-практичної конференції, м. Умань, 16–17 лютого 2018 року. *Folia Comeniana: Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. А. Коменського* / гол. ред. Осадченко І. І. Умань : ВПЦ «Візаві»., 2018. С. 33–36.
8. Augstākās izglītības sistēma latvijā. 2020. https://www.aika.lv/wp-content/uploads/2020/04/Augstakas-izglitibas-sistema-Latvija.pdf
9. Berlins A., Cunska Z., Hollers M. J., Japiņa G., Kinga R. M., Krūmiņš J., Žuete S. Starpdisciplinaritāte sociālajās zinātnēs: vai tā sniedz atbildes uz mūsdienu izaicinājumiem augstākajā izglītībā un pētniecībā? 2012. URL: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Book_Starpdisciplinaritate_2012-gala.pdf#page=35
10. Laisvoji Enciklopedija. URL: https://lt.wikipedia.org/wiki/Auk%C5%A1toji_mokykla
11. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas. 2000. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.97866
12. Martinaitis Z., Arregui-Pabollet E., Stanionyte L., Higher Education for Smart Specialisation in Lithuania, EUR 30253 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020, ISBN 978-92-76-19454-5 ; doi:10.2760/136769, JRC120527.
13. Rampāne I., Ranka, S. Brīvpieejas informācija augstākās izglītības pārmaiņu laikā. 2012. URL: https://dom.lndb.lv/data/obj/file/163875.pdf
14. Vikiteka. URL: https://www.wiki-data.lt-lt.nina.az/Auk%C5%A1toji_mokykla.html
15. Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia. URL: https://et.wikipedia.org/wiki/K%C3%B5rgkool

REFERENCES

1. Pro osvitu : Zakon Ukrainy [On Education: Law of Ukraine] vid 01.07.2014 r. № 1556-VII. Data onovlennia: 28.09.2018. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

2. Velyka ukrains'ka entsyklopediia. [Great Ukrainian Encyclopedia] URL: https://vue.gov.ua/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4_%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8

3. Karzun I. H. Orhanizatsijno-ekonomichni zasady innovatsijnoho rozvytku systemy zakladiv vyschoi osvity v Ukraini [Organizational and economic foundations of innovative development of the system of higher education institutions in Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.03. Kirovohr. nats. tekhn. un-t. Kropyvnyts'kyj, 2016. 20 s.

4. Muzychenko A. S. Problemy ta perspektyvy derzhavnoho rehuliuvannia rynku fakhivtsiv z vyschoiu osvitoiu [Problems and prospects of state regulation of the higher education professionals market]. *Visnyk Chernivets'koho torhovel'noho ekonomichnoho instytutu.* Chernivtsi : ChTEI KNTEU, 2010. Vyp. 4 (40). *Ekonomichni nauky.* S. 171–177.

5. Prokopenko I. F., Mel'nykova O. V. Vyscha osvita iak chynnyk ekonomichnoho zrostannia Ukrainy: suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku [Higher education as a factor of economic growth in Ukraine: current state and development prospects]. *Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Ekonomika*. Kharkiv, 2017. Vyp. 17. S. 5–14.

6. Doslidnyts'ki universytety: svitovyj dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini [Research universities: global experience and prospects for development in Ukraine]: monohrafiia / A. F. Pavlenko, L. L. Antoniuk, N. V. Vasyl'kova, D. O. Il'nyts'kyj ta in.; za zah. red. d. e. n., prof. A. F. Pavlenka ta d. e. n., prof. L. L. Antoniuk. K.: KNEU, 2014. 350 s.

7. Sovhira S. Kharakterystyka osvitn'oho seredovyscha zakladiv vyschoi osvity v konteksti seredovyschnoho pidkhodu [Characteristics of the educational environment of higher education institutions in the context of environmental approach]. Modernizatsiia osvitn'oho seredovyscha: problemy ta perspektyvy: materialy tret'oi Mizhnarodnoi naukovo-praktychno3i konferentsii, m. Uman', 16–17 liutoho 2018 roku. *Folia Comeniana: Visnyk Pol's'ko-ukrains'koi naukovo-doslidnyts'koi laboratorii psykhodydaktyky imeni Ya. A. Komens'koho* / hol. red. Osadchenko I. I. Uman' : VPTs «Vizavi»., 2018. S. 33–36.

8. Augstākās izglītības sistēma latvijā. 2020. URL: https://www.aika.lv/wp-content/uploads/2020/04/Augstakas-izglitibas-sistema-Latvija.pdf

9. Berlins A., Cunska Z., Hollers M. J., Japiņa G., Kinga R. M., Krūmiņš J., Žuete S. Starpdisciplinaritāte sociālajās zinātnēs: vai tā sniedz atbildes uz mūsdienu izaicinājumiem augstākajā izglītībā un pētniecībā? 2012. URL: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Book_Starpdisciplinaritate_2012-gala.pdf#page=35

10. Laisvoji Enciklopedija. URL: https://lt.wikipedia.org/wiki/Auk%C5%A1toji_mokykla

11. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas. 2000. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.97866

12. Martinaitis Z., Arregui-Pabollet E., Stanionyte L., Higher Education for Smart Specialisation in Lithuania, EUR 30253 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2020. ISBN 978-92-76-19454-5 ; doi:10.2760/136769, JRC120527.

13. Rampāne I., Ranka, S. Brīvpieejas informācija augstākās izglītības pārmaiņu laikā. 2012. URL: https://dom.lndb.lv/data/obj/file/163875.pdf

14. Vikiteka. URL: https://www.wiki-data.lt-lt.nina.az/Auk%C5%A1toji_mokykla.html

15. Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia. URL: https://et.wikipedia.org/wiki/K%C3%B5rgkool

S. A. VIROTCHENKO
PhD in Philology, Associate Professor,
Dean of School of Foreign Languages,
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine
E-mail: s.a.virotchenko@karazin.ua
https://orcid.org/0000-0001-7927-5696

ANALYSIS OF APPROACHES OF UKRAINIAN AND BALTIC SCIENTISTS TO THE DEFINITION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATIONAL SPACE

The article examines the concept of «higher education institution» in the context of the educational space of Ukraine and the Baltic countries through the analysis of regulatory documents, reference literature, and scientific-pedagogical sources. Ukrainian higher education institutions are considered as institutions with legal status of private or state organizations and operate on the basis of issued licenses for educational activities at certain levels of higher education. They carry out scientific, scientific-technical, innovative, and methodological activities, ensure the organization of the educational process and the acquisition of higher education and postgraduate education by individuals. The author of the article analyzes the views of various scholars and researchers on the organizational and economic principles of innovative development of the higher education institution system in Ukraine. Higher education institutions are defined as institutions that provide educational services through direct communication with learners. The role of higher education institutions in the development of the national economy, their importance as subjects of economic activity and centers of innovation and scientific research is also indicated. In Lithuania, Latvia, and Estonia, higher education institutions are also considered as educational and scientific institutions that prepare specialists and conduct scientific research. Such understanding of higher education institutions is supported by both researchers and regulatory documents in these countries. The article compares the understanding and functioning of higher education institutions in Ukraine and the Baltic countries, indicating common features and differences. It thoroughly examines various approaches to defining higher education institutions in these countries and their role in society, economy, and scientific sphere. It is found that all the four countries, Ukraine, Lithuania, Latvia, and Estonia, define higher education institutions as important elements of the national education and innovation system. However, they may differ in the ways of implementing this mission and the degree of participation in the economic and scientific development of the country.

Key words: Baltic countries, educational space, higher education, higher education institution, Ukraine.

УДК 355.359
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.10

Є. В. ДЕНИСЕНКО
кандидат педагогічних наук,
начальник відділу організації заочного та дистанційного навчання,
Національна академія Національної гвардії України, м. Харків, Україна
Електронна пошта: denicenko@online.ua
https://orcid.org/0000-0003-3776-0823

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ СЛУЖБОВИХ ЗАВДАНЬ ОФІЦЕРАМИ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стратегічне планування службових завдань офіцерами під час виконання бойових операцій в умовах воєнного стану є ключовим елементом військового управління, що визначає успіх військових операцій. Дослідження присвячене аналізу принципів та етапів планування службових завдань, з акцентом на використання сучасних методів та алгоритмів, таких як C4ISR (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance) з інформаційно-аналітичною підсистемою. Визначено, що оперативна обстановка в умовах воєнного стану характеризується високим рівнем невизначеності, динамічністю та складністю, що вимагає адаптивного та комплексного підходу до планування. Основними факторами, що впливають на процес планування, є оперативна інформація, ресурси, місцевість, діяльність противника, координація дій та правові аспекти. Підкреслено, що психологічні аспекти прийняття рішень в стресових умовах також є важливими, оскільки високий рівень стресу може впливати на здатність офіцерів приймати об'єктивні рішення та зберігати концентрацію. В статті наведено покрокову інструкцію з планування службових завдань, що включає визначення мети та завдань, збір та аналіз інформації, розробку та деталізацію плану, координацію та узгодження дій, підготовку до виконання, реалізацію завдань, оцінку результатів та аналіз, а також звітування та архівацію документації. Зазначено, що особлива увага приділяється впровадженню сучасних технологій, таких як автоматизовані системи управління, алгоритми штучного інтелекту та геоінформаційні системи, для підвищення точності та швидкості планування.

На основі проведеного аналізу розроблено пропозиції щодо покращення процесу планування та виконання службових завдань офіцерами, що включають впровадження сучасних технологій, покращення координації та комунікації, підвищення рівня підготовки особового складу, оптимізацію логістики та ресурсного забезпечення, покращення інформаційної безпеки та постійний аналіз і вдосконалення процесів. Дотримання наведених рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності бойових операцій, зниженню ризиків і втрат, а також досягненню стратегічних цілей в умовах воєнного стану.

Ключові слова: стратегічне планування службових завдань, воєнний стан, оперативна обстановка, військове управління, C4ISR, інформаційно-аналітична підсистема, принципи та етапи планування, сучасні технології, автоматизовані системи управління, алгоритми штучного інтелекту.

Постановлення проблеми. У період воєнного стану значно зростає потреба у чіткому та ефективному плануванні службових завдань офіцерами під час виконання бойових операцій. Планування службових завдань вимагає врахування великої кількості змінних, таких як оперативна обстановка, наявність ресурсів, психологічний стан військовослужбовців, координація з іншими підрозділами, а також швидка адаптація до змінних умов на полі бою [Рекомендації; частина 1]; [Рекомендації; частина 2]. Невірно сплановані завдання можуть призвести до значних втрат як серед особового складу, так і в технічному забезпеченні, що в свою чергу може негативно вплинути на результати виконання бойових операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існуючі дослідження у сфері військового планування підкреслюють важливість систематичного підходу до стратегічного планування службових завдань (О. П. Даценко, В. М. Назаркін, Ф. В. Саганюк, С. В. Солодовник та ін.). Зокрема, багато досліджень фокусуються на розробці та впровадженні алгоритмів прийняття рішень, використанні інформаційних технологій для моделювання бойових ситуацій та оптимізації ресурсів. Зокрема, важливими є дослідження у галузі кібербезпеки, що стосуються захисту інформаційних систем військових підрозділів під час виконання бойових завдань. Однак, є потреба у більш глибокому аналізі практичних аспектів планування службових

завдань, особливо у контексті швидкоплинних та високостресових ситуацій, що характерні для воєнного стану. Тож, **метою статті** є розробка систематизованого підходу до планування службових завдань офіцерами під час виконання бойових операцій в умовах воєнного стану з урахуванням чіткої стратегії дій.

Результати та дискусії. Службові завдання у військовій сфері – це конкретні обов'язки, які ставляться перед військовослужбовцями для виконання визначених цілей у рамках їхньої службової діяльності. Вони можуть бути тактичними, оперативними або стратегічними і включають різноманітні аспекти військової діяльності, спрямовані на забезпечення національної безпеки та оборони держави.

Щодо службових бойових операцій під час військових дій, які віддаються офіцерським складом, вони мають певні особливості пов'язані із серйозністю та високим рівнем небезпеки ситуацій, який підіймається при недосконалості поточного плану. Відповідно, виконання бойових завдань вимагає від військових підрозділів швидкої та ефективної реакції на змінні умови бойових дій. Основні службові завдання, що відносяться до реалізації бойових цілей в цей період, включають:

Планування бойових операцій: розробка планів наступальних, оборонних та спеціальних операцій; оцінка оперативної обстановки та визначення ключових цілей.

Командування та управління підрозділами: координація дій підлеглих підрозділів; видача наказів та контроль їх виконання; зв'язок та координація з вищими штабами та іншими підрозділами.

Розвідувальні операції: збір та аналіз розвідувальної інформації про противника; виконання розвідувально-диверсійних заходів.

Логістичне забезпечення: організація постачання боєприпасів, продовольства та іншого матеріально-технічного забезпечення; планування та управління транспортуванням ресурсів.

Інженерне забезпечення: будівництво та укріплення оборонних позицій; розмінування та мінування територій.

Медичне забезпечення: надання першої медичної допомоги та евакуація поранених; організація медичних пунктів та польових шпиталів.

Ведення бойових дій: виконання наступальних та оборонних операцій; проведення спеціальних операцій, включаючи рейди та зачистки територій.

Морально-психологічне забезпечення: підтримка морального духу особового складу; психологічна підтримка військовослужбовців.

Інформаційне забезпечення та кібероперації: збір та обробка інформаційних даних для підтримки бойових дій; проведення кібероперацій для забезпечення інформаційної переваги.

Евакуація та захист населення: організація евакуації мирного населення з зони бойових дій; захист стратегічно важливих об'єктів та інфраструктури [Посібник; 2022].

Кожна категорія завдань, яка описана вище, може стати критичною для успішного виконання бойових операцій під час воєнного стану і вимагають від офіцерів високого рівня професіоналізму, оперативності та вміння приймати рішення в стресових умовах.

Відповідно до наведеної інформації, можна навести приклад конкретних завдань, які виконуються під час бойових дій на території України: наступ, оборона, розвідка, логістика, медичне забезпечення – кожна із ланок потребує чіткого та злагодженого плану, відходити від якого меншим ланкам військового керівництва недозволено (рис. 1).

Зазначимо, що за кожну дію виконану проти поставленого плану, слідує розгляд сумісної події, адже покарання за невиконання наказів у військовій сфері є суворим і варіюються від дисциплінарних заходів до кримінальних покарань, залежно від тяжкості порушення. Такі заходи спрямовані на підтримання військової дисципліни та забезпечення ефективності військових операцій. Інформація, що представлена на рисунку 1, дає розуміння об'єму роботи, яка потребує не тільки розуміння процесу планування службових завдань, а й певного досвіду в командуванні, розробці, організації та забезпечені. Для того щоб реалізовувати поставлені задачі, офіцерський склад повинен розуміти принципи та етапи планування бойових завдань, вимоги до офіцерів, знати сучасні методи та алгоритми планування бойових операцій, використовувати інформаційні технології, оцінювати ефективність, слідувати специфіці оперативної обстановки у період воєнного

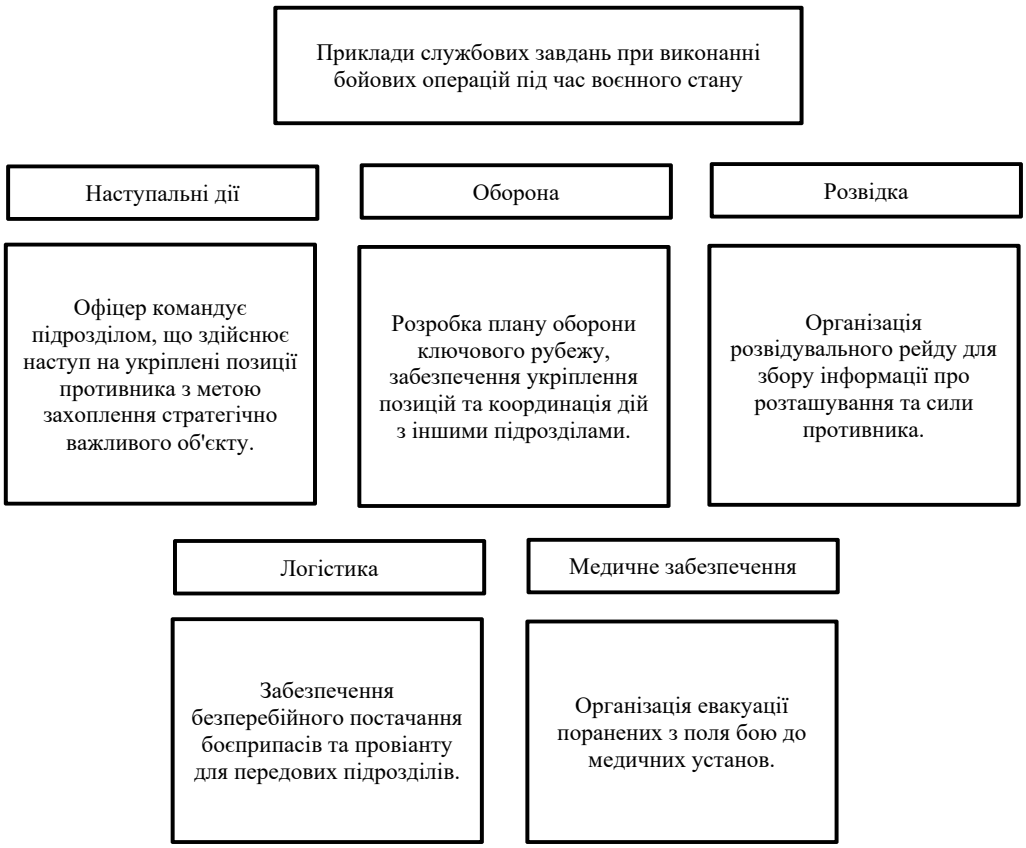

Рис. 1. Приклади службових завдань при виконанні бойових операцій під час воєнного стану
Джерело: сформовано автором на основі [Процес]

стану, визначати фактори впливу на процес планування, віддавати звіт щодо психологічного аспекту прийняття рішень в стресових умовах.

З метою формування покрокової інструкції з планування службових завдань, були розглянуті теоретичні аспекти військової науки, відштовхуючись від сформованого практичного досвіду, закріплюючи знання щодо проведення бойових дій на території України.

Говорячи про принципи та етапи планування службових завдань вони розробляються відповідно до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, а саме «відштовхуючись від положення щодо загальних обов'язків військовослужбовців:

– свято і непорушно додержуватися Конституції України та законів України, Військової присяги, віддано служити Українському народові, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок;

– бути хоробрим, ініціативним і дисциплінованим;

– беззастережно виконувати накази командирів (начальників) і захищати їх у бою, як святиню оберігати Бойовий Прапор своєї частини;

– постійно підвищувати рівень військових професійних знань, вдосконалювати свою виучку і майстерність, знати та виконувати свої обов'язки та додержуватися вимог статутів Збройних Сил України;

– знати й утримувати в готовності до застосування закріплене озброєння, бойову та іншу техніку, берегти державне майно;

– дорожити бойовою славою Збройних Сил України та своєї військової частини, честю і гідністю військовослужбовця Збройних Сил України;

– поважати бойові та військові традиції, допомагати іншим військовослужбовцям, які перебувають у небезпеці, стримувати їх від вчинення протиправних дій, поважати честь і гідність кожної людини, не допускати порушень, пов'язаних із дискримінацією за ознакою статі, сексуальним домаганням, насильством за ознакою статі, правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості [Абзац восьмої статті; 2024];

– бути пильним, суворо зберігати державну таємницю [Абзац дев'ятої статті; 2024];

– вести бойові дії ініціативно, наполегливо, до повного виконання поставленого завдання;

– виявляти повагу до командирів (начальників) і старших за військовим званням, сприяти їм у підтриманні порядку і дисципліни;

– додержуватися правил військового вітання, ввічливості й поведінки військовослужбовців, завжди бути одягненим за формою, чисто й охайно» [Про Статут; 2024], [Програма підготовки; 2021].

Від зазначеної вище основи, будуються наступні рівні взаємодії між учасниками внутрішньої служби, таким чином можна сформувати принципи та етапи планування бойових завдань (табл. 1).

Таким чином, можна зазначити, що планування службових завдань є складним і багатоступеневим процесом, який включає ряд принципів та етапів. Дотримання цих принципів і послідовне виконання етапів планування забезпечує ефективність військових операцій і досягнення поставлених цілей.

Наступним чином виокремимо сучасні методи та алгоритми планування службових завдань, які включають використання передових технологій, таких як інформаційні системи, алгоритми штучного інтелекту та інші інноваційні підходи. Наведемо основні методи та алгоритми, які використовуються в сучасних умовах.

Системи управління бойовими діями – C4ISR (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance) – це комплекс інтегрованих систем, що забезпечують командування, управління, зв'язок, обчислення, розвідку, спостереження та рекогносцировку. Використання C4ISR дозволяє забезпечити оперативну обізнаність, координацію дій і підтримку прийняття рішень. Якщо методику C4ISR зробити основою у формуванні автоматизованої системи управління (далі – АСУ), можна опрацювати велику вибірку рішень, моделюючи та стимулюючи бойові ситуацій [Сучасні проблеми; 2024].

Таблиця 1

Принципи та етапи планування службових завдань при виконанні бойових операцій

Принципи	Опис
Мета і завдання	Планування повинно починатися з чіткого визначення мети операції та завдань, які необхідно виконати для досягнення означеної мети.
	Кожне завдання повинно сприяти досягненню основної мети операції.
Єдність командування	Забезпечення єдності дій усіх підрозділів під єдиним командуванням.
	Встановлення чіткої ієрархії командування і підпорядкування.
Адаптивність	План повинен бути достатньо гнучким, щоб адаптуватися до змінних умов на полі бою.
	Включення механізмів для швидкого коригування плану у разі змін ситуації.
Координація і взаємодія	Забезпечення координації дій між різними підрозділами та родами військ.
	Включення у план взаємодії з іншими військовими та цивільними службами.
Безпека	План повинен враховувати заходи щодо забезпечення безпеки особового складу та техніки.
	Захист плану та іншої оперативної інформації від противника.
Попередня оцінка	Оцінка оперативної обстановки, аналіз противника, місцевості та умов бою.
	Визначення наявних сил і засобів, їх стану і можливостей.
Визначення завдань	Встановлення конкретних цілей операції.
	Розподіл завдань між підрозділами та визначення пріоритетів.
Розробка плану	Розробка загального плану операції, включаючи послідовність дій, використання сил і засобів.
	Визначення необхідних ресурсів і способів їх забезпечення.
Координація і деталізація	Розробка детальних планів для кожного підрозділу.
	Забезпечення координації між підрозділами, включаючи зв'язок, взаємодію та підтримку.
Підготовка і тренування	Проведення навчань і тренувань для підготовки особового складу до виконання завдань.
	Перевірка та підготовка техніки та озброєння.
Виконання плану	Виконання запланованих дій відповідно до затвердженого плану.
	Постійний моніторинг ситуації та внесення необхідних коригувань у план.
Аналіз та оцінка	Аналіз результатів виконання завдань, оцінка досягнення цілей.
	Визначення успішних дій та помилок, розробка рекомендацій для майбутніх операцій.

Джерело: сформовано автором на основі [Абзац восьмої статті; 2024], [Планування; 2020]

Яскравим прикладом застосування поєднання АСУ та C4ISR з інформаційно-аналітичною підсистемою (далі – ІАП) є розгляд дії методу планування бойових завдань у Десантно-штурмових військах (далі – ДШВ), адже вони знаходяться в умовах підвищеної маневреності та боєздатності, де бойові завдання повинні відбуватися в повній автономності [Дідик 2021 : 31]. Процес формування АСУ можна розбити на 5 блоків, кожен з яких відповідає за конкретний збір та обробку інформації, з використання якої, на завершальному етапі, оформлюються схеми та проводяться розрахунки синтезованої структури елемента АСУ ДШВ – проводиться підготовка до наступної її реалізації [Тактико-спеціальна підготовка; 2017].

Наприклад, одними з таких показників є чисельність особового складу пункту управління, необхідних для збору інформації та її обробки; показник часу для оброблення певного обсягу інформації; витрати праці необхідної для обробки усього об'єму даних (рис. 2).

Таким чином, автоматична система управління (АСУ), особливо в контексті C4ISR (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance) з інформаційно-аналітичною підсистемою відіграє критичну роль у підтримці ефективного управління бойовими діями.

Відповідно, до зазначеної моделі АСУ на рисунку 2, при плануванні службових завдань, можна сформувати наступні вимоги якості для інструкції щодо розробки бойового плану на його виконання в польових умовах:

1. Надійність (безперебійність роботи: система повинна працювати без збоїв і перерв, особливо в умовах бойових дій; відмовостійкість: можливість продовжувати роботу при виході з ладу окремих компонентів).

2. Достовірність інформації (точність даних: інформація, яка збирається і обробляється системою, повинна бути точною і актуальною; аутентичність даних, гарантія, що дані не були змінені або підроблені).

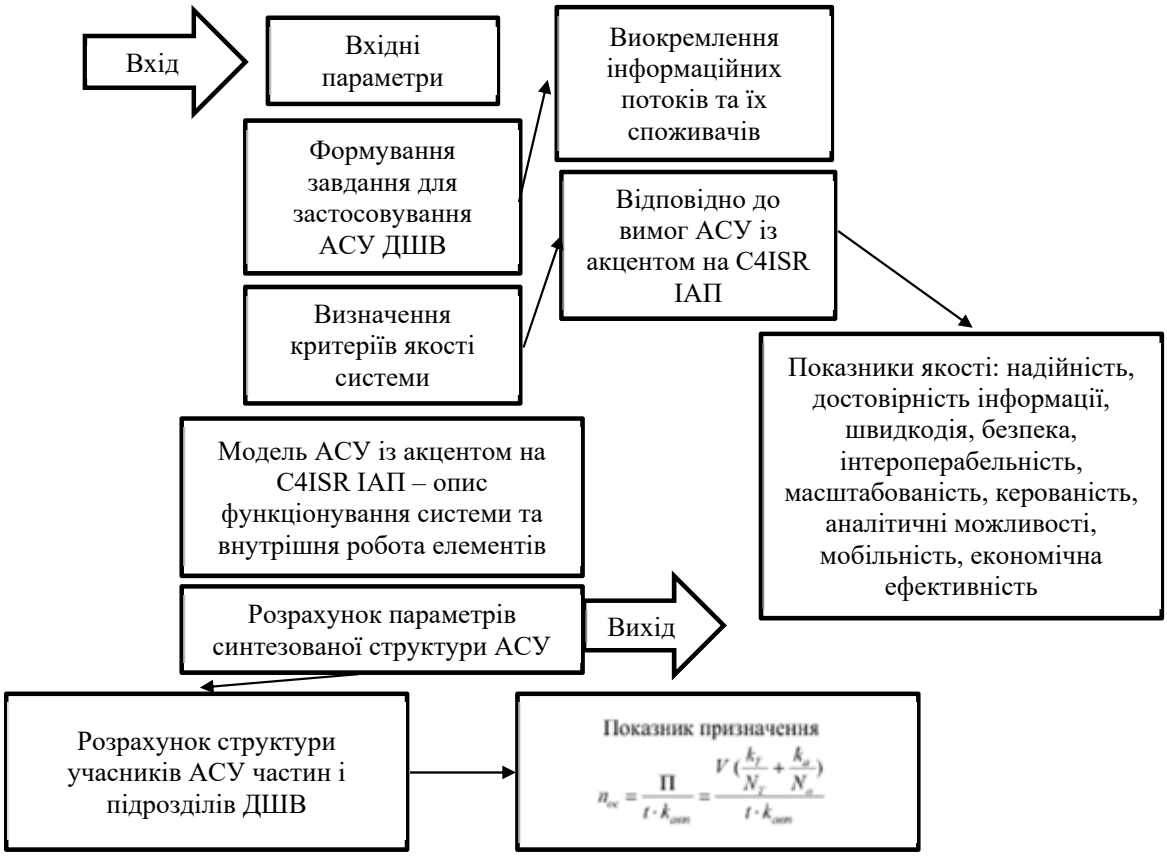

Рис. 2. Модель розробки автоматичної системи управління з акцентом на C4ISR ІАП для ДШВ

Джерело: сформовано автором на основі [Дидік 2021], [Методичний посібник; 2014]

3. Швидкодія (час реакції: мінімальний час від отримання інформації до прийняття рішення; пропускна здатність: можливість обробляти великий обсяг даних у реальному часі).

4. Безпека (захист від несанкціонованого доступу: використання методів шифрування та інших заходів для захисту даних; захист від кіберзагроз: постійний моніторинг та оновлення системи для протидії новим загрозам).

5. Інтероперабельність (сумісність: можливість взаємодії з іншими системами та платформами; стандартизація: використання стандартних протоколів і форматів для забезпечення взаємодії).

6. Масштабованість: (гнучкість: можливість розширення та адаптації системи до зростаючих потреб; підтримка нових технологій: легкість інтеграції нових технологій та оновлення програмного забезпечення).

7. Керованість (простота управління: інтуїтивно зрозумілий інтерфейс для операторів та командного складу; автоматизація: високий рівень автоматизації рутинних операцій для зменшення навантаження на операторів).

8. Аналітичні можливості (інтелектуальний аналіз даних: використання методів машинного навчання та штучного інтелекту для прогнозування і прийняття рішень; візуалізація даних: наявність інструментів для візуалізації складних даних у зрозумілому вигляді).

9. Мобільність: (портативність: можливість розгортання і використання системи у польових умовах; адаптивність до середовища: стійкість до екстремальних умов, таких як високі температури, волога, вібрація).

10. Економічна ефективність: (вартість володіння: врахування всіх витрат на придбання, розгортання та обслуговування системи; енергоефективність: оптимальне споживання енергії при високій продуктивності [Поліщук 2018 : 127].

Показники якості автоматичної системи управління C4ISR з інформаційно-аналітичною підсистемою охоплюють широкий спектр характеристик, які забезпечують її ефективність, надійність і безпеку. Особлива увага приділяється швидкодії, достовірності даних, аналітичним можливостям та інтеграції сучасних технологій для підтримки прийняття рішень у складних бойових умовах.

Окрім C4ISR, серед методів планування службових завдань можна виокремити: алгоритми штучного інтелекту (AI): машинне навчання та аналіз даних; експертні системи; системи моделювання та симуляції: симуляція бойових дій; моделювання ресурсів; геоінформаційні системи (GIS): геопросторовий аналіз; моніторинг в реальному часі; ситеми підтримки прийняття рішень (DSS): аналітичні інструменти; візуалізація даних; оптимізаційні алгоритми: алгоритми лінійного програмування; генетичні алгоритми; інформаційні безпека та кіберзахист: кібербезпека; шифрування та захист зв'язку.

Підводячи підсумок до методів планування службових завдань відносяться сучасні методи та алгоритми планування стратегії, які значно підвищують ефективність військових операцій за рахунок використання передових технологій, таких як системи управління бойовими діями, штучний інтелект, моделювання та симуляція, геоінформаційні системи, оптимізаційні алгоритми та засоби кібербезпеки. Ці технології дозволяють забезпечити оперативну обізнаність, підтримку прийняття рішень і оптимізацію ресурсів у складних бойових умовах.

Визначивши методи формування плану службових завдань, необхідно зосередити свою увагу на низці факторів, що впливають на процес планування. По-перше, оперативна інформація, яка повинна бути достовірною та актуальною, забезпечує швидкість отримання та обробки даних. По-друге, наявність і стан ресурсів, таких як техніка, боєприпаси, паливо та продовольство, а також людські ресурси, включаючи чисельність, бойовий дух і стан здоров'я військовослужбовців. По-третє, географічні та кліматичні умови регіону бойових дій, а також інфраструктура, включаючи дороги, мости та будівлі, також впливають на процес планування. Важливим є аналіз противника, його чисельність, склад, озброєння та тактика дій, а також можливі плани та наміри. Координація з союзними та партнерськими силами, підтримка цивільного населення та місцевих органів влади теж відіграють важливу роль. Не можна забувати і про правові аспекти, зокрема відповідність планів і дій міжнародному та національному праву, а також дотримання правил ведення бойових дій і прав людини.

Прийняття рішень в стресових умовах також мають важливе значення, адже воєнний стан є складним і багатогранним процесом, який вимагає від офіцерів високого рівня психоло-

гічної стійкості. Стрес може суттєво впливати на здатність приймати об'єктивні рішення, знижуючи концентрацію, реакцію та здатність аналізувати ситуацію. Високий моральний дух підвищує впевненість у прийнятих рішеннях і здатність діяти в умовах невизначеності, тоді як деморалізація може призводити до паніки та неорганізованості. Психологічна стійкість, здатність офіцерів та військовослужбовців зберігати холоднокровність у критичних ситуаціях, навички стрес-менеджменту та підтримка психологічного здоров'я є ключовими факторами. Колективна підтримка, зокрема підтримка з боку команди та взаємодія з колегами, можуть покращити психологічний стан та впевненість у прийнятих рішеннях. Важливу роль відіграє впевненість та рішучість командирів, які можуть надихати та мотивувати своїх підлеглих. Використання методів психологічної підтримки, таких як мотиваційні промови, психологічні консультації, методи релаксації та введення програм з підвищення психологічної стійкості та подолання стресу, також є необхідними для ефективного прийняття рішень у стресових умовах.

Беручи до увагу, проаналізовані наукові роботи та зазначену вище інформацію, можна сформувати покрокову інструкцію щодо планування службових завдань офіцерами під час бойових операцій в період воєнного стану.

Першим кроком у цьому процесі є визначення мети та завдань. Необхідно чітко сформулювати основну мету операції та визначити конкретні завдання, необхідні для її досягнення. Це передбачає розбиття основних завдань на підзавдань, встановлення пріоритетів серед них. Наступним кроком є збір та аналіз інформації. На цьому етапі потрібно зібрати всю доступну інформацію про оперативну обстановку, включаючи розвіддані, дані про противника, місцевість та погодні умови. Після цього проводиться аналіз зібраної інформації для визначення можливих загроз та можливостей, а також оцінка ресурсів та можливостей свого підрозділу.

Далі розглянемо наступний етап – розробка плану, який складається з загального плану операції, що включає основні етапи та ключові дії. Визначаються ресурси, необхідні для виконання кожного етапу. Потім план деталізується для кожного підрозділу або групи, з визначенням часових рамок для виконання завдань. Після цього проводиться координація та узгодження. На цьому етапі проводяться наради з керівниками підрозділів для узгодження плану, забезпечується взаємодія та координація між різними підрозділами, перевіряється наявність і готовність ресурсів, та розподіляються ресурси між підрозділами відповідно до їхніх завдань.

Наступним кроком є підготовка до виконання. Проводяться необхідні навчання та тренування особового складу, відпрацьовується взаємодія між підрозділами, перевіряється технічний стан обладнання та техніки, проводяться необхідні технічні обслуговування та ремонтні роботи. Після підготовки починається виконання плану. Розпочинається виконання завдань відповідно до затвердженого плану, здійснюється постійний моніторинг та контроль за виконанням завдань, та у разі необхідності оперативно вносяться коригування до плану, інформуються всі підрозділи про зміни в плані.

Після виконання завдань проводиться оцінка результатів та аналіз. На цьому етапі проводиться оцінка результатів виконання завдань, аналізуються досягнення поставлених цілей та виконання підзавдань, визначаються успішні дії та помилки, допущені під час виконання завдань, та розробляються рекомендації для покращення процесу планування та виконання службових завдань у майбутньому. Останнім кроком є звітування та документація. Підготовлюється детальний звіт про виконання завдань, включаючи результати, проблеми та рекомендації, та зберігаються всі документи, пов'язані з плануванням та виконанням завдань, для подальшого аналізу та використання в майбутніх операціях.

Наведемо приклад: уявімо, що військова частина отримала завдання захопити стратегічно важливий міст. Спочатку командир визначає мету операції: захоплення та утримання мосту для забезпечення пересування своїх військ. Для цього визначаються завдання: проведення розвідки, підготовка плану атаки, забезпечення логістики та резервів, координація дій з іншими підрозділами. Збирається інформація про місцевість, охорону мосту противником, погоду та інші фактори. Аналізуються дані та оцінюються можливості своїх сил. Створюється загальний план операції, включаючи послідовність дій: початок атаки, захоплення мосту,

утримання позицій. Визначаються ресурси, необхідні для виконання кожного етапу: техніка, боєприпаси, медичні засоби. План деталізується для кожного підрозділу: один підрозділ проводить розвідку, інший готує техніку, третій забезпечує логістику. Проводяться наради з керівниками підрозділів, узгоджується план, забезпечується координація дій. Перевіряється наявність і готовність ресурсів, розподіляються ресурси між підрозділами. Проводяться навчання та тренування особового складу, відпрацьовується взаємодія між підрозділами, перевіряється технічний стан обладнання та техніки, проводяться необхідні технічні обслуговування та ремонтні роботи. Починається виконання плану: розвідка доповідає про становище противника, техніка висувається до мосту, розпочинається атака. Здійснюється постійний моніторинг та контроль за виконанням завдань. У разі необхідності вносяться коригування до плану: змінюється маршрут підходу або посилюється оборона. Після захоплення мосту проводиться оцінка результатів операції. Аналізуються досягнення цілей, виконання підзавдань, визначаються успішні дії та помилки. Підкреслимо, що підготовлюється детальний звіт про виконання завдань, включаючи результати, проблеми та рекомендації. Зберігаються всі документи, пов'язані з плануванням та виконанням завдань, для подальшого аналізу та використання в майбутніх операціях.

Тож, даний процес забезпечує ефективне планування та виконання службових завдань, сприяючи досягненню поставлених цілей і мінімізації втрат. Планування службових завдань у військовій сфері є складним і багатогранним процесом, що вимагає систематичного підходу та високого рівня координації. Основні етапи планування включають визначення мети та завдань, збір та аналіз інформації, розробку та деталізацію плану, координацію та узгодження дій, підготовку до виконання, реалізацію завдань, оцінку результатів та аналіз, а також звітування та архівацію документації. Кожен з цих етапів є критично важливим для забезпечення успішного виконання поставлених завдань та досягнення стратегічних цілей.

Висновки. Планування багато в чому залежить від точності та своєчасності інформації, наявності необхідних ресурсів, а також від психологічної стійкості особового складу. Стресові умови воєнного стану вимагають від командирів та військовослужбовців високого рівня професіоналізму, здатності приймати швидкі та обґрунтовані рішення, зберігаючи холоднокровність і злагодженість дій. Використання сучасних методів та технологій, таких як інформаційні системи, алгоритми штучного інтелекту, геоінформаційні системи та оптимізаційні алгоритми, значно підвищують ефективність планування службових завдань під час бойових операцій.

Покрокова інструкція, наведена у дослідженні, дозволяє чітко структурувати процес планування службових завдань, забезпечуючи логічну послідовність дій та злагодженість між різними рівнями командування і підрозділами. Врахування специфіки оперативної обстановки, факторів, що впливають на процес планування, та психологічних аспектів прийняття рішень у стресових умовах є ключовими для досягнення успішних результатів.

Щодо комунікації та новітніх технологій, які необхідні офіцерам для виконання службових завдань, наведемо наступні пропозиції: впровадження сучасних технологій; покращення координації та комунікації; підвищення рівня підготовки особового складу; оптимізація логістики та ресурсного забезпечення; покращення інформаційної безпеки; аналіз та вдосконалення процесів.

Застосування цих пропозицій сприятиме підвищенню ефективності планування та виконання службових завдань у військовій сфері, зниженню ризиків і втрат, а також досягненню стратегічних цілей під час бойових операцій в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абзац восьмий статті 11 в редакції Закону № 3621-IX від 21.03.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text (дата звернення: 15.06.2024)

2. Абзац дев'ятий статті 11 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1420-IV від 03.02.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text (дата звернення: 15.06.2024).

3. Дідик В. О. Методика синтезу автоматизованої системи управління Десантно-штурмових військ збройних сил України на тактичному рівні. *Sciences of Europe.* № 78. 2021 р. С. 28–35.

4. Методичний посібник щодо організації і здійснення охорони та оборони, повсякденної діяльності військових частин (підрозділів) Збройних Сил України, які розташовані у базових таборах. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Metodychnyi_posibnyk_schodo_orhanizatsii_i_zdiisnennia_okhorony_ta_oborony_povsiakdennoi_diialnosti.pdf (дата звернення: 15.06.2024).

5. Планування та організація бою за стандартами НАТО. *Військова навчально-методична публікація командирам підрозділів з планування та організації бою за стандартами НАТО*. 2020. 138 с.

6. Поліщук Л. І. Климович О. К. Богуцький С. М. Особливості створення автоматизованої системи управління військами збройних сил України з урахуванням досвіду країн НАТО. *Військова академія (м. Одеса). Збірник наукових праць.* 2018 р. № 1(9). С. 122–130.

7. Посібник для фахівців служб персоналу військових частин Збройних Сил України (в умовах воєнного стану): посіб. О. В. Яцино, І. М. Половінкін, О. Л. Тракалюк, В. В. Федорович, О. П. Даценко, Ю. І. Костенко, С. В. Солодовник, С. М. Чумаченко, Т. А. Блізніков. Київ : НМЦ КП МО України, 2022. 56 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/posibnyk_spnsh_2022.pdf (дата звернення: 15.06.2024)

8. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 04.05.2024 р. № 548-XIV. Стаття 11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text (дата звернення: 15.06.2024).

9. Програма індивідуальної підготовки офіцерів тактичної ланки управління збройних сил України. *Головне управління доктрин та підготовки генерального штабу ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ спільно з центром Оперативних стандартів і методики підготовки ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ*. J7. 2021. 57 с.

10. Процес прийняття рішень під час бойових дій. URL: https://www.mil.gov.ua/content/books/process0808.pdf (дата звернення: 15.06.2024).

11. Рекомендації з планування та організації бою за стандартами НАТО (частина 1). URL: https://sprotyvg7.com.ua/lesson/rekomendacii-planuvanya-boyu-nato (дата звернення: 15.06.2024).

12. Рекомендації з планування та організації бою за стандартами НАТО (частина 2). URL: https://sprotyvg7.com.ua/lesson/rekomendacii-z-planuvannya-ta-organizacii-boyu-za-standartami-nato-chastina-2 (дата звернення: 15.06.2024).

13. Сучасні проблеми фізичної підготовки в силових структурах України: тези науково- практичної конференції (21 березня 2024 року). Харків : Вид-во НАНГУ, 2024. 145 с.

14. Тактико-спеціальна підготовка: навч. посіб. / [О. Г. Комісаров, А. О. Собакарь, Е. Ю. Соболь, О. С. Юнін та ін.] ; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро : *ДДУВС*, 2017. 277 с.

REFERENCES

1. (2024) Abzats vosmyi statti 11 v redaktsii Zakonu № 3621-IX vid 21.03.2024. [Paragraph eight of Article 11 as amended by Law] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3621-20#n56 (data zvernennia: 15.06.2024) [in Ukrainian].

2. (2024) Abzats deviatyi statti 11 iz zminamy, vnesenymy zghidno iz Zakonom № 1420-IV vid 03.02.2024. [Paragraph nine of Article 11, as amended by Law] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1420-15 (data zvernennia: 15.06.2024) [in Ukrainian].

3. Didyk V. O. (2021) Metodyka syntezu avtomatyzovanoi systemy upravlinnia Desantno-shturmovykh viisk zbroinykh syl Ukrainy na taktychnomu rivni .[Methodology for the synthesis of the automated control system of the Airborne Assault Troops of the Armed Forces of Ukraine at the tactical level.]Sciences of Europe. Vol. 78. pp 28-35.[in Ukrainian].

4. (2024) Metodychnyi posibnyk shchodo orhanizatsii i zdiisnennia okhorony ta oborony, povsiakdennoi diialnosti viiskovykh chastyn (pidrozdiliv) Zbroinykh Syl Ukrainy, yaki roztashovani u bazovykh taborakh.[Methodical manual on the organization and implementation of protection and defense, daily activities of military units (subunits) of the Armed Forces of Ukraine located in base camps. Available at: https://shron3.chtyvo.org.ua/Ministerstvo_oborony_Ukrainy/Metodychnyi_posibnyk_schodo_orhanizatsii_i_zdiisnennia_okhorony_ta_oborony_povsiakdennoi_diialnosti.pdf (data zvernennia: 15.06.2024). [in Ukrainian].

5. (2020) Planuvannia ta orhanizatsiia boiu za standartamy NATO [Battle planning and organization according to NATO standards.]. Viiskova navchalno-metodychna publikatsiia komandyram pidrozdiliv z planuvannia ta orhanizatsii boiu za standartamy NATO. P. 138. [in Ukrainian].

6. Polishchuk L. I. Klymovych O. K. (2018) Osoblyvosti stvorennia avtomatyzovanoi systemy upravlinnia viiskamy zbroinykh syl Ukrainy z urakhuvanniam dosvidu krain NATO. [Peculiarities of the creation of an automated system of control of the armed forces of Ukraine taking into account the experience of NATO countries]. Viiskova akademiia (m. Odesa), Zbirnyk naukovykh prats. Vol. 1(9). Pp. 122–130. [in Ukrainian].

7. Posibnyk dlia fakhivtsiv sluzhb personalu viiskovykh chastyn Zbroinykh Syl Ukrainy (2022). [Manual for specialists of personnel services of military units of the Armed Forces of Ukraine (under martial law conditions): manual] (v umovakh voiennoho stanu): O. V. Iatsyno, I. M. Polovinkin, O. L. Trakaliuk, V. V. Fedorovych, O. P. Datsenko, Yu. I. Kostenko, S. V. Solodovnyk, S. M. Chumachenko, T. A. Bliznikov. Kyiv: NMTs KP MO Ukrainy P. 56. Available at: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/posibnyk_spnsh_2022.pdf [in Ukrainian].

8. (2024) Pro Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 04.05.2024 r. № 548-XIV. Ctattia 11. [On the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text (data zvernennia: 15.06.2024) [in Ukrainian].

9. (2021) Prohrama indyvidualnoi pidhotovky ofitseriv taktychnoi lanky upravlinnia zbroinykh syl Ukrainy [Program of individual training of officers of the tactical branch of the Armed Forces of Ukraine]. *Holovne upravlinnia doktryn ta pidhotovky heneralnoho shtabu ZBROINYKh SYL UKRAINY spilno z tsentrom Operatyvnykh standartiv i metodyky pidhotovky ZBROINYKh SYL UKRAINY*. Vol. J7. P. 57. [in Ukrainian].

10. Protses pryiniattia rishen pid chas boiovykh dii. (2024) [The decision-making process during hostilities] Available at: https://www.mil.gov.ua/content/books/process0808.pdf. [in Ukrainian].

11. (2022) Rekomendatsii z planuvannia ta orhanizatsii boiu za standartamy NATO (chastyna 1) [Recommendations for planning and organizing a battle according to NATO standards (part 1)]. Available at: https://sprotyvg7.com.ua/lesson/rekomendacii-planuvanya-boyu-nato (data zvernennia: 15.06.2024) [in Ukrainian].

12. (2024) Rekomendatsii z planuvannia ta orhanizatsii boiu za standartamy NATO (chastyna 2). [Recommendations for planning and organizing a battle according to NATO standards (part 2).] Available at: https://sprotyvg7.com.ua/lesson/rekomendacii-z-planuvannya-ta-organizacii-boyu-za-standartami-nato-chastina-2 (data zvernennia: 15.06.2024) [in Ukrainian].

13. (2024) Suchasni problemy fizychnoi pidhotovky v sylovykh strukturakh Ukrainy [Modern problems of physical training in the force structures of Ukraine]: tezy naukovo- praktychnoi konferentsii (21 bereznia 2024 roku). Kharkiv : Vyd-vo NANHU. Pp. 145. [in Ukrainian].

14. (2017) Taktyko-spetsialna pidhotovka: navch. posib. [Tactical special training: education. manual] [O. H. Komisarov, A. O. Sobakar, E. Yu. Sobol, O. S. Yunin ta in.]; Dnipropetrovskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Dnipro : DDUVS, P. 277. [in Ukrainian].

Y. V. DENYSENKO
Candidate of Pedagogical Sciences,
Head of the Part-Time and Distance Education Department,
National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, Ukraine
E-mail: denicenko@online.ua
https://orcid.org/0000-0003-3776-0823

STRATEGIC PLANNING OF GENERAL TASKS BY OFFICERS DURING COMBAT OPERATIONS IN WARTIME CONDITIONS

Strategic planning of general task by officers during combat operation in war time condition will become a key element of military management which means the success of military operations. The research is devoted to the analysis of the principles and stages of combat mission planning with an emphasis on the development of modern methods and algorithms such as C4ISR (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance, and Reconnaissance) with information and analytical system. It is indicated that the current situation during war time condition is characterized by a high level of insignificance, dynamism and complexity which requires an adaptive and comprehensive approach to planning. The main factors that influence the planning process are operational information, resources, locality, enemy activity, coordination and legal aspects. It is emphasized that psychological aspects are also important in stressed conditions, since high levels of stress can influence the ability of officers to make objective decisions and maintain concentration. The article provides step-by-step instructions for planning general tasks which includes the assignment of tasks, collection and analysis of information, development and detailing of the plan, coordination and implementation of activities, preparation for icon, task implementation, evaluation of results and analysis, as well as publication and archiving of documentation. It is noted that special respect is given to the advancement of current technologies such as automated control systems, artificial intelligence algorithms and geographic information systems to improve the accuracy and speed of planning.

Based on the analysis carried out, a proposal is made to shorten the process of planning and organizing of general tasks by officers which would include the introduction of current technologies, improved coordination and communication, and advancement of the level of training of a staff, optimization of logistics and resource security, improved information security and continuous analysis and in-depth processes. Further guidance from our recommendations is aimed at increasing the efficiency of military operations, reducing risks and costs, as well as achieving strategic goals in war time condition.

Key words: strategic planning of general task, military situation, operational situation, military control, C4ISR, information and analytical subsystem, principles and stages of planning, modern technologies, automated control systems, algorithms for piece intelligence.

УДК 796:001.4
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.11

Н. М. КОВАЛЬЧУК
доцент кафедри теорії фізичного виховання та рекреації,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: kovalchyk.nadiya@vnu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-7230-2521

В. М. УСАЧОВ
аспірант кафедри теорії фізичного виховання та рекреації,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: usachov.viktor@vnu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0007-0022-6631

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ГІМНАСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Створення гімнастичної термінології має свою історію. Термінологія – це специфічна мова, без якої неможливе спілкування у різних галузях професійної діяльності. Гімнастична термінологія сприяє якісному взаєморозумінню між учителем та учнем у процесі навчання не лише гімнастичних вправ, а й стройових, загальнорозвивальних, вправ на нестандартному обладнанні, з предметами тощо. Гімнастична термінологія до 1991 року відповідала закономірностям і тенденціям російської мови. З отриманням незалежності України на часі виникла нагальна потреба створення гімнастичної термінології на рідній мові. Викладачі та тренери почали активно над цим працювати. Проте й на сьогодні ця проблема до кінця не вирішена, тому вона залишається пошуковою й актуальною, що й спонукало авторів проаналізувати стан сучасної гімнастичної термінології та обґрунтувати необхідність зміни термінів окремих вправ.

Проаналізувавши наукову, навчально-методичну, методичну літературу, переглянувши значну кількість навчального відеоматеріалу, автори звернули увагу на те, що процес творення сучасної гімнастичної термінології залишився некерованим. Доволі часто спостерігається калькування з російських термінів, спотворення термінів до невпізнання, використання застарілих термінів часів зародження німецької, сокільської систем гімнастики, багатозначності та синонімії. Гімнастичні терміни Західної України певною мірою відрізняються від аналогічних термінів Східного регіону. У статті наведено низку прикладів невірного трактування окремих термінів не лише у методичних виданнях, а й у навчальних програмах із фізичної культури закладів загальної середньої освіти. Автори пропонують також назви вправ, обґрунтовуючи терміни відповідною інформацією з тлумачних словників.

У статті піднято проблему невиправданої заміни у фітнесі та аеробіці українських термінів на англійські, що складає враження ігнорування рідної мови.

Частково висвітлені проблемні аспекти наявності помилок під час вживання гімнастичної термінології у державних документах, навчальних, навчально-методичних посібниках галузі фізичної культури і спорту створюють нагальну потребу проведення всеукраїнської науково-практичної конференції з метою уніфікації і стандартизації термінів, а також створення відповідного словника.

Ключові слова: порушення вимог гімнастичної термінології, помилки у термінології, уніфікація гімнастичної термінології, термінологічна некомпетентність, українська спортивна термінологія.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. На онлайн-зустрічі в межах ініціативи «Тренуй українською» в рамках відзначення Дня української писемності та мови, яка відбулася 27 жовтня 2023 року, студентки факультету здоров'я, фізичного виховання і спорту Київського університету імені Бориса Грінченка – Олександра Дзюба та Єлизавета Попович – поділилися своїми дослідженнями проблеми використання української спортивної термінології тренерами-інструкторами фітнес-клубів, вчителями та викладачами фізичного виховання. [Використання]. Цей проєкт вони запустили з метою популяризації української мови у сфері спорту та поширення коректної спортивної термінології українською. Дійсно, не дивлячись на те, що Україна незалежна вже 33 роки, до сих пір виникають труднощі використання та переходу на українську спортивну термінологію. Крім того, займаючи важливе місце в фізкультурно-спортивній діяльності людини, виступаючи невід'ємною частиною

мови, спортивна термінологія на науковому рівні недостатньо вивчена. Виявити історичні особливості й тенденції розвитку української спортивної термінології вдалося І. Т. Янківу [Янків]. Науковець довів, що початок розвитку української спортивної термінології спостерігається з кінця XIX століття. Зокрема, створення гімнастичних товариств та розвиток української спортивної періодики сприяли формуванню перших спортивних термінів. Цей процес відбувався у три етапи: 1-й етап – кінець XIX ст. – перша половина XX ст. у Західній Україні; 2-й етап – початок 30-х років – кінець 80-х років XX ст. в УРСР; 3-й етап – з 1991 р. у незалежній Україні [Янків : 14].

Великим поштовхом для розвитку гімнастики в Європі слугувало створення у 1862 році в Чехословаччині товариства «Сокіл». Саме це товариство сприяло популяризації гімнастики, яка на той час була розділена між різними імперіями : східна частина належала до царської росії, а західну було поділено між Австро-Угорщиною, Польщею та Румунією, і значно вплинуло на спортивний рух в Україні [Ковальчук 2011 : 4]. Отже, все почалося з чеської гімнастичної термінології, де українські терміни (Західна Україна), а російські терміни (Східна Україна) добиралися як відповідники до чеських слів. У радянську епоху користувалися гімнастичними термінами, які відображали російськомовну традицію. Надання Україні статусу незалежності сприяло творенню гімнастичної термінології на національній мові. Передбачалось, що усвідомлене вживання фахівцями галузі фізичної культури та спорту спеціальної лексики в комунікативному аспекті позитивно вплине на освітній процес та фізкультурно-оздоровчу діяльність різних верств населення. Але, на жаль, у нас почався майже некерований процес створення гімнастичної термінології, що призвів до спотворення окремих термінів, до неточності, тавтології спортивної лексики, а також порушення вимог, якими керуються при створенні термінів : доступність, точність, стислість. Чому ця проблема є нагальною? Тому, що під час опанування студентами інститутів/факультетів фізичної культури освітнього компонента «Гімнастика з методикою навчання» передбачено знати сучасну термінологію як одну зі складових програмних результатів навчання. Процес опанування гімнастичною термінологією складний, тому формуванню мовленнєвих здібностей під час занять гімнастикою приділяється особлива увага. Адже саме на гімнастиці вивчаються терміни, які використовуються в різних галузях фізичної культури та спорту. Актуальність цієї проблеми спонукала науковців до ліквідації дефіциту навчально-методичної бази з означеної проблеми та випуску видань, які були рекомендовані до друку як науково-методичними радами університетів, так і МОН України. Серед них : Н. О. Борецька [Методичні], О. Ю. Бубела [Гімнастична], О. І. Бузюн [Бузюн 1995], В. К. Кіндрат, С. Л. Мамчур, О. О. Ярмощук [Кіндрат, Мамчур, Ярмощук 2011], Н. М. Ковальчук, В. І. Санюк [Ковальчук, Санюк 2007а], Н. Ковальчук, В. Санюк [Ковальчук, Санюк 2016б], А. Огнистий [Огнистий 2009], Ю. М. Салямін, І. А. Терещенко, С. П. Прокопюк, Т. М. Левчук [Салямін, Терещенко, Прокопюк, Левчук 2010] та інші. Окремі дослідники : В. І. Кізло, С. Ю. Герасименко, Р. Г. Кушнір [Кізло, Герасименко, Кушнір 2007], Н. Ковальчук, Санюк В. [Ковальчук, Санюк 2006в], Н. Ковальчук, Гнітецька Т., Томащук О. [Ковальчук, Гнітецька, Томащук 2023] вважають, що в гімнастичній термінології досить багато термінів, які є дискусійними щодо вживання. Тому за **мету** дослідження ми поставили : провести аналіз стану сучасної гімнастичної термінології та обґрунтувати необхідність зміни термінів окремих вправ.

Методологія та методи : аналіз та узагальнення навчально-методичної, науково-методичної літератури, відеоматеріалів, а також аналіз термінологічної складової програм із фізичного виховання закладів загальної середньої освіти, опитування, педагогічне спостереження.

Результати та дискусії. Починаючи навчальний рік із першокурсниками, ми виявляємо проблему, яка створює бар'єр в освітньому процесі, зокрема це – відсутність знань гімнастичної термінології, основи якої повинні бути закладені ще в закладах загальної середньої освіти. Метод слова в такій ситуації не діє, студент не знає, що від нього вимагається. Розуміння виникає тоді, коли вправу показують. Опитування студентів (106 осіб) показало, що лише 18 % із них знають правильні терміни базових вправ

(стройові, загальнорозвивальні, виси, упори тощо). Інші 82 % опитаних свою некомпетентність пояснили тим, що вчителі фізичної культури їх цьому не навчали. Ми допускаємо, що не всі студенти дали об'єктивну відповідь, але перегляд відеоуроків свідчить про те, що дійсно вчителі допускають значну кількість термінологічних помилок [Ковальчук, Гнітецька, Томащук 2023 : 194]. Перегляд фінального туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2023» у номінації «Фізична культура» підтвердив той факт, що навіть у найкращих учителів України існують проблеми у володінні гімнастичною термінологією. Від фахівців фізичної культури та спорту можна навіть почути претензії, що гімнасти нав'язують їм свою термінологію. Мовляв, ви говорите «*колові рухи руками (головою)*», а ми вживаємо «*кругові оберти руками (головою)»,* тобто різниця незначна і вихованці все розуміють. До речі, «*кругові оберти руками*» стали таким «народним» терміном як і *«скльопка*». Доводиться опонувати не зовсім коректним прикладом для кращого запам'ятовування терміну : оберт – це рух навколо певної осі (наприклад навколо грифу перекладини), а для того щоб обертати рукою (головою), потрібно їх відділити від тіла та покрутити навколо цієї ділянки. Аналогічна помилка трапилась і в розділі ІІ «Стройові прийоми і рух без зброї та зі зброєю» де прописано, що повороти на місці виконуються за командами : «Право-РУЧ!», «*Півоберта право-РУЧ!*», «Ліво-РУЧ!», «*Півоберта ліво-РУЧ!*» [Стройовий]. На цю помилку звернули також увагу В. І. Кізло зі співавторами [Кізло, Герасименко, Кушнір 2007 : 502] та зазначають, що потрібно використовувати правильну форму команди – *«Півповороту право-РУЧ!», «Півповороту ліво-РУЧ!».*

Аналіз навчально-методичної літератури та фахових періодичних видань показав низку порушень у використанні гімнастичних термінів [Ковальчук, Санюк 2016б : 35–36; Ковальчук, Гнітецька, Томащук 2023 : 194–195]. На жаль, термінологічні помилки проникли у модуль «Гімнастика» Модельної навчальної програми «Фізична культура. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти [Модельна 2021 : 84–86]. Одним із показників професіоналізму працівника галузі «фізична культура та спорт» є володіння спеціальною термінологією. З цього приводу виникають питання до автора програми, адже у записі вправ із рівноваги використано термін «*мах*», який неможливо вжити у даному контексті. Ще одна недоречність із наступним виразом «*упор стоячи на коліні, руки в сторони*». Сам термін «*упор*» передбачає опору руками на підлогу або прилад, тому положення рук не вказується. Очевидно копіювання вправ із попередніх програм призвело до такої термінологічної помилки, через це дана вправа не може бути виконана учнями, адже для цієї версії вправи в учня повинно бути чотири руки. «*Згинання та розгинання рук в упорі від підлоги*» – цю вправу повинні виконувати хлопці 5–6 класів. Фактично згинання та розгинання рук повинно виконуватись у горизонтальному упорі : тіло та ноги складають пряму, яка паралельна підлозі, а опора відбувається лише на руки : горизонтальний упор (фото 1). У попередніх програмах, починаючи з 1993 року, згинання та розгинання рук виконувалось в *упорі лежачи*, тобто крім рук, додаткова опора була ще й на ноги (фото 2). Звичайно, ця вправа посильна для виконання і є тестом для оцінювання сили рук.

Фото 1. Горизонтальний упор

Фото 2. Упор лежачи

У модулі «Гімнастика» Модельної навчальної програми «Фізична культура. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти закріпилися помилки вище згаданої навчальної програми й додалися інші.

Учні 7-го класу у стані рівноваги виконують «*упор стоячи на лівому (правому) коліні, хват за колоду»*. Зайвий текст *«хват за колоду»,* адже вправа виконується на колоді. В програму акробатичних вправ введена «*стійка на долонях».* Ще в 1965 році на Всесоюзній конференції були затверджені поправки і доповнення до існуючої на той час термінології : *«стійку на долонях (на кистях)»* було замінено на *«стійку на руках»* [Бузюн 1995 : 5]. Авторами навчальної програми вжито ще декілька застарілих термінів, які відмінено у1965 році, зокрема – *«вис завісом», «підйом завісом», «вис на підколінках»*. У програмному документі спостерігається також порушення запису вправ у висах та упорах, зокрема : не вказано вихідне положення під час виконання вправ на паралельних брусах і недоречно використано термін «*вхід*» [Бузюн 1995 : 59; Кіндрат, Мамчур, Ярмощук 2011 : 96; Салямін, Терещенко, Прокопюк, Левчук 2010 : 90].

Намагання шляхом перекладу зробити з російського терміну український призводить до дискусії, яку нескладно завершити, якщо скористатися тлумачним словником. Популярна вправа «*ходьба на носках*» трансформувалась із 1992 року в ходьбу на пальцях, напівпальцях, навшпиньки. Тлумачення слова «носок – передня частина взуття, панчіх, шкарпеток, ступні» є незаперечним доказом того, що термін «*ходьба на носках»* не потребує ніяких змін [СЛОВНИК].

Одна загальновідома проста вправа, яка є тестом для оцінки сили рук, має різну назву. У тестах і нормативах для проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України (на підставі Наказу Міністерства молоді та спорту № 4607 від 04.10.2018 ці тести не мають сили), а в тестових програмах діагностики рухових здібностей [Л. П. Сергієнко 2001, В. А. Романенко 2005] вправа має назву *«згинання та розгинання рук в упорі лежачи»*. Ще за часів Радянського Союзу цей термін часто замінювали на *«отжиманіє».* З переходом на українську термінологію утворилась калька з російської *«віджимання».* На майданчику для пошуку, обговорення та відбору влучних відповідників до запозичених слів «Словотвір» «*віджимання*» пропонують замінити на «*відтискання*» або на *«рукозгинання»* [Як]. Звертаючись до тлумачного словника, виявляємо : відтискання – це дія, внаслідок якої, «натискаючи, силою змусити когось віддалитися, відступити з певного місця» [Великий]. Отже, виконуючи згинання та розгинання рук в упорі на брусах або в упорі лежачи від підлоги, спортсмен не віддаляє прилад або підлогу, а переміщує своє тіло відносно точок опори. Дуже прикро, що фахівці фізичної культури та спорту, довіряючи проведення масових фізкультурних заходів популярним митцям шоу-бізнесу не зважають на їх термінологічну некомпетентність, у результаті якої ми маємо низку спотворень, серед яких і термін *«випад»,* який наші колеги замінили на «*виступ*», оскільки, на їхню думку, *«випад»* – термін російськомовний. У лексичному плані українська та російська мови співпадають на 62 %. Тому в таких випадках варто звернутися до тлумачного словника, з якого зрозуміло, що цей термін вживається в різному контексті, зокрема : «1) різка подача корпусу вперед або вбік з упором на одночасно винесену зігнуту ногу (прийом у фехтуванні, гімнастичних вправах і т. ін.); 2) недоброзичливий або ворожий виступ проти кого-небудь» [Великий]. Отже, на обох мовах відповідне положення або рух тіла називається «*випадом*» (фото 3). Зазвичай фітнес-тренери плутають *випад* із *напівприсідом.* Різниця між цими термінами суттєва і визначається не лише початковою фазою руху, а й кінцевим положенням однієї з ніг. У *випаді* згинається лише та нога, яка виставляється у будь-якому напрямку, а інша – обов'язково випрямлена. У *напівприсіді* обидві ноги напівзігнуті (фото 4).

У популярних та навчальних відео-роликах із рухової активності на Youtube термін «*упор лежачи*» та «*упор лежачи на передпліччях*» замінили на «*планку*», напевно з огляду на те, що положення тіла у вправі нагадує звичайну планку. Ще один термін, на нашу думку, некоректний, це – *«руки в замок»*. Ми вважаємо, що його краще замінити на «*пальці переплетені*», адже спосіб з'єднання пальців між собою виглядає на кшталт плетіння (фото 5). У роботі

Фото 3. Випад лівою, руки вгору

Фото 4. Напівприсід, кроком лівої

Фото 5. Пальці переплетені

з дітьми та учнями молодшого шкільного віку для розширення рухового досвіду й зацікавленості використовують імітаційні вправи «літачок», «млин» тощо. Вважаємо, що такі порушення термінології можуть нас повернути у часи зародження німецької системи гімнастики, коли для позначення гімнастичних вправ використовували слова за аналогією з діями тварин «крок лева», «стрибок вівці» тощо.

Не задумуються фахівці і над термінами, які містять вказівки щодо напрямку виконання певної вправи, наприклад «*переворот лівим боком», «приставні кроки лівим боком»* тощо. Звичайно ніяким боком вправу виконати неможливо, але це можна зробити на боці: «*упор лежачи лівим боком*» (фото 6), або розміститися боком до приладу: *«стійка ноги нарізно лівим боком до гімнастичної стінки»*. Ми погоджуємося з науковцями, які пропонують слово «бік» вживати на позначення анатомічного поняття, а «сторона» це – просторова величина, яка може вказувати напрям руху (переворот уліво, нахил уліво, руки в сторони, кроки галопу уліво тощо) [Кізло, Герасименко, Кушнір 2007 : 502].

В одній з останніх своїх статей ми розглядали термін *«упор зігнувшись»* [Ковальчук, Гнітецька, Томащук 2023 : 195]. При детальному вивченні вправи та порівнявши її з іншими, зрозуміли, що опис вправи неповний. Тому вправі, у якій спортсмен зігнувся та оперся руками в опору, відповідає термін «*упор зігнувшись стоячи»* (фото 7).

Якщо спортсмен опирається на вертикальну опору (наприклад, гімнастичну стінку) руками на рівні плечей і вище, це – *«упор стоячи»* (фото 8). *«Упору зігнувшись»* відповідає положення, коли наявна лише опора на руки, а тулуб зігнутий (фото 9). Положення «*упор на колінах*» часто заміняють на «*упор стоячи на колінах*». Оскільки

Фото 7. Упор зігнувшись стоячи

Фото 8. Упор стоячи

Фото 6. Упор лежачи лівим боком

Фото 9. Упор зігнувшись

вправу по-іншому, ніж стоячи на колінах, виконати неможливо, то дієприслівник «стоячи» зайвий. Якби автори модуля «Гімнастика» поміркували над цими термінами, то не було б у модельних програмах помилок, зазначених вище [Модельна 2021 : 84–86; Модельна 2023 : 131].

Гімнастична термінологія різних регіонів України має деякі відмінності. Для прикладу наведемо терміни стройових вправ. Стройові прийоми й команди, якими зазвичай користуються для організації уроків фізичної культури та тренувань черпаємо зі Стройового статуту ЗСУ [Ковальчук, Санюк 2016б : 3–5; Стройовий]. Термінологія стройових вправ, яку вивчають студенти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, у багатьох випадках із Стройовим статутом ЗСУ не співпадає.

І самі вправи називаються *вишкільними*. Для прикладу порівняємо деякі терміни : *«стрій» – «лад», «шеренга» – «лава», «Розподілись!» – «Відлічи!», «Кру-Гом!» – «Обер-нись!», «Відставити!» – «Верни!», «У дві шеренги-Шикуйсь!» – «У дворяд-Шикуйсь!»* тощо [Гімнастична]. Звичайно, така проблема створить перешкоди й непорозуміння у спілкуванні та діяльності осіб зі східних та західних областей нашої країни.

У вище згаданому проєкті «Тренуй українською» обговорювалась проблема вживання вчителями та тренерами російськомовних слів і суржику, але не піднімалося питання англізмів у спортивній термінології [Використання]. Складається враження, що наша мова не настільки багата, щоб забезпечити назву вправ у фітнесі та аеробіці рідною мовою, тим паче, що ми орієнтуємось на українського користувача відповідних послуг. Розробники лекції з «Фітнесу» та навчальної програми зі «Спортивної аеробіки» представляють терміни, які найбільш специфічні й найчастіше використовуються в цих видах спорту, зокрема: 1) підняття коліна (knee lift, knee up); 2) мах (kick); 3) стрибок ноги нарізно – ноги разом (Jumping Jack); 4) випад (Lunge); 5) крок (march); 6) біг (jog); 7) підскік (skip, flick kick); 8) присідання (squat); 9) піднімання рук у сторони (side lateral rises); 10) виставляння ноги на носок і п’яту (toe touch, heel touch) тощо [Лекція1; Спортивна]. Як фітнес, так і аеробіка є одним із видів гімнастики. Маючи в наявності гімнастичну термінологію рідною мовою, на нашу думку, не варто заради моди засмічувати її іншомовними словами, адже це свідчить про низький рівень культури мови.

У попередніх публікаціях ми обґрунтовували застосування одних термінів і доцільність заміни або корекції інших. Це стосувалося як стройових, загальнорозвивальних вправ, так і вправ у висах та упорах на гімнастичних приладах [Ковальчук, Санюк 2007а : 29–92], [Ковальчук, Санюк 2016б : 15–36], [Ковальчук, Санюк 2006в : 37–40], [Ковальчук, Гнітецька, Томащук 2023 : 193–195]. Проте на даний час залишається не вирішеною проблема багатозначності термінів, зокрема : руки вгору чи руки догори; нахил із захватом, нахил із обхватом, чи нахил із обхопленням; нахил прогнувшись, нахил прогинаючись, чи нахил вигнувшись; присідання пружні, чи присідання пружисті; сід, упор ззаду, чи сидячи, упор позаду, змах руко, чи помах рукою тощо.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, гімнастична термінологія призначена для того, щоб стисло, точно й однозначно виражати статичні положення, динамічні рухи, спортивне приладдя і водночас полегшити професійне спілкування. В минулому виклики часу та прогрес у гімнастиці спонукали фахівців до заміни окремих термінів і створення нових. Частково висвітлені проблемні аспекти наявності помилок під час вживання гімнастичної термінології у державних документах, навчальних, навчально-методичних посібниках галузі фізичної культури і спорту створюють нагальну потребу уніфікації і стандартизації термінів, а також створення відповідного словника.

Матеріали й результати дослідження планується спрямувати на розв’язання проблем упорядкування гімнастичної термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бузюн О. І. Гімнастична термінологія : навч. посіб. Луцьк : Надстир’я, 1995. 84 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: https://slovnyk.me/ dict/vts/%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%82%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B8 (дата звернення: 11.04.2024.)
3. Використання українськомовної спортивної термінології фахівцями з фізичної культури і спорту URL: https://www.youtube.com/watch?v=jzU-eielQ-g&ab_channel=%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%B

B%D1%8 C%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%E2%80%99%D1%8F%2C%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D1%96%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%D0%A3%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%93%D1%80%D1%96%D0%BD%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 10.05.2024.)

4. Гімнастична термінологія. Лекцію склав : Бубела О. Ю. 2006. URL: https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/7478/1/7.pdf (дата звернення: 10.05.2024.)

5. Кіндрат В. К., Мамчур С. Л., Ярмощук О. О. Термінологія вправ основної гімнастики : навч. посіб. Рівне : РДГУ, 2011. 150 с.

6. Кізло В. І., Герасименко С. Ю., Кушнір Р. Г. Сучасні проблеми використання термінології у гімнастиці. Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи : монографія / за заг. ред. М. Лук'янченка та ін. Дрогобич : Коло, 2007. С. 501–504.

7. Ковальчук Н., Гнітецька Т., Томащук О. Значення гімнастичної термінології та необхідність її уніфікації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт):* зб. наукових праць / за ред. О. В. Тимошенка. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2023. Вип. 3К (162). С. 192–196.

8. Ковальчук Н. М., Санюк В. І. Загальнорозвивальні вправи та їх конструювання : навч. посіб. Луцьк : «Вежа» ВНУ імені Лесі Українки, 2007. 104 с.

9. Ковальчук Н., Санюк В. Сучасні проблеми використання термінології загальнорозвивальних вправ у школі. *Фізичне виховання в школі.* 2006. № 2. С. 35–43.

10. Ковальчук Н., Санюк В. Стройові вправи як засіб фізичного виховання : метод. рек. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 68 с.

11. Ковальчук Н. М. Історія розвитку гімнастики в Україні : метод. матеріали. Луцьк : Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. 68 с.

12. Лекція 1. Термінологія базових вправ фітнесу. URL: (дата звернення: 01.05.2024.)

13. Методичні рекомендації з дисципліни «Гімнастика та методика викладання» (гімнастична термінологія) для змішаної форми навчання : метод. рек. / укладач. Н. О. Борецька. Миколаїв : Іліон, 2021. 57 с.

14. Модельна навчальна програма «Фізична культура. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/ app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Fiz.kult.5-6.kl.Pedan.ta.in.12.08.pdf (дата звернення: 21.04.2024.)

15. Модельна навчальна програма «Фізична культура. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalnaserednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Fiz.kult.2023/Fiz.kult.7-9.kl.Bazhenkov.ta.in.24.08.2023.pdf (дата звернення: 21.04.2024.)

16. Огнистий А. Короткий гімнастичний довідник (загальнорозвиваючі вправи). Тернопіль : СМТ «ТАЙП», 2009. 24 с. URL: https://www. researchgate.net/publication/330180599_KOROTKIJ_GIMNASTICNIJ_TERMINOLOGICNIJ_DOVIDNIK_zagalnorozvivauci_vpravi

17. Салямін Ю. М., Терещенко І. А., Прокопюк С. П., Левчук Т. М. Гімнастична термінологія : навч. посіб. Київ : Олімп. літ., 2010. 144 с.

18. СЛОВНИК – тлумачний словник української мови. URL: (дата звернення: 11.05.2024.)

19. Спортивна аеробіка. URL: https://begk.com.ua/images/FW/samostiyni-vibor/sport-aerob/FP.NP-sport-aerobika.pdf (дата звернення: 19.04.2024.)

20. Стройовий статут Збройних сил України. 2020. URL: http://zakon2. trada. gov.ua/laws/show/549-14/page (дата звернення: 23.04.2024.)

21. Янків І. Т. Українська спортивна термінологія (історико-методологічний аналіз) : автореф. дис. канд. наук з фіз. вих. і спорт : 24.00.02. Луцьк, 2000. 19 с.

22. Як перекладається слово Віджимання українською. URL: https://slovotvir.org.ua/words/vidzhymannia (дата звернення: 13.04.2024.)

REFERENCES

1. Buziun O. I. (1995). *Himnastychna terminolohiia* [*Gymnastic terminology*]: navch. posib. Lutsk : Nadstyria. 84 pp. (in Ukrainian)

2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi movy *[A large explanatory dictionary of the modern language.]*. URL: https://slovnyk.me/ dict/vts/%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%82%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B8 (Last accessed: 11.04.2024).

3. Vykorystannia ukrainskomovnoi sportyvnoi terminolohii fakhivtsiamy z fizychnoi kultury i sportu *[Use of Ukrainian sports terminology by physical culture and sports specialists]*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=j-zU-eielQ-g&ab_channel=%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B5%D1%82

%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%E2%80%99%D1%8F%2C%D1%84%D1%96%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D1%96%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%D0%A3%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%93%D1%80%D1%96%D0%BD%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0 (Last accessed: 10.05.2024).

4. Himnastychna terminolohiia [*Gymnastic terminology*] (2006). URL: https: //repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/7478/1/7.pdf (Last accessed: 10.05.2024).

5. Kindrat V. K., Mamchur S. L., Yarmoshchuk O. O. (2011) *Terminolohiia vprav osnovnoi himnastyky [Terminology of basic gymnastics exercises]* : navch. posib. Rivne: RDHU. 150 pp. (in Ukrainian)

6. Kizlo V. I., Herasymenko S. Yu., Kushnir R. H. (2007). Suchasni problemy vykorystannia terminolohii u himnastytsi [Modern problems of using terminology in gymnastics]. *Realizatsiia zdorovoho sposobu zhyttia – suchasni pidkhody:* monohrafiia /za zah. red. M. Lukianchenka ta in. Drohobych: Kolo. Pp. 501–504.

7. Kovalchuk N., Hnitetska T., Tomashchuk O. (2023). Znachennia himnastychnoi terminolohii ta neobkhidnist yii unifikatsii [The value of gymnastic terminology and the need for its unification]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia № 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport):* zb. naukovykh prats/ eds. Tymoshenka O. V. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova., vol. 3K (162)23. Pp. 192–196

8. Kovalchuk N. M., Saniuk V. I. (2007). *Zahalnorozvyvalni vpravy ta yikh konstruiuvannia [General development exercises and their design.]:]:* navch. posib. Lutsk: «Vezha» VNU im. Lesi Ukrainky, 104 pp. (in Ukrainian)

9. Kovalchuk N., Saniuk V. (2006). Suchasni problemy vykorystannia terminolohii zahalnorozvyvalnykh vprav u shkoli [Modern problems of using the terminology of general development exercises in school]. *Fizychne vykhovannia v shkoli,* no. 2, pp. 35-43.

10. Kovalchuk N., Saniuk V. (2016). *Stroiovi vpravy yak zasib fizychnoho vykhovannia [Drill as a means of physical education]* metod. rek. Lutsk : Vezha-Druk. 68 pp. (in Ukrainian)

11. Kovalchuk N. M. (2011). *Istoriia rozvytku himnastyky v Ukraini [History of the development of gymnastics in Ukraine*]: metod. materialy. Lutsk: Volynskyi nats. un-t im. Lesi Ukrainky. 68 pp. (in Ukrainian)

12. *Lektsiia 1. Terminolohiia bazovykh vprav fitnesu[Lecture 1. Terminology of basic fitness exercises.]*. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/289569/mod_resource/content/3/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%201%20%28%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%202%29-converted.pdf. (Last accessed: 01.05.2024).

13. Metodychni rekomendatsii z dystsypliny «Himnastyka ta metodyka vykladannia» (himnastychna terminolohiia) dlia zmishanoi formy navchannia [Methodical recommendations on the discipline "Gymnastics and teaching methods" (gymnastic terminology for the mixed form of education)]. (2021): metod. rek. /eds. Boretska N. O. Mykolaiv : Ilion. 57 pp. (in Ukrainian)

14. *Modelna navchalna prohrama «Fizychna kultura. 5–6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum «Physical Culture. Grades 5–6 «for general secondary education institutions]*. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Fiz.kult.5-6.kl.Pedan.ta.in.12.08.pdf [in Ukrainian] (Last accessed: 21.04.2024).

15. *Modelna navchalna prohrama «Fizychna kultura. 7-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum «Physical Culture. Grades 7–9 «for general secondary education institutions*]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Fiz.kult.2023 / Fiz.kult.7-9.kl.Bazhenkov.ta.in.24.08.2023.pdf (Last accessed: 21.04.2024).

16. Ohnystyi A. *Korotkyi himnastychnyi dovidnyk* (zahalnorozvyvaiuchi vpravy) [*Short gymnastic reference book (general development exercises).*]. Ternopil : SMT «TAIP», 2009. 24 s. URL: https://www.researchgate. net/publication/330180599_KOROTKIJ_GIMNASTICNIJ_TERMINOLOGICNIJ_DOVIDNIK_zagalnorozvivauci_vpravi

17. Saliamin Yu. M., Tereshchenko I. A., Prokopiuk S. P.Iu. Levchuk T. M. (2010). *Himnastychna terminolohiia [Gymnastic terminology]*: navch. posib. K.: Olimpiiska literatura. 144 pp.

18. SLOVNYK – tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [DICTIONARY – explanatory dictionary of the Ukrainian language]. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%BA (Last accessed: 11.05.2024)

19. Sportyvna aerobika [Sports aerobics]: URL: https://begk.com.ua/images/FW/samostiyni-vibor/sport-aerob/FP.NP-sport-aerobika.pdf (Last accessed: 19.04.2024).

20. Stroiovyi statut Zbroinykh syl Ukrainy [Military regulations of the Armed Forces of Ukraine] (2020). URL: http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/549-14/page (Last accessed: 23.04.2024).

21. Iankiv I. T. (2000). Ukrainska sportyvna terminolohiia (istoryko-metodolohichnyi analiz) [Ukrainian sports terminology (historical and methodological analysis).].: avtoref. dys. kand. nauk z fiz. vykh. i sport: 24.00.02. Lutsk. 19 pp.

22. Iak perekladaietsia slovo Vidzhymannia ukrainskoiu [How the word "push-up" is translated into Ukrainian.] URL: (Last accessed: 13.04.2024).

N. M. KOVALCHUK
Associate Professor at the Department of Theory of Physical Education and Recreation, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: kovalchyk.nadiya@vnu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-7230-2521

V. M. USACHOV
Postgraduate Student at the Department of Theory of Physical Education and Recreation, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: usachov.viktor@vnu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0007-0022-6631

PROBLEMS OF MODERN GYMNASTIC TERMINOLOGY

The creation of gymnastic terminology has its own history. Terminology is a specific language, without which it is impossible to communicate in various fields of professional activity. Gymnastics terminology promotes quality understanding between the teacher and the student in the process of teaching not only gymnastic exercises, but also drills, general development exercises, exercises on non-standard equipment and with objects, etc. Until 1991, gymnastic terminology corresponded to the patterns and trends of the Russian language. After Ukraine gained independence, there was an urgent need to create gymnastic terminology in the native language. Teachers and coaches began to work actively on this. But even today, this problem has not been fully resolved, so it remains searching and relevant, which prompted the authors to analyze the state of modern gymnastic terminology and justify the need to change the terms of some exercises.

Having analyzed the scientific, educational and methodical literature, and reviewed a significant amount of educational video material, the authors drew attention to the fact that the process of creating modern gymnastics terminology remained uncontrolled. Quite often, there is a pattern of copying from Russian terms, distortion of terms beyond recognition, use of outdated terms from the time of the German and Sokil systems of gymnastics, ambiguity and synonymy. Gymnastic terms in Western Ukraine differ in some ways from similar terms in the Eastern region. The article provides a number of examples of misinterpretation of certain terms not only in methodical publications but also in physical education curricula of general secondary education institutions. The authors also suggest names of exercises, justifying the terms with relevant information from explanatory dictionaries.

The article also raises the issue of unjustified substitution of Ukrainian terms for English ones in fitness and aerobics, which gives the impression of ignoring the native language.

The partial coverage of the problematic aspects of the presence of mistakes in the use of gymnastic terminology in state documents, educational and methodical manuals in the field of physical culture and sports creates an urgent need for an all-Ukrainian scientific and practical conference with the aim of unifying and standardizing terms, as well as creating an appropriate dictionary.

Key words: violation of the requirements of gymnastic terminology, mistakes in terminology, unification of gymnastic terminology, terminological incompetence, Ukrainian sports terminology.

УДК 378:348.147:371.25
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.12

М. В. ПОДОЛЯК
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов імені Якима Яреми, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького, м. Львів, Україна
Електронна пошта: misha.podol@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-1482-488X

ПОНЯТТЯ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Комунікація – це основний метод передачі інформації від однієї людини до іншої. В професійній сфері комунікація використовується здебільшого для обміну інформацією між людьми. Текст, як лінгвістична категорія, є присутнім в усіх видах мовленнєвої діяльності, а саме на письмі, в усному мовленні, в читанні та розумінні. Текстоцентричний метод вивчення іноземної мови є одним із сучасних підходів, що акцентує увагу на тексті як основній одиниці навчання. Цей метод спрямований на розвиток навичок мовлення, читання, аудіювання та письма через систематичне використання автентичних текстів. Центральною ідеєю текстоцентричного навчання є використання мовних структур у їх природному контексті, що дозволяє студентам ефективно засвоювати іноземну мову та використовувати її у реальних комунікативних ситуаціях. Текст як комунікативний, мовний та мовленнєвий об'єкт є предметом дослідження багатьох науковців, зокрема: М. Бахтін, Ю. Лотман, Т. Надеїна, М. Пентилюк, Л. Мацько, Ф. Бацевич, С. Єрмоленко, О. Біляєв та ін. Мета дослідження – визначити місце текстоцентричного навчання професійної іноземної мови у процесі формування професійної іншомовної комунікативної компетентності. Поняття тексту в комунікативній лінгвістиці дуже тісно пов'язане з поняттям дискурсу. Одні вчені вважають тотожними ці поняття, інші ж стверджують, що дискурс – це усне мовлення, а текст відноситься до письмової роботи. В контексті навчання правильної побудови, формування, використання професійних іншомовних текстів важливо розглянути підхід до навчання студентів, який би брав за основу іншомовні тексти. Одним з таких підходів є текстоцентричний підхід до навчання іноземної мови. Варто зазначити, що виходячи з цього підходу навчання іноземної мови, текст, у будь-якій формі, розумітиметься як результат мовленнєвої діяльності. Багато вчених розглядає текстоцентричний підхід як основний спосіб формування іншомовної комунікативної компетентності. Для викладача іноземної мови, при використанні текстоцентричного підходу до навчання, перш за все важливо підібрати відповідний рівень складності тексту. При навчанні професійної іноземної мови – текст, який не лише міститиме необхідну термінологію та граматичні конструкції, а й буде передавати найновішу інформацію з відповідної галузі науки, з метою, щоб студент не лише розвивав іншомовну компетенцію, а й професійну.

Ключові слова: текст, текстоцентричний метод, дискурс, навчання іноземної мови.

Поставлення проблеми. Комунікація – це основний метод передачі інформації від однієї людини до іншої. Функціями комунікації є пізнавальна, інформаційна, впливова та координаційна. В професійній сфері комунікація використовується здебільшого для обміну інформацією між людьми. Одним з основним засобів комунікації між особами є мова, з семіотичної точки зору – знакова система, яка використовується для передачі інформації. У вторинній системі мови (створеній людиною) існують одиниці різних мовних рівнів: фонеми, морфеми, лексеми ітд. Лексеми є основними мовними одиницями, здатними передати інформацію від однієї людини іншій. Тому лексема – це слово, яке має самостійне значення [Tippett 2010]. Проте інформація передається не лише самими словами, а певним організаційним набором слів – текстом, які пов'язані між собою різноманітними мовними зв'язками (синтаксичні, граматичні, лексичні ітд.)

Текст, як лінгвістична категорія, є присутнім в усіх видах мовленнєвої діяльності, а саме на письмі, в усному мовленні, в читанні та розумінні. Розмовляючи або пояснюючи певну інформацію, особа кодифікує її в слова (лексеми), які, в свою чергу, використовуючи граматичні норми певної мови, перетворюються в текст. Текст вважаємо посередньою ланкою в системі кодифікації інформації. Тобто текст знаходиться між адресантом (автором) та адресатом (слухачем або читачем). Письмовий або усний текст створюється автором з метою передачі певної інформації. Тому текст є також тісно

пов'язаний з розумінням мови. Складовими елементами будь-якого тексту є слова, як кодифіковані засоби передачі інформації.

Текстоцентричний метод вивчення іноземної мови є одним із сучасних підходів, що акцентує увагу на тексті як основній одиниці навчання. Цей метод спрямований на розвиток навичок мовлення, читання, аудіювання та письма через систематичне використання автентичних текстів. Центральною ідеєю текстоцентричного навчання є використання мовних структур у їх природному контексті, що дозволяє студентам ефективно засвоювати іноземну мову та використовувати її у реальних комунікативних ситуаціях. Тому розгляд та висвітлення окремих аспектів текстоцентричного навчання іноземної мови у ЗВО є доволі актуальним та сучасним.

Аналіз попередніх досліджень. Текст як комунікативний, мовний та мовленнєвий об'єкт є предметом дослідження багатьох науковців, зокрема: Л. Галаєвська досліджує текстоцентричний підхід до формування мовленнєвих умінь і навичок; О. Кучерук, О. Любашенко, О. Федорцова та Л. Овсієнко досліджують навчання іноземної мови з використанням текстоцентричного підходу; аналізом проблеми понять дискурсу та тексту займаються І. Шевченко та О. Чепіль. Також проблематикою текстоцентричного підходу до навчання іноземної мови займалися: М. Бахтін, Ю. Лотман, Т. Надеїна, М. Пентилюк, Л. Мацько, Ф. Бацевич, С. Єрмоленко, О. Біляєв та ін.

Мета дослідження – визначити місце текстоцентричного навчання професійної іноземної мови у процесі формування професійної іншомовної комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Єдиного тлумачення поняття «текст» на сьогодні не існує. Таку ж думку висловлює Ф. Бацевич, зазначаючи: «Різноманітність підходів до тлумачення тексту зумовлена багатьма причинами, передусім важливістю цього поняття для людини, його складністю, а також багатовіковою традицією вивчення його в різних сферах знань. Текст, як явище мовної та позамовної дійсності – складний феномен, який виконує різноманітні функції: бере участь у комунікації, допомагає зберігати та передавати інформацію…» [Бацевич 2004 : 146]. Звідси випливає, що текст є важливою частиною процесу передачі інформації, використовуючи мову, проте чіткого визначення цього поняття немає. Тому, на нашу думку, доцільно детальніше розглянути тлумачення поняття тексту різними науковцями.

Текст за Ф. Бацевич – це результат спілкування (інтеракції та трансакції), його структурно-мовна складова і одночасно кінцева реалізація; структура, в яку втілюється живий дискурс після свого завершення [Бацевич 2004 : 147]. Текст характеризується такими ознаками: зв'язністю, цілісністю, інтенційністю, інформативністю, ситуативністю, членованістю, інтегративністю, модальністю, розгорнутістю, послідовністю, динамізмом зображуваного. Найважливішими серед перелічених ознак Ф. Бацевич вбачає в зв'язності (категорія, що характеризує особливості з'єднання всередині тексту його елементів) та цілісність (категорія, пов'язана зі смисловою єдністю) [Бацевич 2004 : 148].

А. Караденіз пояснює поняття тексту таким чином: «Тексти – це структури, що складаються зі слів, префіксів і суфіксів, а також речення. Ці елементи об'єднуються і доповнюють один одного, утворюючи змістовні фрази. Тому виявлення зв'язку між цими префіксами та суфіксами, словами та словосполученнями є важливими для того, щоб зробити звукову інтерпретацію тексту.» [Karadeniz 2017 : 94].

Поняття текст І. Кочан тлумачить так: «З одного боку, текст – це будь-яке висловлювання, що складається з одного чи кількох речень, з іншого – таке мовне утворення як повість, роман, епопея. На цій підставі іноді висловлюється сумнів, чи слід вважати текст мовною одиницею. Термін текст застосовують для позначення не лише цілісного висловлювання, а й відносно закінченого за змістом уривка». Основними складовими тексту, за дослідником, є план змісту (смисл тексту) та план вираження (мовне оформлення) [Кочан 2008 : 30–31].

Поняття тексту в комунікативній лінгвістиці дуже тісно пов'язане з поняттям дискурсу. Одні вчені вважають тотожними ці поняття, інші ж стверджують, що дискурс – це усне мовлення, а текст відноситься до письмової роботи [Лінгвістика тексту 2008 : 13]. Подібне знаходимо в І. Корольова, який зазначає, що вихідною, фундаментальною формою існування дискурсу є усне мовлення, а письмовий дискурс є похідним від нього [Корольов 2012 : 292]. Як бачимо

науковець наголошує на існуванні дискурсу у двох формах – усної та письмової, і на нашу думку такий розподіл дискурсу доцільніший. Особа може висловлювати свої думки може однаковим чином як письмово так і усно. Маємо на увазі, що інформація може бути передана іншому мовцеві, використовуючи будь яку форму мовлення – усну чи письмову. Тому, на нашу думку, недоцільно відносити текст лише до письмової форми мовлення, а дискурс – суто до усної.

Аналізуючи співвідношення понять «текст» та «дискурс», Ф. Бацевич порівнює такі відповідності тексту та дискурсу: текст – це предикативна одиниця, в той час як дискурс – це мовленнєва дія, мовленнєвий акт; текст містить діалогічну єдність, а дискурс – це інтеракція, макродіалог або мовленнєва подія; текст – це одиниця лінгвістичного аналізу, а дискурс – комунікативного; текст – одиниця лінгвальна, дискурс – соціолінгвальна, інтерактивна [Бацевич 2004 : 147–148].

Вчені вважають, що мовлення характеризується двома основними підходами – лінгвістики тексту та аналізу дискурсу. За словами М. Бісімалієвої ці два поняття відносяться до однієї галузі дослідження, проте лінгвістику тексту дослідниця розглядає як частину аналізу дискурсу. Даючи пояснення поняття дискурс, авторка наголошує на схожості їх тлумачення в мовознавстві. Розрізняючи ці два поняття М. Бісімалієва зазначає: «Поняття дискурс пов'язане з аналізом мовного фрагмента як процесу з урахуванням учасників цієї події, їх знань, ситуації спілкування, що склалася; поняття текст пов'язане з аналізом мовного фрагмента як продукту і тут увага приділяється в основному формальним засобам зв'язку його частин.» [Лінгвістика тексту 2008 :11–13].

Ф. Бацевич тлумачить поняття дискурсу так: «Дискурс – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників.» [Бацевич 2004 : 138].

Дещо інше пояснення поняття дискурс знаходимо в праці Р. Гром'як, який зазначає: «Дискурс – сукупність висловлювань, що стосуються певної проблематики, розглядаються у взаємних зв'язках з цією проблематикою, а також у взаємних зв'язках між собою.» [Лінгвістика тексту 2008 : 20]. Автор вводить поняття одиниці дискурсу, які він розуміє як конкретні висловлювання, які функціонують у різноманітних умовах суспільства.

Натомість І. Штерн пояснює дискурс таким чином: «Дискурс – зв'язний текст у контексті багатьох конституючих та фонових чинників – соціокультурних, психологічних тощо. Дискурс називають занурeним в життя текстом, що вивчається разом з тими формами життя, які формують його.» [Лінгвістика тексту 2008 : 16]. Виходячи з цього, він пропонує досліджувати дискурс в прагматично-ситуативному, ментальному та інших контекстах.

Варто також зазначити, що дискурс, який тісно пов'язаний з текстом, передбачає також і таку сферу мовлення як розуміння. Щодо цього висловилася О. Чепіль, пояснюючи поняття дискурс: «У більш широкому розумінні дискурс – складна ємність мовної практики та екстралінгвістичних факторів, необхідних для розуміння тексту.» [Чепіль 2011 : 212]. Виходячи з цього вважаємо, що розуміння тексту або повідомлення є важливим елементом міжособистісної комунікації. Розуміння повідомлення буде стосуватися рівнозначно і тексту і дискурсу. О. Чепіль розуміє поняття дискурс так: «Дискурс – це комунікативна подія, що обумовлюється взаємозв'язком між мовцем та слухачем і передбачається мовленнєвою поведінкою останніх.» [Чепіль 2011 : 215].

І. Корольов, розглядаючи онтогенез поняття дискурс пояснює його так: «Дискурс – складне комунікативне явище, усна мовленнєва дія, враховуючи соціальний контекст, що дає відомості про учасників комунікації та їхні характеристики, а також процеси виробництва й сприйняття повідомлення.» [Корольов 2012 : 291]. Важливим аспектом в розумінні дискурсу є його структура. І. Корольов в структурі дискурсу розрізняє: макроструктуру – членування дискурсу на великі складові (епізоди в розповіді, абзаци в газетній статті тощо); та мікроструктуру – членування дискурсу на мінімальні частини (предикації або клаузи). Окрім цього важливою складовою дискурсу є наявність трьох елементів – мовця, слухача і самого тексту [Корольов 2012 : 292].

В. Теуберт пропонує розглядати дискурс максимально широко, без будь яких специфікацій

чи конкретизації до часового сегменту, регіону, мовця тощо. Вчений дещо ототожнює поняття тексту та дискурсу, відносячи їх до людської комунікації. Дискурс науковець розуміє як соціальну дію, тісно взаємопов'язаний з культурою певного суспільства: «Культура – це спільна діяльність, яка наділяє спільну реальність значенням. Люди роблять це, розповідаючи про це.» [Teubert 2020 : 801]. До того ж дослідник відносить культуру та суспільство до явищ, створених дискурсом. Частково він пояснює це тим, що усі ці явища, як і дискурс, були створені комунікацією.

Характеризуються такі дискурси комунікативними ситуаціями, в яких вони виникають. І. Корольов в своїй розвідці наводить такий приклад судового дискурсу: «…судовий дискурс як вербально-знакове вираження процесу комунікації в ході судового процесу… з урахуванням характеристик і намірів комунікантів.» [Корольов 2012 : 297–298].

Отже можемо резюмувати, що поняття дискурс в сучасній лінгвістиці є комплексним та потребує подальшої конкретизації. Тим не менше це поняття трактуємо як комунікативне явище, яке утворюється та регулюється учасниками комунікативного процесу, враховуючи соціальні, культурні та національні складові, та виражається у формі тексту (письмової або усної форми).

Розглянувши поняття текст та дискурс, як одними з основних цілей професійної іншомовної комунікативної компетентності, вважаємо за необхідне детальніше зупинитися на процесі навчання використання іншомовних професійних текстів та дискурсів майбутніми фахівцями ветеринарної медицини. Варто наголосити, що незважаючи на те, що ми конкретизували цей процес навчання до ветеринарної сфери, він може використовуватися і в інших спеціальностях або сферах науки.

В контексті навчання правильної побудови, формування, використання професійних іншомовних текстів важливо розглянути підхід до навчання студентів, який би брав за основу іншомовні тексти. Одним з таких підходів є текстоцентричний підхід до навчання іноземної мови. Варто зазначити, що виходячи з цього підходу навчання іноземної мови, текст, у будь-якій формі, розумітиметься як результат мовленнєвої діяльності. Багато вчених розглядає текстоцентричний підхід як основний спосіб формування іншомовної комунікативної компетентності.

Зокрема О. Федорцова зазначає: «З погляду змісту й засобів досягнення освітньої мети визначальну роль у формуванні мовленнєвої особистості відіграє текстоцентричний підхід до навчання, бо мова живе в тексті, текст інтегрує мовленнєві знаки й культурні смисли, за допомогою аналізу тексту студент пізнає мову… Текстоцентричний підхід до навчання мови розглядаємо як методологічний орієнтир у забезпеченні ефективної системи навчання на текстовій основі, з використанням текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення.» [Федорцова 2020 : 77].

Подібні трактування знаходимо в праці Л. Галаєвської: «Формування мовної особистості неможливе без роботи з текстом. Використання тексту як основного засобу навчання сприяє тому, що школярі опановують способи розв'язання навчально-мовних, мовленнєвих і правописних завдань» [Галаєвська 2017 : 72].

Л. Овсієнко підкреслюючи ефективність використання текстоцентричного підходу зазначила: «Працюючи з текстами різних типів і стилів мовлення студенти-філологи удосконалюють мовні, мовленнєві, культуромовні, естетичні, творчі вміння й навички, засвоюють стилістичні норми тощо. Таким чином, ідея викладання лінгвістичних дисциплін на текстоцентричній основі відіграє важливу роль у навчальному процесі і є провідною під час формування лінгвістичної компетенції.» [Овсієнко 2014].

О. Любашенко наголошує, що в процесі навчання іноземної мови навчальний текст варто використовувати як масив певної інформації у відповідній предметній галузі, а також як матеріал для лінгвістичного аналізу. Навчальний текст професійного або наукового спрямування дослідник розглядає як сегмент мовлення, який призначений для формування й розвитку комунікативної компетенції. Дидактичний процес з використанням навчальних текстів стимулює збагачення та оновлення когнітивного та метакогнітивного досвіду, професійної спрямованості навчання мови, вивчення нових способів кодування інформації [Любашенко 2013 : 108–109].

Л. Галаєвська пояснює текстоцентричний підхід до вивчення мови так: «Текстоцентричний підхід – це спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток мовленнєвих умінь та навичок на текстовій основі. Цей підхід визначає текст як комунікативну одиницю, що має власну структуру і характеризується такими основними ознаками, як зв'язність, завершеність, інформаційність тощо» [Галаєвська 2017 : 69].

О. Кучерук трактує текстоцентричний підхід до навчання мови таким чином: «Текстоцентричний підхід до навчання мови розглядаємо як методологічний орієнтир у забезпеченні ефективної системи навчання на текстовій основі, з використанням текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення» [Кучерук 2017 : 8].

Досить цікавим дослідженням навчальних особливостей тексту є праця К. Тіппетт, яка розглядає застосування тексту-спростування певної, загальновідомої інформації в навчальному процесі. Прикладом такого тексту вчена подає наступний: «Багато людей вірять, що страус зариває голову в пісок, коли йому загрожує небезпека. Однак це неправда. Якби страуси заховали голову, вони б не змогли дихати! Пташенята страуса можуть сховатися від небезпеки, лежачи з витягнутими на землю шиями. Дорослі можуть слухати звук, приклавши голову до землі, або вони можуть втекти.» [Tippett 2010]. З прикладу зрозуміло, що це загальновідомий факт, проте вчена спростовує його. Таким чином привертається увага студентів до певного факту і це, в свою чергу сприяє як запам'ятовуванню певних фактів, так і розумінню іншомовного тексту. Застосування викладачем такої методики дозволить не лише зацікавити студентів в отриманні певної, достовірної інформації, а й глибокому аналізу даного тексту. Варто зазначити, що викладачу іноземної мови за професійним спрямуванням, використовуючи цю методику, рекомендуємо підбирати тексти, які б відповідали трьом основним критеріям: відповідна складність тексту, професійна орієнтованість тексту та цікава, загальновідома інформація, яка має наукове спростування.

Дослідження В. Мацуока та Д. Хірш розглядають ефективність текстів у навчанні нових, невідомих слів. Дослідники зазначають, що завдяки текстам студенти можуть не лише запам'ятати нові слова, а й практикуватися у їх використанні в мовленні. Зумовлено це здебільшого повторенням певних слів у тексті. Проте, автори наголошують, що їхнє дослідження застерігає викладачів іноземної мови від понаднормового використання читання та перекладу іншомовних текстів під час занять, оскільки це зменшує ефективність навчання [Matsuoka 2010].

В контексті текстоцентричного підходу до навчання О. Кучерук розглядає поняття дидактичного тексту, який може виражатися в письмовій або усній формах. Такий текст, за словами дослідника, спеціально відібраний та створений відповідно до навчальних цілей. Він виконує такі функції: інформаційну, пізнавальну, мотиваційну, навчальну, розвивальну, виховну, комунікативну, риторичну, розважальну [Кучерук 2017 : 9]. В цьому контексті варто також додати, що досить широко в навчальному процесі іноземної мови використовуються навчальні тексти, які здебільшого поділяють на:

– професійні (ветеринарні, медичні, юридичні). Такі тексти характеризуються широким використанням відповідної термінології, граматичних правил, пунктуації та синтаксису тощо;

– за складністю (тексти для початківців, вільних користувачів). Такі тексти міститимуть слова та граматичні конструкції, виходячи з цільової аудиторії таких текстів. Простіші тексти міститимуть загальновідомі та найпоширеніші слова, малу кількість зворотів, фразеологізмів, прості граматичні конструкції. Складніші тексти будуть мати в собі складні граматичні конструкції, синоніми, фразеологізми тощо.

Для викладача іноземної мови, при використанні текстоцентричного підходу до навчання, перш за все важливо підібрати відповідний рівень складності тексту. При навчанні професійної іноземної мови – текст, який не лише міститиме необхідну термінологію та граматичні конструкції, а й буде передавати найновішу інформацію з відповідної галузі науки, з метою, щоб студент не лише розвивав іншомовну компетенцію, а й професійну.

В процесі використання текстоцентричного підходу до навчання О. Феорцова пропонує поєднувати його з методикою навчання іноземної мови, основане на завданнях: «Викори-

совувати текстоцентричний підхід до навчання іноземної мови доцільно, на нашу думку, з поєднанням методики task-based language learning (TBLL). Методика task-based language learning (TBLL) – вивчення мови, засноване на завданнях» [Федорцова 2020 : 77].

Висновки. Отже, відповідно до досліджень багатьох вчених можемо стверджувати що текстоцентричний підхід до навчання є ефективною методикою вдосконалення та отримання іншомовної професійної комунікативної компетенції. Текст та дискурс, як взаємопов'язані елементи, виступають основними результатами використання такого підходу викладачами іноземних мов. Окрім цього текстоцентричний підхід має широке застосування при навчанні спеціалізованої або професійно-орієнтованої іноземної мови, оскільки він може інкорпорувати в себе терміни та іншу професійну лексику. Також варто наголосити, що не слід звужувати поняття тексту лише до письмової форми. Вважаємо правильним, що чимало науковців розглядають текст також і в усній формі, оскільки саме усна комунікація є важливим елементом в передачі інформації. Проте на нашу думку не достатньо зводити до використання лише текстоцентричного підходу у процесі навчання іноземної мови. В дидактиці іноземної мови, на сучасному стані розвитку науки, існують ще багато інших методик і засобів для навчання іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич, Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія». 2004. 344 с.
2. Галаєвська, Л. В. Текстоцентричний підхід до формування мовленнєвих умінь і навичок та його реалізація в підручнику української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. Вип. 19. С. 68–79.
3. Загнітко, А., Монастирецька, Г. Лінгвістика тексту : хрестоматія. Донецьк : ДонНУ. 2009. С. 164.
4. Корольов, І. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія. *Studia linguistica*. 2012. Вип. 6(2). С. 285–305.
5. Кочан, І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Знання. 2008. С. 423.
6. Кучерук, О. А. Текстоцентричний підхід як лінгводидактична проблема. *Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах* : збірник наукових праць (за матеріалами міжрегіонального науково-методичного семінару). Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка. 2017. С. 7–13.
7. Любашенко, О. В. Текстоцентричий підхід у побудові лінгводидактичних стратегій навчання в університеті. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія : Педагогічні та історичні науки*. 2013. Вип. 112. С. 107–113.
8. Овсієнко, Л. М. До проблеми формування лінгвістичної компетенції студентів філологічних спеціальностей. *Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ялта, 20–21 березня 2014 р.). Ялта: РВНЗ КГУ. 2014. Частина 1. С. 195–199.
9. Федорцова, О. Г. Текстоцентричний підхід до навчання іноземної мови у ВНЗ. *Молодий вчений*. 2020. 3. С. 76–80. DOI: https://doi.org//10.32839/2304-5809/2020-79.1-20
10. Чепіль, О. Я. Феномен дискурсу у сучасній лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна*. 2011. Вип. 20. С. 211–215.
11. Karadeniz, A. Cohesion and Coherence in Written Texts of Students of Faculty of Education. *Journal of Education and Training Studies*. 2017. No2. Vol. 5. Pp. 93. http://dx.doi.org/10.11114/jets.v5i2.1998
12. Matsuoka, W. & Hirsh, D. Vocabulary learning through reading: Does an ELT course book provide good opportunities?. *Reading in a Foreign Language*. 2010. No1. Vol. 22. Pp. 56–70.
13. Teubert, W. Culture and the notion of discourse. 2020. Pp. 795–804.
14. Tippett, C. Refutation Text In Science Education: A Review Of Two Decades Of Research. *International Journal of Science and Mathematics Education*. 2010. 8(6). Pp. 951–970. DOI:10.1007/s10763-010-9203-x.

REFERENCES

1. Batsevych, F.S. (2004). Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky: Pidruchnyk [Basis of the communicative linguistics. *Manual*]. Kyiv : Vydavnychyi tsentr "Akademiia", 344 [in Ukrainian].
2. Halaievska, L. V. (2017). Tekstotsentrychnyi pidkhid do formuvannia movlennievykh umin i navychok ta yoho realizatsiia v pidruchnyku ukrainskoi movy [Text centric approach to the formation of speech abilities and skills and its realization in the manual on the Ukrainian language]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, 19, 68–79. [in Ukrainian].
3. Zahnitko, A., Monastyretska, H. (2009). Linhvistyka tekstu: khrestomatiia [Text linguistics: book]. Donetsk : DonNU, 164. [in Ukrainian].
4. Korolov, I. (2012). Poniattia dyskursu v suchasnomu movoznavstvi: vyznachennia, struktura, typolohiia [The notion of discourse in modern linguistics: definition, structure and typology]. *Studia linguistica*, 6(2), 285–305. [in Ukrainian].

5. Kochan, I. M. (2008). Linhvistychnyi analiz tekstu: *Navch. posib. 2-he vyd. pererob. i dop* [Linguistic analysis of a text, a handbook]. Kyiv : Znannia, 423. [in Ukrainian].

6. Kucheruk, O. A. (2017). Tekstotsentrychnyi pidkhid yak linhvodydaktychna problema [Text centric approach as linguodidactic issue]. *Aktualni problemy tekstotvorennia u linhvodydaktychnii ta mystetstvoznavchii ploshchynakh* : zbirnyk naukovykh prats (za materialamy mizhrehionalnoho naukovo-metodychnoho seminaru). Zhytomyr : Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka, 7–13. [in Ukrainian].

7. Liubashenko, O. V. (2013). Tekstotsentrychyi pidkhid u pobudovi linhvodydaktychnykh stratehii navchannia v universyteti [Text centric approach in determining linguodidactic strategy of education in an university]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova. Seriia : Pedahohichni ta istorychni nauky*. 2013, 112, 107–113. [in Ukrainian].

8. Ovsiienko, L. M. (2014). Do problemy formuvannia linhvistychnoi kompetentsii studentiv filolohichnykh spetsialnostei [To the problem of formation of linguistic competence of the philological faculties students]. *Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini: yevropeiskyi vektor : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Yalta, 20–21 bereznia 2014 r.). Yalta: RVNZ KHU, Chastyna 1, 195–199. [in Ukrainian].

9. Fedortsova, O. H. (2020). Tekstotsentrychnyi pidkhid do navchannia inozemnoi movy u VNZ [Text centric approach to the education of foreign language in an University]. *Molodyi vchenyi*, 3, 76–80. DOI: https://doi.org//10.32839/2304-5809/2020-79.1-20 [in Ukrainian].

10. Chepil, O. Ya. (2011). Fenomen dyskursu u suchasnii linhvistytsi [Phenomenon of discourse in modern linguistics]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Ser. : Filolohichna*, 20, 211–215. [in Ukrainian].

11. Karadeniz, A. (2017). Cohesion and Coherence in Written Texts of Students of Faculty of Education. *Journal of Education and Training Studies*, 2(5), 93. http://dx.doi.org/10.11114/jets.v5i2.1998 [in English].

12. Matsuoka, W. & Hirsh, D. (2010). Vocabulary learning through reading: Does an ELT course book provide good opportunities?. *Reading in a Foreign Language*, 1(22), 56–70. [in English].

13. Teubert, W. (2020). Culture and the notion of discourse, 795–804.

14. Tippett, C. (2010). Refutation Text In Science Education: A Review Of Two Decades Of Research. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 8(6), 951–970. DOI:10.1007/s10763-010-9203-x [in English].

M. V. PODOLIAK

PhD in Education, Associate Professor at the Department of the Ukrainian and Foreign Languages n.a. Ia. Iarema, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, Ukraine

E-mail: Misha.podol@gmail.com

https://orcid.org/0000-0003-1482-488X

THE CONCEPT OF A TEXT-CENTRIC APPROACH TO LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Communication is the primary method of transferring information from one person to another. In the professional sphere, communication is mainly used to exchange information between people. As a linguistic category, the text is present in all types of speech activity, namely in writing, speaking, reading, and understanding. The text-centric method of learning a foreign language is one of the modern approaches emphasizing the text as the central learning unit. This method systematically uses authentic texts to develop speaking, reading, listening, and writing skills. The central idea of text-centered learning is using language structures in their natural context, allowing students to effectively learn and use a foreign language in real communicative situations. The text as a communicative, language, and speech object is the subject of research by many scientists, particularly M. Bakhtin, Yu. Lotman, T. Nadeina, M. Pentylyuk, L. Matsko, F. Batsevich, S. Yermolenko, O. Bilyaev, and others. The study aims to determine the place of text-centric teaching of a professional foreign language in the formation of professional foreign language communicative competence. The concept of text in communicative linguistics is very closely related to discourse. Some scientists consider these concepts identical, while others claim that discourse is oral speech and text refers to written work. In learning the correct construction, formation, and use of professional foreign language texts, it is essential to consider an approach to teaching students that would take foreign language texts as a basis. One of these approaches is a text-centric approach to foreign language learning. It is worth noting that based on this approach to learning a foreign language, the text, in any form, will be understood as the result of speech activity. Many scientists consider the text-centric approach as the primary way of forming foreign language communicative competence. For a foreign language teacher, when using a text-centric approach to teaching,

it is first of all essential to choose the appropriate level of text complexity. When teaching a professional foreign language, a text that will not only contain the necessary terminology and grammatical constructions but will also convey the latest information from the relevant field of science, with the aim of the student developing foreign language competence and professional competence.

Key words: text, text-centric method, discourse, foreign language learning.

ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА

UDC 378.4::001.89+005.33(73)
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.13

K. I. SHYKHNENKO
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Chair of Language Training,
Institute of Public Administration and Research in Civil Protection, Kyiv, Ukraine
E-mail: shikhkate@gmail.com
http://orcid.org/0000-0002-8623-2907

ENHANCING RESEARCH EFFICIENCY AND EFFECTIVENESS: INSIGHTS INTO BEST PRACTICES OF U.S. UNIVERSITIES

This study aimed to explore the best practices employed by U.S. universities to enhance research efficiency and effectiveness and to determine their adaptive potential for Ukrainian higher education institutions. A systematic review methodology was employed, incorporating a keyword-based strategy and a structured search process. Predesigned criteria were used to select and exclude sources, and raw data was extracted for evaluation based on these criteria. Qualitative methods were employed to synthesise the data. The findings highlight several key factors that contribute to research efficiency and effectiveness. Interdisciplinary collaboration has emerged as a crucial element, with practices that facilitate the integration of knowledge and interaction across various domains and stakeholders demonstrating significant levels of transferability. Research funding and legal considerations were identified as significant contributors to research efficiency. Understanding the impact of funding source changes, complying with federal regulations, and ensuring transparency in fund utilisation were found to be crucial for maximising research productivity. Strategies related to research funding and legal considerations exhibited moderate transferability levels. Knowledge management practices and tools and their utilising for knowledge creation, visualisation, and retrieval were identified as beneficial for research processes and outcomes as they offer guidance for effective knowledge management strategies in higher educational institutions. These practices demonstrated moderate transferability levels. Collaboration among universities, industries, and government entities was highlighted as vital for driving innovation and knowledge creation in universities. Strategies fostering university-industry-government interactions, promoting entrepreneurship, and supporting innovation ecosystems exhibited high transferability levels. The role of research administrators in supporting researchers and managing research projects was recognised as crucial. Providing training, increasing awareness, and offering ongoing education opportunities for research administrators were identified as strategies with high transferability levels, contributing to improved research outcomes.

Key words: research efficiency, research effectiveness, U.S. universities, innovation, collaboration, technology, funding, interdisciplinary research.

Introduction. In the dynamic and competitive landscape of research today, universities hold a crucial position in fostering cutting-edge research and driving innovation [Rosowsky], [Sarpong, et al.], [United Nations]. With the increasing complexity and multidisciplinary nature of knowledge generation, it is imperative for universities to continuously enhance their research efficiency and effectiveness [Huenneke et al.], [Jahanian]. This not only contributes to bolstering their academic standing but also plays a significant role in advancing society as a whole. Consequently, the need arises to share the best practices employed by leading universities worldwide, particularly those in the United States, in order to optimise research processes at higher educational institutions in Ukraine [Shykhnenko & Sbruieva].

By examining the strategies, approaches, initiatives and training programmes implemented by these institutions, this study aims to acquire valuable insights that can inform and guide academic institutions on a global scale. The concept of research efficiency and effectiveness encompasses various facets of the research process, spanning from acquiring funding and allocating resources to fostering collaboration and disseminating knowledge [Hinrichs-Krapels & Grant]. Focusing on the context of U.S. universities acknowledges the diverse and thriving research ecosystem characteristic of these institutions, which epitomise a strong commitment to research excellence and innovation [Heaton et al.]. Therefore, it becomes relevant to identify and analyse

the key factors contributing to research efficiency and effectiveness within U.S. universities through a comprehensive review of existing literature, case studies, and empirical data. Moreover, exploring the role of technology, interdisciplinary collaboration, funding mechanisms, research infrastructure, vocational training programmes for future research administrators and institutional support becomes crucial in understanding how research efficiency and effectiveness can be advanced. This study aims to bridge this gap by examining successful initiatives and innovative approaches implemented by U.S. universities, thereby unearthing novel ideas and practices that can be adapted and implemented in diverse academic settings.

Analysis of relevant research. Relevant literature reveals historical, theoretical, technological, interdisciplinary collaborative, economic, financial, legal and training research administrators-to-be perspectives of research best practices of U.S. universities. The historical perspective highlighted in the relevant scientific literature regarding the topic of enhancing research efficiency and effectiveness in U.S. universities focuses on the evolution and development of research practices over time [Foltz et al.], [Kupriyanova et al.]. Scholars have examined the historical trajectory of research in universities, tracing its growth, transformation, and the emergence of best practices [Gorman]. This perspective sheds light on the historical factors that have shaped the research landscape in U.S. universities.

The theoretical perspective emphasised in the relevant scientific literature revolves around various theoretical concepts that underpin the understanding of research efficiency and effectiveness in U.S. universities [Goetze]. Scholars have drawn upon theories and models from disciplines such as organisational theory, innovation studies, knowledge management, and research policy to analyse and explain the factors influencing research efficiency and effectiveness [Boswell & Smith], [Dei et al.], [Joullié & Gould]. These theoretical perspectives provide a foundation for understanding the complex dynamics and interrelationships between different elements of research processes and offer framework for assessing and improving research performance. Additionally, scholars have also explored theoretical issues related to interdisciplinary collaboration, technology adoption, funding mechanisms, and research infrastructure as key factors in enhancing research efficiency and effectiveness [Clark & Wallace]. Theoretical perspectives guide researchers in conceptualising and studying research practices, identifying key variables, and proposing interventions and strategies to optimise research processes.

Technological advancements have emerged as critical drivers of research efficiency and effectiveness in U.S. universities [Huang], [Foltz et al.]. These institutions have embraced digital tools and platforms that streamline research workflows, enable efficient data analysis, and facilitate interdisciplinary collaboration [Parti & Szigeti]. According to Park [Park], by leveraging technologies such as big data analytics, artificial intelligence, and machine learning, U.S. universities have accelerated the pace of discovery and innovation. Exploring successful technological implementations within these universities offers valuable insights for other academic institutions seeking to optimise their research processes.

Interdisciplinary collaboration has also been identified as a significant factor in enhancing research efficiency and effectiveness. U.S. universities have recognised the importance of breaking down disciplinary silos and have established research centres, initiated joint projects, and developed interdisciplinary training programmes [Reinholz & Andrews]. Roscorla [Roscorla] claims that these initiatives foster knowledge exchange, stimulate innovative thinking, and enhance the impact of research outcomes. By investigating the strategies and mechanisms employed by U.S. universities to encourage interdisciplinary collaboration, valuable guidance can be derived for cultivating a collaborative research culture in other academic settings.

The analysis of relevant research showed that the economic perspective of enhancing research efficiency and effectiveness in U.S. universities can be inferred. The allocation of funds for research and development (R&D) across different fields and the sources of funding shed light on the economic considerations associated with research activities. The key points regarding the economic perspective were based on the data drawn from [Valavanidis and Vlachogianni]. The researchers found that the expenditure on R&D in several universities in the USA, such as Johns

Hopkins University, University of Michigan, University of Wisconsin, University of Washington, University of California San Diego, University of California-San Francisco, Duke University, University of California-Los Angeles, Stanford University, and Columbia University in the city of New York was significant. The total R&D expenditure for these universities ranges from approximately $889 million to $2.1 billion. Life sciences, including biology and medicine, emerge as prominent fields receiving substantial R&D funding across multiple universities. Electrical engineering is another field that receives notable funding at some institutions. The allocation of funds to scientific fields, particularly life sciences, underscores the economic importance of advancements in these areas. The funding for R&D projects in U.S. universities comes from various sources. Federal government funding constitutes a significant portion of the financial support for research, with amounts ranging from around $1.1 billion to $1.8 billion. Other sources include state and local government funds, institution funds, business contributions, nonprofit organisations, and other donors. The diversification of funding sources reflects the collaborative and multidimensional nature of research financing. The percentage of R&D funding allocated to different fields varies across universities. Life sciences consistently receive a significant share, with some universities allocating over 50% of their total R&D expenditure to this field. Other fields, such as engineering, also receive substantial funding but may account for a smaller proportion compared to life sciences. These findings proved that, in terms of economic perspectives, the U.S. universities invested substantially in R&D and prioritised the fields such as life sciences and engineering. The funding sources and allocation strategies demonstrate the financial considerations that shape research activities within these institutions. Understanding the economic dynamics and trends in R&D funding can inform efforts to enhance research efficiency and effectiveness, ensuring the optimal utilisation of resources for impactful academic and economic outcomes.

Acquiring funding is a critical aspect of research efficiency and effectiveness. U.S. universities have implemented diverse funding mechanisms, including competitive grant programmes, industry partnerships, and philanthropic support, to stimulate innovation and sustain research endeavours [University-industry collaboration], [Harris & Gallo], [Nugent et al.]. Examining successful strategies employed by U.S. universities in attracting and managing research funding informs best practices for optimising resource allocation and maximising research outcomes in other institutions.

The relevant scientific literature highlights several legal considerations that impact research activities and outcomes. These legal perspectives encompass various aspects, including intellectual property rights, compliance with regulatory frameworks, contractual obligations, and ethical considerations. Scientific literature emphasises the importance of understanding and protecting intellectual property rights in research endeavours. Universities often have policies and procedures in place to safeguard the intellectual property generated by their researchers [Al-Maamari & Al-Ghuwairi]. This includes inventions, discoveries, copyrights, patents, and trademarks. Proper management of intellectual property ensures that researchers receive appropriate recognition and economic benefits while fostering innovation and collaboration. Compliance with regulatory frameworks, such as those related to human subjects research, animal experimentation, biosafety, and export controls, is crucial for research conducted in U.S. universities. Researchers must navigate these legal requirements to ensure ethical conduct, protect the welfare of participants, and maintain the integrity of their research findings. Adhering to legal and ethical guidelines promotes transparency, credibility, and responsible research practices. U.S. universities often engage in collaborative research projects with external entities, including other academic institutions, industry partners, and funding agencies [University-industry collaboration]. Legal agreements, such as research contracts, material transfer agreements, and confidentiality agreements, govern the terms and conditions of these collaborations.

Ethical considerations are intertwined with legal perspectives in research. Scientific literature emphasises the need for adherence to ethical principles, such as informed consent, privacy protection, and data confidentiality. Research involving human subjects, animals, or sensitive data requires compliance with ethical guidelines, institutional review boards (IRBs), and applicable laws.

Respecting ethical norms ensures the well-being of participants and promotes trust in the research enterprise.

Research infrastructure, including state-of-the-art laboratories, equipment, and research facilities, significantly contributes to research efficiency and effectiveness [Rosetta]. U.S. universities have made substantial investments in developing robust research infrastructure to support cutting-edge investigations [National Science and Technology Council]. By analysing the infrastructure models, maintenance strategies, and resource allocation practices of these universities, insights can be gained to guide the development and management of research infrastructure in other academic contexts.

Vocational training programmes for research administrators and institutional support play a vital role in facilitating efficient research operations [Smith, 2019]. U.S. universities have implemented training initiatives to equip research administrators with the necessary skills to navigate complex research environments [University of Arizona]. Investigating these initiatives can inform the development of similar programmes in other academic settings, enhancing research management and administration.

While research efficiency and effectiveness are crucial for universities in driving innovation and advancing society, there is a gap in the understanding of the best practices employed by leading U.S. universities in achieving these goals. Existing literature has provided insights into research efficiency and effectiveness, but a comprehensive examination of the specific strategies, approaches, initiatives, and training programmes implemented by U.S. universities is needed. Furthermore, there is a lack of studies focusing on the transferability of these best practices to higher educational institutions in different contexts, such as Ukraine.

Therefore, the *purpose* of this study is to explore and gain valuable insights into the best practices employed by U.S. universities in enhancing research efficiency and effectiveness. By examining the strategies, approaches, initiatives, and training programmes implemented by these institutions, the study aims to inform and guide academic institutions globally, particularly those in Ukraine, in optimising their research processes. The focus is on understanding the diverse and thriving research ecosystem of U.S. universities, which exemplify a strong commitment to research excellence and innovation. The research questions for this study were as follows:

1) What are the key strategies and approaches employed by leading U.S. universities to enhance research efficiency and effectiveness?

2) What are the best practices in disseminating knowledge and promoting research outputs employed by U.S. universities?

3) To what extent can the best practices identified in U.S. universities be transferable to higher educational institutions in Ukraine and other global contexts?

Research Methods. This study relied on a systematic review methodology [Torres-Carrión et al.]. The methodology utilised a strategy based on keywords and involved a structured search process, predetermined criteria for selecting and excluding sources, extraction of raw data, evaluation of chosen sources based on specific criteria, and synthesis of data using qualitative methods [Kraus et al.]. In this systematic review, a search strategy was employed to identify scholarly (peer-reviewed) studies conducted or programmes or guidelines implemented within the context of U.S. universities that examined approaches, initiatives, or practices aimed at enhancing research efficiency and effectiveness. The selected studies included both empirical research and literature reviews for further analysis. The search procedure involved utilising various well-regarded academic databases such as Scopus, Web of Science, and Google Scholar. Search scripts were used for each database in the study, as adapted from [Torres-Carrión et al.]. Moreover, a direct search on Google was conducted. The manual search involved reviewing relevant journals, conference proceedings, and citation lists of identified articles using specific keywords related to research efficiency and effectiveness, best practices, U.S. universities, innovation, collaboration, technology, funding, and interdisciplinary research. This comprehensive search strategy aimed to capture relevant literature for the study.

The study ensured the appropriateness and excellence of the chosen literature via the use of predeveloped criteria for inclusion and exclusion. The inclusion criteria were as follows: a) studies conducted in the context of U.S. universities not later than 20 years ago (the review would focus on

research conducted within the United States to specifically examine the best practices implemented in U.S. universities; b) research efficiency and effectiveness (the studies should explicitly address or discuss the enhancement of research efficiency and effectiveness in U.S. universities; this includes strategies, approaches, initiatives, or interventions aimed at improving various aspects of the research process); c) best practices (the studies should identify, describe, or evaluate best practices employed by U.S. universities to enhance research efficiency and effectiveness; these can include organisational strategies, funding mechanisms, collaborative models, technological innovations, interdisciplinary approaches, or any other practices that have demonstrated positive outcomes; d) empirical studies and literature reviews (the review would consider empirical studies (quantitative, qualitative, or mixed methods) and literature reviews that provide evidence-based insights into the best practices of U.S. universities in enhancing research efficiency and effectiveness); e) the transferability score is higher than 40.

The exclusion criteria were as follows: a) studies conducted outside the context of U.S. universities (studies conducted in countries other than the United States will be excluded, as the focus is specifically on best practices in U.S. universities); b) studies not related to research efficiency and effectiveness (studies that do not directly address or discuss the enhancement of research efficiency and effectiveness in U.S. universities will be excluded); c) irrelevant topics or disciplines (studies that focus on topics or disciplines unrelated to research efficiency and effectiveness, such as teaching methods, student performance, or administrative processes not directly linked to research); d) opinion pieces and editorials (opinion pieces, editorials, commentaries, and non-peer-reviewed publications).

The screening and selection phase took place between February 2024 and the end of May 2024. The author received generous support from three colleagues who assisted in the search, screening, and selection of relevant sources. In the beginning, the selection procedure consisted of four distinct stages: identification, screening, evaluation of source eligibility, and inclusion [McKenzie et al.]. The search results were evaluated based on the title and abstract to assess their potential relevance. The reviewers used the Checklist for Preliminary Examination of Studies (see Appendix A). The chosen articles then underwent a comprehensive review of the full text to determine their suitability for inclusion in the literature review. The final selection was based on how well the articles aligned with the research objectives and their substantial contribution to the research efficiency and effectiveness in U.S. universities.

The chosen articles were analysed to extract and structure pertinent data related to recognized themes, domains, or facets of research efficiency and effectiveness. Essential information, including author(s) and publication year, depiction of strategies/approaches/initiatives/training programmes that enhance research efficiency and effectiveness within university research, and the potential transferability of best practices observed in U.S. universities to Ukrainian higher education institutions, were carefully examined. A qualitative analysis approach was utilised to identify patterns, similarities, and unique contributions within the selected literature. The extracted data were then synthesised and interpreted to present a comprehensive overview of the best practices employed by U.S. universities in enhancing research efficiency and effectiveness. Following that, three experts were involved to assess the *adaptation potential* (*transferability*) of the strategy/approach/initiative/training programme by evaluating various factors using the researcher-designed checklist (see Appendix B). Each factor includes specific assessment criteria, and a 5-point Likert scale is provided for rating the degree of alignment or suitability. Experts used this tool to systematically evaluate the transferability of the strategy/approach/initiative/training programme to higher educational institutions in Ukraine and identify potential modifications or adjustments needed to ensure its relevance and effectiveness within the local context (see the descriptors of transferability levels in Appendix C).

Results. The study identified 20 publications that highlight strategies, approaches, initiatives, best practices or training programmes to enhance research efficiency and effectiveness in university settings. Selected studies are presented below. These articles encompass a range of domains within university research, including interdisciplinary collaboration, research funding and legal con-

siderations, knowledge management, innovation, raising funds, and the training of research administrators and managers. The experts recognised these insights as transferable to higher educational institutions in Ukraine. The findings can be analysed according to the transferability levels assigned to the strategies, approaches, initiatives, and training programs for enhancing research efficiency and effectiveness in U.S. universities. The transferability levels, ranging from Level 1 to Level 3, indicate the potential applicability of these practices in higher educational institutions in Ukraine.

Level 1 Transferability

The integrated approach that embraces interdisciplinarity and knowledge integration, as proposed by Clark and Wallace [Clark & Wallace] holds the highest transferability level (Level 1). This approach offers a practical meta-framework for interdisciplinary inquiry, emphasising the importance of integrating education and fostering collaboration to advance well-being for all.

The sustainability pathway model proposed by Sarpong and colleagues [Sarpong et al.], which emphasises the interplay of investment, talent, and learning institutions in driving sustainable growth and innovation, also falls under Level 1 transferability. This model highlights the need to align R&D investments with talent development and collaborative learning to establish an economically viable innovation system.

Level 2 Transferability

The study by Foltz and colleagues [Foltz et al.], examining the factors influencing research efficiency and technological progress in U.S. research universities, holds a Level 2 transferability. Their findings provide insights into the impact of changes in funding sources on research performance and can inform strategies to improve research productivity.

The investigation of the collaboration between the federal government and academic research institutions by Harris and Gallo [Harris & Gallo] is also classified under Level 2 transferability. This study highlights the importance of federal regulations and requirements while acknowledging concerns raised by academic institutions regarding their unintended effects on research productivity.

The examination of knowledge management best practices at Yale University, as presented by Massicotte and Oas [Massicotte & Oas], falls under Level 2 transferability. Their Process Framework and Service Knowledge Management System offer insights into effectively supporting research endeavours through high-quality knowledge management processes.

The exploration of knowledge management tools and techniques, focusing on their contribution to research efficiency and effectiveness in U.S. universities, also holds a Level 2 transferability. The highlighted tools and their capabilities for knowledge creation, visualisation, and retrieval offer potential benefits for improving research processes and outcomes [Xu et al.].

The study investigating the impact of university-industry collaboration funding schemes on the generation of commercially valuable research outputs is categorised as Level 2 transferability [Nugent et al.]. Their findings shed light on the dynamics between collaboration schemes and research outcomes, offering insights into strategies for enhancing research efficiency and effectiveness.

The exploration of efficiency factors and outcomes at the system, sector, and institutional levels in U.S. universities, as examined by Kupriyanova and colleagues, falls under Level 2 transferability. Their comprehensive framework, along with identified facilitators and barriers, provides guidance for institutions aiming to improve research efficiency [Kupriyanova et al.].

Tollestrup's study explores the funding process for U.S. federal government programmes, where Congress evaluates bills annually to establish or modify these programs, leading to various funding methods affecting decision timelines and predictability. The report elucidates these approaches, exemplifying how funding relies on the type of law in place: some laws create or modify programs (authorisations), while others allocate funds (appropriations) [Tollestrup]. Understanding these law types and funding sources is pivotal for enhancing research efficiency and management in U.S. universities. This was assigned transferability level 2 by the experts.

Level 3 Transferability

The proposal of a dynamic capabilities framework for managing innovation ecosystems in universities [Heaton et al.] falls under Level 3 transferability. This framework guides universities in adapting to evolving challenges and highlights their transformative role in driving success in innovation ecosystems.

The exploration of the "Triple Helix" model and its impact on university-industry-government interactions, innovation, and knowledge creation [Etzkowitz] is classified as Level 3 transferability. This model highlights the importance of collaborative relationships and the proactive role of universities in utilising knowledge and expanding academic knowledge creation.

The analysis of the Duke Project Management Community of Practice as a best practice in research efficiency and effectiveness at Duke University [Johnson et al.] holds a Level 3 transferability. This practice has demonstrated its impact in providing project management expertise and mentorship, serving as a valuable resource across campus.

The recognition of the importance of valuing and supporting research administrators through increased awareness, more degree programs, and ongoing education [Smith] falls under Level 3 transferability. This acknowledgment highlights the role of educated administrators in securing funding and assisting researchers, ultimately enhancing research efficiency and effectiveness.

The findings from the study conducted by [Thomas et al.] underscore the important role of university spin-offs in harnessing the value of scientific progress. The study delves into the initial phases of 30 ventures co-founded by a distinguished scientist-entrepreneur over a span of four decades. It reveals how a star-scientist-entrepreneur identifies, shapes, and seizes opportunities to empower university spin-offs prior to their formal inception. Aligned with the innovation domain of university research, this study achieved a transferability level of 3 based on expert evaluations.

Collectively, the findings suggest that adopting and adapting these best practices and approaches can significantly contribute to enhancing research efficiency and effectiveness in higher educational institutions in Ukraine. Policymakers, administrators, and researchers can draw upon these insights to develop tailored strategies and initiatives that align with their institutional goals and priorities. By implementing these practices, institutions can foster interdisciplinary collaboration, improve research funding mechanisms, enhance knowledge management, promote innovation, and cultivate a skilled research administration workforce, thereby driving research excellence and impact in Ukraine.

Conclusion. Overall, the findings indicate that a combination of interdisciplinary collaboration, effective research funding mechanisms, knowledge management practices, collaborative university-industry-government networks, and training programs for research administrators can significantly enhance research efficiency and effectiveness. Implementing these best practices in higher educational institutions in Ukraine has the potential to drive research excellence, foster innovation, and contribute to sustainable development. However, it is essential to consider the specific cultural, contextual, and institutional factors in Ukraine when adapting these practices to ensure their successful implementation and positive impact on research outcomes. **Future research** can delve into the challenges and barriers faced during the implementation of the identified strategies, approaches, initiatives, and training programs. Understanding the factors that hinder successful implementation can inform the development of effective strategies to overcome these challenges and ensure the transferability of best practices in diverse settings.

Acknowledgement

We would like to extend our appreciation to our committed colleagues who generously dedicated their time and expertise to assist in conducting the literature search, selecting relevant articles, and processing the data. Their invaluable involvement significantly bolstered the quality and effectiveness of this research undertaking.

REFERENCES

1. Al-Ma'amari, A. A., & Al-Ghuwairi, A. H. (2022). The role of universities in developing and protecting intellectual property rights legislation. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, *16*, (1), 552-570. Retrieved from: https://www.ijicc.net/images/Vol_16/Iss1/16145_Maamari_2022_E1_R.pdf
2. Boswell, C., & Smith, K. (2017). Rethinking policy 'impact': four models of research-policy relations. *Palgrave Communications, 3*(44), 1-10. https://doi.org/10.1057/s41599-017-0042-z
3. Clark, S. G., & Wallace, R. L. (2015). Integration and interdisciplinarity: concepts, frameworks, and education. *Policy Sciences, 48,* 233–255. https://doi.org/10.1007/s11077-015-9210-4
4. Dei, De-G. J., & van der Walt, T. B. (2020). Knowledge management practices in universities: The role of communities of practice. *Social Sciences & Humanities Open, 2*(1), Article 100025. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2020.100025
5. Etzkowitz, H. (2003). Innovation in innovation: The triple helix of university-industry-government relations. *Social Science Information, 42*(3), 293–337. https://doi.org/10.1177/05390184030423002

6. Foltz, J. D., Barham, B. L., Chavas, J.-P., & Kim, K. (2012). Efficiency and technological change at US research universities. *Journal of Productivity Analysis,* 37(2), 171–186. Retrieved from: http://www.jstor.org/stable/43549651

7. Goetze, T. S. (2019). The concept of a university: Theory, practice, and society, *Danish Yearbook of Philosophy,* 52(1), 61–81. https://doi.org/10.1163/24689300-05201001

8. Gorman, L. (2021). *Explaining the historical rise of US research universities*. National Bureau of Scientific Research. Retrieved from: https://www.nber.org/digest/202105/explaining-historical-rise-us-research-universities

9. Harris, L. A., & Gallo, M. E. (2021). *Federally funded academic research requirements: Background and issues in brief.* Congressional Research Service. https://sgp.fas.org/crs/misc/R44774.pdf

10. Heaton, S., Siegel, D. S., & Teece, D. J. (2019). Universities and innovation ecosystems: a dynamic capabilities perspective. *Industrial and Corporate Change, 28*(4), 921–939. https://doi.org/10.1093/icc/dtz038

11. Hinrichs-Krapels, S., & Grant, J. (2016). Exploring the effectiveness, efficiency and equity (3e's) of research and research impact assessment. *Palgrave Communications, 2*, Article 16090. https://doi.org/10.1057/palcomms.2016.90

12. Huang, Y. (2021). Technology innovation and sustainability: challenges and research needs. *Clean Technologies and Environmental Policy, 23,* 1663–1664 https://doi.org/10.1007/s10098-021-02152-6

13. Huenneke, L. F., Stearns, D. M., Martinez, J. D., & Laurila, K. (2017). Key Strategies for Building Research Capacity of University Faculty Members. *Innovative Higher Education, 42,* 421–435. https://doi.org/10.1007/s10755-017-9394-y

14. Jahanian, F. (2018). *4 ways universities are driving innovation.* The World Economic Forum. Retrieved from: https://www.weforum.org/agenda/2018/01/4-ways-universities-are-driving-innovation/

15. Johnson, M. R., Bolte, J., Veldman, T., & Sutton, L. (2020). Establishing a project management community of practice in a large academic health system. *Journal of Research Administration,* 51(2), 102–110. https://eric.ed.gov/?id=EJ1293024

16. Joullié, J.-E., & Gould, A. M. (2021). Theory, explanation, and understanding in management research. *BRQ Business Research Quarterly,* 0(0), 1–14. https://doi.org/10.1177/23409444211012414

17. Kraus, S., Breier, M., Lim, W. M., Dabić, M., Kumar, S., Kanbach, D., Mukherjee, D., Corvello, V., Piñeiro-Chousa, J., Liguori, E., Palacios-Marqués, D., Schiavone, F., Ferraris, A., Fernandes, C., & Ferreira, J. J. (2022). Literature reviews as independent studies: guidelines for academic practice. *Review of Managerial Science, 16*, 2577–2595. https://doi.org/10.1007/s11846-022-00588-8

18. Kupriyanova, V., Estermann, T., Sabic, N. (2018). Efficiency of universities: Drivers, enablers and limitations. In A. Curaj, L. Deca, R. Pricopie (Eds.), *European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies.* Pp. 603–618. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77407-7_36

19. Massicotte, A., & Oas, M. (2012). *Yale university knowledge management process guide.* Knowledge Management Process. Retrieved from: https://its.yale.edu/sites/default/files/KnowledgeManagementProcessDocument_v05.pdf

20. McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., McGuinness, L. A., Stewart, L. A., Thomas, J., Tricco, A. C., Welch, V. A., Whiting, P., & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *Systematic Reviews,* 10(89), 1–11. https://doi.org/10.1186/s13643-021-01626-4

21. National Science and Technology Council. (2021). *National strategic overview for research and development infrastructure.* White House. Retrieved from:https://nps.edu/documents/115559645/121916825/2021+Dist+A+EOPOTUS+National+Strategic+Overview+of+R%26D+Infrastructure+Oct+2021.pdf/

22. Nugent, A., Chan, H. & Dulleck, U. (2022). Government funding of university-industry collaboration: exploring the impact of targeted funding on university patent activity. *Scientometrics,* 127, 29–73. https://doi.org/10.1007/s11192-021-04153-0

23. Park, T. (2020). *Advancing artificial intelligence research.* MIT News. Retrieved from: https://news.mit.edu/2020/advancing-artificial-intelligence-research-1118

24. Parti, K., & Szigeti, A. (2021). The future of interdisciplinary research in the digital era: Obstacles and perspectives of collaboration in social and data sciences – An empirical study. *Cogent Social Sciences,* 7(1), Article: 1970880. https://doi.org/10.1080/23311886.2021.1970880

25. Reinholz, D. L. & Andrews, T. C. (2019). Breaking down silos working meeting: An approach to fostering cross-disciplinary STEM–DBER collaborations through working meetings. *CBE – Life Sciences Education,* 18(3), 1–8. https://doi.org/10.1187/cbe.19-03-0064

26. Rosetta, F. (2023). *The growing importance of research infrastructures.* Elsevier Connect. Retrieved from: https://www.elsevier.com/connect/the-growing-importance-of-research-infrastructures

27. Roscorla, T. (2016). *Breaking down the silos in student-learning research.* Government Technology. Retrieved from: https://www.govtech.com/education/higher-ed/breaking-down-the-silos-in-student-learning-research.html

28. Rosowsky, D. (2022). *The role of research at universities: Why it matters.* Retrieved from: https://www.forbes.com/sites/davidrosowsky/2022/03/02/the-role-of-research-at-universities-why-it-matters/

29. Sarpong, D., Boakye, D., Ofosu, G., & Botchie, D. (2023). The three pointers of research and development (R&D) for growth-boosting sustainable innovation system. *Technovation, 22*, Article 102581. https://doi.org/10.1016/j.technovation.2022.102581

30. Shykhnenko, K., & Sbruieva, A. (2021). Strategies for organising and managing research at universities: Systemic review. *Advanced Education, 18,* 42-52. https://doi.org/10.20535/2410-8286.227831

31. Smith, S. (2019). *Research administration: The most important job no one knows about:* [Master's Degree Thesis, Johns Hopkins University]. Baltimore. Retrieved from: http://jhir.library.jhu.edu/handle/1774.2/62358

32. Tollestrup, J. (2021). *Overview of funding mechanisms in the federal budget process, and selected examples.* Congressional Research Service. Retrieved from: https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R44582

33. Thomas, V. J., Bliemel, M., Shippam, C., & Maine, E. (2020). Endowing university spin-offs pre-formation: Entrepreneurial capabilities for scientist-entrepreneurs. *Technovation,* 96–97, Article 102153. https://doi.org/10.1016/j.technovation.2020.102153

34. Torres-Carrión, P. V., González-González, C. S., Aciar S., & Rodríguez-Morales, G. (2018). *Methodology for systematic literature review applied to engineering and education.* Proceedings for the 2018 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON), Santa Cruz de Tenerife. Pp. 1364–1373. https://doi.org/10.1109/EDUCON.2018.8363388

35. United Nations. (2022). *The role of higher education institutions in the transformation of future-fit education.* United Nations. Retrieved from: https://www.un.org/en/academic-impact/role-higher-education-institutions-transformation-future-fit-education

36. University-industry collaboration: A closer look for research leaders. (2021). Elsevier Web version: https://www.elsevier.com/research-intelligence/university-industry-collaboration

37. University of Arizona. (2023). *Training & development resources for research administrators*. Research Arizona. Retrieved from: https://research.arizona.edu/research-resources/training/administrators

38. Valavanidis, A., & Vlachogianni, T. (2016). *Research and Development. The role of universities for the knowledge-based society and technological innovations. Expenditure in scientific research and applications as crucial factors for economic growth and the new technological frontiers*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/310708656_Research_and_Development_The_Role_of_Universities_for_the_Knowledge-based_Society_and_Technological_Innovations_Expenditure_in_Scientic_Research_and_Applications_as_Crucial_Factors_for_Economic_Growth

39. Xu, Y., Bernard, A., Perry N., & Lian, L. (2011). Managing knowledge management tools: A systematic classification and comparison. *Proceedings for the 2011 International Conference on Management and Service Science.* Pp. 1–4. China. https://doi.org/10.1109/ICMSS.2011.5998938

APPENDICES

Appendix A: Checklist for Preliminary Examination of Studies

Year_____

No. of the paper _____

Question	Yes	No
1. Was the study conducted within the past 20 years?		
2. Is the study explicitly conducted within the United States?		
3. Does the study mention or focus on U.S. universities?		
4. Does the study address or discuss the enhancement of research efficiency and effectiveness?		
5. Is there a clear emphasis on improving various aspects of the research process?		
6. Does the study identify, describe, or evaluate best practices employed by U.S. universities?		
7. Are organisational strategies, funding mechanisms, collaborative models, technological innovations, or interdisciplinary approaches discussed?		
8. Is the study based on empirical research (quantitative, qualitative, or mixed methods)?		
9. Is the study a literature review that provides evidence-based insights?		

Note: The study is included for detailed reading if the source scores at least 6 "yes" answers.

☐ *Include for the Detailed Reading* ☐ *Exclude*

Appendix B: Checklist for Assessing Adaptation Potential of a Strategy/Approach/Initiative/Training Programme for Enhancing Research Efficiency and Effectiveness in Higher Educational Institutions in Ukraine: Insights from U.S. Universities

Adaptation Factors	**Assessment Criteria**	**5-point Likert Scale**				
		1	**2**	**3**	**4**	**5**
Cultural and Contextual Factors	*1. Degree of alignment with local cultural norms and values					
	*2. Consideration of educational traditions and practices					
	*3. Awareness of administrative practices in Ukrainian institutions					
Institutional Capacity	**1. Availability of necessary resources and infrastructure					
	**2. Alignment with existing expertise and capabilities					
	**3. Feasibility within available institutional resources					
Legal and Regulatory Environment	***1. Compliance with local higher education regulations					
	***2. Understanding of legal obligations in Ukraine					
	***3. Consideration of intellectual property rights and ethical considerations					
Stakeholder Engagement	****1. Inclusion of stakeholder perspectives in decision-making process					
	****2. Feedback from university administrators and faculty members					
	****3. Incorporation of student and researcher input					
Pedagogical and Methodological Considerations	*1. Alignment with local teaching and learning methods and practices					
	*2. Suitability for instructional practices and preferences in Ukraine					
	*3. Adaptability to assessment methods used in Ukrainian institutions					
Relevance to National Priorities	*1. Alignment with national higher education and research strategies					
	*2. Addressing specific needs and goals of the country					
	*3. Contribution to national research priorities and initiatives					

*Note: Meanings assigned to values: *1 – Not aligned at all; 2 – Slightly aligned; 3 – Moderately (Partially) aligned; 4 – Aligned to a great extent; 5 – Fully aligned.*

***1 – Inadequate; 2 – Insufficient; 3 – Moderately sufficient; 4 – Highly sufficient; 5 – Fully adequate.*

****1 – Not compliant at all; 2 – Partially compliant; 3 – Mostly compliant; 4 – Largely compliant; 5 – Fully compliant.*

*****1 – Minimal involvement; 2 – Limited involvement; 3 – Moderate involvement; 4 – Extensive involvement; 5 – Full involvement.*

Appendix C. (Accompanies the checklist in Appendix B). Descriptions of levels of transferability a Strategy/Approach/Initiative/Training Programme for Enhancing Research Efficiency and Effectiveness in Higher Educational Institutions in Ukraine

Level 1 Transferability (Scored 40-59):

The strategy/approach/initiative/training programme exhibits a moderate level of transferability, as it considers cultural and contextual factors that can be adapted to align with local norms and values in Ukrainian higher educational institutions. The strategy/approach/initiative/training programme also take into account institutional capacity by considering the availability of necessary resources and alignment with existing expertise. Additionally, the strategy/approach/initiative/training programme acknowledges pedagogical and methodological considerations by evaluating the alignment with local teaching and learning methods and adaptability to assessment methods used in Ukrainian institutions.

Level 2 Transferability (Scored 60-79):

The strategy/approach/initiative/training programme demonstrates a high level of transferability, as it incorporates legal and regulatory factors specific to the Ukrainian higher education system. It demonstrates the compliance with local higher education regulations, understanding of legal obligations, and consideration of intellectual property rights and ethical considerations. Furthermore, stakeholder engagement is considered by including perspectives from university administrators, faculty members, students, and researchers, ensuring a comprehensive decision-making process.

Level 3 Transferability (Scored 80-90):

The strategy/approach/initiative/training programme is designed with a significant level of transferability, as it addresses the relevance to national priorities in higher education and research strategies in

Ukraine. It shows the alignment with national goals, contribution to national research priorities and initiatives, and consideration of specific needs of the country. The strategy/approach/initiative/training programme also takes into account the importance of stakeholder involvement, with extensive feedback incorporated from various university stakeholders, including administrators, faculty, students, and researchers. This comprehensive approach enhances the transferability of the strategy/approach/initiative/training programme to enhance research efficiency and effectiveness in Ukrainian higher educational institutions.

К. І. ШИХНЕНКО
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовної підготовки,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, м. Київ, Україна
Електронна пошта: shikhkate@gmail.com
http://orcid.org/0000-0002-8623-2907

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ОГЛЯД КРАЩОГО ДОСВІДУ УНІВЕРСИТЕТІВ США

Метою дослідження є вивчення найкращих практик, що застосовуються американськими університетами для підвищення ефективності та результативності досліджень, та з'ясування їх адаптаційного потенціалу для закладів вищої освіти України. Обрано методологію систематичного огляду, що включає структурований процес пошуку джерел на основі ключових слів. Для відбору літератури було розроблено критерії. Для синтезу даних були використані якісні методи. Отримані результати висвітлюють ключові фактори, що сприяють ефективності та результативності наукової роботи в університетах США. З'ясовано, що міждисциплінарна колаборація є вирішальним елементом, а діяльність, що сприяє інтеграції знань і взаємодії між різними зацікавленими сторонами, демонструє значний потенціал для адаптації в університетському середовищі. Фінансування досліджень та правові аспекти визначено важливими чинниками впливу на ефективність дослідницької діяльності. Розуміння впливу змін у джерелах фінансування, дотримання федеральних норм та забезпечення прозорості у використанні коштів є вирішальними для посилення результативності наукових досліджень. Стратегії, пов'язані з фінансуванням досліджень і правовими аспектами, продемонстрували помірний потенціал для адаптації. Інструменти управління знаннями та їх використання для створення, візуалізації та пошуку знань визнано корисним для дослідницьких процесів і результатів, оскільки вони допомагають виробленню ефективних стратегій управління знаннями у закладах вищої освіти. Ці практики продемонстрували помірний рівень адаптації в університетський контекст. Співпрацю між університетами, промисловістю та державними установами відзначено критично важливою умовою для стимулювання інновацій та створення знань. Стратегії, що сприяють взаємодії між університетами, промисловістю та урядом, заохочують підприємництво та підтримують інноваційні екосистеми, продемонстрували високий рівень потенціалу для адаптації. Роль адміністраторів наукових досліджень у підтримці дослідників та управлінні дослідницькими проєктами була визнана вирішальною. Проведення професійних тренінгів, підвищення обізнаності та надання можливостей безперервного навчання для адміністраторів наукових досліджень визначено як стратегії з високим потенціалом для адаптації, оскільки вони сприяють ефективності результатів університетських досліджень.

Ключові слова: ефективність досліджень, результативність досліджень, університети США, інновації, співпраця, технології, фінансування, міждисциплінарні дослідження.

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОСВІТИ

UDC 378.09
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.14

M. V. NADUTENKO
Candidate of Philological Sciences, Senior Researcher,
Ukrainian Lingua-Information Fund of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: margo.nadutenko@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3215-0970

M. V. NADUTENKO
Candidate of Technical Sciences in Structural, Applied, and Mathematical Linguistics, Head of Informatics Department of Ukrainian Lingua-Information Foundation of National Academy of Sciences (NAS) of Ukraine,
Secretary of Scientific Council "Information. Language. Intellect" of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: hostmaster@ulif.org.ua
https://orcid.org/0000-0001-6732-8455

O. L. FAST
Candidate of Sciences (Pedagogics), Associate Professor,
Vice-Rector for Research, Teaching and International Relations,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: ofast@lpc.ukr.education
https://orcid.org/0000-0001-7216-0044

THE TRIAD "INTELLECTUALIZATION – VIRTUALIZATION – BIG DATA": INTERDISCIPLINARY ISSUES ON NATURAL LANGUAGE STUDIES AND DOCTORAL EDUCATION PERSPECTIVES

This article explores the interdisciplinary issues of natural language studies and the perspectives of doctoral education in the context of the triad «Intellectualization – Virtualization – Big Data.» Recent advancements in technology have significantly propelled progress in the field of natural language processing (NLP). Modern NLP relies heavily on machine learning and deep learning techniques, enabling computers to learn from extensive datasets and execute tasks with high precision.

Key aspects highlighted in the article include the use of neural networks, attention mechanisms, and transfer learning. The primary challenges facing contemporary NLP, such as ambiguity, data scarcity, lack of context, and ethical concerns, are thoroughly discussed. Important research directions include multimodality, explainable neural networks, and the development of NLP systems for low-resource languages.

The «Results and Discussion» section emphasizes the technological status of NLP and its significance in the realms of intellectualization, virtualization, and big data analytics. Potential research areas are identified, such as enhancing the intellectualization of NLP systems, creating virtual environments for NLP applications, and leveraging big data analytics to improve the accuracy and efficiency of NLP systems.

Additionally, the article examines the training of doctoral students in the context of NLP and big data analytics, highlighting the development of competencies in research data management and the methodological capital of educational data science. The conclusion underscores the importance of integrating ethical considerations into the use of NLP technologies and their relevance to contemporary doctoral education in Ukraine.

The study highlights the critical need for an integrated approach to language analysis, virtual environments, and big data for the development of NLP systems and the modernization of doctoral education.

Key words: natural language processing (NLP), big data, doctoral education, doctoral students training, intellectualization, virtualization.

Introduction. In recent years, the development of technology has enabled significant progress in the field of natural language processing (NLP).

The basis of modern NLP is machine and deep learning. These techniques allow computers to learn from large data sets and perform tasks such as language modeling, text classification, and sentiment analysis with high accuracy. Machine learning algorithms, particularly deep neural networks, have shown extraordinary success in NLP tasks, outperforming traditional rule-based approaches.

Neural networks are a type of machine learning algorithm that has shown extraordinary success in NLP tasks. They are particularly effective in tasks such as language modeling, where they can learn to predict the next word in a sentence based on the context provided by previous words.

Word embedding is a technique used to represent words as vectors in a high-dimensional space. This allows computers to capture the semantic meaning of words and phrases, allowing them to perform tasks such as text classification and tonality analysis with greater accuracy.

Attention mechanisms are a technique used to focus the computer's attention on specific parts of the input data when performing NLP tasks. This can be particularly useful in tasks such as machine translation, where the computer must pay attention to both the source language and the target language.

Transfer learning is a technique that allows computers to use knowledge gained from one task to perform another related task. In practice, when using large language models, you don't have to deal with creating new models and training them from scratch on the client side. Most often, it will be necessary to create models on the basis of already existing ones. This technique is called Transfer Learning. This is a technology that has greatly advanced the field of NLP. This approach involves using pre-trained models and fine-tuning them for specific tasks, resulting in more accurate and efficient work. Transfer learning has enabled NLP systems to achieve state-of-the-art results in a variety of applications, including translation, text tonality analysis, and text generation.

Challenges of modern NLP:

– Ambiguity. One of the biggest challenges in NLP is dealing with ambiguity. Natural language is inherently ambiguous, and words and phrases often have multiple meanings. This can make it difficult for computers to accurately interpret and understand human language.

– Limited data. Another problem in NLP is the limited availability of data. Many languages do not have a large amount of data available for training and testing, which can limit the accuracy of NLP systems.

– Lack of context. NLP systems often struggle to understand the context in which language is used. This can lead to errors and misunderstandings, especially in tasks such as machine translation.

– Ethical problems. NLP raises a number of ethical concerns, such as the potential for bias in algorithms and the impact of automation on employment. These issues need to be addressed to ensure that NLP systems are used responsibly and ethically.

One of the most important areas of research is multimodality, which involves the analysis and understanding of language in combination with other modalities, such as computer vision, speech recognition and generation. Another direction of research is explanatory (self-explanatory) neural networks, the purpose of which is to provide transparency and interpretation of NLP systems. In addition, there is growing interest in developing NLP systems that can work with low-resource languages, which can have a significant impact on language and cultural heritage preservation.

Results and Discussion. The technological status of natural language has made significant progress in recent years thanks to advances in machine learning and deep learning. However, to ensure responsible and ethical use of NLP systems, issues such as ambiguity, data limitations, and ethical issues must be addressed.

The triad "Intellectualization – Virtualization – Big Data" had a significant impact on the technological status of natural language. Research directions that determine the interaction between these three factors are:

Intellectualization of NLP. With the increasing availability of large data sets and advances in machine learning, NLP has become an intellectually demanding field that requires a deep understanding of linguistics, computer science, and statistics. Scientists are exploring new methods of intellectualizing NLP, such as incorporating subject-specific knowledge, using cognitive computing techniques, and developing more complex models that can capture the nuances of human language.

Virtualization of NLP. The advent of virtual assistants, chatbots, and other virtual interfaces has led to the virtualization of NLP. Researchers are looking for ways to create more interactive virtual environments that can mimic human conversations and improve user interaction. This includes the development of more advanced dialogue systems, the integration of NLP with computer vision and other means of sensory input, and the creation of personalized avatars that can be adapted to the user's preferences and needs.

Big Data Analytics for NLP. The abundance of digital data has created new opportunities for research and application of NLP. Researchers use big data analytics to improve the accuracy and efficiency of NLP systems, develop more specialized models for specific domains, and explore new applications of NLP in areas such as social network analysis, sentiment analysis, and information retrieval.

In our opinion, possible areas of research in this field are:

Research in the field of intellectualization of NLP systems to better understand the complexity and nuances of human language.

Exploring opportunities for creating virtual environments for NLP programs.

Investigating the potential application of big data analytics in NLP to improve the accuracy and efficiency of NLP systems.

Exploring the interrelationships in the Intelligence-Virtualization-Big Data triad in NLP systems, the potential trade-offs and limitations of each approach.

Overall, the interplay between intelligence, virtualization, and big data analytics can significantly impact the state of natural language technology, enabling more sophisticated and accurate NLP systems that can mimic all the nuances of human speech and improve user interaction.

Research in the field of intellectualization of NLP systems.

Improving the intellectualization of NLP systems to better capture the complexity and nuances of human language is an ongoing challenge in the field. Possible directions of research in this field are as follows:

Multimodal NLP. Incorporating multiple modalities, such as computer vision, speech, and gesture recognition, into NLP systems can provide a more comprehensive understanding of human language and behavior. It is necessary to study the possibilities of using methods of combining information from different modalities and increasing the accuracy of NLP systems.

Cognitive NLP. Integrating cognitive science and NLP can help create more intelligent and human-like NLP systems. Research is needed on the use of cognitive architectures, such as the SOAR cognitive architecture, the core cognitive pathway, and SCC (Structure, Substance, Subject) to model human cognition and improve the performance of NLP systems.

The SOAR (State-Object-Action-Result) cognitive architecture is a theoretical framework for understanding human cognition and decision-making. It was developed by psychologists and cognitive scientists, notably John R. Anderson and his colleagues, as an alternative to more traditional cognitive architectures such as information processing theory.

According to the SOAR system, cognition is based on the interaction of four main components:

State: This refers to a person's current mental state, including their beliefs, desires, and goals. The state component represents the overall cognitive context in which the individual operates.

Object: This refers to external stimuli or objects that a person perceives and processes. An object component represents specific aspects of the environment to which an individual pays attention.

Action: This refers to actions or responses that a person is considering or planning. The action component represents a person's intentions and goals and the strategies they use to achieve those goals.

Result: This refers to the results or consequences of a person's actions. The result component is the feedback that the individual receives about the effectiveness of his actions.

The SOAR concept emphasizes the dynamic and iterative nature of cognition, suggesting that cognitive processes constantly interact and influence each other. For example, the constituent component can influence the object component, shaping the attention and perception of the personality of the environment. Similarly, an action component can influence an outcome component, influencing the outcome of a person's actions.

One of the key strengths of the SOAR framework is its ability to explain a wide range of cognitive phenomena, including decision making, problem solving, and learning. It also provides a useful

framework for understanding the role of emotion and motivation in cognition, as well as the influence of cognitive biases and heuristics on decision making.

Overall, the SOAR cognitive architecture provides a comprehensive and flexible framework for understanding the complex and dynamic nature of human cognition. Its emphasis on the interconnectedness of cognitive processes and its ability to explain a wide range of cognitive phenomena make it a valuable tool for researchers and practitioners in fields such as psychology, neuroscience, and education.

Competitive NLP. Competitive training techniques can be used to improve the reliability and generalization abilities of NLP systems. Research is needed on the use of adversarial methods to assess the strengths and weaknesses of NLP systems and develop more resilient and adaptive systems.

In 1991, Jürgen Schmidhuber published adversarial neural networks, which compete with each other in the form of an antagonistic game, where the win of one network is the loss of the other. The first network is a generative model that simulates a probability distribution over the output images. A second network is trained by gradient descent to predict the environment's response to these images. This was called "artificial curiosity".

Metalearning NLP. Metalearning is a machine learning technique that involves learning how to learn. Research is needed on the use of metalearning in NLP to improve the adaptability and rapid learning ability of NLP systems.

NLP "Human in the loop". Collaborative human-computer interaction can improve the intelligence of NLP systems by incorporating human feedback and judgment into the learning process. Research and development of techniques for using human-in-the-loop techniques such as active learning to improve the performance of NLP systems is needed.

A typical learning process for an ML model is a cascading process in which the next stage begins after the previous one is completed: the task is set and the project structure is defined; data is collected and manually marked, often by a team of employees; data-scientists try several model architectures and learning techniques, from the simplest to the most powerful, to see which ones work best; if the chosen architecture and technique provide good performance, it is deployed on the server.

A considerate disadvantage of this approach is that in the first stages it requires a lot of time to receive feedback, that is, the iteration cycles are very slow, and the stages must be repeated. This approach has several significant disadvantages: at the beginning of the task, the task is often given vaguely; it is difficult to understand in advance how the data should be annotated; test data are not real data, and this will be revealed only at the end; new data must be repeatedly annotated to track current model performance and improve the system.

Due to the "human-in-the-loop" approach, instead of hoping for smooth and linear progress, an iterative approach is used to build the learning model. The working model is trained from the first data elements. It is updated frequently as new data is added. The model and subject matter experts work together to build, adapt, and improve the model by annotating data or modifying the task to refine requirements and performance. Active learning is a type of human-in-the-loop learning in which the data for annotation is selected by the model. By focusing on the most informative data, you can significantly reduce the amount of data required. Thanks to the presence in the feedback loop of the model, it is possible to perform preliminary marking of data. This allows you to organize a workflow where annotation turns into a confirmation/rejection task of recommended AI predictions.

Attributable to all of the above, this method is much better suited for training models. A serious obstacle to implementation is the complexity of preparation. Most annotation interfaces do not allow working with a learning model.

The disadvantage of human-in-the-loop systems is that humans make mistakes, so any human-in-the-loop system is prone to error. Another disadvantage of such systems is their expensive maintenance, as it should involve significant costs for human intellectual work.

Explainable (self-explanatory) NLP systems. Developing NLP systems that can provide transparent and interpretable results is essential to building trust and confidence in these systems. Research into the use of techniques such as attention mechanisms, feature importance, and visualization to improve the explainability of NLP systems is needed.

Multilingual NLP systems. NLP systems that can handle multiple languages and dialects can provide a more comprehensive understanding of human language and culture. Research is needed on the use of multilingual models and transfer learning to improve the performance of multilingual NLP systems.

Emotional NLP systems. NLP systems that can recognize and respond to emotions can provide a more human-like and empathetic interaction experience. Research is needed to explore the use of affective technologies, such as emotion detection and sentiment analysis, to improve the emotional intelligence of NLP systems.

Social NLP. NLP systems that can understand and respond to social cues such as social norms and expectations can provide a more human-like and socially acceptable interaction experience. Research is needed on the use of social learning and social signal processing methods to improve the social intelligence of NLP systems.

Ethical NLP. Ensuring that NLP systems are fair and respect privacy and security is essential to their widespread adoption. Research is needed on the development and use of techniques such as de-biasing, maintaining confidentiality and secure communication to enhance the ethicality of NLP systems.

Exploring opportunities for creating virtual environments for NLP programs.

Creating interactive virtual environments for NLP applications can be achieved through combining the following technologies and techniques.

Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR). VR and AR technologies can be used to create immersive, interactive virtual environments that mimic real-world settings. For example, a VR environment can be designed to simulate customer interactions, allowing users to practice their language skills in a realistic environment.

3D avatars and characters. 3D avatars and characters can be used to create more engaging and interactive virtual environments. These avatars can be customized to represent different genders, ages, and cultures, and animated to express a variety of emotions and reactions.

Dialogue systems. Dialogue systems such as chatbots and voice assistants can be used to create more interactive and engaging virtual environments. These interfaces can be integrated with NLP systems to mimic human conversation and provide a more personalized and responsive interaction.

Gamification. Gamification techniques such as points, badges, and leaderboards can be used to make NLP programs more engaging and interactive. These techniques can be used to encourage users to practice their language skills and create a sense of accomplishment and achievement.

Social learning. Social learning techniques can be used to create more immersive and interactive virtual environments. For example, users can interact with other students in a virtual classroom or collaborative project, providing a sense of community and social support.

Personalization and feedback. Personalization methods can be used to adapt the virtual environment to the individual user. For example, the system can adjust the level of difficulty, content and feedback based on the user's progress and preferences.

In a virtual environment, users can be given real-time feedback, allowing them to improve their language skills and receive instant feedback on their performance. This can be achieved using NLP algorithms and machine learning techniques.

Doctoral education contexts

NLP and Big data analytics are among the core issues in navigating doctoral education according to the recent research articles analysis:

– Sound research data management (RDM) competencies are seen as elementary tools used by researchers to ensure integrated, reliable, and re-usable data, and to produce high-quality research results (Jukka Rantasaari, 2021).

– Education data science might be understood as assembling a new form of 'methodological capital' as educational institutions generate increasing quantities of digital data (Ben Williamson, 2017).

– Training the next generation of doctoral researchers in data science: challenges and recommendations (Papagiannidis, Meadows & Panagiotopoulos, 2023), etc.

In line with many studies, data science techniques have expanded research opportunities by creating novel methodological landscapes and strategies for tackling research topics (Papagiannidis, Meadows & Panagiotopoulos, 2023). "The single biggest stimulus of new tools and theories of data science is the analysis of data to solve problems posed in terms of the subject matter under investigation. Creative

researchers, faced with problems posed by data, will respond with a wealth of new ideas that often apply much more widely than the particular data sets that gave rise to the ideas." (Cleveland, p. 22).

Extolling the potential of data science methods, researchers caution that research should be driven by "big questions" and not by "big data" (McKenna, Myers, and Newman, 2017). Moreover, according to Boyd and Crawford (2017), certain mythology also takes place: the widespread belief that large data sets offer a higher form of intelligence and knowledge that can generate insights that were previously impossible, with the aura of truth, objectivity, and accuracy".

B. Williamson (2017) states that, "the methodological capital of educational data science consists of competence in big data analyses, the ability to secure funding and strategic partnerships and the capacity to produce knowledge and theory that may be effective in the competition for control over contemporary understandings of e-learning, digital media, and education" (p. 120).

Based on the needs of training "cross-functional, cross-discipline, omni-knowledgeable researchers who can tackle any research objective that can deliver valuable analytical insights from day one", Papagiannidis, Meadows & Panagiotopoulos, (2023) have developed the framework that identifies three areas of tension related to big data applications: organisational learning (Learning), organisational leadership (Leading) and societal tensions (Linking), putting forward a set of recommended actions (Table 1).

Table 1

Learning, Leading, Linking Framework Recommendations

Challenges and areas of attention		**Key recommendations**
Learning	*Hard skills*	Provide regular training and upskilling in response to changes in data science practice and publication expectations. Involve external partners to fill gaps in advanced skills and support doctoral supervision and training. These could include interdisciplinary collaborations within universities or engagement with national data centres, institutes and government statistical units.
	Soft skills	Provide training that builds awareness of the individual characteristics (such as personality traits and competencies, motivation, social skills, etc.) that support effective use of data skills. Introduce training on soft skills that are important for complex data projects, which are often interdisciplinary in nature.
	Learning processes	Create awareness, not just of how to operate in a diverse environment in relation to data, but also how to contribute to such an environment, for example, how to actively address data management and data quality issues in complex projects. Ensure that researchers have experience of engaging with data science experts and other domain specialists in at least one interdisciplinary project. This could be organised in the form of a data study group, consulting project or placement.
Leading	*Strategic vision*	Establish academic development that incorporates data skills as a key dimension for all research activities. For example, create awareness of how academic projects can develop comprehensive strategies that reflect data management challenges. Create mentoring schemes that encourage not just sharing of experiences but also create opportunities for long-term collaborations.
	Academic impact	Explain how researchers can use data-driven approaches to create value for stakeholders beyond academic publications, for example, in providing training related to the sustainable data management of outputs from research projects.
	Data knowledge practice	Facilitate knowledge sharing and participation in mentorship networks and communities with expertise in data science practice.
Linking	*Data ecosystems*	Introduce training that creates awareness of diverse data ecosystems and their associated characteristics, opportunities and challenges (e.g. smart cities, health data, data utilities, marketplace platforms). Develop an appreciation of the differences between academic-to-academic, academic-to-business and academic-to-government collaborations. Provide training that integrates the perceived legitimacy and trustworthiness of data in the eyes of key stakeholders involved in projects.
	Responsible data science practice	Incorporate guiding principles, ethical considerations and practical examples of responsible use of data science methods.

Conclusions. The use of big data analytics in NLP can improve the accuracy and efficiency of NLP systems in several ways.

Big data analytics allows you to collect huge amounts of data from various sources, such as social networks, news or publications. This data can be used to train NLP models, improving their accuracy and generalization ability.

With big data analytics, NLP models can be trained on larger and more diverse data sets, resulting in increased accuracy and reliability. This can be achieved using such methods as transfer learning, ensemble learning, and multi-task learning.

Big data analytics allows processing of large data sets in real time, enabling faster and more efficient NLP system development. This can be particularly useful in applications such as tonal analysis of texts, where timely understanding is critical.

Big data analytics can help personalize NLP systems for specific users or domains, increasing their effectiveness and relevance. For example, by analyzing user behavior and preferences, NLP systems can be adapted to provide more relevant recommendations or responses.

Big data analytics can help detect and correct errors in NLP systems, improving their overall accuracy and reliability. This can be done by analyzing large volumes of data to identify patterns and trends in errors and adjust NLP models accordingly.

Big data analytics can help in understanding decision-making processes in NLP systems, improving their explainability and reliability. This can be achieved through techniques such as feature importance analysis and visualization, which can help identify the most influential factors in NLP solutions.

With big data analytics, it is possible to combine multiple modalities such as text, speech and computer vision to improve the accuracy and reliability of NLP systems. This can be achieved by analyzing large amounts of data from multiple sources and combining the information obtained from each method.

Thus, the use of big data analytics in NLP can improve the accuracy and efficiency of NLP systems by enabling large-scale data collection, improved model learning, real-time processing, personalization, adaptation, error analysis, explainability, continuous improvement, and multi-modality fusion. However, it is important to consider the ethical considerations associated with big data analytics in NLP to ensure that these systems are used responsibly and for the benefit of society.

The issues raised in this discussion are extremely relevant when it comes to the doctoral students training. It is undeniable that Big data analytics, NLP technologies will complement the landscape of doctoral education research with new contexts, challenges, and form new perspectives. A cursory analysis of foreign pedagogical discourse evidently confirms this, which at the same time actualizes the deepening in researching this problem and examining the effective strategies for the doctoral education modernization in Ukraine.

REFERENCES

1. B. McKenna, M. D. Myers, and M. Newman, (2017). Social media in qualitative research: Challenges and recommendations. *Information and Organization,* vol. 27, no. 2. Pp. 87–99.

2. Cleveland, W. S., (2001). Data Science: An Action Plan for Expanding the Technical Areas of the Field of Statistics. *International Statistical Review,* 69, no. 1. Pp. 21–26.

3. D. Boyd and K. Crawford, 92012). Critical Questions for Big Data. *Information, Communication & Society*, vol. 15, no. 5. Pp. 662–679.

4. G. T. L. Brown, (2017). Doctoral Education in Quantitative Research Methods: Some Thoughts about Preparing Future Scholars. *Frontiers in Applied Mathematics and Statistics,* vol. 3. P. 25.

5. Goodfellow, Ian; Pouget-Abadie, Jean; Mirza, Mehdi; Xu, Bing; Warde-Farley, David; Ozair, Sherjil; Courville, Aaron; Bengio, Yoshua, (2014). Generative Adversarial Networks Proceedings of the International Conference on Neural Information Processing Systems (NIPS 2014) (англ.). С. 2672–2680. https://web.archive.org/web/20191122034612/http://papers.nips.cc/paper/5423-generative-adversarial-nets.pdf

6. Papagiannidis, S., Meadows, M. & Panagiotopoulos, P., (2023). Training the next generation of doctoral researchers in data science: The impact on publications and beyond. *IEEE Transactions on Technology and Society,* vol. (In-Press), pp. (InPress). https://doi.org/10.1109/TTS.2023.3243395

7. Schmidhuber, Jürgen (1991). A possibility for implementing curiosity and boredom in model-building neural controllers. Proc. SAB'1991 (англ.). MIT Press/Bradford Books. С. 222–227.

8. Schmidhuber, Jürgen (2010). Formal Theory of Creativity, Fun, and Intrinsic Motivation (1990-2010). *IEEE Transactions on Autonomous Mental Development* (англ.). 2 (3): 230–247. doi:10.1109/TAMD.2010.2056368.

9. Schmidhuber, Jürgen (2020). Generative Adversarial Networks are Special Cases of Artificial Curiosity (1990) and also Closely Related to Predictability Minimization (1991). *Neural Networks* (англ.). 127: 58–66. PMID 32334341. arXiv:1906.04493. doi:10.1016/j.neunet.2020.04.008.

10. Sioux McKenna & Susan van Schalkwyk (2023): A scoping review of the changing landscape of doctoral education, Compare: *A Journal of Comparative and International Education*. DOI: 10.1080/03057925.2023.2168121

11. Williamson, B. (2017). Who owns educational theory? Big data, algorithms and the expert power of education data science. *E-Learning and Digital Media.* 2017, Vol. 14(3) 105–122.

12. Nadutenko M., Prykhodniuk V., Shyrokov V., Stryzhak O. Ontology-Driven Lexicographic Systems. Advances in Information and Communication. FICC 2022. *Lecture Notes in Networks and Systems. Cham : Springer.* 2022. С. 204–215. DOI: 10.1007/978-3-030-98012-2_16

13. V.A. Shyrokov, M.V. Nadutenko, et al. Linguistic-Informational Studies: Works of the Ukrainian Lingua-Information Fund of the National Academy of Sciences of Ukraine: in 5 volumes. Volume 5. Virtualization of Linguistic Technologies. Kyiv, Ukrainian Lingua-Information Fund of the National Academy of Sciences of Ukraine. 2018. 286 pages. ISBN 978-966-02-8683-2. ISBN 978-966-02-8690-0 (Vol. 5). DOI 10.33190/978-966-02-8683-2/8690-0

М. В. НАДУТЕНКО
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: margo.nadutenko@gmail.com
http://orcid.org/0000-0003-3215-0970

М. В. НАДУТЕНКО
кандидат технічних наук зі структурної, прикладної та математичної лінгвістики,
завідувач відділу інформатики,
Український мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України,
секретар наукової ради «Інформація. Мова. Інтелект» НАН України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: hostmaster@ulif.org.ua
https://orcid.org/0000-0001-6732-8455

О. Л. ФАСТ
кандидат педагогічних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: olhafast.ua@gmail.com
http://orcid.org/0000-0001-7216-0044

ТРІАДА «ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ – ВІРТУАЛІЗАЦІЯ – ВЕЛИКІ ДАНІ»: МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ АСПЕКТИ ПРИРОДОМОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПЕРСПЕКТИВ ДОКТОРСЬКОЇ ОСВІТИ

У цій статті розглядаються міждисциплінарні питання природномовних досліджень та перспективи докторської освіти в контексті тріади «Інтелектуалізація – Віртуалізація – Великі дані». Останні технологічні досягнення значно сприяли прогресу у сфері обробки природної мови (NLP). Сучасне NLP значною мірою покладається на методи машинного та глибинного навчання, що дозволяє комп'ютерам навчатися на великих наборах даних і виконувати завдання з високою точністю.

Основні аспекти, які висвітлені в статті, включають використання нейронних мереж, механізми уваги та трансферного навчання. Обговорюються головні виклики, з якими стикається сучасне NLP, такі як неоднозначність, обмеженість даних, відсутність контексту та етичні проблеми. Важливими напрямками досліджень є мультимодальність, пояснювальні нейронні мережі та розвиток систем NLP для мов з обмеженими ресурсами.

Стаття акцентує увагу на технологічному статусі NLP та його значущості в умовах інтелектуалізації, віртуалізації та аналізу великих даних. Визначені можливі напрямки досліджень, такі як покращення інтелектуалізації

систем NLP, створення віртуальних середовищ для NLP-додатків та використання аналітики великих даних для підвищення точності та ефективності систем NLP.

Крім того, у статті розглядається навчання докторантів в умовах використання NLP та аналізу великих даних, акцентуючи увагу на розробці компетенцій в управлінні дослідницькими даними та методологічному капіталі освітньої науки даних. У підсумках підкреслюється важливість інтеграції етичних аспектів у використання технологій NLP та їх значення для сучасної докторської освіти в Україні.

У дослідженні підкреслено критичну необхідність комплексного підходу до аналізу мови, віртуальних середовищ та великих даних для розвитку систем NLP та модернізації докторської освіти.

Ключові слова: обробка природної мови, великі дані, докторська освіта, підготовка аспірантів, інтелектуалізація, віртуалізація.

УДК 378
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.15

О. М. СЕМЕНОГ
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови і літератури,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна
Електронна пошта: olenasemenog@gmail.com
http://orcid.org/0000-0002-8697-8602

О. Г. КОЗЛОВА
кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна
Електронна пошта: perlefon99@gmail.com
http://orcid.org/0000-0003-1626-5188

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ РЕКТОРА: ЦІННІСНІ ВИМІРИ

У статті закцентована увага на спробі «портретувати» окремі аспекти науково-педагогічної та управлінської діяльності очільника Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка Лянного Юрія Олеговича в проблемному полі вищої освіти та у вимірі професійного розвитку і саморозвитку особистості, зокрема, в таких напрямах Я-концепції ректора, як «людина «сродної» праці», «людина інноваційної культури», «людина патріотична».

Джерельною базою слугують наукові праці доктора педагогічних наук, професора Юрія Лянного, виступи ректора на вчених радах, нарадах, трудових конференціях, зборах трудового колективу, в мас-медіа про управлінську, науково-педагогічну та громадську активність, публікації про дослідника-менеджера, безпосереднє спілкування з очільником педагогічного університету, досліджені з урахуванням узаємопов'язаних загальнонаукових та конкретно-наукових методів: термінологічного аналізу, синтезу, систематизації, узагальнення, а також біографічного методу для уточнення фактів життєпису і творчих досягнень у двовекторній спрямованості розвитку педагогічної освіти (кінець XX– початок XXI ст.).

У створенні науково-педагогічного портрета керівника-лідера враховано основні складники концепції педагогічної майстерності І. Зязюна: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка. Напрями Я-концепції «людина «сродної» праці», «людина інноваційної культури», «людина патріотична» схарактеризовано з урахуванням підходів: аксіологічного (для вивчення ціннісної основи, ціннісних орієнтирів особистості керівника закладу) та акмеологічного (для увиразнення шляхів саморозвитку особистості).

Науково-педагогічний портрет Юрія Лянного представлено як синтез портрета дослідника, який понад двадцять років досліджує особливості підготовки фахівців з фізичної реабілітології, та очільника педагогічного університету. Окреслено чинники формування складників концепту «людина «сродної» праці» Я-концепції ректора: родина з її культом фізичної та розумової праці, порядності, скромності, вимогливості; школа з її авторитетом Учителя і практико орієнтованого знання, соціальне оточення; інститутська освіта – з вихованням спортивної та дослідницької культури; педагогічна й наукова діяльність асистента, аспіранта, доцента, професора; фахово-спортивне оточення; неперервна самоосвіта і саморозвиток.

Досліджено чинники формування концепту «людина інноваційної культури» Я-концепції очільника кафедри фізичної реабілітації, декана, директора Навчально-наукового інституту фізичної культури, керівника наукової школи, ректора педагогічного університету.

З'ясовано праксеологічні риси наукової школи професора Ю.Лянного з теорії і практики проблем здоров'я, фізичної реабілітації (фізичної терапії) та спеціальної освіти, яка втілює Стратегію розвитку університету (освіта – наука – регіон – соціальна діяльність) в реальні розробки.

У роботі зазначається, що концепти «людина «сродної» праці», «людина інноваційної культури» Я-концепції ректора Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка Лянного Юрія Олеговича пронизує концепт «людина патріотична», що втілюється у вшануванні пам'яті Героїв російсько-української війни – вихованців Сумського педагогічного, збереженні освітньо-культурних традицій ректорського корпусу впродовж 1924–2024 рр., повазі до «макаренківської родини», морально-етичній домінанті місії педагогічного закладу вищої освіти – освіта і наука задля соціального та економічного розвитку Сумщини, України та ПЕРЕМОГИ.

Ключові слова: науково-педагогічний портрет, Лянной Юрій Олегович, науковець, педагог, ректор, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, людина «сродної» праці», людина інноваційної культури, людина патріотична.

Усе наше життя – це школа…,
це покликання; це праця.
Я. Коменський

Постановка проблеми. Понад дворічна повномасштабна війна, розв'язана росією проти України, спричинила серйозні втрати в системі вищої освіти: «масштабні руйнування освітньої та дослідницької інфраструктури, вимушене переміщення закладів й учасників освітнього процесу, порушення безперервності освітнього процесу, постійний психологічний стрес та щоденні загрози життю і здоров'ю» [Кремень В., Луговий В., Саух П.]. Відбувається і різка зміна «перебігу всіх управлінських процесів в Україні » [Вища освіта в Україні].

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» [Про вищу освіту], основну відповідальність за забезпечення високого рівня якості освіти покладено на систему адміністративного управління закладів. Однак традиційні управлінські практики в умовах обмеженої інформації та щохвилинно змінюваних обставин війни «погано пристосовані до непростого завдання менеджерів бути гнучкими й адаптивними, швидко оцінювати ризики і приймати обґрунтовані рішення [Копчак, Матвеєв, Пугачов], підтримувати ефективні комунікаційні зв'язки в університетських спільнотах». У час складних сучасних викликів підвищується рівень відповідальності ректорів, котрі у кризових умовах, нешаблонно вирішують нагальні освітньо-наукові задачі, власним прикладом стимулюють неперервне навчання, розвиток і саморозвиток, емоційно підтримують співробітників та здобувачів вищої освіти [*Бойчук, Боярська-Хоменко*]. Ідеться про вплив, «що базується на довірі в середовищі університетської інтелігенції, де ректор визнається лідером не за посадою, а за своїми особистісними якостями» [Огнев'юк: 5–6].

«Рік 2023 за обсягом і характером викликів для Університету був одним із найскладніших у майже 100-річній історії, – наголошується у звіті[1] ректора Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка Лянного Юрія Олеговича про виконання умов контракту щодо досягнення цільових показників університету та виконання колективного договору у 2023 р., – але на всі виклики воєнного часу колектив відповідає мужньо, зібрано й гідно, адже макаренківська родина має високі загальнолюдські цінності, чітку громадянську позицію, патріотизм та велике бажання ПЕРЕМОГИ. Сплановано цілі щодо впевненого поступу у 2024 році» [Звіт ректора, 2023].

Упродовж свого багаторічного становлення (з 1924 року) завдяки потужному ректорському корпусу менеджерів Сумський державний педагогічний університет імені А. С.Макаренка сформувався не лише як регіональний бренд культури, науки й освіти, з унікальною атмосферою освітніх традицій підготовки майбутніх педагогів. Доктору педагогічних наук, професору Юрію Олеговичу Лянному випала унікальна доля – поєднати досвід науковця, котрий понад двадцяти років ґрунтовно досліджує важливі проблеми фізичної терапії, реабілітації та ерготерапії, з управлінською практикою розвитку авторитетного закладу вищої освіти в мережевому глобалізованому суспільстві України та на міжнародному рівні.

Дороговказом у діяльності керманича університету слугує афоризм Григорія Сковороди «Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитися…» [Афоризми], а провідними напрямами Я-концепції є «людина «сродної» праці», «людина інноваційної культури», «людина патріотична» у вимірі професійного розвитку і саморозвитку особистості.

У науково-педагогічній літературі впродовж останніх років актуалізується потреба в укладанні професійних портретів керівників-лідерів ЗВО. На більш детальне вивчення заслуговують також науково-педагогічна та управлінська діяльність і подвижництво ректора Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка Юрія Лянного. Талановитому вченому й успішному менеджеру, як засвідчує проведений упродовж 2016–2024 рр. аналіз звітів на вчених радах, ректоратах, зборах трудового колективу, спілкування зі студентським активом, професорсько-викладацьким складом, вдалось з опертям на міцний фундамент традицій подвижництва ректорського корпусу закладу продовжити розвиток демократичних засад функціонування університетських структур, зберегти повагу і культ

[1] Звіт ректора Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка Юрія ЛЯННОГО за 2023 рік. Частина І / [за ред. Л. В. Пшеничної]. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. 310 с.

наукової творчості, спільно з колективом пережити складний період кризи воєнного лихоліття у 2022–2024 рр., а за кількістю працевлаштованих випускників у 2023 р. посісти 4 місце серед 134 закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтя дослідження становлять праці, які згрупували за напрямами: управлінсько-педагогічний (для увиразнення специфіки педагогіки менеджменту управління) та наукові студії, що концентруються навколо феномену педагогічної персоналії, лінгвоперсонології, портретування особистості (інтелектуального, психологічного, соціального). До першої групи відносимо публікації, в яких розкрито теоретичні аспекти менеджменту (Г. Єльникова, Д.Козлов, В. Олійник, Т. Сорочан, Є. Хриков та ін.); теоретико-концептуальні положення щодо менеджменту управління закладом освіти (Л. Ващенко, О. Касьянова, В. Крижко, А. Харківська та ін.), аспекти і*нноваційної діяльності керівника закладу вищої освіти* в *системі внутрішнього забепечення якості освіти (Ю.Бойчук,* А.*Боярська-Хоменко*, О.Козлова*), питання* індивідуального стилю діяльності, іміджу керівника закладу вищої освіти (О.Горбатюк, С.Поліщук, А.Сбруєва), кризових ситуацій у менеджменті (В.Огнев'юк, Ю.Купчак, М.Матвєєв), психології управління (Л.Карамушка).

Опрацювання другої групи публікацій (наукові розвідки Л.Березівської, А.Вітченка, Н.Зелінської, О.Міхна, О.Сухомлинської та ін.) з питань портретотворення педагога-науковця дозволяє напрацювати спроби дослідити професійний портрет керівника закладу вищої педагогічної освіти з його ментальними, духовно-інтелектуальними рисами, самобутністю особистісного та професійного розвитку, що дозволяють об'єктивно висвітлити епоху і непередбачуваність поступу історії.

Педагогічна, наукова, управлінська діяльність ректора Юрія Лянного частково висвітлена в розвідках Ю.Бойчука [Бойчук 2021], Є.Імаса [Імас], Л.Пшеничної [Пшенична], натомість створити науковий портрет керівника педагогічного університету в умовах воєнних реалей є можливим насамперед через цілісне сприймання наукової та управлінської діяльності.

Мета статті – здійснити спробу «портретувати» окремі аспекти науково-педагогічної та управлінської діяльності очільника Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка Лянного Юрія Олеговича в проблемному полі вищої освіти та у вимірі професійного розвитку і саморозвитку особистості, зокрема, в таких напрямах Я-концепції ректора, як «людина праці», «людина інноваційної культури», «людина патріотична».

Джерельною базою для слугують наукові праці доктора педагогічних наук, професора Юрія Лянного, виступи ректора на вчених радах, нарадах, трудових конференціях, зборах трудового колективу, в мас-медіа про управлінську, науково-педагогічну та громадську активність, публікації про дослідника-менеджера, безпосереднє спілкування з колегами, однодумцями, учнями та, власне, з очільником педагогічного університету.

Методологічною основою дослідження слугують ідеї аксіологічного та акмеологічного підходів. З-поміж **методів**, які використовуємо в дослідженні, означимо, зокрема, такі, як термінологічний аналіз, узагальнення, систематизації; ураховуємо також **біографічний** метод – для уточнення фактів життєпису і творчих досягнень.

Результати. Серед ключових понять, якими керуємось у дослідженні для характеристики Я-концепції ректора в напрямах «людина «сродної» праці», «людина інноваційної культури», «людина патріотична», – *особистість, імідж, Я-концепція, науково-педагогічний портрет керівника*.

Особистість, як засвідчує аналіз наукових праць І.Беха, В.Рибалки та ін., в аксіопсихологічному плані є найвищою цінністю суспільства [Рибалка: 16]. Цілісність іміджу як образу суб'єкта тісно взаємопов'язана з такою сутнісною характеристикою, як індивідуалізація: відображаючи людину, групу, організацію, предмет у можливій повноті їх проявів, імідж характеризує свій прообраз як неповторний, єдиний [Горбатюк, Поліщук].

Поняття «Я»-концепція (з англ. one's self-concept, self-construction, self-identity, self-perspective) С.Гончаренко характеризує як динамічну систему уявлень людини про саму себе, що охоплює усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних природних властивостей, самооцінку; суб'єктивне сприйняття зовнішніх факторів [Гончаренко:

373]. Я-концепція, за І.Зязюном, формується під впливом досвіду та інтерсуб'єктивної взаємодії особистості, її «афекту, волі, інтелекту» [Зязюн 2008]. Відповідно до міркувань В.Кременя, поняття Я-концепції уживають для позначення ментальної репрезентації людиною самої себе, відображення метаіндивідуального світу особистості в її самосвідомості й уявленнях про себе, на основі яких вона народжує свій новий суверенний образ, визначає перспективи розвитку власного потенціалу [Кремень 2014: 496].

Професійна Я-концепція фахівця, зауважує О. Гура, є особистісно-професійним феноменом, що виникає у процесі взаємодії двох сфер особистості: суб'єктивної як набору певних особистісних та діяльнісних складників та об'єктивної як сукупності умов її реалізації у сфері професійної діяльності [Гура: 153]. До складових «професійної Я-концепції» – концепції вчені відносять, ураховуючи результати Р.Бернса, зокрема, такі компоненти, як *когнітивний* (образ своїх характеристик, життєвий досвід; *емоційно-оцінний* (сукупність оцінних характеристик і пов'язаних із цим переживань, що проявляється в системі самооцінок); *поведінковий* (потенційна поведінкова реакція, що виникає внаслідок взаємодії «образу «Я» та емоційно-оцінного компонента) [цит. за Гурою: 150–155].

Поняття «науково-педагогічний портрет» розглядаємо з урахуванням наукових розвідок Н.Зелінської про поняття «інтелектуальний», «науковий», «філософський» портрет, які дослідниця взаємопоєднує і розглядає як комплекс різноманітних способів осягнення індивідуума, що сприяють усвідомленню рівня його пізнавальної сфери (оригінальність та гнучкість мислення, продуктивність, здібність до аналізу і синтезу, інтенсивність уваги, пам'ять та ін.); специфіки особистісного розвитку (захопленість певними ідеями, лідерство, соціальна автономність, широта поглядів та ін.) [Зелінська: 28]. В основу характеристики науково-педагогічного портрета очільника обрано основні складники концепції педагогічної майстерності І.Зязюна [Зязюн 1997]: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка (спонукало до такого аспекту дослідження І.Поліщук [Поліщук]).

Опрацьовуючи джерельну базу, приділяємо увагу аксіологічному підходу (І.Бех, І.Зязюн), відповідно до якого зосереджуємось на вивченні ціннісної основи інноваційної культури особистості керівника закладу. Ціннісний інтелект Ю.Пелех характеризує як здатність ідентифікувати, розуміти й толерантно сприймати різні ціннісні світи (особистісні, групові, соціальні). Ціннісні орієнтири, на переконання науковця, створюють мотиваційну сферу особистості (потреби, інтереси, спрямованість емоційно-почуттєвої сфери, життєві цілі й установки), постають основою особистісної діяльнісної саморегуляції, передумовою самостійного ухвалення рішень щодо моделей поведінки, а також здійснення морально-етичного вибору [Пелех: 347]. Урахування положень акмеологічного підходу дає змогу більшою мірою увиразнити саморозвиток особистості й неперервну самоосвіту як важливі шляхи становлення інноваційної культури очільника закладу вищої освіти.

Використаний біографічний метод спонукає «портретувати» професійний шлях вченого і управлінця у двовекторній спрямованості розвитку педагогічної освіти (радянський період і період незалежної України).

Розглянемо окремі аспекти концепту Я-концепції ректора «людина праці».

Формування прагнення пізнати людину, організаторських здібностей, становлення моральних принципів і світоглядних уявлень, спрямованість майбутніх життєвих настанов неповторної самобутності, шляхетності та цільності натури Юрія Лянного відбувалось у родині з її культом фізичної та розумової праці, порядності, скромності, вимогливості, прагненням вижити за будь-яких життєвих негараздів й отримувати «велику естетичну насолоду від життя...» (І. Зязюн). Слушно зауважував римський філософ Луцій Сенека про те, що в родині, в людині є те, «чого не можна ні відібрати, ані дати, що властиве самій людині. Її дух, а в ньому – досконалий розум» [Сенека: 347].

Родом Юрій Олегович з Гетьманської столиці – м. Глухова, де гартувалися великі державні справи і Скоропадського, Д. Апостола, К.Розумовського і звучала музика світових митців М. Березовського й Д.Бортнянського, працювали видатні митці Георгій та Володимир Нарбути [Козлова: 62].

Мама Марія Йосипівна, за освітою агроном, навчала працьовитості й відданості улюбленій справі. Батько Олег Михайлович самобутньо поєднав дві професії: за першою освітою – лікар-ветеринар, за другою – викладач фізичної культури; вільно володів німецькою мовою; прищепив у сина Юрія та його брата Михайла любов до навчання, читання книжок, здорового способу життя, до щоденних занять з фізичної культури і спорту: ранкова зарядка, оздоровчий біг, гімнастичні вправи, плавання, футбол, волейбол, настільний теніс, катання на лижах, ковзанах, хокей. Бабусі Анастасія Пилипівна, Харитина Степанівна навчили «робити добрі справи, формували духовну основу онуків, заклали фундамент православної віри, любові до людей та рідної землі» [Голубченко: 34]. Вихований у любові Юрій Олегович у любові та у високій духовності виховує разом із дружиною своїх синів.

У родині панував авторитет Учителя. У середній школі № 3 м. Глухова навчали наставники-дослідники, які в умовах жорстокого авторитаризму та ідеологічних догм 70–80-х років XX ст. удосконалювали методи роботи з учнями. Людина праці – це людина культури, відкрита до нових знань і вмінь – щоденною роботою, спрямованою на виховання людських чеснот доводили вчителі Р. Куриленко, С. Рудяк, Д. Широченкова, Л. Аркатова, Л. Непомнящий, Г. Бабак, Г. Новак, О. Дубина, Т. Сержанс, В. Кирилюк, Г.Давидович, директор школи Михайло Порфирович Кужель. Учителі відзначали широкий кругозір і кмітливість юнака, його виваженість, уміння комплексно бачити проблему і знаходити шляхи її вирішення.

Дуже теплі спомини в Юрія Олеговича про свою першу вчительку – Раїсу Іванівну Куриленко. Багатовимірність та багатогранність особистості, відданість професії, її любов до краси, мистецтва, літератури в дитинстві захоплювала. Уже перебуваючи на посадах викладача, завідувача, декана, Ю. Лянной неодноразово вивчатиме досвід заслуженої вчительки України, учителя-методиста, котра виступала проти нав'язування чи наслідування інноваційного педагогічного досвіду, адже будь-який «досвід – категорія індивідуальна, особистісна; доцільно упроваджувати нове аргументовано і дохідливо» (зі спогадів Юрія Олеговича Лянного).

Яскравим взірцем відданості спорту, формування високої культури спорту став для юнака вчитель фізичної культури, спортивний гімнаст за спеціалізацією Олександр Іванович Симак. Завдячуючи настановам професіонала-спортсмена, Юрій Лянной у 1988 році паралельно зі загальноосвітньою школою закінчив Глухівську дитячо-юнацьку спортивну школу, отримав кваліфікаційне звання «Спортсмен I розряду», а через багато років став *Президентом Сумської обласної федерації гімнастики,* у 2016 році отримав запрошення до членства в секції з фізичної культури і спорту відділення вищої освіти НАПН України, і був нагороджений *Подякою Національного олімпійського комітету України.*

Успішному становленню майбутнього науковця і педагога впродовж 1988 – 1992 рр. сприяло навчання Ю.Лянного на спеціальності «Фізичне виховання» Сумського державного педагогічного інституту імені А.С. Макаренка. Проголошення державного суверенітету України стимулювало відродження національної політики в галузі вищої освіти.

У період відчутних соціально-культурними зрушень у суспільстві посаду ректора обіймав Качан Іван Тихонович. За керівництва І.Качана в інституті було створено факультет фізичного виховання, побудовано нові навчальні корпуси, потужний спортивний комплекс, студентські гуртожитки.

Професійне зростання студентської молоді відбувалося завдяки наполегливій праці викладачів, котрі на власному досвіді і прикладі формували життєві і професійні навички. Своєю повагою, людяністю, інтелігентністю, добротворністю, спортивною майстерністю, вмілим уведенням до наукової проблематики професор І. Яновський, асистент А. Кравченко, професор В. Курилова, викладач Г. Гончарук створювали для формування молодих особистостей дієве навчально-виховне середовище, спонукали до самоаналізу, досягнення певної мети, виховували духовне благородство.

З глибокою вдячністю Юрій Олегович згадує керівника дипломної роботи, викладача Олександра Володимировича Брижатого, котрий «відкрив» шлях у науку, що досліджує людину на межі інтердисциплінарних зв'язків: спорт, медицина, психологія, скерував допитливого

юнака до розробки фундаментальної проблеми наукового дослідження на кілька наступних десятиліть: навчив чітко формулювати завдання, доброчесно здійснювати збір даних для наукових статей, виступати на наукових заходах і навіть брати участь у дослідженні скелетних м'язів у науковій лабораторії Тартуського університету (Естонія).

Подальша 30-річна науково-педагогічна діяльність випускника Сумського державного педагогічного інституту імені А. С. Макаренка Юрія Олеговича Лянного пов'язана з освітою і спонукала розвивати такий складник і напрям Я-концепції ректора, як «людина інноваційної культури».

Трудову діяльність розпочав лаборантом кафедри біологічних основ фізичної культури (1992–1994) набирався педагогічного досвіду, працюючи вчителем фізичної культури в неповній середній школі Краснопільського району Сумської області. З перших днів роботи на посаді викладача й аспіранта кафедри біологічних основ фізичної культури (1994–1998) яскраво проявлялись ерудиція, здібності креативного дослідника, органічно переплетені з відповідальністю, природньою людяністю, готовністю допомогти іншим у скрутну хвилину.

Результатом плідної роботи молодого дослідника і викладача Ю. Лянного стали новаторські навчальні курси та навчально-методичні посібники Ю. Лянного «Інвалідний спорт», «Історія інвалідного спорту», «Методичні рекомендації для фахівців з фізичної реабілітації по роботі з інвалідами з наслідками спинномозкової травми, які займаються настільним тенісом та спортивно-оздоровчим плаванням» (у закладах фізичної культури і натепер використовують ці посібники); успішний захист у спеціалізованій вченій раді Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (м. Одеса) кандидатської дисертації «Фізична реабілітація інвалідів старшого шкільного віку з порушенням функцій спинного мозку грудного відділу хребта у пізньому періоді» (1998); активна наукова робота зі студентами, аспірантами, науковцями і публікація власних досліджень у фахових журналах «Фізичне виховання у школі», «Дефектологія» як стипендіата Кабінету Міністрів України (1999-2001 рр.); успішне відкриття в інституті нової перспективної кафедри фізичної реабілітації (1999).

Очільником педагогічного інституту в цей період працював Іваній Володимир Степанович. Час видався складний для університету: затримка з виплат, зменшення кількості студентів, навчального навантаження, – згадує Ю.Лянной. Серед успішних кроків ректора В. Іванія – рішення щодо відкриття в інституті нових спеціальностей, з-поміж яких – спеціальность«фізична реабілітація» і створення нової кафедри фізичної реабілітації, завідувачем якої мене було призначено в червні 1999 р. Починати з нуля розвиток нової спеціальності медичного спрямування в педагогічному закладі було непросто, але Володимир Степанович підтримав і створення матеріально-технічної бази, і кадрове забезпечення [Лянной 2023: 28].

У керівництві кафедрою (1999–2006) Ю. Лянному був властивий стиль чіткості і прозорості: питання вирішували конструктивно й оперативно. Колегам імпонували ініціативність, генерування нових ідей, працелюбність і доброзичливість молодого управлінця. Аналітичний розум і концептуальне бачення науковця представлено в цей період в інноваційних посібниках, які отримали гриф МОН України («Основи фізичної реабілітації», «Реабілітація і спорт інвалідів»), наукових публікаціях з питань підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації.

Період наукових досліджень та управлінського становлення декана, а потім директора Навчально-наукового інституту фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (2006–2015) Ю. Лянного припав на ректорство унікальних особистей – Лимана Федора Миколайовича та Кудренка Анатолія Івановича. «Доктор фізико-математичних наук, професор Федір Лиман – ректор-учений, якому вдалось повернути вектор управлінського руля до пріоритетів справжньої культури науки навчання, а, значить, і справжніх знань, справжньої інтелігентності», – доволі влучно схарактеризував риси ректора університету у 2003–2008 рр. М.Лазарєв [Лазарєв: 24]; натомість Анатолій Кудренко (ректор у 2009–2015 рр.), заслужений працівник фізичної культури і спорту України, професор, трансформував університет у потужний спортивно-гуманітарний комплекс Північно-Східної України [Кудренко].

Особистою цілеспрямованістю, силою волі, енергією, щирістю й організаційним хистом

упродовж десяти років Юрій Олегович згуртовував навколо себе спільноту творчих фахівців. І якісні зрушення в усіх сферах життя брендового факультету, а потім Навчально-наукового інституту фізичної культури не забарились. Славні випускники працюють не тільки в Україні (університет забезпечує потреби освітніх закладів Сумської та прилеглих до неї районів Чернігівської, Полтавської, Харківської областей), чимало їх і за межами нашої держави вивищують авторитет Сумського вишу.

«Полюбити спорт, щоб він увійшов у наше життя, може людина, яка сама закохана у нього», – зауважує Є. Імас, ректор Національного університету фізичного виховання і спорту України (м. Київ), і наголошує на інноваційній культурі директора. Багато сил й уваги Юрій Лянной приділяє розвитку спорту і психології спорту; результатом цієї діяльності є олімпійські чемпіони, переможці та призери світового, європейського і всеукраїнського рівнів за багатьма видами спорту [Імас: 51].

Є.Імас звертає увагу на таку рису Юрія Лянного, як скромність. Прочитаймо інтерв'ю з ректором в «Урядовому кур'єрі» за 2020 р. Запитання: **Ви і за освітою, і за покликанням причетні до спорту. Чи відчувається це у вашій роботі ректора? Відповідь Ю. Лянного пронизана хвилюванням, гордістю і повагою до вихованців:** Не мені судити, але про спорт дбаємо так, як і належить. Зайве вдаватися у якісь переліки чи аргументи – ліпше назву прізвища наших вихованців, які здобули Сумам й університету світову спортивну славу, зокрема олімпійську: біатлоністи Валентина і Вікторія Семеренко, Олександр Біланенко, Юлія Журавок; футболісти Олег Гусєв («Динамо», Київ) і Олександр Зінченко («Манчестер Сіті», Англія); легкоатлети Тетяна Головченко, Інна Кашина; пляжні волейболісти Валерій Самодай і Анна Затилкіна; борці й борчині вільного стилю Катерина Бурмістрова, Світлана Саєнко, Юрій і Михайло Голуби; панкратоністи Сергій Гузєв і Кирило Горобець. І це далеко не повний перелік атлетів світового класу [Імас: 51].

Приклад своїх учнів, студентів, співробітників інституту спонукав цілеспрямовано рухатись до вершин педагогічного й наукового професіоналізму, а працьовитість, природнє бажання пізнавати професію Вчителя, порядність, педагогічна толерантність, професійні та людські чесноти сприяли утвердженню високого авторитету в колективі. Яскравим аргументом стала в листопаді 2015 р. підтримка кандидатури Юрія Олеговича на посаду ректора Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Очільника підтримав екс-ректор Сумського педагогічного вишу у 1996–2005 рр. В.Іваній. Юрій Олегович згадує: «коли я вже пропрацював декілька місяців, Володимир Степанович зауважив, що це добре, коли на посаду керівника приходить нова, ще молода, а вже досвідчена людина. І це корисно буде для всього університету» [Лянной 2023: 30].

У своїй управлінській та науковій діяльності у 2015–2024 рр. очільник дотримується освітньо-культурних традицій університету. Упродовж XX – XXI століття змінювалися соціально-економічні умови, змінювалась і назва закладу вищої педагогічної освіти: 1924 р. – Сумські Вищі трирічні педагогічні курси; 1925 р. – педагогічний технікум; 1930 р. – Сумський інститут соціального виховання; 1933–1934 рр. – Сумський педагогічний інститут; 1957 р. – Сумський педагогічний інститут імені А.С.Макаренка; з 6 жовтня 1999 р. – Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка. Незмінною місією, яку сповідували ректори (Григорій Приймак, Юрій Самброс, Сергій Прийменко, Віталій Зайцев, Гаврило Носко, Федір Гужва, Федір Яловий, Олександр Овчаренко, Іван Качан, Володимир Іваній, Федір Лиман, Анатолій Кудренко), залишалась головна – якісна підготовка вчителя-інноватора, громадянина і патріота України [Звіт ректора 2015–2020: 34; Ісіпчук].

Важливою рисою професійної діяльності ректора Юрія Лянного, як відзначають співробітники, є вміння згуртовувати колектив навколо місії Стратегії розвитку університету: **освіта** – надання якісних освітніх послуг, спрямованих на підготовку фахівців, що відповідають потребам міжнародного і національного ринків праці й орієнтовані на демократичні цінності; **наука** – формування сучасного університету як центру генерування інноваційних ідей та їх реалізації; **регіон:** інноваційна діяльність – спрямування освітнього та наукового потенціалу на розвиток і зміцнення регіону; **соціальна діяльність** – ключовим аспектом

його діяльності є соціальні інновації [Стратегія розвитку університету].

В інтерсуб'єктивній узаємодії з ректоратом, вченою радою, студентським самоврядуванням, з роботодавцями упродовж наступного десятиліття народжувались концептуальні рішення, спрямовані на вдосконалення освітнього процесу, розгортався кращий досвід факультетів з таких напрямів, як наука, інновації, навчальна і методична робота; виховна, патріотична та фізкультурно-масова робота [Вертіль]. Першочергова увага системно приділялась якісному складу науково-педагогічних працівників та співробітників, утворенню чи трансформації кафедр і факультетів, збільшенню ліцензійного обсягу підготовки фахівців, поліпшенню фахової репутації університету, всебічній підтримці студентів, творчій узаємодії науково-педагогічного колективу із закладами загальної середньої, фахової передвищої, вищої освіти, науково-дослідними інституціями, іншими освітніми установами. Більш детально відповідний аналітичний матеріал подано у Звіті ректора за 2015–2020 рр[2].

Високу оцінку нашої спільної діяльності було приємно почути від екс-ректора В.Іванія під час святкування 95-річчя університету у 2019 р., – згадує Юрій Олегович. Звертаємо увагу на словосполуку «нашої спільної діяльності». Ідеться про макаренківську родину, світ особливих взаємостосунків, маленька держава, де до студентів прикіпають душею, їх не готують до майбутнього життя; воно пульсує у буднях, справжнє, з успіхами і прикрощами. Це спільнота, в якій навчають мріяти і втілювати ці мрії в життя [Семеног: 65]. Маючи високі нагороди, Юрій Олегович з особливим хвилюванням ставиться до почесної відзнаки «За видатні заслуги перед колективом університету».

У складному переплетенні адміністративних, наукових та організаційних навантажень допомагає титанічна працездатність, стратегічне мислення й чітке бачення кінцевої мети інноваційних проєктів, шляхів вирішення тих завдань, які необхідно реалізувати для їх досягнення. Талант, енергію, знання й організаторський хист дослідник і менеджер спрямовує на розвиток регіональної освіти і науки, виховання студентської молоді, відкриття нових спеціальностей, збалансовану взаємодію університету та роботодавців.

Поряд з адміністративною роботою Ю. Лянной активно й системно працює в науковій царині, досліджує проблеми підготовки майбутніх магістрів з фізичної реабілітації. 30 червня 2017 року у спеціалізованій вченій раді Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м.Київ) успішно захистив докторську дисертацію «Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх магістрів з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах». Базисні положення наукового пошуку було представлено у 97 наукових і навчально-методичних працях: монографії, посібниках, статтях у наукових фахових виданнях України та у виданнях міжнародних наукометричних баз даних [Лянной 2017].

У відгуку про докторську дисертацію Ю.Лянного офіційний опонент, доктор педагогічних наук, професор П.Джуринський[3] відзначив її надзвичайну затребуваність в умовах негативних змін у темпах зростання загальної захворюваності населення. У багатьох країнах світу, в тому числі й в Україні фізична реабілітація постає як один із провідних напрямів комплексного відновлення здоров'я та працездатності хворих, а також осіб, які мають особливі потреби й недоліки у фізичному, психоемоційному й соціальному розвитку [Відгук офіційного опонента]. В умовах війни дослідження ще більшою мірою актуалізоване для України і наразі залишається в багатьох аспектах інноваційним.

Успішністю роботи Юрій Олегович завдячує науковому консультанту, доктору педагогічних наук, професору, завідувачці кафедри фізичної реабілітації Інституту фізичного виховання та спорту Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Людмилі Петрівні Сущенко. Наукові учні, серед яких і Ю. Лянной, глибоко шанують свого наставника: «…вона вдало поєднує глибокий розум вченого та потужні організаторські здібності,

[2] Звіт ректора Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка Юрія ЛЯННОГО за 2015-2020 роки. /за ред. Л. В. Пшеничної. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 403 с. URL: https://euroosvita.net/prog/data/attach/719/zvit-rektora-sumdpu_2015-20.pdf

[3] Відгук офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора Джуринського Петра Борисовича на дисертацію Лянного Юрія Олеговича «Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх магістрів з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах» URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/vidguk/D_26.053.01/Vidguk_Dzurunskiy.pdf

захопленість науковими проблемами й інтерес до мистецтва, історії, музики та літератури» [Людмила Петрівна Сущенко: 23].

Власне, так само і Юрій Олегович турбується про міцні й упевнені крила своїх дисертантів. За порівняно малий проміжок часу йому вдалося створити наукову школу з проблем з теорії і практики проблем здоров'я, фізичної реабілітації (фізичної терапії) та спеціальної освіти в контексті професійної підготовки фахівців, що втілює наукові ідеї в реальні розробки. У межах наукової школи[4] успішно захищено 14 кандидатських дисертацій зі спеціальностей 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти», 13.00.03 «Корекційна педагогіка», 015 Професійна освіта, 24.00.03 «Фізична реабілітація»: О.Колишкін, Л.Мороз, Н.Кукса, В.Литвиненко (Руденко), Я.Копитіна (Романенко), Ю.Арєшина, Ю.Корж, І.Зігунова, О.Сущенко, О.Беспалова, Л.Середа, А.Руденко, Т.Левицька та ін. Ось лише кілька результатів діяльності наукової школи [Наукова школа Лянного]: 4 патенти на корисну модель, 4 свідоцтва авторського права, авторські інноваційні методики (корекції фонетико-фонематичного недорозвиненого мовлення дітей дошкільного віку засобами арт-педагогіки; оздоровчо-корекційної гімнастики «Богатир» для дітей дошкільного віку з порушеннями функцій опорно-рухового апарату); наукові дослідження з фізичної реабілітації спортсменів високого класу, санаторно-курортної реабілітації, інноваційних корекційної-розвивальних арттехнологій та еротерапії, реабілітації осіб з обмеженими можливостями.

Кожний із представників наукової школи відчуває себе неповторною особистістю, яка розвивається в позитивній енергетиці співтворчості, самоповаги і взаємоповаги. Юрій Олегович дотримується в науковій роботі постулатів Г. Сковороди про те, що «виплекати здоровий, повний творчої сили дух можна лише завдяки великій роботі душі, доведенню її до ладу, наповненню й осяянню її «духом істини» [Афоризми]. Вагоме слово очільника та представників наукової школи розвивають тисячі випускників Навчально-наукового інституту фізичної культури, вчителів, фахівців фізичної реабілітації.

Створення в університеті атмосфери поваги до молодих науковців, стимулювання участі викладачів у розробці наукових проєктів сприяли тому, що в закладі якісно увиразнено професорсько-викладацький склад: у кілька разів зросла кількість кандидатів наук та докторів наук; ліцензовано або акредитовано нові спеціальності за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» та «магістр», що відповідають потребам ринку праці (менеджмент соціокультурної діяльності, право, економіка, культурологія, філологія, соціальне забезпечення, публічне управління та адміністрування, міжнародні відносини, історія та археологія, громадське здоров'я та ін.)

Відкрито низку періодичних видань, які входять, зокрема, і до світових наукометричних баз, аспірантуру та докторантуру за десятьма напрямками, спеціалізовані вчені ради із захисту кандидатських та докторських дисертацій з різних спеціальностей (13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки; 13.00.02 – теорія та методика музичного навчання; теорія та методика фізичної культури; 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти; 17.00.03 – музичне мистецтво та ін.). Спецради очолюють шановані доктори наук, професори, з-поміж яких тривалий час і А.Сбруєва, доктор педагогічних наук, професор, авторка фундаментальної праці «Порівняльна педагогіка», численних публікацій з теорії освітніх реформ, теорії і технології управління інноваційним розвитком вищої освіти, інноваційних підходів до управління вищою освітою в суспільстві ризику. Її роботи дали можливість ректору отримати чимало відповідей на складні питання наукової та управлінської діяльності.

До кожної університетської справи очільник ставиться з повного віддачею. І вчиться новому в кожного співробітника: і в досвідченого, і в молодого. Серед таких прикладів – виступ професора Ю.Лянного на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.053.01 29 грудня 2020 року при розгляді докторської дисертації Д.Козлова «Теоретичні та методичні засади розвитку інноваційної культури майбутнього керівника закладу загальної середньої освіти у процесі магістерської підготовки»: Я був рецензентом цієї дисертації. Мене дуже приємно вразив обсяг роботи. Відчутна робота

[4] Наукова школа Лянного Юрія Олеговича з теорії і практики проблем здоров'я, фізичної реабілітації (фізичної терапії) та спеціальної освіти у контексті професійної підготовки фахівців URL: https://sspu.edu.ua/images/2023/docs/nauka/nauk-shk/lyannoy_95a28.pdf

багатьох поколінь... Що конкретно зацікавило мене як ректора університету, ураховуючи наш змінюваний світ. У роботі ідеться про можливість ухвалення рішень у нестандартних ситуаціях. А нестандартних ситуацій дуже багато. Ви пропонуєте рекомендації, як потрібно індивідуально ставитися і до наших студентів, і до наших магістрантів, аспірантів, як намагатися задовольняти їхні наукові інтереси, освітні інтереси, враховуючи стандарти рівності, справедливості та ін. [Той, хто прагнув жити: 306]. Ю.Лянной прагне у своїй діяльності оволодіти такими ключовими якостями інноваційної культури особистості, як творчість, ризикованість, сміливість, здатність прогнозувати, особисту відповідальність.

Невід'ємною ознакою успішного розвитку університету є відкритість до до світу, тому чимало зусиль докладає Ю.Лянной, щоб налагодити творчі зв'язки із багатьма закладами освіти Європи і світу: до навчання залучено іноземних громадян з дванадцяти країн, укладено двосторонні угоди про підготовку фахівців за програмами «Академічна мобільність» і «Подвійний диплом» з навчальними закладами Китаю, Польщі та Болгарії, Туркменістану. Для проведення досліджень викладачі та аспіранти щорічно проходять стажування в університетах та науково-дослідних установ зарубіжжя, зокрема до Польщі, Німеччини, Румунії, Словаччини, США.

Кожний рік, прожитий колективом, – це звіт ректора перед громадою, студентами: що зроблено, які зрушення, чого досягнуто. Студенти, абітурієнти, їхні батьки повинні бачити перспективу формування в педагогічному університеті «інноваційної знанєвої людини», котра володіє інформаційно-комунікаційними технологіями, англійською мовою, є мобільною у віртуальному середовищі, самодостатньою, здатна навчатись упродовж життя, про що наголошував В.Кремень ще у 2015 р. [Кремень 2015].

Колектив має прагнення досягнути у своїй діяльності ключових навичок, на розвиток яких зорієнтовані освітні програми університету: навички «м'які», цифрові та технологічні, інтелектуальні (мислення, осмисленість, brainpower (інтелект, сила розуму), соціально-емоційні (сердечність, «навички людяності»), навички екологічної відповідальності (екологічного лідерства). Їх грунтовно окреслила команда Інституту вищої освіти НАПН України спільно з представниками 10 університетів України [Вдосконалення викладання].

У час війни це особливо актуально. Креативність Юрія Олеговича зумовлені його волею і натхненням, кордоцентричністю та здатністю її пробуджувати в інших, патріотизмом і вмінням виживати в надзвичайних умовах; морально-етичною домінантою. Ідеться про такий аспект концепту Я-концепції ректора, як «людина патріотична», що пронизує охарактеризовані вище концепти «людина «сродної» праці», «людина інноваційної культури».

Болем і відповідальністю пронизаний виступ Ю.Лянного на звітних зборах трудового колективу за 2023 рік[5]: " Ніхто з нас не очікував і не думав, що може статися повномасштабна війна на українській землі, зокрема на Сумщині. Я теж не думав про те, що доведеться керувати університетською спільнотою під час війни. У перші ж години, коли все почалося, прийшло усвідомлення, що ми на порозі докорінних змін. Я зрозумів, що треба зібратися, відкласти емоції, страх та біль у сторону, бо ми відповідальні за долі колективу Університету" [Звіт ректора: 2023]. Ось так, простими словами, життєвими прикладами про складні речі, щоб прийняти оптимальні рішення на ректоратах і вчених радах разом з колективом, додає упевненості університетській спільноті.

"Слово про нескорених до однодумців та колег" – так розпочав виступ Юрій Лянного на зборах трудового колективу у січні 2024 р. Ідеться про пам'ять випускників практично з усіх факультетів та інститутів педагогічного університету, які загинули під час російсько-української війни; Олександр Аніщенко, Артур Абрамітов, Максим Наріжний, Сергій Ширков, Андрій Кривич, Едуард Лобода, Олександр Бєлявський, Олег Бирченко, Денис Харлашко, Сергій Лисенко, Владислав Щелинський, Денис Бондаренко, Олесандр Одінцов, Віталій Пасько, Артем Крючковий, Сергій Горбач, Дмитро Мартиненко, Костянтин Скаржинський, Олексій Рогинець, Валентин Матвієнко, Ілля Кобченко, Богдан Бєлашов, Андрій Шиян [Звіт ректора: 2023].

[5] Звіт ректора Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка Лянного Юрія Олеговича за 2022 рік / [за ред. Л. В. Пшеничної]. Суми : [ФОП Цьома С. П.], 2023. URL: https://online.fliphtml5.com/sqayj/pmsd/#p=1.

Місія університету в умовах сучасних воєнних викликів – освіта і наука задля соціального та економічного розвитку Сумщини, України. З вірою у ПЕРЕМОГУ колектив забезпечував високу якість освітнього процесу та науково-інноваційної діяльності; успішно провів вступну кампанію 2023 року, налагодив дистанційний освітній процес, акредитував 6 освітніх програм бакалаврів, 3 освітні програми магістрів і 3 освітньо-наукові програми докторів філософії і, як результат, посів третє місце в Україні щодо забезпечення випускників першим робочим місцем.

Посилилась творча партнерська взаємодія університету з науково-дослідними інституціями, зокрема в організації фахової практики майбутніх педагогів спільно з Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН [Лук'янова а: 2023]: проведено моніторингове дослідження, розроблено навчально-методичний супровід практик бакалаврів, магістрів, аспірантів спеціальності 011 Освітні педагогічні науки, схарактеризовано законодавчо-нормативні регулятиви організації практик, компетентнісні засади проходження практик з урахуванням євроінтеграційних процесів [Лук'янова б: 2023]. 15 листопада 2023 рокудосвід мережевої взаємодії СумДПУ та інституцій «Педагогічна синергія» розглядався та був високо оцінений на засіданні Президії НАПН України.

Колектив університету у 2024 році нагороджений Почесною Грамото Кабінету Міністрів України за вагомий внесок у забезпечення розвитку освіти і науки[6], значні науково-методичні здобутки та високий професіоналізм. Подібна висока відзнака Верховної Ради УРСР, яка наразі зберігається в музеї історії Університету, вручалася до 50-річчя від дня заснування Сумського педагогічного інституту у 1974 році.

В умовах воєнного часу вченою радою університету скореговано низку положень Стратегії розвитку на період до 2032 року, окреслено сильні та слабкі сторони закладу, загрози та можливості розвитку, а серед основних цілей визначено – залучати мотивовану талановиту молодь до навчання в університеті; створювати безпекове середовище для навчання, праці та розвитку особистості; підвищувати рівень присутності університету в системі вітчизняних та міжнародних рейтингів; покращувати якість персоналу, підвищувати частку молодих учених у складі науково-педагогічних працівників... [Стратегія розвитку на період до 2032 року].

Щоб досягти бажаної мети, потрібні фізична форма та витривалість, впевненість і впертість, бажання творити добро, а для цього у нас є всього 1440 хвилин на добу, щоб досягти тріумфу. Юрій Лянной «Не може себе уявити без освіти, університету, колег, улюблених очей студентів, без щасливих відкриттів і мужньості визнати свої помилки, руху вперед. А ще – без Пам'яті, що передбачає наявність дивовижної здатності пам'ятати про тих, хто поруч з тобою, хто прийде за тобою, – влучно доповнює науково-педагогічний портрет очільника Ю. Бойчук, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди [Бойчук 2021: 47].

Висновки. Отже, з урахуванням досліджень специфіки педагогіки менеджменту управління та педагогічної персоналії, лінгвоперсонології, портретування особистості, на основі аналізу наукових праць, виступів ректора, публікацій про дослідника-менеджера, безпосереднього спілкування закцентована увага на спробі «портретувати» окремі аспекти науково-педагогічної та управлінської діяльності очільника Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка Лянного Юрія Олеговича в проблемному полі вищої освіти та у вимірі професійного розвитку і саморозвитку особистості.

Науково-педагогічний портрет Юрія Лянного представлено як синтез портрета дослідника, який упродовж понад двадцять років досліджує особливості підготовки фахівців з фізичної реабілітології, та очільника педагогічного університету, котрий враховує свій науковий досвід в управлінській діяльності. У створенні науково-педагогічного портрета керівника-лідера враховано основні складники концепції педагогічної майстерності І.Зязюна: гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка.

Напрями Я-концепції «людина праці», «людина інноваційної культури», «людина

[6] Нагородження колективу Університету до 100-річного ювілею Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України. URL: https://sspu.edu.ua/news/nagorodzhennya-kolektivu-universitetu-do-100-richnogo-yuvileyu-pochesnoyu-gramotoyu-kabinetu-ministriv-ukrajini

патріотична» схарактеризовано з урахуванням підходів: аксіологічного (для вивчення ціннісної основи, ціннісних орієнтирів особистості керівника закладу) та акмеологічного (для увиразнення шляхів саморозвитку особистості).

Чинники формування складників концепту «людина праці» Я-концепції ректора визначено родину з її корінням Гетьманської столиці – м. Глухова, культом фізичної та розумової праці, порядності, скромності, вимогливості; школу з її авторитетом Учителя і практико орієнтованого знання, соціальне оточення; інститутську освіта з вихованням спортивної та дослідницької культури; педагогічну й наукову діяльність; професійне оточення; самоосвіту і саморозвиток.

До чинників формування концепту «людина інноваційної культури» віднесено творчість, інтуїтивність, організаторський хист, витривалість, здатність прогнозувати, особиста відповідальність за нововведення, відкритість світу та інноваційним знанням. Праксеологічними рисами наукової школи професора Ю.Лянного є втілення Стратегії розвитку університету (освіта – наука – регіон – соціальна діяльність) в реальні розробки.

Концепт «людина патріотична» пронизує концепти «людина «сродної» праці», «людина інноваційної культури» Я-концепції ректора, що втілюється у Пам'яті як найвищій категорії моральності, збереженні освітньо-культурних традицій ректорського корпусу впродовж 1924–2024 рр., повазі до «макаренківської родини», морально-етичній домінанті місії макаренківської родини – освіта і наука задля соціального та економічного розвитку Сумщини, України з вірою у ПЕРЕМОГУ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афоризми. Григорій Сковорода. Бібліотека української літератури. URL: https//ukrclassic.com.ua
2. *Бойчук Ю. Д.* Думки вголос. Лянной Юрій Олегович: біобібліографічний покажчик / Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Наукова бібліотека; [уклад.: І. О. Железняк, Н. А. Чайка]. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. Вип. 9. С. 47–49.
3. Бойчук Ю.Д., Боярська-Хоменко А.В. Інноваційна діяльність керівника закладу вищої освіти в системі внутрішнього забезпечення якості. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8c4e9617-f7b1-46da-9873-2734ee532681/content
4. Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика : монографія / [Калашнікова С., Базелюк Н., Базелюк О. та ін.] ; за наук. ред. С.Калашнікової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 255 с. DOI: https://doi.org/10.31874/ TE.2023
5. Вертіль О. «Наших випускників високо цінують на ринку освітніх послуг»: актуальне інтерв'ю : [розповідає ректор СумДПУ імені А.С.Макаренка Юрій Лянной] *Урядовий кур'єр*. 2020. № 50, 17 березня. С. 5. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yurij-lyannoj-nashih-vipusknikiv-visoko-cinuyut-na/
6. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с. URL: https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf
7. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді : науково-аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В. І. Луговий, П. Ю. Саух, І. І. Драч, О. М. Слюсаренко, Ю. А. Скиба, О. В. Жабенко, С. А. Калашнікова, Ж. В. Таланова, О. М. Петроє, О. Ю. Оржель, І. Ю. Регейло, М. В. Набок ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2023. 172 с. DOI: https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2023
8. Вітченко А. О. Лідерська стратегія розвитку педагогічної науки в Україні: наслідування чи змагальність? *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2020. № 2(89). С. 112–123. DOI: https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-96-3-112-123.
9. Голубченко В. Ю. Освіта Сумщини в іменах: науково-педагогічний довідник. Суми : Університетська книга, 2012.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 374 с.
11. Горбатюк О. В., Поліщук С. В. Умови забезпечення ефективності іміджу керівника закладу вищої освіти. *Академічні візії. 2023. №* 24. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/688
12. Гура О. І. Концепти професійної Я-концепції фахівця. *Наука і освіта* : науково-педагогічний журнал Південного наукового центру АПН України. 2009. № 1–2. С. 150–155.
13. Закон України «Про вищу освіту». (2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text
14. Зелінська Н. В. Поетика наукового тексту: українська наукова публіцистика XIX – початку XX ст. : автореф. дис. … докт. філол. наук : 10.01.08 – журналістика. К., 2004. 36 с.
15. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : підручник. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
16. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: [монографія] Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.

17. Імас Є. Професіонал і особистість: йому даровано чимало. Лянной Юрій Олегович : біобібліографічний покажчик / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Наукова бібліотека; [уклад.: І. О. Железняк, Н. А. Чайка]. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. Вип. 9. С. 50–51.

18. Ісіпчук Н. Юрій Лянной: «Учитель – одна з найголовніших професій»: [інтерв'ю з ректором СумДПУ Ю. Лянним] . *Сумщина.* 2015. № 47, 16 грудня. С. 8.

19. Козлова О. Управлінець-митець. Лянной Юрій Олегович: біобібліографічний покажчик / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Наукова бібліотека ; [уклад.: І. О. Железняк, Н. А. Чайка]. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. вип. 9. С. 50–60.

20. Копчак Ю., Матвеєв М., Пугачов В. Трансформація сучасного менеджменту в умовах війни. *Економіка та суспільство. 2023.* № 51. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-24

21. Кремень В. Г., Луговий В. І., Саух П. Ю. Вища освіта україни в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: За матеріалами загальних зборів Національної академії педагогічних наук України, 17 листопада, 2023 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2023.* Вип. 5(2), 1–5. https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5228

22. Кремень В. Слово про ювіляра //Я-концепція Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості: зб. наук. пр./редкол.: І. А. Зязюн (голова), О. М. Отич та ін. ; упоряд.: О. М. Отич, О. М. Боровік ; Національна академія педагогічних наук України ; Ін-т пед.. освіти і освіти дорослих НАПН України. К., 2014. С. 496–503.

23. Кремень В. Г. Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін. *Український педагогічний журнал.* 2015. № 1. С. 8–15.

24. Кудренко Анатолій Іванович. Енциклопедія педагогічної освіти України 2010. https://who-is-who.ua/main/page/epou2009info/12/416

25. Лазарєв М. Покликаний бути лідером. Федір Миколайович Лиман [Текст] : (до 75-річчя від дня народження) : біобібліографічний покажчик / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Наукова бібліотека ; [укладачі: І. О. Железняк, В. В. Косенко ; редактор В. В. Косенко ; передмова В. В. Косенко]. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. Вип. 2. С. 23–25.

26. Лук'янова Л. Б., Лянной Ю. О., Семеног О. М., Вовк М. П. Педагогічне партнерство як чинник якісної практичної підготовки майбутніх педагогів в умовах воєнних реалій : Досвід узаємодії Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України та Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. *Вісник Національної академії педагогічних наук України.* 2023. Вип. 5(2), С. 1–15. https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5206

27. Лук'янова Л. Б., Лянной Ю. О., Семеног О. М., Вовк М. П. Фахова практика вчителя: національний досвід та європейські цінності : посіб. Київ : Талком, 2023. 238 с.

28. Людмила Петрівна Сущенко : біобібліографічний покажчик до 55-річчя від дня народження; упоряд. бібліографічного покажчика Н. І. Тарасова ; наук. ред.: Л. В. Савенкова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 96 с.

29. Лянной Ю. О. Мудрий управлінець, фізик за професійним покликанням, філософ по життю. Іваній Володимир Степанович: біобібліографічний покажчик / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Наукова бібліотека ; [уклад.: І. О. Железняк, В. В. Косенко]. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. Вип. 11. 108 с.

30. Лянной Ю. О. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх магістрів з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : спеціальность 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»; Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 674 с.

31. Огнев'юк В. О. Криза – момент істини для університетської освіти. *Вища школа.* 2009. № 11. С. 5–16.

32. Пелех Ю. В. Ціннісний інтелект: філософсько-методологічні перспективи у педагогічній практиці. European potential for the development of pedagogical and psychological science : Collective monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing". 2021. P. 331–366.

33. Поліщук І. В. Науково-педагогічний портрет Т. Д. Дем'янюк. *Нова педагогічна думка*. Рівне : РОІППО, 2019. № 4(100). С. 11–15.

34. Пшенична Л. Слово про колегу. Лянной Юрій Олегович: біобібліографічний покажчик / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Наукова бібліотека; [уклад.: І. О. Железняк, Н. А. Чайка]. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 252 с. (Серія «Науковці університету» . Вип. 9.)

35. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: навчальний посібник. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.

36. Семеног О. «Усе наше життя – це школа». Лянной Юрій Олегович: біобібліографічний покажчик / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Наукова бібліотека; [уклад.: І. О. Железняк, Н. А. Чайка]. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. Вип. 9. С. 64–65.

37. Сенека Луцій Анней. Моральні листи до Луцілія / пер. із латин. А. Содомори. Львів: Апріорі, 2017. 552 с.

38. Стратегія розвитку Університету на період до 2032 року. URL: https://sspu.edu.ua/images/2023/docs/polozhennia/strategiya_rozvitku_sumdpu_do_2032_62aca.pdf

39. Той, хто прагнув жити: перерваний політ доктора наук Дмитра Козлова / упоряд. І. Чистякова, І. Михайличенко. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 414 с.

REFERENCES

1. Aphorisms. Hryhoriy Skovoroda. Library of Ukrainian literature. URL: https//ukrclassic.com.ua

2. Boychuk Yu. D. Thoughts out loud. Lyannoi Yury Olegovych: biobibliographic index / Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Science Library; [compiled by: I. O. Zheleznyak, N. A. Chaika]. Sumy : A. S. Makarenko SumDPU, 2021. Issue 9. P. 47–49.

3. Boychuk Yu.D., Boyarska-Khomenko A.V. Innovative activity of the head of a higher education institution in the system of internal quality assurance URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8c4e9617-f7b1-46da-9873-2734ee532681/content

4. Improvement of teaching in higher education: theory and practice: monograph / [Kalashnikova S., Bazelyuk N., Bazelyuk O. and others]; for sciences ed. S. Kalashnikova. Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2023. 255 p. DOI: https://doi.org/10.31874/TE.2023

5. Vertil O. "Our graduates are highly valued in the market of educational services": topical interview: [narrated by the rector of A.S. Makarenko State State University Yuriy Liannai] Government courier. 2020. No. 50, March 17. P. 5. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yurij-lyannoj-nashih-vipusknikiv-visoko-cinuyut-na/

6. Higher education in Ukraine: changes due to the war: an analytical report / E. Nikolaev, H. Riy, I. Shemelinets. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University, 2023. 94 p. URL: https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf

7. Higher education of Ukraine in the conditions of war and post-war recovery: challenges and answers: scientific and analytical report / V.G. Kremen, V.I. Lugovyi, P.Yu. Saukh, I.I. Drach, O.M. Slyusarenko, Yu.A. Skiba, O.V. Zhabenko, S.A. Kalashnikova, Zh.V. Talanova, O.M. Petroye, O.Yu. Orzhel, I.Yu. Regheilo, M.V. To the side; in general ed. V.G. Flint. Kyiv: Pedagogical thought, 2023. 172 p. DOI:https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2023

8. Vitchenko A. O. Leadership strategy for the development of pedagogical science in Ukraine: imitation or competitiveness? *Personal spirituality: methodology, theory and practice.* 2020. No. 2(89). P. 112–123. DOI: https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-96-3-112-123.

9. Golubchenko V.Yu. Sumy region education in names: a scientific and pedagogical guide. Sumy : University book, 2012.

10. Honcharenko S.U. Ukrainian pedagogical dictionary. K. : Lybid, 1997. 374 p.

11. Horbatyuk O. V., Polishchuk S. V. Conditions for ensuring the effectiveness of the image of the head of a higher education institution. Academic visions. 2023. No. 24. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/688

12. Gura O. I. Concepts of the professional self-concept of a specialist. *Science and education: the scientific and pedagogical journal of the Southern Scientific Center of the National Academy of Sciences of Ukraine.* 2009. No. 1–2. P. 150–155.

13. Law of Ukraine "On Higher Education". (2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

14. Zelinska N. V. Poetics of scientific text: Ukrainian scientific journalism of the 19th – early 20th centuries: author's review. thesis ... Dr. philol. Sciences: 10.01.08 – journalism. K., 2004. 36 p.

15. Zyazyun I. A. Pedagogical skill: textbook. Kyiv: Higher School, 1997. 349 p.

16. Zyazyun I. A. Philosophy of pedagogical action : [monograph] Cherkasy: ChNU named after Bohdan Khmelnytskyi, 2008. 608 p.

17. Imas E. Professional and personality: he was given a lot. Lyannoi Yury Olegovych: biobibliographic index / Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Scientific Library ; [compiled by: I. O. Zheleznyak, N. A. Chaika]. Sumy : A.S. Makarenko SumDPU, 2021. Issue 9. P. 50–51.

18. Isipchuk N. Yuriy Liannoy: "Teacher is one of the most important professions": [interview with the rector of SumyDPU Yu. Liannoy] . *Sumyshchyna.* 2015. No. 47, December 16. P. 8.

19. Kozlova O. Manager-artist. Lyannoi Yury Olegovych: biobibliographic index / Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Scientific Library; [compiled by: I. O. Zheleznyak, N. A. Chaika]. Sumy : A.S. Makarenko SumDPU, 2021. issue 9. P. 50–60.

20. Kopchak Yu., Matveev M., Pugachev V. Transformation of modern management in conditions of war. *Economy and society.* 2023. No. 51. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-24

21. Kremen V.G., Lugovoi V.I., Saukh P.Yu. Higher education of Ukraine in the conditions of martial law and post-war reconstruction: challenges and answers: According to the materials of the general meeting of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, November 17, 2023. *Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. 2023. Issue 5(2), 1-5. https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5228

22. Kremen V. A word about the jubilee // Self-concept of Nellie Nychkalo in the dimension of professional development of the individual: coll. of science publisher/editor: I.A. Zyazyun (head), O.M. Otych and others; edited by: O.M. Otych, O.M. Borovik; National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine ; Pedagogical Institute of Education and Adult Education National Academy of Sciences of Ukraine. K., 2014. P. 496–503.

23. Kremen V.G. Problems of the quality of Ukrainian education in the context of modern civilizational changes. *Ukrainian pedagogical journal.* 2015. No. 1. P. 8–15.

24. Anatoly Ivanovich Kudrenko. Encyclopedia of pedagogical education of Ukraine 2010. https://who-is-who.ua/main/page/epou2009info/12/416

25. Lazarev M. Called to be a leader. Fyodor Mykolayovych Lyman [Text]: (to the 75th anniversary of his birth) : bio-bibliographic index / Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Scientific Library; [compilers: I. O. Zheleznyak, V. V. Kosenko ; editor V. V. Kosenko ; foreword by V. V. Kosenko]. Sumy: Sumy DPU named after A. S. Makarenko, 2016. Vol. 2. P. 23–25.

26. Lukyanova L. B., Liannoi Yu. O., Semenog O. M., Vovk M. P. Pedagogical partnership as a factor in the qualitative practical training of future teachers in the conditions of military realities: Experience of interaction of the Institute of Pedagogical Education and Adult Education named after Ivan Zyazyun of the National Academy of Sciences of Ukraine and Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko. *Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. 2023. Issue 5(2), P. 1–15. https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5206

27. Lukyanova L.B., Liannoi Y.O., Semenog O.M., Vovk M.P. Teacher's professional practice: national experience and European values: manual. Kyiv : Talkom, 2023. 238 p.

28. Lyudmila Petrivna Sushchenko: biobibliographic index to the 55th anniversary of her birth; according to bibliographic index by N. I. Tarasov; of science ed.: L. V. Savenkova. Kyiv: Publishing House of NPU named after M. P. Drahomanov, 2013. 96 p.

29. Liannoi Yu. O. Wise administrator, physicist by profession, philosopher by life. Ivany Volodymyr Stepanovych : biobibliographic index / Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Scientific Library; [compiled by: I. O. Zheleznyak, V. V. Kosenko]. Sumy: A. S. Makarenko SumDPU, 2023. Iss. 11. 108 p.

30. Liannoi Yu.O. Theoretical and methodological principles of professional training of future masters in physical rehabilitation in higher educational institutions: thesis. ... Dr. Ped. Sciences: specialty 13.00.04 "Theory and methodology of professional education"; Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Kyiv, 2017. 674 p.

31. Ognevyuk V.O. The crisis is a moment of truth for university education. *Higher school.* 2009. No. 11. P. 5–16.

32. Peleh Yu. V. Valuable intelligence: philosophical and methodological perspectives in pedagogical practice. European potential for the development of pedagogical and psychological science : Collective monograph. Riga, Latvia: „Baltija Publishing". 2021. P. 331–366.

33. Polishchuk I. V. Scientific and pedagogical portrait of T. D. Demyanyuk. *A new pedagogical thought. Rivne: ROIPPO*, 2019. No. 4(100). P. 11–15.

34. L. Wheat. A word about a colleague. Lyannoi Yury Olegovych: biobibliographic index / Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Scientific Library; [compiled by: I. O. Zheleznyak, N. A. Chaika]. Sumy : A. S. Makarenko SumDPU, 2021. 252 c. (Series "University scientists". Issue 9.

35. Rybalka V. V. Theories of personality in domestic psychology and pedagogy: study guide. Odesa : Bukaev Vadim Viktorovych, 2009. 575 p.

36. Semenog O. "Our whole life is a school." Lyannoi Yury Olegovych: biobibliographic index / Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Scientific Library; [compiled by: I. O. Zheleznyak, N. A. Chaika]. Sumy : A. S. Makarenko SumDPU, 2021. Issue 9. P. 64–65.

37. Seneca Lucius Annaeus. Moral letters to Lucilius / trans. from Latin A. Sodomory. Lviv : Apriori, 2017. 552 p.

38. University development strategy for the period until 2032. URL: https://sspu.edu.ua/images/2023/docs/polozhennia/strategiya_rozvitku_sumdpu_do_2032_62aca.pdf

39. The one who wanted to live: the interrupted flight of Dmytro Kozlov, doctor of sciences / edited by I. Chistyakova, I. Mykhailychenko. Sumy: A. S. Makarenko SumDPU, 2021. 414 p.

O. M. SEMENOG
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language and Literature,
Sumy A. S. Makarenko State Pedagogical University, Sumy, Ukraine
E-mail: olenasemenog@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8697-8602

O. H. KOZLOVA
Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Management of Education and Pedagogy of the Higher School, Sumy A. S. Makarenko State Pedagogical University, Sumy, Ukraine
E-mail: perlefon99@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-1626-5188

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL PORTRAIT OF THE RECTOR VALUE DIMENSIONS

The article focuses attention on the attempt to «portray» certain aspects of the scientific, pedagogical and managerial activities of the head of the Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko. Self-concept of the rector, as «a person of «related» work», «a person of innovative culture», «a patriotic person».

The source base is the scientific works of Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Yury Lianny, the rector's speeches at academic councils, meetings, labor conferences, meetings of the labor team, in the mass media about managerial, scientific-pedagogical and public activity, publications about the researcher-manager, direct communication with the head of the pedagogical university, researched taking into account the interrelated general scientific and specific scientific methods: terminological analysis, synthesis, systematization, generalization, as well as the biographical method for clarifying the facts of the biography and creative achievements in the two-vector orientation of the development of pedagogical education (end of the 20th century – beginning of the 21st century Art.).

In the creation of a scientific and pedagogical portrait of a manager-leader, the main components of the concept of pedagogical mastery of I. Zyazyun were taken into account: humanistic orientation, professional competence, pedagogical abilities, pedagogical technique. The directions of the self-concept «person of «related» work», «person of innovative culture», «patriotic person» are characterized taking into account the following approaches: axiological (to study the value base, value orientations of the personality of the head of the institution) and acmeological (to highlight the ways of self-development of the individual).

The scientific-pedagogical portrait of Yuri Lyannoy is presented as a synthesis of the portrait of a researcher who has been researching the peculiarities of training specialists in physical rehabilitation for over twenty years, and the head of a pedagogical university. The factors of formation of the components of the concept «person of «related» work» of the self-concept of the rector are outlined: the family with its cult of physical and mental work, decency, modesty, demandingness; the school with its teacher's authority and practice-oriented knowledge, social environment; institute education – with education of sports and research culture; pedagogical and scientific activity of an assistant, graduate student, associate professor, professor; professional sports environment; continuous self-education and self-development.

The factors of formation of the concept «person of innovative culture» of the self-concept of the head of the department of physical rehabilitation, the dean, the director of the Educational and Scientific Institute of Physical Culture, the head of the scientific school, the rector of the pedagogical university were studied.

The praxeological features of the scientific school of Professor Yu. Lianyi in the theory and practice of health problems, physical rehabilitation (physical therapy) and special education, which embodies the University Development Strategy (education – science – region – social activity) in real developments, have been clarified.

The work notes that the concepts of «person of «devoted» work», «person of innovative culture» of the self-concept of the rector of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Heroes of the Russian-Ukrainian war – students of the Sumy Pedagogical School, preservation of the educational and cultural traditions of the rector's corps during 1924-2024, respect for the «Makarenko family», the moral and ethical dominant mission of the pedagogical institution of higher education – education and science for the social and economic development of Sumy Region, Ukraine, and VICTORY.

Key words: scientific-pedagogical portrait, Yury Olegovich Lyannoi, scientist, teacher, rector, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, a person of «devoted» work, a person of innovative culture, a patriotic person.

УДК 061.26:37.02
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.16

О. Л. СКУЙБІДА
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища,
Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, Україна
Електронна пошта: skuybedaolena@gmail.com
http://orcid.org/0000-0003-1488-8568

РЕГУЛЮВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

В роботі розглянуто сучасний стан та перспективи регулювання громадянської науки в Україні. Розглядається поняття «громадянська наука» як широкий майданчик взаємодії науковців і громадськості, що, в цілому, можна охарактеризувати як наукову робота, яка виконується у співпраці професійних вчених та наукових установ з широкими колами населення (непрофесійними / громадянськими вченими). Особлива увага приділяється різноманітним формам громадянської участі в наукових дослідженнях та їх правовому врегулюванню. Шляхом аналізу різних підходів до визначення поняття громадянської науки, стаття пропонує концептуальну рамку для подальшого розвитку і унормування цієї сфери в українському законодавстві. Проаналізовані існуючі нормативні акти, в полі яких функціонує громадянська наука. Запропоновані можливі шляхи удосконалення законодавства для сприяння її розвитку в Україні. Особлива увага приділяється впливовості громадянської науки на освітньо-науковий простір та пропозиціям щодо внесення змін до законодавства для її підтримки та розвитку. Підкреслюється важливість створення правових умов для підтримки волонтерських ініціатив в науковій сфері та їх визнання на рівні державної політики. Аналізуються позитивні та негативні аспекти існуючих підходів до регулювання громадянської науки і надаються рекомендації щодо удосконалення законодавства України з метою підвищення ефективності її функціонування та інтеграції у Європейський дослідницький простір. Обговорюється Національний план щодо відкритої науки та важливість удосконалення його реалізації за європейськими зразками та рекомендаціями Європейської асоціації громадянської науки (ECSA), Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Закон України «Про вищу освіту», а також Закон України «Про волонтерську діяльність». Досліджується сучасний контекст розуміння громадянської науки, що залишається предметом академічних дебатів і потребує подальшого дослідження для уточнення та систематизації практик цієї області. Зазначається, що університети мають потенціал для активної ролі в розвитку громадянської науки в Україні, що підкреслює важливість розроблення концепцій та практичних рекомендацій для закладів вищої освіти.

Ключові слова: громадянська наука, громадянський вчений, непрофесійний вчений, відкрита наука, заклад вищої освіти, проєкт, законодавство.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний курс України потребує повноцінного входження нашої країни до Європейського простору вищої освіти та Європейського дослідницького простору. Зокрема це стосується впровадження політик та принципів відкритої науки, однією із складових якої є громадянська наука. Громадянська наука – це наукова робота, яка виконується широкими верствами населення, у співпраці з/під керівництвом професійних дослідників та наукових установ [Електронний ресурс: Zooniverse]. Публічна школа ставить на меті зробити науку доступною для громадян [Носенко, Сухіх: 87]. Громадянська наука передбачає участь непрофесійних (громадянських) науковців в різних формах – від залучення громадян до збирання інформації для певного проєкту, до аналізу та інтерпретації даних, а також співавторства на всіх етапах дослідження, починаючи з постановки задач дослідження і завершуючи поширенням отриманих результатів [Кубальський: 43]. Серед цілей відкритої науки І. Драч вказує надання можливості широкій громадськості зробити значний внесок у виробництво наукових знань. Відповідно, серед переваг відкритої науки та громадянської науки як її різновиду, можна виділити сприяння залученню громадян до досліджень, їх активну участь в наукових експериментах та зборі даних [Драч, 2022: 91].

Для успішного впровадження громадянської науки в Україні вітчизняні науковці мають чітко розуміти принципи та переваги громадянської науки, включаючи відкритість, прозорість,

участь громадськості та інші аспекти, які її характеризують. Вкрай важливою є наявність системної державної політики для стимулювання та підтримки громадянської науки через створення відповідних фінансових, організаційних та правових умов. Результати опитування щодо стану розробленості політики Відкритої науки в університетах, проведені І. Драч, С. Литвиновою, О. Слободянюк засвідчили, що найбільш актуальним чинником, який сприяє переходу до Відкритої науки, є наявність національної політики/рекомендацій щодо Відкритої науки (63% університетів-респондентів) [Драч та ін.: 184].

Мета роботи та методи дослідження. Мета роботи полягає в дослідженні сучасного стану та перспектив регулювання громадянської науки в Україні для розроблення концептуальної рамки для її подальшого розвитку і нормативного упорядкування в українському законодавстві. Основний акцент зроблено на аналізі існуючих нормативних актів і пропозиціях щодо їх удосконалення задля забезпечення ефективного функціонування громадянської науки, її інтеграції в Європейський науковий простір та підтримки інновацій у сфері науки й освіти в Україні.

Як методи дослідження використовувалися порівняльний аналіз, аналіз стратегій і політик, документальний аналіз, аналіз пропозицій і рекомендацій; було здійснено огляд літератури, систематизацію і аналіз інформації, метааналіз, критичний аналіз, синтез знань.

Виклад основного матеріалу. В Україні відсутні національні рекомендації щодо громадянської науки. Питання громадянської науки лише частково включене до Національного плану щодо відкритої науки [Електронний ресурс: Офіційний портал Верховної Ради України. Національний план щодо відкритої науки]. Регулювання діяльності з відкритої науки на національному рівні, за відсутності відповідного спеціального законодавства, на сьогоднішній день здійснюється в Україні переважно відповідно до Законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [Електронний ресурс: Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»] та «Про вищу освіту» [Електронний ресурс: Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про вищу освіту»].

В 2022 р. було затверджено Національний план щодо відкритої науки, яким передбачено популяризацію науки, поширення наукових знань та залучення громадян до участі в науковій та науково-технічній діяльності, що відповідає сутності концепції громадянської науки. Для цього передбачено розроблення та виконання плану заходів з популяризації науки з урахуванням передового міжнародного досвіду, зокрема принципів Європейської асоціації громадянської науки (*ECSA*); проведення інформаційно-комунікаційних кампаній для популяризації наукових здобутків серед населення, інформування про можливості використання досягнень науки у професійній діяльності та повсякденному житті.

Так, *ECSA* надає ряд рекомендації, які потрібно враховувати в національних та інституційних політиках і практиках в Україні. Серед них:

– проєкти громадянської науки повинні передбачати активне залучення громадян для отримання нових знань;

– громадяни, які приймають участь у проєктах громадянської науки, повинні бути бенефіціарами (наприклад, шляхом співавторства в наукових публікаціях, отримання нових знань, морального задоволення, комунікації та соціальної взаємодії, можливості зробити суспільно корисний внесок та / або впливати на політики і процеси тощо);

– проєкти громадянської науки повинні забезпечувати отримання справжніх наукових результатів;

– обмеження і недоліки проєктів громадянської науки необхідно враховувати та контролювати;

– громадянські науковці мають отримувати зворотній зв'язок щодо реалізації проєкту (наприклад, про використання зібраних ними даних, наукові, політичні та соціальні наслідки проєкту тощо);

– дані проєктів громадянської науки та їх результати, за можливості, повинні бути розміщені у вільному доступі [Електронні ресурси: *Zenodo*, *European Citizen Science Association*].

Національним планом щодо відкритої науки передбачено покращення системи оцінювання якості наукової та науково-технічної діяльності, зокрема шляхом удосконалення критеріїв проведення державної атестації закладів вищої освіти та наукових установ, а також розроблення

рекомендацій для закладів вищої освіти та наукових установ щодо удосконалення інституційних політик оцінювання наукових та науково-педагогічних кадрів, на основі принципів оцінки досліджень, визначених Сан-Франциською декларацією про оцінку наукових досліджень (*DORA*), та матриці відкритої науки з оцінювання кар'єри вченого (*OSCAM*) [Електронний ресурс: Офіційний портал Верховної Ради України. Національний план щодо відкритої науки]. Однак питанню оцінювання діяльності закладів вищої освіти та наукових установ щодо впровадження та реалізації проєктів з громадянської науки, соціальної ефективності проєктів громадянської науки, а також участі професійних науковців в проєктах громадянської науки увага на сьогоднішній день не приділяється.

Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» проголошується, що «рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб» [Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»]. Авторами [Коломієць, Коломієць: 174] наголошується, що громадянська наука сприяє підготовці якісних фахівців, а також розвитку наукової культури, інтеграції освіти і науки, підвищенню наукового рівня та популяризації науки серед студентів і молоді в цілому.

Статтею 45 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» серед цілей та напрямів державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності визначено створення умов для втілення інтелектуального потенціалу громадян в науці і науково-технічній діяльності. Інтелектуальний потенціал громадян в науковій сфері може бути реалізований шляхом участі в проєктах громадянської науки, що, на нашу думку, потребує більш чіткого виокремлення в Законі. Положення Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» не охоплюють інструменти та механізми громадянської науки, а також в певній мірі конфліктують з сутністю концепції громадянської науки, що розглядається нижче.

За статтею 4 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності є наукові працівники, науково-педагогічні працівники, здобувачі освіти, інші вчені, наукові установи, університети, академії, інститути, музеї, інші юридичні особи незалежно від форми власності, які мають відповідні наукові підрозділи, та громадські наукові організації. Однак громадяни є аматорами і до категорії «вчені» (а також «наукові» або «науково-педагогічні працівники») згідно законодавства України не відносяться. Відповідно, для поширення практики громадянської науки в Україні, необхідна її формалізація та унормування – зокрема це може бути здійснено шляхом доповнення законодавства в сфері освіти та науки відповідними термінами («громадянська наука», «громадянський (непрофесійний) вчений» тощо), а також віднесення громадян (або їх об'єднань поза визначенням громадських наукових організацій) до суб'єктів наукової діяльності. Подібна невідповідність присутня і в Законі України «Про вищу освіту», в якому (стаття 65) суб'єктами наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності визначено наукових, науково-педагогічні працівників, осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, інших працівників закладів вищої освіти, а також працівників підприємств, які спільно з закладами вищої освіти провадять наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність. За статтею 68 Закону України «Про вищу освіту» до виконання наукових і науково-технічних робіт у закладі вищої освіти можуть залучатися науково-педагогічні, наукові і педагогічні працівники, інші працівники закладів вищої освіти, особи, які навчаються у закладі вищої освіти, а також працівники інших організацій. Такі прогалини в законодавстві ускладнюють реалізацію проєктів громадянської науки на інституційному рівні, знижують ефективність

оцінювання наукової діяльності університетів, зокрема щодо врахування проєктів громадянської науки, а також ефективності останніх.

Відсутнє і єдине розуміння механізму участі громадян як непрофесійних вчених в проєктах громадської науки. Наприклад, в [Серебряков: 159] приводяться три типи проєктів з громадянської науки: проєкти, ініційовані професійними науковцями, які потребують участі громадянських вчених; проєкти, ініційовані громадянськими вченими та пов'язані з офіційними науковими групами чи окремими науковцями; проєкти, паралельно розроблені професійними та громадянськими вченими, які мають однаковий предмет досліджень та спільну мету. Рівні можливого залучення громадян в наукових проєктах за *Haklay* [*Assumpcao* та ін. в Володко: 71] представлені наступним чином: краудсорсинг, «розподілений інтелект» (*distributed intelligence*); партисипативна громадянська наука із участю громадянських вчених в постановці проблеми та зборі даних; екстремальна громадянська наука із участю громадянських вчених в постановці проблеми, зборі даних та їх аналізі. В Фінляндії роль непрофесійних вчених в здійсненні проєктів громадської науки регулюється Національними рекомендаціями [Електронний ресурс: *Aalto University*], які визначають три основні вимоги до громадянської науки:

– громадянські науковці повинні бути залучені хоча б на одному етапі дослідження;

– громадяни не є об'єктами дослідження, а виступають у ролі дослідників;

– професійний вчений керує дослідженням.

Наукова спільнота України має достатньо низький рівень обізнаності щодо громадянської науки [Козак та ін.]; широка практика та культура реалізації проєктів громадянської науки в закладах вищої освіти в Україні відсутня, тому важливим кроком на сьогоднішній день є розроблення Національних рекомендацій щодо громадянської науки в Україні.

Відповідно до статті 26 Закону України «Про вищу освіту» до основних завдань університетів, академій, інститутів належить «провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі; збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства; поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян» [Електронний ресурс: Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»]. Таким чином Закон визначає заклади вищої освіти як суб'єкти наукової діяльності, що узгоджується із загальною практикою громадянської науки – університети по всьому світу є її суб'єктами [*Angelidou* та ін.; *Esmaeilian* та ін.; *Grmai*]. Університети відіграють центральну роль у громадянській науці, є засновниками та партнерами різних платформ та проєктів громадянської науки. Відповідно, нормативно-правове регулювання діяльності закладів вищої освіти в Україні потребує доповнення щодо питань відкритої та громадянської науки. Вважаємо за доцільне розробити концепцію впровадження громадянської науки та практичні рекомендації для закладів вищої освіти в Україні.

Статтею 62 Закону України «Про вищу освіту» визначаються права осіб, які навчаються у закладах вищої освіти. Зокрема це стосується їх права на участь у наукових та науково-дослідних роботах і заходах, а також морального та / або матеріального заохочення за успіхи в науково-дослідній роботі. Участь громадян в науковій діяльності університетів Законом України «Про вищу освіту» не передбачена; також відсутні механізми мотивації такої участі, зокрема фінансової. Значущість підтримки відкритої науки підтверджується ключовими положеннями політики Європейської комісії (*EU's Open Science Policy*): важливим є визнання та винагорода участі у дослідженнях громадян та кінцевих споживачів [Драч, 2021: 218].

За статтею 69 Закону України «Про вищу освіту» заклади вищої освіти мають право розпоряджатися майновими правами інтелектуальної власності на об'єкти права інтелектуальної власності, що може потребувати перегляду за умови участі громадян, зокрема в проєктах громадянської науки.

Статтею 65 вищевказаного Закону основними завданнями наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності закладів вищої освіти визначено «одержання конкурентоспроможних наукових і науково-прикладних результатів; застосування нових наукових, науково-технічних знань під час

підготовки фахівців з вищою освітою; формування сучасного наукового кадрового потенціалу, здатного забезпечити розробку та впровадження інноваційних наукових розробок» [Електронний ресурс: Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про вищу освіту»], однак в сучасному світі все більше приділяється увазі прогромадській діяльності закладів вищої освіти та реалізації їх соціальної місії, зокрема через проведення наукових досліджень (що корелює із метою та завданнями громадянської науки). Таким чином, можемо говорити про необхідність внесення змін до основних завдань здійснення наукової діяльності в університетах з урахуванням концепції громадянської науки, що є особливо актуальним в сучасних умовах в Україні, а також для використання наукових досліджень для відбудови та повоєнного відновлення регіонів нашої держави.

Термін «громадянська наука» використовувався для опису достатньо широкого розмаїття форм взаємодії науковців та громадськості, а також кола моніторингових спостережень [Скуйбіда: 206]. Відсутній єдиний підхід не лише до розуміння сутності та механізмів громадянської науки, але і до формулювання самого поняття [*Ellwood*]. Так, в літературі можна зустріти термін «волонтерська наука», який визначає громадянську науку [Ярошенко та ін.: 232]. Відомості стосовно того, як волонтерська діяльність надає змогу проводити наукові дослідження приведені в [Голуб:169, 170]. Автор підкреслює значну роль волонтерської діяльності в освітньо-науковому просторі України та рекомендують законодавчо виокремити відповідний напрям волонтерської діяльності та його унормувати за рахунок внесення відповідних змін до Закону України «Про волонтерську діяльність», згідно з яким наразі волонтерська діяльність в освітньо-науковому просторі, до якої може бути віднесена громадянська наука, належить до «інших напрямів, не заборонених законодавством» [Електронний ресурс: Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про волонтерську діяльність»]. Таке доповнення Закону України «Про волонтерську діяльність» може свідчити про важливість волонтерської діяльності в освітньо-науковій сфері та громадянської науки для держави та інтенсифікувати її розвиток в Україні.

В проєктах громадянської науки непрофесійні вчені виконують подвійну роль, виступаючи і як учасники, і як дослідники. Автори [*Purtova, Pierce*] наголошують, що у результаті такої подвійної ролі, громадянські вчені можуть бути як суб'єктами даних, які мають право на захист, так і «контролерами» даних, іноді власних даних; водночас на них (громадянських вчених) можуть бути покладені зобов'язання щодо дотримання вимог щодо захисту даних. В роботі обговорюється, як це може вплинути на якість захисту, що надається учасникам (включно з громадянськими вченими), а також дослідницьку етику та практику громадянської науки. В перспективі це визначає необхідність коригування існуючого законодавства про захист даних, а також розробку відповідних положень/кодексів громадянської науки на інституційному рівні закладів вищої освіти, які залучать громадян до здійснення наукових досліджень.

Відкрита наука та громадянська наука, окрім позитивних властивостей та результатів, піднімає низку проблем доброчесності та етичних норм, які необхідно враховувати. Зокрема, автори [*Scheibein* та ін.] наголошують на питаннях, пов'язаних із набором учасників, приватністю, конфіденційністю, безпекою, фінансами тощо. Іншим аспектом є правовий захист громадянських вчених [*Szegda, Tylec*].

Те, яка саме діяльність підпадає під визначення громадянської науки сьогодні залишається дискусійним питанням, що має різне трактування в залежності від рівня активності та залучення громадян, специфіки їхньої діяльності, формального навчання неакадемічного сектора, оплати діяльності тощо [*Freiling, Matthe*], що потребує більш глибокого дослідження в рамках подальшої роботи над дослідженням. Для чіткого розуміння поняття громадянської науки необхідно визначити області згоди та розбіжностей в існуючих практиках громадянської науки [Горохова].

Висновки. Впровадження громадянської науки в Україні потребує чіткого розуміння її принципів та переваг серед наукової спільноти та широкої громадськості. Наявність національної політики та рекомендацій щодо відкритої науки є одним із ключових факторів для стимулювання активного залучення громадян до наукових досліджень; вважаємо їх розробку необхідними в Україні.

Існуюче законодавство України в сфері освіти і науки не має належного врахування можливості участі громадян в наукових дослідженнях, що ускладнює повноцінне впровадження та розвиток громадянської науки. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та інші нормативно-правові акти потребують доповнень для чіткого визначення та підтримки громадянської науки, яка є важливою для залучення непрофесійних вчених та підтримки інновацій. Важливо впроваджувати механізми моральної та матеріальної підтримки для учасників громадянської науки, що сприятиме підвищенню їхньої активності та інтересу до наукової діяльності.

Національний план щодо відкритої науки передбачає підтримку громадянської науки через популяризацію науки та залучення громадян до наукових досліджень, але його реалізація потребує удосконалення оцінювальних механізмів і політик. Європейські практики, зокрема рекомендації Європейської асоціації громадянської науки (*ECSA*), можуть слугувати основою для розроблення національних стратегій та рекомендацій у цій області. Університети в Україні є ключовими установами, які можуть відігравати центральну роль у розвитку громадянської науки. Розроблення концепції впровадження громадянської науки та практичних рекомендації для закладів вищої освіти в Україні визначають перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Володко А. Як залучити громадськість до участі в дослідницьких проєктах. Вступ до відкритої науки: Посібник / під ред. А. Володко та З. Вьорогурська. Варшава ; Прага, 2023. С. 69–73. URL: https://zenodo.org/records/10370739 (дата звернення: 10.06.2024).
2. Голуб В. Л. Роль волонтерської діяльності в освітньо-науковому просторі суспільства та її значення для державного управління. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України.* 2013. Вип. 2. С. 160–178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2013_2_14 (дата звернення: 10.06.2024)
3. Горохова Т. Громадянська наука та її роль у сталому розвитку України. Відкрита наука та інновації в Україні 2022: зб. матеріалів І Міжнародної конференції, 27–28 жовт. 2022 р. Київ: УкрІНТЕІ, 2022. С. 94–96. DOI: 10.35668/978-966-479-129-5
4. Драч І. І. Відкрита наука в університетах: цілі та переваги. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота».* 2022. Випуск 1 (50). С. 90-93. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.90-93
5. Драч І. Інституційний розвиток університетів у контексті імплементації концепції «Відкрита наука». У*ніверситети і лідерство*. 2021. № 1(11). С. 211–225. DOI: 10.31874/2520-6702-2021-11-1-211-225
6. Драч І. І., Литвинова С. Г., Слободянюк О. М. Досвід реалізації інституційних політик відкритої науки в європейських університетах. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Том 90, № 4. С. 173–190. DOI: 10.33407/itlt.v90i4.4945
7. Козак О., Свєженцева І., Болдирєв О., Шаванова К. Використання громадянської науки в умовах війн, криз та катастроф. Біла книга. 2024. 35 с. URL: https://scienceatrisk.org/storage/lp/111/15afeb7dab8c2cd012b269342a225d7081144f0a.pdf (дата звернення: 10.06.2024).
8. Коломієць А. М., Коломієць Д. І. Можливості та результати залучення майбутніх педагогів до громадянської науки. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems, 2021, С. 166–177. DOI: 10.31652/2412-1142-2020-55-166-177
9. Кубальський О.Н. Феномен науки в системі трансформацій сучасного життя. *Наука та наукознавство.* 2023. № 1(119). С. 35–46. DOI: 10.15407/sofs2023.01.035
10. Носенко Ю.Г., Сухіх А.С. Відкрита наука в контексті побудови суспільства знань і цифрових перетворень європейського простору. *Фізико-математична освіта.* 2020. Випуск 4(26). С. 85–92. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstreams/b3ae1d80-5d4f-4906-a0e0-288777ea83ee/download https://repository.sspu.edu.ua/bitstreams/b3ae1d80-5d4f-4906-a0e0-288777ea83ee/download (дата звернення: 10.06.2024).
11. Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про вищу освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 10.06.2024).
12. Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про волонтерську діяльність». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text (дата звернення: 10.06.2024).
13. Офіційний портал Верховної Ради України. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text (дата звернення: 10.06.2024).
14. Офіційний портал Верховної Ради України. Національний план щодо відкритої науки. Затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 892-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 10.06.2024).
15. Скуйбіда О.Л. Громадянська наука в сфері екології та захисту навколишнього середовища: світові тенденції та перспективи для України. *Екологічні науки.* 2023. № 5(50). С. 204–208. DOI: 10.32846/2306-9716/2023.eco.5-50.30

16. Серебряков В. В. Громадянська наука в школі: збагачення знань, розвиток спостережливості та інтересів, особистості і патріотизму. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «VinSmartEco»*, 20-21 травня 2021 р. Вінниця : Вінницький національний аграрний університет, 2021. С. 158–160. URL: https://docs.academia.vn.ua/handle/123456789/493 (дата звернення: 10.06.2024).

17. Ярошенко Т., Сербін О., Ярошенко О. Відкрита наука: роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері.* 2022. Том 5. № 2. С. 277–292. DOI: 10.31866/2617-796X.5.2.2022.270132

18. Aalto University. Citizen Science. URL: https://www.aalto.fi/en/open-science-and-research/citizen-science (дата звернення: 10.06.2024).

19. Angelidou M., Politis C., Roma-Athanasiadou E., Premyanov N. Methodology to design and set up a framework to monitor and evaluate a Citizen Science Hub's performance and impact. Societal Impacts. 2024. Vol. 3. Article 100031. DOI: 10.1016/j.socimp.2023.100031

20. Assumpcao T.H., Popescu I., Jonoski A., Solomatine D.P. (2017). Citizen observations contributing to flood modelling: opportunities and challenges. *Hydrology and Earth System Sciences Discussions*, 1–26. DOI: 10.5194/hess-2017-456.

21. European Citizen Science Association. ECSA`s characteristics of citizen science. URL: https://ecsa.citizen-science.net/wp-content/uploads/2020/05/ecsa_characteristics_of_citizen_science_-_v1_final.pdf (дата звернення: 10.06.2024).

22. Ellwood E.R., Pauly G.B., Ahn J., Golembiewski K., Higgins L.M., Ordeñana M.A., von Konrat M. Citizen science needs a name change. *Trends in Ecology and Evolution.* 2023. Vol. 38, Issue 6. Pp. 485–489. DOI: 10.1016/j.tree.2023.03.003

23. Esmaeilian B., Rust M., Gopalakrishnan P.K., Behdad S. Use of Citizen Science to Improve Student Experience in Engineering Design, Manufacturing and Sustainability Education. *Procedia Manufacturing.* 2018. Volume 26. Pp. 1361–1368. DOI: 10.1016/j.promfg.2018.07.124

24. Freiling I., Matthes J. Redefining the boundaries of citizen social science to avoid a repackaging of common social science methods. *Technology in Society*. 2024. Volume 78. Article 102627. DOI: 10.1016/j.socimp.2023.100031

25. Grmai L. A 'citizen science' approach to transforming scientific research and education. *Developmental Biology.* 2023. Vol. 501. Pp. A9–A10. DOI: 10.1016/j.ydbio.2023.06.009

26. Purtova N., Pierce R.L. Citizen scientists as data controllers: Data protection and ethics challenges of distributed science. *Computer Law & Security Review.* 2024. Volume 52, Article 105911. DOI: 10.1016/j.clsr.2023.105911

27. Scheibein F., Donnelly W., Wells J.SG. Assessing open science and citizen science in addictions and substance use research: A scoping review. I*nternational Journal of Drug Policy*. 2022. Volume 100. Article 103505. DOI: 10.1016/j.drugpo.2021.103505

28. Szegda J., Tylec G. The level of legal security of citizen journalists and social media users participating in public debate. Standards developed in the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR) and the European Court of Justice (ECJ). *Computer Law & Security Review*. 2022. Volume 47, Article 105740. DOI: 10.1016/j.clsr.2022.105740

29. Zenodo. Ten Principles of Citizen Scirence. URL: https://zenodo.org/record/5127534/files/ECSA_Ten_Principles_of_CS_English.pdf?download=1 (дата звернення: 10.06.2024).

30. Zooniverse. 'Citizen science' added to Oxford English Dictionary. URL: https://daily.zooniverse.org/2014/09/16/citizen-science-in-dictionary/#:~:text=citizen%20science%20n.,citizen%20scientist%20n (дата звернення: 10.06.2024)

REFERENCES

1. Volodko A. (2023) Ghromadjansjka nauka. Jak zaluchyty ghromadsjkistj do uchasti v doslidnycjkykh projektakh [How to attract the public to participate in research projects]. Vstup do vidkrytoji nauky: Posibnyk [Introduction to open science: Guide] Varshava ; Pragha, pp. 69−73. Retrieved from: https://zenodo.org/records/10370739 (accessed 10 June 2024).

2. Holub V. L. (2013) Rolj volontersjkoji dijaljnosti v osvitnjo-naukovomu prostori suspiljstva ta jiji znachennja dlja derzhavnogho upravlinnja. Zbirnyk naukovykh pracj Nacionaljnoji akademiji derzhavnogho upravlinnja pry Prezydentovi Ukrajin [The role of volunteering in the educational and scientific space of society and its significance for public administration]. *Zbirnyk naukovykh pracj Nacionaljnoji akademiji derzhavnogho upravlinnja pry Prezydentovi Ukrajiny* (electronic journal), vol. 2, pp. 160−178. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2013_2_14 (accessed 10 June 2024).

3. Ghorokhova T. (2022) Ghromadjansjka nauka ta jiji rolj u stalomu rozvytku Ukrajiny [Citizen science and its role in the sustainable development of Ukraine]. *Vidkryta nauka ta innovatsii v Ukraini 2022* : zb. materialiv I Mizhnarodnoi konferentsii, (Ukraine, Kyiv, October 27–28. 2022) (electronic resource), Kyiv: UkrINTEI, pp. 94–96. Retrieved from http://doi.org/10.35668/978-966-479-129-5 (accessed 10 June 2024).

4. Drach I. I. (2022) Vidkryta nauka v universytetakh: cili ta perevaghy [Open science in universities: goals and advantages]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodsjkogho universytetu. Serija «Pedaghoghika. Socialjna robota»* (electronic journal), vol. 1 (50). pp. 90-93. Retrieved from: http://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.90-93 (accessed 10 June 2024).

5. Drach I. (2021) Instytucijnyj rozvytok universytetiv u konteksti implementaciji koncepciji «Vidkryta nauka» [Institutional development of universities in the context of implementation of the «Open Science» concept]. *Universytety*

i liderstvo (electronic journal), vol. 1 (11), pp. 211-225. Retrieved from: http://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-11-1-211-225 (accessed 10 June 2024).

6. Drach I. I., Lytvynova S. H., Slobodianiuk O. M. (2022) Dosvid realizaciji instytucijnykh polityk vidkrytoji nauky v jevropejsjkykh universytetakh [Experience of implementation of institutional policies of open science in European universities]. *Informacijni tekhnologhiji i zasoby navchannja* (electronic journal), vol. 90, no 4, pp. 173–190. Retrieved from: http://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4945 (accessed 10 June 2024).

7. Kozak O., Svjezhenceva I., Boldyrjev O., Shavanova K. (2024) Vykorystannja ghromadjansjkoji nauky v umovakh vijn, kryz ta katastrof. Bila knygha [The use of citizen science in the conditions of wars, crises and disasters. White book] (electronic resource), 35 p. Retrieved from: https://scienceatrisk.org/storage/lp/111/15afeb7dab8c2cd012b269342a225d7081144f0a.pdf (accessed 10 June 2024).

8. Kolomijecj A. M., Kolomijecj D. I. (2021) Mozhlyvosti ta rezuljtaty zaluchennja majbutnikh pedaghoghiv do ghromadjansjkoji nauky [Possibilities and results of involvement of future teachers in citizen science]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems* (electronic journal), pp. 166–177. Retrieved from: http://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-55-166-177 (accessed 10 June 2024).

9. Kubaljsjkyj O. N. (2023) Fenomen nauky v systemi transformacij suchasnogho zhyttja [The phenomenon of science in the system of transformations of modern life]. *Nauka ta naukoznavstvo* (electronic journal), vol. 1 (119), pp. 35–46. Retrieved from: http://doi.org/10.15407/sofs2023.01.035 (accessed 10 June 2024).

10. Nosenko Ju. Gh., Sukhikh A. S (2020) Vidkryta nauka v konteksti pobudovy suspiljstva znanj i cyfrovykh peretvorenj jevropejsjkogho prostoru [Open science in the context of building a knowledge society and digital transformations of the European space]. *Fizyko-matematychna osvita* (electronic journal), vol. 4 (26), pp. 85–92. Retrieved from: https://repository.sspu.edu.ua/bitstreams/b3ae1d80-5d4f-4906-a0e0-288777ea83ee/download ; https://repository.sspu.edu.ua/bitstreams/b3ae1d80-5d4f-4906-a0e0-288777ea83ee/download (accessed 10 June 2024).

11. Official portal of Verkhovna Rada of Ukraine (electronic resource). The Law of Ukraine «On Higher Education». Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (accessed 10 June 2024).

12. Official portal of Verkhovna Rada of Ukraine (electronic resource). The Law of Ukraine «On Volunteering». Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text (accessed 10 June 2024).

13. Official portal of Verkhovna Rada of Ukraine (electronic resource). The Law of Ukraine «On Scientific and Scientific-Technical Activities». Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text (accessed 10 June 2024).

14. Official portal of Verkhovna Rada of Ukraine (electronic resource). National Open Science plan. Approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine no 892-p (2022). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text (accessed 10 June 2024).

15. Skuibida O. L. (2023) Ghromadjansjka nauka v sferi ekologhiji ta zakhystu navkolyshnjogho seredovyshha: svitovi tendenciji ta perspektyvy dlja Ukrajiny [Citizen science in the field of ecology and environmental protection: global trends and prospects for Ukraine]. *Ekologhichni nauky* (electronic journal), vol. 5(50), pp. 204–208. Retrieved from: http://doi.org/10.32846/2306-9716/2023.eco.5-50.30 (accessed 10 June 2024).

16. Serebrjakov V. V. (2021) Ghromadjansjka nauka v shkoli: zbaghachennja znanj, rozvytok sposterezhlyvosti ta interesiv, osobystosti i patriotyzmu [Citizen science at school: enrichment of knowledge, development of observation and interests, personality and patriotism]. Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «VinSmartEco» (Ukraine, Vinnytsia, May 20–21, 2021) (electronic resource), Vinnytsia: Vinnytskyi natsionalnyi ahrarnyi universytet, pp. 158–160. Retrieved from: https://docs.academia.vn.ua/handle/123456789/493 (accessed 10 June 2024).

17. Yaroshenko T., Serbin O., Yaroshenko O. (2022) Vidkryta nauka: rolj universytetiv ta bibliotek u suchasnykh zminakh naukovoji komunikaciji [Open science: the role of universities and libraries in modern changes in scientific communication.]. *Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnolohii v sotsiokulturnii sferi* (electronic resource), vol. 5, no 2, pp. 277–292. Retrieved from: http://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270132 (accessed 10 June 2024).

18. Aalto University (electronic resource). Citizen Science. Retrieved from: https://www.aalto.fi/en/open-science-and-research/citizen-science (accessed 10 June 2024).

19. Angelidou M., Politis C., Roma-Athanasiadou E., Premyanov N. (2024) Methodology to design and set up a framework to monitor and evaluate a Citizen Science Hub's performance and impact. *Societal Impacts* (electronic journal), vol. 3, article 100031. Retrieved from: DOI: 10.1016/j.socimp.2023.100031 (accessed 10 June 2024).

20. Assumpcao T. H., Popescu I., Jonoski A., Solomatine D. P. (2017). Citizen observations contributing to flood modelling: opportunities and challenges. *Hydrology and Earth System Sciences Discussions* (electronic journal), pp. 1–26. Retrieved from: http://doi.org/10.5194/hess-2017-456 (accessed 10 June 2024).

21. European Citizen Science Association. ECSA`s characteristics of citizen science. Retrieved from: https://ecsa.citizen-science.net/wp-content/uploads/2020/05/ecsa_characteristics_of_citizen_science_-_v1_final.pdf (accessed 10 June 2024).

22. Ellwood E. R., Pauly G. B., Ahn J., Golembiewski K., Higgins L. M., Ordeñana M. A., von Konrat M. (2023). Citizen science needs a name change. *Trends in Ecology and Evolution* (electronic journal), vol. 38, no 6, pp. 485–489. Retrieved from: http://doi.org/10.1016/j.tree.2023.03.003 (accessed 10 June 2024).

23. Esmaeilian B., Rust M., Gopalakrishnan P.K., Behdad S. (2018) Use of Citizen Science to Improve Student Experience in Engineering Design, Manufacturing and Sustainability Education. Procedia Manufacturing (electronic journal), vol. 26, pp. 1361–1368. Retrieved from: http://doi.org/10.1016/j.promfg.2018.07.124 (accessed 10 June 2024).

24. Freiling I., Matthes J. (2024) Redefining the boundaries of citizen social science to avoid a repackaging of common social science methods. *Technology in Society* (electronic journal), vol. 78, article 102627. Retrieved from: http://doi.org/10.1016/j.socimp.2023.100031 (accessed 10 June 2024).

25. Grmai L. (2023) A 'citizen science' approach to transforming scientific research and education. *Developmental Biology* (electronic journal), vol. 501, pp. A9–A10. Retrieved from: http://doi.org/10.1016/j.ydbio.2023.06.009 (accessed 10 June 2024).

26. Purtova N., Pierce R. L. (2024) Citizen scientists as data controllers: Data protection and ethics challenges of distributed science. *Computer Law & Security Review* (electronic journal), vol. 52, article 105911. Retrieved from: 10.1016/j.clsr.2023.105911 (accessed 10 June 2024).

27. Scheibein F., Donnelly W., Wells J. SG. (2022) Assessing open science and citizen science in addictions and substance use research: A scoping review. *International Journal of Drug Policy* (electronic journal). Vol. 100, Article 103505. Retrieved from: http://doi.org/10.1016/j.drugpo.2021.103505 (accessed 10 June 2024).

28. Szegda J., Tylec G. (2022) The level of legal security of citizen journalists and social media users participating in public debate. Standards developed in the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECtHR) and the European Court of Justice (ECJ). *Computer Law & Security Review* (electronic journal), vol. 47, article 105740. Retrieved from: http://doi.org/10.1016/j.clsr.2022.105740 (accessed 10 June 2024).

29. Zenodo (electronic resource). Ten Principles of Citizen Scirence. Retrieved from:: https://zenodo.org/record/5127534/files/ECSA_Ten_Principles_of_CS_English.pdf?download=1 (accessed 10 June 2024).

30. Zooniverse (electronic resource). 'Citizen science' added to Oxford English Dictionary. Retrieved from: https://daily.zooniverse.org/2014/09/16/citizen-science-in-dictionary/#:~:text=citizen%20science%20n.,citizen%20scientist%20n (accessed 10 June 2024).

O. L. SKUIBIDA
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Occupational Safety and Environmental Protection, National University Zaporizhzhia Polytechnic, Zaporizhzhia, Ukraine
E-mail: skuybedaolena@gmail.com
http://orcid.org/0000-0003-1488-8568

REGULATION OF CITIZEN SCIENCE IN UKRAINE: FROM THEORY TO PRACTICE

The work examines the current state and prospects of regulating citizen science in Ukraine. The concept of «citizen science» is viewed as a broad platform for interaction between scientists and the public. Generally, it involves scientific collaboration between professional researchers, scientific institutions, and broader segments of the population (non-professional / citizen researchers). The study focuses on various forms of citizen participation in scientific research and their legal frameworks. By analyzing different definitions of citizen science, the article proposes a conceptual framework to further develop and standardize this field within Ukrainian legislation. The analysis includes current regulatory frameworks governing citizen science activities. Recommendations are made for enhancing legislation to foster its growth in Ukraine. Special attention is given to citizen science's impact on education and the scientific community. Proposals for legislative amendments aim to support and develop volunteer initiatives in science, advocating for their recognition in national policy. The article evaluates both positive and negative aspects of existing regulatory approaches and offers recommendations to improve Ukrainian legislation in order to increase the efficiency of its functioning and integration into the European Research Area. It emphasizes aligning with European standards, including the National Open Science Plan and recommendations of the European Citizen Science Association (ECSA). Key legislative documents such as the Law of Ukraine «On Scientific and Scientific and Technical Activities», «On Higher Education», and «On Volunteering» are discussed in relation to their relevance to citizen science. The study acknowledges ongoing academic debate surrounding citizen science, stressing the need for further research to clarify and systematize practices in this area. It highlights the potential of universities to play an active role in developing citizen science in Ukraine, emphasizing the importance of conceptual frameworks and practical guidelines for higher education institutions.

Key words: citizen science, citizen researcher, non-professional researcher, open science, institution of higher education, project, legislation.

УДК 378.147.015.31-057.87:376
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.2.17

К. М. П'ЯВКА
викладач акордеону кафедри теорії, методики музичної освіти та інструментальної підготовки, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: kpyavka@lpc.ukr.education
https://orcid.org/0000-0002-0453-454X

ІНКЛЮЗИВНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МУЗИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У даній статті розглянуто інклюзивний підхід у розвитку музично-творчих здібностей студентів музичних спеціальностей, окреслено теоретичні основи інклюзивної освіти та її вплив на музичне навчання. Описуються індивідуальні методики навчання студентів з особливими освітніми потребами, роль викладача у цьому процесі, а також практичні методи і прийоми для розвитку творчого потенціалу. Висвітлено перспективи впровадження інноваційних підходів та технічних засобів у музичну освіту.

Демократизація, інклюзивність, академічна свобода, варіативність освітніх траєкторій, стійкість, емпатійність – цивілізаційно визначені ціннісні та методологічні детермінанти оновлення змісту та технологій мистецької та музично-педагогічної освіти в Україні набули особливої актуальності у зв'язку з інтеграцією національної системи вищої освіти у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір. Невід'ємною характеристикою мистецького освітнього простору (за Г. Падалкою) є досягнення демократичного характеру підготовки майбутніх фахівців, що передбачає відмову від виняткового орієнтування на «трудовий спосіб життя» та більш гармонійне збалансування дотримання вимог державного стандарту вищої мистецької освіти та забезпечення права студента на вільний вибір індивідуальної траєкторії професійного зростання під час навчання, врахування індивідуальних освітніх потреб.

Ключові слова: *музично-творчі здібності, інклюзивна освіта, музична освіта, музичні спеціальності, творчий потенціал.*

Постановлення проблеми. У сучасній музичній освіті все більш актуальним стає питання впровадження інклюзивного підходу, що дозволяє студентам з різними освітніми потребами розвивати свої музично-творчі здібності. Традиційні методики навчання часто не враховують індивідуальні особливості студентів з інклюзивними потребами, що призводить до труднощів у їхній соціалізації та самовираженні. Відсутність адаптованих навчальних програм та методів створює бар'єри для їх повноцінного залучення до творчої діяльності. Проблема полягає в необхідності розробки та впровадження ефективних педагогічних підходів, що сприятимуть розвитку музично-творчого потенціалу студентів в умовах інклюзії. Питання інклюзивної освіти, зокрема в музичному контексті, досліджувалося багатьма науковцями як в Україні, так і за кордоном. Конструктивними у руслі сучасності є т дослідження були таких науковців, як О. Савченко, Л. Даниленко, І. Колеснікова, Н. Ничкало та інші. Також не менш актуальними є результати досліджень музичної освіти у працях іноземних науковців, а саме Еліс Хаммел та Райан Хоріган. У своїй книзі «Teaching Music to Students with Special Needs» автори розглядають різні підходи до музичної освіти для дітей та студентів з особливими потребами, надаючи практичні рекомендації щодо адаптації навчальних програм. Дебора В. Блер, американський педагог, професор у своєму доробку «Exceptional Music Pedagogy for Children with Exceptionalities» аналізує міжнародний досвід викладання музики для студентів з особливими освітніми потребами, зосереджуючись на інклюзії та адаптивних технологіях. Важливі напрями освіти у своїх роботах описує та досліджує американський професор, доктор філософії з теорії музики в Єльському університеті Джозеф Штраус. Дж. Штраус є теоретиком музичного мистецтва. У його науковому доробку налічуються музично-теоретичні статті, аналітичні дослідження музики різноманітних композиторів-модерністів, а останні його праці розглядають інвалідність як важливий аспект оновлення змісту та технологій педагогічної освіти. У своїй

книзі «Extraordinary Measures: Disability in Music» автор розглядає вплив інвалідності на музичну творчість та освітній процес, підкреслюючи потенціал інклюзивної музичної освіти. Ці науковці зробили значний внесок у розробку інклюзивних підходів до музичної освіти та дослідили, як адаптовані методики можуть допомогти розвивати музично-творчі здібності студентів з різними освітніми потребами» [Joseph N. Straus].

Мета статті полягає у дослідженні інклюзивного підходу у розвитку музично-творчих здібностей студентів музичних спеціальностей, вивченні його теоретичних основ, практичних аспектів та визначенні ефективних педагогічних методик, що сприяють інтеграції студентів з особливими освітніми потребами у процес музичного навчання.

Результати та дискусії. Інклюзивна освіта є одним з основних напрямів сучасної педагогічної діяльності. Вона передбачає створення умов для навчання всіх студентів, незалежно від їхніх особливих освітніх потреб. Музично-творчі здібності займають важливе місце у формуванні гармонійної особистості, а розвиток цих здібностей потребує особливого підходу, коли мова йде про студентів з інклюзивними потребами. Інклюзія як один із напрямів педагогіки ставить перед собою завдання забезпечити рівні можливості для всіх студентів, незалежно від їхніх фізичних, психічних чи соціальних відмінностей. У музичній освіті інклюзивний підхід дозволяє врахувати індивідуальні потреби кожного студента і допомогти йому розвивати музично-творчі здібності. Вагомим компонентом професійно-важливих якостей музиканта-виконавця вважають музичні здібності. Як зазначається у психологічній енциклопедії, здібності – індивідуально-психологічні особливості людини, що виявляються в діяльності і є умовою її успішного виконання. «Від здібностей залежить успішність здобування знань, навичок і вмінь, але самі вони з наявними знаннями, навичками і вміннями не порівнюються. Використання різноманітних методик при дослідженні здібностей і опрацювання результатів математико- статистичними методами виділили та виокремили загальні і спеціальні здібності. До загальних відносять здібності, які відповідають вимогам не одного, а багатьох видів діяльності (загальний інтелект, креативність та ін.). Спеціальні здібності (наприклад, поетичні, музичні, математичні) відповідають вимогам одного виду діяльності. Вони не є розповсюдженими. Їх формування вимагає спеціального навчання і навіть обдарованості» [Кірнарська]. Схильність особистості до занять мистецтвом передбачає здатність мислити художніми образами та наявність творчої фантазії. Музикальність уміщує здатність особистості відчувати красу і виразність музики, сприймати в музичних звуках художній зміст. Музикальність баяністів-акордеоністів розвивається шляхом ретельної і вмілої роботи на заняттях з фаху; якісного і всебічного розкриття змісту музичних творів, що вивчаються; прослуховування музики у високопрофесійному виконанні. Музичні здібності студентів-музикантів проявляються у музичній діяльності та сприяють її успішному виконанню, уможливлюють швидке формування та розвиток уміння натхненно відтворювати художній образ на баяні (акордеоні). Науковці виділяють такі музичні здібності: музичний слух, відчуття музичного ритму, музичну пам’ять, які є вагомими для баяністів-акордеоністів. Однак, для останніх не менш важливі і спеціальні виконавські здібності.

Педагогіка інклюзії саме у музичних дисциплінах повинна бути спрямована на створення таких умов, які стимулюватимуть здобувачів освіти до творчої діяльності, забезпечуючи при цьому комфортну і безпечну навчальну атмосферу.

Студенти з інклюзивними потребами можуть мати різні фізичні, когнітивні чи психоемоційні особливості, що впливають на їх здатність сприймати музику та творчо виражатися. Це вимагає розробки і застосування індивідуальних методик навчання. Наприклад, для студентів з порушеннями слуху можна використовувати візуальні та тактильні способи навчання, тоді як для студентів із затримками у розвитку важливі повторювані вправи та використання адаптованого музичного матеріалу. Дуже важливу роль у процесі формування музичних уявлень здобувачів освіти з порушеннями зору відіграє врахування їх музично-естетичних інтересів й уподобань. Музично-педагогічна діяльність із такими студентами доводить, що розвиток інтересу до музичної діяльності, усвідомлення її мотиваційного боку, розвиток музичних здібностей та якісний кінцевий результат процесу

навчання стимулює та оптимізує діяльність, збільшує бажання примножувати свої результати в цьому виді діяльності, що є запорукою успішності та ефективності освітнього процесу. Одним із важливих факторів у розвитку музично-творчих здібностей особистості є наставник, вчитель, викладач. Педагог, який працює зі студентами з інклюзивними потребами, повинен мати високу емпатію і бути готовим до постійного навчання та самовдосконалення. Важливою частиною роботи є не тільки викладання музики, але й створення умов для емоційної підтримки і стимулювання творчого потенціалу студентів. Під час освітнього процес викладач має скласти орієнтовний індивідуальний план розвитку, що враховує специфічні особливості студента. Саме індивідуальний підхід до кожного здобувача і є ключовим елементом інклюзивної освіти. Під час навчання сучасний педагог використовує та застосовує у свій професійній діяльності різні види та методи роботи. З-поміж них і можна виокремити технічні засоби, такі як спеціальні музичні інструменти або комп'ютерні програми, які значно полегшують навчальний процес. А у процесі саме інструментального навчання викладач має значну роль виділити саме підбору музичного репертуару. Музичний репертуар має бути різноманітним за жанром, характером, тематикою, емоційно-образною виразністю, який би сподобався та сприймався студентом із задоволенням. Тому дуже важливо під час підбору музичного матеріалу дотримуватись таких вимог:

– відповідність ідейно-художнього змісту музичного твору можливостям сприймання особистостям з особливими потребами;

– відповідність технічних можливостей пісенного репертуару, з фізіологічними можливостями;

– врахування психофізіологічних можливостей;

– врахування особистих вподобань студента.

Музика є універсальним засобом спілкування і самовираження, що дозволяє студентам з інклюзивними потребами подолати внутрішні бар'єри та знайти свою унікальну творчу ідентичність. Спільні проекти, участь у концертах і фестивалях допомагають студентам відчути себе частиною творчої спільноти. Під час освітнього процесу, здачу іспитів концертної діяльності психологічна підтримка є невід'ємною частиною роботи з інклюзивними студентами. Музика може використовуватись як терапевтичний засіб для розвитку когнітивних і емоційних навичок. Студенти, які мають труднощі у навчанні, потребують особливої уваги та підтримки з боку викладача, що дозволяє їм подолати страх і стати впевненими у своїх творчих можливостях [Зязюн]. Молодь та юнацтво є однією з найвразливіших до стресу груп населення. Формування психологічної стійкості та підтримки з боку викладача є важливим та допомагає зберегти фізичне та психічне здоров'я. Психологічна стійкість студента – успіх в навчанні, його ключ до успіху в сучасному суспільстві, можливість реалізувати себе в будь-яких сферах. Психологічний супровід здобувачів вищої освіти у ЗВО – це система заходів направлених на діагностику та профілактику ймовірних соціальних та психологічних ситуацій, надання психологічної допомоги та підтримки. Така допомога однозначно підвищує якість освіти.

Однією з головних проблем є недостатнє забезпечення музичних закладів технічними засобами для навчання студентів з інклюзивними потребами. Наприклад, спеціалізовані музичні інструменти або програми можуть бути дорогими та не завжди доступними в рамках актуальних бюджетів освітніх установ. Другою проблемою є недостатня підготовка педагогів у питаннях інклюзії. Не всі викладачі мають належну кваліфікацію або досвід роботи з інклюзивними студентами, що впливає на якість освітнього процесу. Водночас перспективи розвитку інклюзивної музичної освіти відкривають нові горизонти для впровадження інноваційних методик і технологій. Зокрема, використання сучасних комп'ютерних технологій та інтерактивних платформ дозволяє викладати музику студентам з різними потребами, створюючи рівні можливості для кожного. Також у сучасній освітній діяльності викладач має змогу підвищити кваліфікацію у сфері інклюзії через проходження курсів підвищення кваліфікації, різноманітних тренінгів та майстер класів, тим самим розвиваючись та вдосконалюючись. Державні програми підтримки інклюзивної освіти також можуть сприяти розвитку цього

напряму. Впровадження інклюзії в музичні дисципліни потребує законодавчої підтримки, а також фінансування на забезпечення технічних ресурсів і навчання педагогів. Інноваційні проєкти, що поєднують традиційні методи навчання з новими технологіями, можуть бути успішним прикладом інтеграції студентів з інклюзивними потребами в музичну освіту. Досвід країн із розвиненою системою інклюзивної освіти може стати корисним для українських закладів. Зокрема, у країнах Європи та Північної Америки широко застосовуються адаптивні музичні технології, що дозволяють студентам з різними потребами повноцінно включатися в музичну діяльність. Інклюзивні фестивалі, музичні конкурси, оркестрові проєкти з участю студентів з інклюзивними потребами є чудовими прикладами того, як інклюзія може сприяти соціалізації та розкриттю творчого потенціалу.

Висновки. Отже, інклюзивний підхід у музичній освіті має велике значення для розвитку музично-творчих здібностей студентів. Він дозволяє створювати середовище, де кожен студент, незалежно від своїх фізичних чи когнітивних можливостей, має право на повноцінний розвиток і самовираження через музику. Інклюзія в музичних дисциплінах сприяє не тільки розвитку музично-творчих здібностей студентів, але й формуванню у них навичок соціалізації, впевненості у собі та креативного мислення. Розвиток інклюзивної музичної освіти потребує комплексного підходу, що включає підготовку педагогів, розробку адаптивних методик, технічну підтримку та інтеграцію інноваційних технологій. Це не тільки допоможе забезпечити доступ до освіти для студентів з особливими потребами, але й сприятиме загальному підвищенню якості музичної освіти. Таким чином, інклюзія у музичній освіті є не просто модним трендом, а необхідністю сучасної педагогічної практики, яка відповідає викликам сьогодення і дозволяє створити сприятливі умови для розвитку творчого потенціалу кожного здобувача освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кірнарська Д. Психологія спеціальних здібностей: Музичні здібності. Таланти XXI століття, 2004.

2. Клименко В. Психологія творчості: навч. посіб. Центр навчальної літератури, Київ, 2006. С. 480.

3. Концепція розвитку педагогічної освіти, 2018. Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti

4. Blair, Deborah. Learner agency: To understand and to be understood. British Journal of Music Education. 2009. 173–187 p.

5. Alice M. Hammel, Ryan M. Hourigan. (2017). “Teaching Music to Students with Special Needs: A Practical Resource”. Oxford University Press. 209 p.

6. P. Sh. Campbell (2018). Music, Education, and Diversity: Bridging Cultures and Communities. Teachers College Press, 2018. 214 p.

7. Joseph N. Straus.»Extraordinary Measures: Disability in Music» (2011). Available: https://www.researchgate.net/publication/262094041_Extraordinary_Measures_Disability_in_Music_by_Joseph_Straus

8. Зязюн І. А., Кудінова О. І. Музична освіта в умовах інклюзії: методичні аспекти. *Вісник педагогічних наук України*. Випуск № 6. 2021. С. 48–53.

9. Базиль В. О. Проблеми впровадження інклюзивного навчання в музичну освіту України. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського*. Випуск № 3 . Київ, 2020. С. 112–119.

10. Чепурна О. М. Теоретичні засади розвитку музично-творчих здібностей у контексті інклюзивної освіти. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія та методика мистецької освіти*. 2020, С. 130–135.

11. ЮНЕСКО. Інклюзивне навчання та його вплив на розвиток студентів у сфері мистецтва. Париж : UNESCO, 2018. С. 145.

REFERENCES

1. Kirnarska D. (2004) Psychology of special abilities: Musical abilities. Talents of the 21st century.

2. Klymenko V. (2006) Psychology of creativity: teaching. manual Center for educational literature, Kyiv, p. 480.

3. Concept of development of pedagogical education, 2018. Access mode: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti

4. Blair, Deborah. (2009) Learner agency: To understand and to be understood. British Journal of Music Education. 173–187 p.

5. Alice M. Hammel, Ryan M. Hourigan. (2017). “Teaching Music to Students with Special Needs: A Practical Resource”. Oxford University Press. 209 p.

6. P. Sh., Campbell. (2018). Music, Education, and Diversity: Bridging Cultures and Communities. Teachers College Press, 2018. 214 p.

7. Joseph N. Straus – "Extraordinary Measures: Disability in Music" (2011). https://www.researchgate.net/publication/262094041_Extraordinary_Measures_Disability_in_Music_by_Joseph_Straus

8. Zyazyun, I. A., and Kudinova, O. I. (2021) Music education in conditions of inclusion: methodical aspects. *Bulletin of Pedagogical Sciences of Ukraine*. Issue No. 6. P. 48–53.

9. Bazyl, V. O. (2020) Problems of introducing inclusive education in music education of Ukraine. *Scientific Bulletin of the NMAU named after P. I. Tchaikovsky.* Issue No. 3. Kyiv, P. 112–119.

10. Chepurna, O. M. (2020) Theoretical foundations of the development of musical and creative abilities in the context of inclusive education. *Scientific journal of the NPU named after M. P. Dragomanov. Series 14: Theory and methods of art education.* P. 130–135.

11. UNESCO (2018) Inclusive education and its influence on the development of students in the field of art. Paris : UNESCO, P. 145.

K. M. P'YAVKA

Accordion Lecturer at Department of Theory, Methods of Music Education and Instrumental Training,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: kpyavka@lpc.ukr.education
https://orcid.org/0000-0002-0453-454X

INCLUSIVE APPROACH TO DEVELOPING STUDENTS' MAJOR IN MUSIC PEDAGOGY MUSICAL AND CREATIVE ABILITIES

This article explores the significance of an inclusive approach in the development of musical and creative abilities among students pursuing music specialties. In contemporary education, inclusivity is a key component in ensuring equal access to learning opportunities, regardless of students' abilities, backgrounds, or special needs. The paper highlights the ways in which inclusive pedagogical strategies foster a supportive and adaptive environment, promoting creativity and artistic growth for all learners. The study examines various methodologies that are effective in addressing the diverse needs of music students. By integrating individualized learning plans, differentiated instruction, and assistive technologies, educators can create a learning atmosphere where every student has the potential to thrive. Furthermore, the article discusses the role of collaboration and peer learning in enhancing both technical and creative skills. Inclusive education not only supports students with disabilities but also encourages diversity in musical expression, enriching the educational experience for all participants. This article by emphasizing the importance of continuous professional development for music educators to remain responsive to the evolving needs of their students. Through an inclusive approach, educators can ensure that all students, regardless of their abilities, can fully develop their musical talents and creative potential, ultimately contributing to a more diverse and innovative musical culture.

Key words: *musical and creative abilities, inclusive education, musical education, musical specialties, creative potential.*

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Ю. А. Бондарчук
ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ:
АНАЛІЗ МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ТА ЕФЕКТИВНИХ ПІДХОДІВ.....3

Г. А. Герасимчук, О. М. Ковальчук, О. В. Мельничук
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗВО.....12

Г. М. Давидюк, М. А. Осип, М. Ф. Бойчук
ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКО-ПОШУКОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХОВИХ
МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ПРИРОДНИЧИХ НАУК.....19

І. М. Забіяка
РОЗВИТОК ДУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЕВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....25

Т. В. Максимчук
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ.....30

А. П. Мартинюк, А. М. Губіна
АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ
ЯК ВАГОМА СКЛАДОВА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ.....35

С. Б. Шелудченко, А. М. Корень
ІНСТРУМЕНТИ ГЕЙМІФІКАЦІЇ ЯК МОТИВАТОР ПРИ НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....44

ТЕОРІЯ ОСВІТИ Й НАВЧАННЯ

А. О. Бубін, Є. А. Дурманенко, А. М. Циплюк
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ.....51

С. А. Віротченко
АНАЛІЗ ПІДХОДІВ УКРАЇНСЬКИХ ТА БАЛТІЙСЬКИХ НАУКОВЦІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ЇХ РОЛІ В РОЗБУДОВІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ.....59

Є. В. Денисенко
СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ СЛУЖБОВИХ ЗАВДАНЬ ОФІЦЕРАМИ
ПІД ЧАС БОЙОВИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....65

Н. М. Ковальчук, В. М. Усачов
ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ГІМНАСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....75

М. В. Подоляк
ПОНЯТТЯ ТЕКСТОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....84

ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА

K. I. Shykhnenko
ENHANCING RESEARCH EFFICIENCY AND EFFECTIVENESS:
INSIGHTS INTO BEST PRACTICES OF U.S. UNIVERSITIES.....92

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОСВІТИ

M. V. Nadutenko, M. V. Nadutenko, O. L. Fast
THE TRIAD “INTELLECTUALIZATION – VIRTUALIZATION – BIG DATA”: INTERDISCIPLINARY
ISSUES ON NATURAL LANGUAGE STUDIES AND DOCTORAL EDUCATION PERSPECTIVES.....103

О. М. Семеног, О. Г. Козлова
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ РЕКТОРА: ЦІННІСНІ ВИМІРИ.....112

О. Л. Скуйбіда
РЕГУЛЮВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ.....128

К. М. П’явка
ІНКЛЮЗИВНИЙ ПІДХІД У РОЗВИТКУ МУЗИЧНО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ
МУЗИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....137

CONTENTS

THEORETICAL-METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF HIGHER AND GENERAL SECONDARY EDUCATION

Ju. A. Bondarchuk
INNOVATIVE STRATEGIES FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS ANALYSING MOTIVATIONAL FACTORS AND EFFECTIVE APPROACHES.....3

H. A. Herasymchuk, O. M. Kovalchuk, O. V. Melnychuk
PECULIARITIES OF TEACHING STUDENTS OF NON-LINGUISTIC MAJORS A FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES COURSE.....19

H. M. Davidyuk, M. A. Osyp, M. F. Boychuk
JUNIOR PROFESSIONAL BACHELORS' RESEARCH COMPETENCE DEVELOPING WHILE STUDYING THE FUNDAMENTALS OF NATURAL SCIENCES.....25

I. M. Zabiiaka
DEVELOPMENT OF THE DUAL SYSTEM OF VOCATIONAL EDUCATION IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES.....30

T. V. Maksymchuk
FORMATION OF STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE LEXICAL COMPETENCE IN THE CONTEXT OF THE SOCIO-CULTURAL APPROACH.....30

A. P. Martyniuk, A. M. Hubina
ACADEMIC MOBILITY OF STUDENTS AS A SIGNIFICANT COMPONENT OF INTERNATIONALIZATION OF EDUCATION.....35

S. B. Sheludchenko, A. M. Koren
GAMIFICATION TOOLS AS A MOTIVATOR IN TEACHING ENGLISH.....44

THEORY OF EDUCATION AND TRAINING

A. O. Bubin, E. A. Durmanenko, A. M. Tsypliuk
FEATURES OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS FOR THE ORGANIZATION OF CHILDREN'S PLAY ACTIVITIES.....51

S. A. Virotchenko
ANALYSIS OF APPROACHES OF UKRAINIAN AND BALTIC SCIENTISTS TO THE DEFINITION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATIONAL SPACE.....59

Y. V. Denysenko
STRATEGIC PLANNING OF GENERAL TASKS BY OFFICERS DURING COMBAT OPERATIONS IN WARTIME CONDITIONS.....65

N. M. Kovalchuk, V. M. Usachov
PROBLEMS OF MODERN GYMNASTIC TERMINOLOGY.....75

M. V. Podoliak
THE CONCEPT OF A TEXT-CENTRIC APPROACH TO LEARNING FOREIGN LANGUAGES.....84

COMPARATIVE PEDAGOGY

K. I. Shykhnenko
ENHANCING RESEARCH EFFICIENCY AND EFFECTIVENESS: INSIGHTS INTO BEST PRACTICES OF U.S. UNIVERSITIES.....92

EDUCATION DEVELOPMENT MANAGEMENT

M. V. Nadutenko, M. V. Nadutenko, O. L. Fast
THE TRIAD "INTELLECTUALIZATION – VIRTUALIZATION – BIG DATA": INTERDISCIPLINARY ISSUES ON NATURAL LANGUAGE STUDIES AND DOCTORAL EDUCATION PERSPECTIVES.....103

O. M. Semenog, O. H. Kozlova
SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL PORTRAIT OF THE RECTOR VALUE DIMENSIONS.....112

O. L. Skuibida
REGULATION OF CITIZEN SCIENCE IN UKRAINE: FROM THEORY TO PRACTICE.....128

K. M. P'yavka
INCLUSIVE APPROACH TO DEVELOPING STUDENTS' MAJOR IN MUSIC PEDAGOGY MUSICAL AND CREATIVE ABILITIES.....137

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

СЕРІЯ «ПЕДАГОГІКА»

Випуск 2

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп’ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Підписано до друку: 25.04.2024
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 16,28. Замов. № 0824/572. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.